Carl Friedrich Keil

Kommentar til 2. Mosebok

Forkortet utgave

Oversatt til norsk
Gamle stier · gamlestier.no

Carl Friedrich Keil: *Kommentar til 2. Mosebok* (Forkortet utgave).
Tekstene er frie fordi forfatterne døde for mer enn 70 år siden. Oversettelsene er eget arbeid.
Bibelsitatene er fra Norsk Bibel 88/07.
Boka kan leses, skrives ut og deles fritt. Den nyeste utgaven finnes alltid på gamlestier.no.
Utgave 25. november 2026.

Innhold

Innledning til 2. Mosebok 1
Kapittel 1. Israel vokser og blir undertrykt 3
Kapittel 2. Moses' fødsel og flukt 9
Kapittel 3. Den brennende tornebusken 16
Kapittel 4. Tegnene og hjemreisen 24
Kapittel 5. Moses og Aron for farao 34
Kapittel 6. «Jeg er Herren» 38
Kapittel 7. Staven og den første plagen 43
Kapittel 8. Frosk, mygg og fluer 50
Kapittel 9. Pest, byller og hagl 55
Kapittel 10. Gresshopper og mørke 61
Kapittel 11. Det siste slaget varsles 66
Kapittel 12. Påsken og utgangen fra Egypt 69
Kapittel 13. De førstefødte helliges 85
Kapittel 14. Gjennom Rødehavet 92
Kapittel 15. Moses' sang ved Rødehavet 98
Kapittel 16. Vaktlene og mannaen 106
Kapittel 17. Vannet fra klippen og Amalek 114
Kapittel 18. Jetro hos Moses 120
Kapittel 19. Pakten forberedes ved Sinai 125
Kapittel 20. De ti bud 135
Kapittel 21. Treller, drap og legemsskade 149
Kapittel 22. Eiendom, nestekjærlighet og hellighet 156
Kapittel 23. Rett, høytider og løfter 162
Kapittel 24. Pakten sluttes ved Sinai 171
Kapittel 25. Arken, bordet og lysestaken 176
Kapittel 26. Tabernaklet 184
Kapittel 27. Brennofferalteret og forgården 191
Kapittel 28. Prestenes klær 196
Kapittel 29. Presteinnvielsen og det daglige offeret 206
Kapittel 30. Røkofferalteret og de hellige tingene 208
Kapittel 31. Byggmesterne og sabbaten 215
Kapittel 32. Gullkalven 218
Kapittel 33. Moses' forbønn og Herrens herlighet 227
Kapittel 34. De nye steintavlene 233
Kapittel 35. Folkets frivillige gaver 238
Kapittel 36. Arbeidet tar til 241

Kapittel 37. Arken og de hellige karene 243
Kapittel 38. Forgården og metallet 244
Kapittel 39. Prestedrakten blir laget 247
Kapittel 40. Tabernaklet reises 249
Om Carl Friedrich Keil 254
Ordforklaringer 255

Innledning til 2. Mosebok

I den hebraiske Bibelen kalles den andre Mosebok etter de første ordene, *ve'elle sjemot* (ואלה שמות, «og dette er navnene»). I Septuaginta og Vulgata har den fått navnet *Exodus*, «utgangen», etter innholdet i første halvdel.

Boka forteller hvordan løftene til patriarkene begynte å gå i oppfyllelse: Israels barn vokste til et tallrikt folk, ble fridd ut av Egypt og ble tatt opp som Guds folk ved Sinai. Den spenner over et tidsrom på 360 år, fra Josefs død, der 1. Mosebok slutter, til tabernaklet ble reist i begynnelsen av det andre året etter utgangen fra Egypt.

Gjennom hele dette tidsrommet økte Israels barn raskt og uavbrutt (kap. 1), og det vakte slik uro hos de nye herskerne i Egypt at de prøvde å gjøre folket til slaver og holde det nede. Bortsett fra dette og fra Moses' fødsel, redning og oppfostring, som kapittel 2 forteller utførlig om, handler hele boka fra kapittel 3 til 40 om det som skjedde i løpet av to år: det siste året før israelittene dro ut av Egypt, og det første året av vandringen.

Hvorfor den lange tiden får så lite plassMålt med en ytre målestokk kan det se ut som et misforhold at det lange tidsrommet får så lite plass. Men det forklarer seg lett ut fra hva den hellige historien er og vil.

De 430 årene i Egypt var den tiden da den innvandrede familien skulle øke og formere seg på naturlig vis under Guds velsignelse og vern. Den skulle vokse til et folk og bli moden for den pakten Herren hadde sluttet med Abraham, og som skulle fullbyrdes med det folket hans ætt var blitt til.

I hele denne tiden fikk Israel ingen direkte åpenbaringer fra Gud, og bortsett fra det som står i kapittel 1 og 2, skjedde det ingenting av betydning for Guds rike.

Først da denne tiden var omme, begynte Gud å sette sin frelsesplan i verk. Det skjedde da han kalte Moses (kap. 3), og med det grunnla han sitt rike i Israel. For å nå dette målet ble Israel satt fri fra Egypts makt, og som et folk som var fridd ut av trelldom under mennesker, ble det tatt opp av Gud, hele jordens Herre, som hans eiendomsfolk.

Bokas to delerDisse to store hendelsene, som fikk så vidtrekkende følger både for verdenshistorien og for frelseshistorien, er kjernen i boka. Den faller derfor i to deler, med sju avsnitt i hver.

Første del (1,1–15,21) skildrer først hvordan Gud forberedte frelsesverket: Israel vokste til et stort folk og ble undertrykt i Egypt (kap. 1), og befrieren ble

født og berget (kap. 2). Så følger kallet til Moses og hvordan han ble gjort skikket til å være Israels befrier og fører (kap. 3–4), og hans sendelse til farao (5,1–7,7).

Deretter kommer forhandlingene mellom Moses og farao om Israels frigjøring, som ble ført både med ord og med gjerninger, det vil si undertegn (7,8–11,10). Så blir Israel innviet til paktsfolk ved at påskefesten blir innstiftet, og Israel drar ut etter at egypternes førstefødte er slått i hjel (12,1–13,16). Til sist går Israel gjennom Rødehavet, farao og hæren hans går til grunne, og Israel synger lovsang for sin frelse (13,17–15,21).

Også andre del (15,22–40,38) har sju avsnitt, og de skildrer hvordan Israel ble tatt opp som Guds folk. Først kommer vandringen fra Rødehavet til Guds berg (15,22–17,7). Så ser vi hvordan hedningene stilte seg til Israel: Amalek gikk til angrep, mens midianitten Jetro kom på vennlig besøk ved Horeb (17,8–18,27).

Ved Sinai ble pakten opprettet: Israel ble utvalgt til Herrens eiendomsfolk, grunnloven og de grunnleggende forskriftene for Israels samfunn ble kunngjort, og pakten ble høytidelig sluttet (19,1–24,11). Deretter gir Gud forskriftene for hvordan hans bolig i Israel skal bygges og innredes (24,12–31,18). Så gjør folket opprør, og Gud tar det til nåde igjen (kap. 32–34). Tabernaklet blir bygd og de hellige tingene til gudstjenesten laget (kap. 35–39), og til sist blir tabernaklet reist og høytidelig innviet (kap. 40).

En avsluttet bokAvsnittene er riktignok ikke markert med egne overskrifter, slik som de ti delene av 1. Mosebok, for beretningen følger ganske enkelt hendelsene i den rekkefølgen de skjedde. Men de lar seg lett skille ut fra hvordan stoffet er ordnet og gruppert.

Moses' sang ved Rødehavet (15,1–21) avslutter helt tydelig den første fasen av historien. Den begynte med kallet til Moses, og veien til den var beredt både ved at faraoene gjorde Israel til slaver for å knekke folkets selvstendighet som nasjon og i gudsdyrkelsen, og ved at Moses ble berget og oppfostret og ført gjennom et liv med mange skiftende hendelser.

Like betydningsfull er avslutningen på den andre fasen, da tabernaklet ble reist. Med det ble den pakten Herren hadde sluttet med patriarken Abram (1 Mos 15), stadfestet med Israels folk. Da Herrens herlighet i skyen fylte den nyreiste boligen (40,34–38), ble Israel en Herrens menighet, og Guds rike i Israel fikk sin fulle skikkelse i tabernaklet, med Herren boende i Det aller helligste.

Alle senere lover og hele den videre historien, da Herren førte Israel fra Sinai til Kanaan, tjente bare til å bevare og styrke det samfunnet mellom Herren og hans folk som allerede var grunnlagt da pakten ble sluttet, og som var gjort synlig i tabernaklet.

1. Mosebok begynner med navnene på Israels sønner som dro ned til Egypt. Med en så tydelig avslutning, en hendelse som er like betydningsfull i seg selv som den er viktig i Israels historie, blir den en hel og selvstendig bok blant de fem Mosebøkene.

Kapittel 1. Israel vokser og blir undertrykt

Israels utfrielse fra Egypt

Løftet Gud ga Jakob da han dro fra Kanaan (1 Mos 46,3), ble fullt ut oppfylt. Israels barn slo seg ned i den mest fruktbare delen av det fruktbare Egypt og vokste der til et stort folk (v. 1–7). Men også det Herren hadde sagt til Abram (1 Mos 15,13), gikk i oppfyllelse på hans ætt i Egypt. Israels barn ble undertrykt i et fremmed land og tvunget til å trelle for egypterne (v. 8–14), og de sto i stor fare for å bli helt knust av dem (v. 15–22).

V. 1–10. Jakobs sønner

> «[1]Dette er navnene på Israels sønner som kom til Egypt. De kom sammen med Jakob, hver med sitt hus: [2]Ruben, Simeon, Levi og Juda, [3]Issakar, Sebulon og Benjamin, [4]Dan og Naftali, Gad og Asjer. [5]De som stammet fra Jakob, var i alt sytti sjeler. Josef var allerede i Egypt.»

For at vi skal se i rett lys hvordan Israels barn vokste til et sterkt folk – som begynnelsen på at Guds løfter ble virkelighet – blir tallet på dem som dro ned til Egypt med Jakob, gjentatt fra 1 Mos 46,27. Om tallet sytti, der Jakob selv er regnet med, se merknadene til det stedet. Når navnene på de tolv sønnene blir gjentatt, får den historien som følger, preg av å være en hel og avsluttet beretning.

«Sammen med Jakob kom de, hver med sitt hus», det vil si sønnene med familiene sine, med hustruer og barn. Sønnene er ordnet etter mødrene, som i 1 Mos 35,23–26, og de to trellkvinnenes sønner står sist. Josef er ikke tatt med i rekken, men blir særlig framhevet med ordene «Josef var allerede i Egypt» (v. 5). Han dro jo ikke ned til Egypt sammen med Jakobs hus, og der sto han i en opphøyd stilling over dem.

V. 6–7. Israel blir et stort folk

> «[6]Så døde Josef og alle hans brødre og hele dette slektleddet. [7]Men Israels barn var fruktbare og tiltok sterkt, de økte og ble meget tallrike. Det ble fullt av dem i landet.»

Etter at Josef og brødrene hans og hele den første innvandrede slekten var døde, økte Israels barn på en underfull måte, og velsignelsen fra skapelsen og løftet gikk fullt ut i oppfyllelse.

Ordene for at de «var fruktbare», «tiltok sterkt» – egentlig «vrimlet» – og «økte», peker tilbake på 1 Mos 1,28 og 8,17, og «ble meget tallrike» peker på løftet om at Abraham skulle bli et sterkt folk, *goj atsum* (גוי עצום, «et tallrikt og sterkt folk»), i 1 Mos 18,18. «Det ble fullt av dem i landet», det vil si i Egypt, særlig i Gosen, der de hadde slått seg ned (1 Mos 47,11).

Både gamle forfattere og nyere reisende vitner om at Egypt var uvanlig fruktbart, både for mennesker og buskap. Hos israelittene ble denne naturlige velsignelsen enda større ved løftets nåde, så folket økte helt overordentlig (se merknadene til 12,37).

V. 8–10. En ny konge over Egypt

> «[8]Da kom det en ny konge over Egypt, og han kjente ikke til Josef. [9]Han sa til sitt folk: Se, israelittenes folk er større og mer tallrike enn vi. [10]La oss nå gå klokt til verks mot dem, så de ikke blir enda mer tallrike. For om det blir krig, vil de kanskje slå seg i lag med fiendene våre og stride mot oss og dra ut fra landet.»

Den lovede velsignelsen viste seg særlig i dette: Alle de tiltakene faraos list fant på for å svekke israelittene og gjøre dem færre, hemmet ikke veksten, men fremmet den heller.

«Da kom det en ny konge over Egypt.» Verbet betyr at han kom på tronen; det betegner at han trådte fram i historien, som i 5 Mos 34,10. En «ny» konge er en konge som styrte etter andre prinsipper enn forgjengerne, slik «nye guder» i Dom 5,8 og 5 Mos 32,17 står i motsetning til den Gud fedrene hadde dyrket.

De fleste utleggerne mener, etter Josefus, at kongen tilhørte et nytt dynasti. Det kan ikke sluttes sikkert av ordet «ny», men det er svært sannsynlig, for det forklarer lettest hvorfor styret ble lagt om. Spørsmålet har likevel ingen direkte betydning for teologien, selv om det har stor interesse for utforskningen av Egypts historie.[1]

Den nye kongen «kjente ikke til Josef», det vil si han ville ikke vite av Josef og de store fortjenestene han hadde av Egypt, som i 1 Sam 2,12. Etter tingenes naturlige gang kunne Josefs fortjenester gjerne være glemt for lenge siden, for når israelittene i mellomtiden var blitt et tallrikt folk, viser det at det var gått svært lang tid siden Josef døde. Men slik glemsel kommer ikke brått, med mindre det som er overlevert, med vilje blir tilslørt eller fortiet.

Når den nye kongen ikke kjente Josef, må grunnen altså være at han ikke brydde seg om fortiden og ikke ville vite noe om forgjengernes tiltak og om det

[1]Fordi vi mangler pålitelige kilder til det gamle Egypts historie og herskere, kan spørsmålet ikke avgjøres. Mange har prøvd å knytte den nye kongen til Manethos beretninger om hyksos-kongene, enten til begynnelsen av deres styre eller til at det egyptiske kongehuset kom tilbake etter at de var drevet ut. Men beretningene om hyksos bærer preg av sterkt forvrengte sagn og overdrivelser, og forsøkene på å finne den historiske kjernen har bare gitt forvirrede og motstridende teorier. De største egyptologene i vår tid er uenige på alle punkter. Ikke ett spor av et hyksos-dynasti er funnet på de gamle monumentene, og verken Herodot eller Diodor hørte noe om dem. Heller ikke det som 1. og 2. Mosebok forteller om Egypt og kongene der, gir den minste antydning om at fremmede konger styrte landet på Josefs eller Moses' tid. Derfor er det mest sannsynlig, som noen forskere mener, at Manethos to beretninger om hyksos er to former av ett og samme sagn, og at den historiske kjernen i det er Israels opphold i Egypt i 430 år, sterkt forvrengt til Egypts ære.

som hadde skjedd i deres tid. Targum Jonatan gjengir stedet riktig: «Han kjente ikke Josef og vandret ikke etter hans forskrifter.»

Da Josef ble glemt, tok også den velviljen slutt som kongene i Egypt hadde vist israelittene. Israelittene var fremdeles fremmede både i gudsdyrkelse og i skikker, og den raske veksten vakte derfor mistro hos kongen og fikk ham til å gripe inn for å stanse veksten og svekke dem. At israelittenes folk skulle være «større og mer tallrike» enn egypterne, er nok en overdrivelse.

«La oss nå gå klokt til verks mot dem», det vil si bruke list mot dem. Det står her om politisk list, verdslig klokskap forent med svik og knep, og i Sal 105,25 er det derfor byttet ut med et ord for å fare med svik (jf. 1 Mos 37,18).

Kongen begrunnet tiltakene med frykten for at israelittene i krigstid skulle gjøre felles sak med fiendene og så dra ut av Egypt. Det han fryktet, var altså ikke at riket skulle bli erobret, men at de skulle slutte seg til fiendene og utvandre.

Ordet «dra ut», egentlig «dra opp», brukes her som i 1 Mos 13,1 om å dra fra Egypt til Kanaan. Kongen kjente altså til israelittenes hjemland og kan ikke ha vært helt uvitende om hvordan de var kommet til Egypt. Men han så på dem som sine undersåtter og ville ikke la dem forlate landet. Derfor ville han hindre enhver mulighet for at de kunne rive seg løs i krigstid.

V. 11–22. Tvangsarbeidet

> «[11]Så satte de slavefogder over dem for å plage dem med tvangsarbeid. De måtte bygge for farao to forrådsbyer, Pitom og Ra'amses. [12]Men jo mer de plaget dem, dess flere ble de og dess mer bredte de seg ut, så egypterne begynte å grue seg for Israels barn. [13]Egypterne tvang Israels barn til å trelle for seg. [14]De forbitret livet for dem med hardt arbeid i leire og tegl og med all slags arbeid ute på markene – alt det slavearbeidet som de tvang dem til å gjøre.»

Det første tiltaket (v. 11) var å sette slavefogder over israelittene for å bøye dem ned med hardt arbeid. Ordet for fogdene betyr egentlig «oppsynsmenn over trellene», og ordet for «plage» er å bøye ned, å bryte ned noens kraft (Sal 102,24). Med hardt tvangsarbeid håpet farao, etter tyrannenes vanlige regel, å bryte ned Israels kroppskraft og hemme veksten, for et folk vokser alltid langsommere under undertrykkelse enn når det har det godt. Samtidig ville han knekke motet deres, så selve ønsket om frihet skulle dø.

Slik måtte Israel bygge forrådsbyer, byer der landets avling ble lagret (jf. 2 Krøn 32,28), dels for handelen og dels for å forsyne hæren i krigstid – ikke festninger, som Septuaginta har oversatt. Pitom er Patumos, som ifølge Herodot lå ved kanalen som gikk ut fra Nilen ovenfor Bubastis og forbandt Nilen med Rødehavet. Ifølge den franske forskeren Jomard skal den søkes der Abbasije ligger nå, i Wadi Tumilat.

Ra'amses (jf. 1 Mos 47,11) var det gamle Heroopolis, og skal ikke søkes der Belbeis ligger nå. Belbeis ligger for langt fra Rødehavet til å være Bibelens Ra'amses (se 12,37).

Avgjørende er at Septuaginta lar Jakob møte Josef i Heroopolis: Der den hebraiske teksten i 1 Mos 46,29 bare sier at Josef dro opp til Gosen for å møte sin far, nevner den greske oversettelsen stedet ved navn. Har oversetterne i Alek-

sandria gjort dette ut fra kjennskap til landet, slik Kurtz ikke tviler på, hørte Heroopolis til «Ramses' land» (1 Mos 46,28 i Septuaginta).

Men dette området var midtpunktet i israelittenes bosetning i Gosen, for ifølge 1 Mos 47,11 ga Josef sin far og sine brødre eiendom «i den beste delen av landet, i landet Ra'amses». Da må Heroopolis ha ligget like ved Ra'amses eller vært den samme byen.

Etter de franske forskernes undersøkelser er det nå allment godtatt at Heroopolis lå der Abu Keisheib ligger, i Wadi Tumilat, mellom Pitom og Krokodillesjøen, bare 24 romerske mil øst for Pitom. Det var et utmerket sted både for et forrådslager og for at Israel kunne samles der før utgangen (12,37).

Men faraos første plan nådde ikke målet (v. 12). Israel økte i samme mon som undertrykkelsen ble hardere, så egypterne begynte å grue seg for israelittene. I denne veksten, som overgikk all forventning, åpenbarte det seg en høyere, overnaturlig makt som de måtte frykte. Men i stedet for å bøye seg for den prøvde de fortsatt å gjøre Israel til slaver med hardt trellearbeid.

V. 13–14 forteller ikke om noen ny undertrykkelse, men skildrer hvordan det harde arbeidet gjorde israelittene til slaver og forbitret livet for dem: «arbeid i leire og tegl», det vil si å lage tegl av leire og bygge med teglsteinene, og «all slags arbeid ute på markene». Markarbeidet var svært tungt i Egypt fordi jorden måtte vannes på en møysommelig måte (5 Mos 11,10).

Tegl av leire var det vanligste byggematerialet i Egypt. På et maleri som er funnet i ruinene av Theben, ser vi arbeidere som tydeligvis ikke er egyptere, lage tegl, mens to egyptere står med stokker og holder oppsyn. De jødiske ansiktstrekkene kunne tyde på at arbeiderne skal forestille israelittene, men selv om de ikke gjør det, viser maleriet hvordan fremmede ble satt til slikt arbeid.

V. 15–16. Befalingen til jordmødrene

> «[15]Og kongen i Egypt sa til de hebraiske jordmødrene – den ene av dem hette Sjifra og den andre Pua: [16]Når dere hjelper de hebraiske kvinnene til å føde, så skal dere se etter i fødestolen. Er det da en gutt, skal dere drepe ham, er det en pike, kan hun få leve.»

Da den første planen slo feil, prøvde kongen en annen, en blodig handling av grusomt tyranni. Han bød jordmødrene å drepe guttebarna ved fødselen og bare la jentene leve. De to jordmødrene som blir nevnt ved navn, var ikke egyptiske, men hebraiske kvinner. De var nok de fremste i hele standen og skulle gi påbudet videre til de andre.

Ordet som NB gjengir med «fødestolen», har fått mange ulike tolkninger. I Jer 18,3 betegner det pottemakerens dreieskive, de to runde skivene som karet formes mellom når det dreies. Her ser det ut til å være overført til fødselsåpningen, som barnet så å si vrir seg ut av, slik karet kommer fram mellom pottemakerens skiver. Når jordmødrene ble hentet for å hjelpe ved en fødsel, skulle de altså se nøye etter, og var barnet en gutt, skulle de drepe det idet det kom ut av morsliv.

V. 17–19. Jordmødrene frykter Gud

> «[17]Men jordmødrene fryktet Gud, de gjorde ikke som kongen i Egypt bød dem, men lot guttebarna leve. [18]Da kalte kongen i Egypt jordmødrene til seg og sa

til dem: Hvorfor gjør dere dette og lar guttebarna leve? [19]Jordmødrene svarte farao: De hebraiske kvinnene er ikke som de egyptiske. De er sterkere, og før jordmoren kommer til dem, har de født.»

Men jordmødrene fryktet Gud – *ha-Elohim*, den personlige, sanne Gud – og utførte ikke kongens påbud. Da kongen stilte dem til ansvar, forklarte de at de hebraiske kvinnene ikke var som de vare egyptiske kvinnene, men «sterke», fulle av livskraft, så de fødte før jordmødrene kom. Med dette svaret greide de å føre kongen bak lyset, for blant arabiske kvinner går fødselen påfallende raskt og lett.

V. 20–21. Gud gjør vel mot jordmødrene

«[20]Og Gud gjorde vel mot jordmødrene. Folket økte og ble meget tallrikt. [21]Og fordi jordmødrene fryktet Gud, ga han dem etterkommere.»

(Keil: «… gjorde han hus for dem.»)

Gud lønnet dem for det de gjorde, og «gjorde hus for dem», det vil si ga dem familier og bevarte deres etterkommere. I denne betydningen veksler «gjøre et hus» i grunnteksten av 2 Sam 7,11 med «bygge et hus» i 7,27 (jf. Rut 4,11). Fordi de ikke utførte kongens nådeløse påbud, hadde de vært med på å bygge opp Israels familier, og derfor bygde Gud opp deres egne familier.

Slik lønnet Gud dem, sier Augustin, «likevel ikke fordi de løy, men fordi de var barmhjertige mot Guds folk. Det var altså ikke løgnen deres som ble lønnet, men godheten» – eller mer presist: gudsfrykten deres – «deres milde sinn, ikke løgnens ondskap. Og for det godes skyld tilga Gud det onde.»

V. 22. Guttebarna skal kastes i Nilen

«[22]Da ga farao hele sitt folk dette påbudet: Hver sønn som blir født hos Israel, skal dere kaste i Nilen, men døtrene skal dere la leve.»

Da også den andre planen slo feil, grep kongen til åpen vold. Han bød alle sine undersåtter å kaste hver hebraisk gutt som ble født, i Nilen. At dette påbudet, om det ble fulgt, måtte føre til at Israel ble utryddet, brydde tyrannen seg ikke det minste om. Det kan heller ikke brukes som innvending mot at beretningen er historisk, for verdenshistorien kjenner andre grusomheter av samme slag, som spartanernes framferd mot helotene.

Heller ikke kan vi bruke israelittenes tall ved utgangen som bevis for at et slikt morderisk påbud aldri ble gitt. Det eneste vi kan slutte av det, er at påbudet verken ble fullt utført eller lenge overholdt. Ikke alle egyptere var så fiendtlige mot israelittene at de satte det ivrig ut i livet, og israelittene selv gjorde sikkert alt de kunne for å hindre det.

Selv faraos hardnakkede nei til å la folket dra, som riktignok ikke stemmer med en hensikt om å utrydde det, kan ikke rokke ved at beretningen er sann. Det lar seg forklare ut fra menneskesinnet, for hovmod og tyranni handler ofte hensynsløst uten å tenke på følgene.

Det lar seg også forklare historisk: Kongen som nektet folket å dra, var en annen enn han som ga de morderiske påbudene (jf. 2,23), og etter at undertrykkelsen hadde vart en tid, oppdaget den egyptiske regjeringen hvilken fordel den hadde av israelittenes slavearbeid. Den håpet at fortsatt undertrykkelse skulle

knuse og knekke motet deres så grundig at den ikke lenger trengte å frykte verken opprør eller forbund med fiendene.

Kapittel 2. Moses' fødsel og flukt

Mens farao drev på for å utrydde israelittene, forberedte Gud deres frigjøring. Etter Guds råd skulle nettopp kongens morderiske påbud føre til at Israels menneskelige befrier ble oppdratt og gjort i stand til sitt kall.

V. 1–10. Moses blir født

«[1]Det var en mann av Levis ætt som gikk bort og tok en Levis datter til ekte.
[2]Kvinnen ble med barn og fødte en sønn. Da hun så at han var så fagert et barn, skjulte hun ham i tre måneder.»

På den tiden da alle hebraiske guttebarn skulle kastes i Nilen, «gikk» en mann av Levis ætt bort og tok en Levis datter, det vil si en kvinne av Levis ætt, til hustru. Ordet «gikk» gjør fortellingen anskuelig og understreker at det som skjer, er viktig, slik som i 1 Mos 35,22 og 5 Mos 31,1. Ifølge 2 Mos 6,20 og 4 Mos 26,59 var mannen Amram, av Kahats levittiske slekt, og hustruen het Jokebed. Hun fødte ham en sønn, Moses.

Av 6,20 ser vi at Moses ikke var det første barnet i dette ekteskapet; det var broren Aron. Og av v. 7 i dette kapitlet går det fram at søsteren Mirjam slett ikke var noe lite barn da Moses ble født (4 Mos 26,59). Begge var født før det morderiske påbudet ble gitt (1,22). De blir ikke nevnt her, for det eneste det gjelder, er fødselen og redningen til Moses, Israels kommende befrier.

Da moren så at barnet var «fagert», begynte hun å tenke på hvordan han kunne berges. Nettopp barnets skjønnhet var for henne «et særlig tegn på Guds velbehag og på at Gud hadde en særlig hensikt med ham» (Delitzsch om Hebr 11,23). Det er dette uttrykket «fager for Gud» i Apg 7,20 peker på. Derfor skjulte hun den nyfødte i tre måneder i håp om å berge livet hans.

Dette håpet sprang ikke ut av en åpenbaring faren skulle ha fått før fødselen om at barnet var bestemt til å bli Israels frelser, slik Josefus påstår. Det sprang heller ikke ut av morens tro på løftene til patriarkene, men først og fremst av foreldrenes naturlige kjærlighet til barnet sitt.

Når det likevel blir prist som en troshandling i Hebr 11,23 at de skjulte barnet, viste troen seg i at de ikke adlød kongens bud, men uten menneskefrykt gjorde alt det foreldrekjærligheten krevde. Denne kjærligheten var etter Guds vilje, og barnets skjønnhet gjorde den enda sterkere.

Troen viste seg også i at de var fullt forvisset om at strevet deres skulle lykkes, enda det så ut til å være umulig. Denne tilliten kom til syne i det moren gjorde for å berge barnet da hun ikke lenger kunne skjule ham.

V. 3–4. Kisten i sivet

> «[3]Da hun ikke lenger kunne holde ham skjult, tok hun en kiste av papyrusrør til ham og smurte den over med jordbek og tjære. Så la hun gutten i kisten og satte den i sivet ved elvebredden. [4]Hans søster sto et stykke borte for å se hvordan det gikk med ham.»

Hun la barnet i en kiste av papyrusrør ved bredden av Nilen i håp om at en medfølende hånd skulle finne ham og berge ham. Ordet for kisten, *teva* (תבה, «ark»), er trolig valgt for å minne om arken som Noah ble berget i (1 Mos 6,14). Papyrus var et rør som var svært vanlig i det gamle Egypt. Av det laget en de lettere Nil-båtene, seil, matter og sandaler, men framfor alt papir.

Hun smurte kisten med jordbek, asfalten fra Dødehavet, for å holde papyrusstenglene sammen, og med tjære for å gjøre den vanntett. Så satte hun den i sivet ved bredden av Nilen, slik fortsettelsen viser, på et sted der hun visste at kongsdatteren pleide å bade. «Morens klokskap fikk henne nok til å legge alt slik til rette at det gikk akkurat som det fortelles i v. 5–9» (Baumgarten).

Søsteren stilte seg et stykke borte for å se hvordan det gikk med barnet (v. 4). Denne søsteren var svært sannsynlig den Mirjam som blir nevnt ofte senere (4 Mos 26,59).

V. 5–6. Faraos datter finner barnet

> «[5]Da kom faraos datter ned til elven for å bade, mens pikene hennes gikk fram og tilbake på elvebredden. Da fikk hun se kisten inne i sivet og sendte sin slavepike for å hente den. [6]Da hun åpnet kisten, fikk hun se barnet, og se, det var en liten gutt som lå der og gråt. Hun kjente medynk med gutten og sa: Det er et av hebreernes barn.»

I jødisk overlevering heter faraos datter Termutis eller Merris, og hos rabbinerne *bitja* (בתיה). At en kongsdatter badet i elven under åpen himmel, strider riktignok mot skikken i det muslimske Østen i våre dager, der bare kvinner av lavere stand gjør det, og da på avsides steder. Men det stemmer med skikken i det gamle Egypt. Det stemmer også med at egypterne holdt Nilen for hellig – de dyrket den til og med som en gud – og trodde at vannet ga fruktbarhet og forlenget livet.

Fordi barnet var satt ut, skjønte kongsdatteren straks at det var et av hebreernes barn. Hun fikk medynk med det gråtende barnet, og tross kongens påbud (1,22) tok hun det opp og lot det fostre opp – naturligvis uten at kongen visste om det. Det kan forklares med kvinnens medfødte kjærlighet til barn og med et morshjertes større oppfinnsomhet, og uten at hun visste eller ville det, var dette med på å virkeliggjøre Guds frelsesplan.

Augustin sier: «Det var en passende gjengjeldelse fra Gud at barnemorderen ble straffet gjennom sine egne kjære, og at han som hadde forbudt mødrene å føde, ble felt ved sin datters omsorg.»

V. 7–9. Moren blir amme

> «[7]Da sa guttens søster til faraos datter: Skal jeg gå og finne en amme for deg blant de hebraiske kvinnene, så hun kan fostre opp barnet for deg? [8]Faraos datter svarte henne: Ja, gå! Så gikk piken og hentet guttens mor. [9]Faraos datter sa til henne: Ta denne gutten og fostre ham opp for meg, jeg vil gi deg lønn for det. Kvinnen tok da gutten og fostret ham opp.»

Med ordene «Ta denne gutten med deg og fostre ham opp for meg» overlot kongsdatteren barnet til moren, som hun ikke kjente, og som var hentet for å være amme.

V. 10. Moses får navnet sitt

> «[10]Og gutten vokste opp og hun gikk til faraos datter med ham, og han ble som en sønn for henne. Hun kalte ham Moses, for – sa hun – jeg har dratt ham opp av vannet.»

Da barnet var blitt stort, det vil si avvent (som i 1 Mos 21,8), førte moren, som hadde vært amme, det tilbake til kongsdatteren. Hun tok ham til seg som sin egen sønn og kalte ham Moses (*mosje*, משה): «For», sa hun, «jeg har dratt ham opp av vannet»[1].

Siden det var faraos datter som ga barnet navnet, som sin adoptivsønn, må det være et egyptisk navn. Det peker også den greske formen Mouses (Μωϋσῆς) i Septuaginta på, slik Josefus sier: «Termutis ga ham dette navnet etter det som hadde hendt da han ble satt ut i elven, for egypterne kaller vann *mo* og de som blir reddet fra vannet, *uses*.» Koptisk, som stammer fra gammelegyptisk, bekrefter at dette er riktig.

Når teksten likevel forklarer navnet ut fra det hebraiske verbet *masjah* («dra opp»), er det ikke en språklig forklaring av hvor ordet kommer fra, men en teologisk tolkning: Den peker på hvilken betydning han som ble dratt opp av vannet, skulle få for Israels folk. I munnen på en israelitt kunne det egyptiske navnet, som passet så dårlig for hebraisk uttale, ufrivillig bli til *mosje*, «han som drar opp». «Og denne omformingen ble en utilsiktet profeti, for den som ble dratt opp, ble i virkeligheten den som drar opp» (Kurtz).

Det kan ikke være tvil om at Moses som adoptivsønn av faraos datter fikk en grundig egyptisk oppdragelse og ble opplært «i all egypternes visdom», slik Stefanus sier i Apg 7,22 i samsvar med jødisk overlevering. (*Sagnene om at han var prest i Heliopolis og førte krig mot etiopierne, er derimot uhistoriske.*) Gjennom en slik oppdragelse fikk han nettopp den opplæringen han trengte for det verket Gud hadde kalt ham til. Slik tok Guds visdom Egypts visdom i tjeneste for å grunnlegge Guds rike.

V. 11–22. Moses flykter til Midian

> «[11]På den tiden da Moses var blitt voksen, gikk han ut til sine brødre, og han så deres slit og slep. Han fikk da se en egypter som slo en hebraisk mann, en av hans brødre. [12]Moses vendte seg hit og dit og så at det ikke var noen der. Da slo han egypteren i hjel og gjemte ham i sanden. [13]Neste dag gikk han igjen ut. Han så da to hebraiske menn som holdt på å slåss. Da sa han til ham som hadde urett: Hvorfor slår du din landsmann? [14]Mannen svarte: Hvem har satt

[1] **«jeg har dratt ham opp av vannet»** mesjitihu, משיתהו

> deg til høvding og dommer over oss? Tenker du å slå meg i hjel, slik som du slo egypteren i hjel? Da ble Moses redd og sa: Sannelig, saken er blitt kjent. [15]Da farao fikk høre om dette, prøvde han å få drept Moses. Men Moses flyktet for farao. Han slo seg ned i landet Midian og bodde der ved en brønn.»

Oppdragelsen ved det egyptiske hoffet kunne ikke slokke følelsen av at Moses hørte til Israels folk, en følelse han hadde arvet fra foreldrene og fått med morsmelken. Hvordan den vokste til en fast og bestemt vilje, sier ikke beretningen. Den forteller bare hvordan denne viljen til sist brøt fram hos den voksne mannen: Han slo i hjel egypteren som hadde gjort urett mot en hebreer (v. 11–12), og han prøvde å forlike to hebreere som sloss (v. 13–14).

Begge deler skjedde «på den tiden», det vil si i undertrykkelsens tid, da Moses var blitt stor (som i 1 Mos 21,20), altså var blitt en voksen mann. Etter overleveringen var han da førti år (Apg 7,23).

Det som drev ham, var ikke «kjødelig ærgjerrighet og lyst til å handle» eller ønske om å bli lagt merke til av brødrene. Det var en brennende kjærlighet til brødrene, til sine landsmenn, slik uttrykket «en av hans brødre» (v. 11) viser, og en dyp medfølelse med dem i undertrykkelsen og lidelsene deres. Samtidig kom utvilsomt hans brennende og heftige natur til syne her, og grunnlaget for hans framtidige kall.

Det var fra dette synspunktet Stefanus nevnte disse hendelsene (Apg 7,25–26), for å vise jødene i sin egen tid at de fra gammel tid hadde vært «stivnakker og uomskårne på hjerter og ører» (Apg 7,51). Og det er det riktige synet.

Moses ville hjelpe brødrene sine da han trådte fram blant dem, og det kraftige inngrepet hans kunne og burde dessuten ha vakt den tanken hos dem at Gud ville gi dem frelse ved ham. «Men de forsto det ikke» (Apg 7,25).

Samtidig viste Moses med dette at han ikke lenger ville «kalles sønn av faraos datter. Han valgte heller å lide ondt sammen med Guds folk enn å ha en kortvarig nytelse av synden. Han aktet Kristi vanære for en større rikdom enn skattene i Egypt» (Hebr 11,24–26). Og dette sprang ut av troen – «ved tro», sier Hebreerbrevet.

Men det Moses gjorde, har også en annen side, som vi må ta like mye hensyn til. Iveren for brødrenes vel drev ham til å stille seg fram som brødrenes voldgiftsmann og dommer før Gud hadde kalt ham til det, og den drev ham til et drap som ikke kan unnskyldes som et plutselig utbrudd av vrede.[2]

Moses handlet nemlig tydelig med overlegg. «Moses vendte seg hit og dit og så at det ikke var noen der. Da slo han egypteren i hjel og gjemte ham i sanden» (v. 12).

Livet ved det egyptiske hoffet hadde formet hans naturlige anlegg til å herske, og her viste de seg på en ugudelig måte. Det fikk han slengt i ansiktet av mannen «som hadde urett» (v. 13), han som sloss med sin bror og gjorde ham

[2] Augustins dom er den rette: Moses hadde ikke lovlig myndighet og skulle ikke ha drept mannen, selv om han var skyldig. Men et sinn med anlegg for dyder frambringer ofte også laster. Som store, om enn unyttige, urter viser bonden at jorden er god for korn, var den sinnsbevegelsen som fikk Moses til å hevne sin bror, et tegn på stor grøde, selv om den ennå var udyrket. Augustin sammenligner gjerningen med Peter, som ville forsvare sin Herre med sverdet (Matt 26,51): Begge syndet av hat mot den andres ondskap og av kjærlighet, om enn kjødelig, den ene til en bror, den andre til Herren. «Denne feilen måtte beskjæres eller rykkes opp, men et så stort hjerte kunne dyrkes til å bære dyder, slik jorden dyrkes til å bære frukt.»

urett: «Hvem har satt deg til høvding og dommer over oss?» (v. 14). Så langt hadde han rett.

Drapet på egypteren var også blitt kjent, og så snart farao fikk høre om det, prøvde han å få Moses drept. Moses flyktet da til landet Midian for å berge livet (v. 15). Det var altså frykten for faraos vrede som drev Moses fra Egypt ut i ørkenen.

Likevel står det i Hebr 11,27: «Ved tro forlot han Egypt uten å frykte for kongens vrede.» Men denne troen viste han ikke ved å flykte – flukten var heller et tegn på redsel – men ved å forlate Egypt, det vil si ved å gi opp stillingen sin der. Der kunne han kanskje ha mildnet kongens vrede og kanskje også skaffet sine hebraiske brødre hjelp og frelse.

At han ikke lot slike menneskelige forhåpninger holde ham tilbake i Egypt, og ikke var redd for å øke kongens vrede ved å flykte, viste at han trodde på den usynlige som om han så ham. Han overga ikke bare seg selv, men også sitt undertrykte folk i Guds omsorg og vern (jf. Delitzsch om Hebr 11,27).

Hvor lå så det Midian som Moses flyktet til? Det kan ikke fastslås sikkert. Midianittene stammet fra Abraham gjennom Ketura (1 Mos 25,2.4). Hovedbostedene deres lå på østsiden av Akababukten, og derfra bredte de seg nordover til Moabs marker (1 Mos 36,35; 4 Mos 22,4.7; 25,6.17; 31,1 ff.; Dom 6,1 ff.). De drev karavanehandel gjennom Kanaan til Egypt (1 Mos 37,28.36; Jes 60,6).

På østsiden av bukten lå byen Madian, med en brønn der Moses etter arabisk overlevering skal ha vannet sin svigerfars småfe. Men det kan ikke ha vært Jetros hjem, for ifølge 3,1 kom Moses til Horeb da han drev Jetros småfe bortom ørkenen, og midianittene øst for bukten kunne umulig ha ført flokkene sine så langt som til Horeb for å finne beite.

Vi må derfor anta at en gren av midianittene, den Jetro var prest for, hadde gått over Akababukten og slått seg ned i den sørlige halvdelen av Sinaihalvøya. Det er ikke usannsynlig. Flere beduinstammer på halvøya er kommet fra Hedjas på samme måte, og ennå i nyere tid var det livlig samkvem over bukten.

At Moses «slo seg ned i landet Midian og bodde der ved en brønn», betyr at han satte seg ved brønnen straks han kom dit. På hebraisk står det «brønnen», den eneste eller viktigste i egnen.

V. 16–20. Hos presten i Midian

> «[16]Presten i Midian hadde sju døtre. De kom og øste opp vann og fylte vanntrauene for å vanne sin fars småfe. [17]Da kom det noen gjetere og drev dem bort, men Moses sto opp og hjalp dem og vannet småfeet deres. [18]Da de kom hjem til sin far Re'uel, sa han: Hvorfor kommer dere så tidlig i dag? [19]De svarte: En egyptisk mann hjalp oss mot gjeterne. Han øste også vann for oss og vannet småfeet. [20]Da sa han til døtrene sine: Hvor er han da? Hvorfor lot dere mannen bli igjen der ute? Be ham inn, så han kan få mat.»

Her fikk Moses en gjestfri mottakelse hos en prest i Midian og et hjem i hans hus. Det skjedde ved at han gjorde som Jakob en gang hadde gjort (1 Mos 29,10): Han hjalp døtrene å vanne farens småfe og vernet dem mot de andre gjeterne.

Flokken til denne presten besto bare av småfe, sauer og geiter (jf. 3,1). Ennå i dag holdes det verken storfe eller hester på Sinaihalvøya, bare kameler og esler, for det finnes ikke nok beite og vann.

I v. 18 kalles presten Re'uel, i 3,1 Jetro. Tittelen «presten i Midian» viser at han var det åndelige overhodet for den grenen av midianittene som bodde der. Men den viser neppe at han også var fyrste eller verdslig overhode, lik Melkisedek, slik både targumene og senere jødiske forfattere mener. Da ville de andre gjeterne knapt ha behandlet høvdingens døtre slik v. 17 forteller. Navnet *re'uel* (רעואל, «Guds venn») viser at denne presten dyrket den gamle semittiske Gud El (אל).

Re'uel, som ga Moses sin datter Sippora, var utvilsomt den samme som Jetro, Moses' svigerfar og presten i Midian (3,1). I 4 Mos 10,29 (jf. Dom 4,11) blir Re'uels sønn Hobab kalt Moses' *choten* (חתן), det samme ordet som brukes om Jetro i 3,1. Derfor mente targumene og andre at Re'uel var Sipporas bestefar.

Men 4 Mos 10,29 sammenlignet med kapittel 18 beviser ikke at Hobab og Jetro var samme person – 18,27 synes heller å tale mot det – og ordet kan, som det greske *gambros*, brukes både om svigerfar og om svoger. Derfor er det trolig mer riktig å se Hobab som Moses' svoger og Re'uel som det egentlige navnet på svigerfaren hans.

Jetro – i den hebraiske teksten av 4,18 står formen *Jeter*, «fortrinn» – er da enten en tittel eller et tilnavn som viste Re'uels rang i stammen, som det arabiske *imam*, «forstander», særlig for helligdommen.

V. 21–22. Moses i Midian

> «[21]Moses samtykket i å bli hos mannen, og han lot Moses få sin datter Sippora til kone. [22]Hun fikk en sønn, og han kalte ham Gersjom, for – sa han – jeg er blitt en gjest i et fremmed land.»

Re'uel tok gjestfritt imot Moses etter at døtrene hadde fortalt hvordan han hadde hjulpet dem å vanne småfeet, og Moses var villig til å bli hos ham. Han fikk Re'uels datter Sippora til hustru, trolig etter et lengre opphold. Likevel var livet i Midian for ham en landflyktighet og en skole i bitter ydmykelse.

Det ga han uttrykk for da hans første sønn ble født, i det navnet han ga ham: Gersjom (*gersjom*, גרשם, «utdrivelse», av *garasj*, «drive ut»). «For», sa han, og tolket navnet etter lyden, «jeg er blitt en gjest (*ger*, גר) i et fremmed land.»

I et fremmed land måtte han leve, langt borte fra brødrene i Egypt og langt fra fedrenes lovte land. Og der ser det ut til at hjemlengselen ble enda sterkere på grunn av hustruen Sippora, som etter 4,24 ff. å dømme verken forsto eller brydde seg om det han bar i hjertet.

Slik ble han drevet til å underordne seg sin Guds vilje fullt og helt. Denne overgivelsen og tilliten ga han uttrykk for da hans andre sønn ble født. Han kalte ham Elieser (*eli'ezer*, אליעזר, «Gud er hjelp»), for han sa: «Min fars Gud var min hjelp og fridde meg fra faraos sverd» (18,4).

«Min fars Gud» er Abrahams eller de tre patriarkenes Gud (jf. 3,6). Den hebraiske teksten nevner ikke denne sønnens fødsel her, men navnet og forklaringen

står i 18,4.[3]

I navnene på de to sønnene sa Moses alt det som hadde rørt seg i ham i Midian. Hovmodet og egenviljen som han i Egypt hadde stilt seg fram med som befrier og dommer for sine undertrykte brødre, var brutt ned av følelsen av å være landflyktig. Men denne følelsen hadde ikke slått over i fortvilelse. Den var renset og løftet opp til en fast tillit til fedrenes Gud, som hadde vist seg som hans hjelper da han fridde ham fra faraos sverd.

I et slikt sinn kjølnet ikke kjærligheten hans til folket og lengselen etter å komme tilbake til det; de ble tvert imot «sterkere og sterkere» (Kurtz). Også håpet om at løftet til fedrene skulle bli oppfylt, ble levende i ham igjen og modnet til troens faste tillit.

V. 23–25. Gud hører Israels rop

> «[23]Da lang tid var gått, døde kongen i Egypt. Israels barn sukket over sin trelldom og klaget, og deres rop over trelldommen steg opp til Gud. [24]Gud hørte deres sukk, og Gud kom i hu sin pakt med Abraham, Isak og Jakob. [25]Og Gud så til Israels barn, og Gud kjentes ved dem.»

(Keil: «I disse mange dagene døde kongen i Egypt …»)

V. 23–25 er innledningen til neste kapittel. Den grusomme undertrykkelsen av israelittene i Egypt fortsatte uten stans eller lindring. «I disse mange dagene døde kongen i Egypt, og Israels barn sukket over trelldommen», det vil si over det harde slavearbeidet. «De mange dagene» er undertrykkelsens år, tiden fra Moses ble født til sønnene hans ble født i Midian.

Kongen i Egypt som døde, var i alle fall den kongen som er nevnt i v. 15. Men om han var den samme som den «nye kongen» i 1,8, eller en av hans etterfølgere, kan ikke avgjøres.

Var han den samme, må han ha dødd kort etter at Moses flyktet, for han var en gammel mann med en voksen datter allerede da Moses ble født. Men da ville størstedelen av «de mange dagene» falle i etterfølgerens tid, og det strider mot ordene «I disse mange dagene døde kongen i Egypt». Derfor er det langt mer sannsynlig at kongen her er en etterfølger av ham som er nevnt i 1,8. Sammenligner vi med 7,7, kan vi likevel bare fastslå at undertrykkelsen i Egypt varte i mer enn åtti år.

At israelittenes klage blir nevnt sammen med kongens død, synes å vise at de håpet på en lettelse i kårene da kongen ble byttet ut. Da de ble skuffet og sukket enda bitrere, ropte de til Gud om hjelp og frelse. Det går fram av ordene «deres rop … steg opp til Gud», og det står uttrykkelig i 5 Mos 26,7.

Gud hørte ropet deres og kom i hu sin pakt med fedrene, «og Gud så til Israels barn, og Gud kjentes ved dem». «Dette å se og kjennes ved gjaldt Israels innerste vesen, at det var Abrahams utvalgte ætt» (Baumgarten). At Gud kjennes ved dem, har i seg all kjærlighetens og medynkens kraft. Luther har gjengitt det riktig: «Han tok seg av dem.»

[3] I Vulgata og i noen av de senere håndskriftene av Septuaginta er beretningen om hans fødsel og navn føyd inn her. Men den mangler her i de eldste og beste greske håndskriftene, så det er ingen grunn til å tro at den er falt ut av den hebraiske teksten.

Kapittel 3. Den brennende tornebusken

Moses blir kalt og vender tilbake til Egypt

Mens Israels barn sukket under trelldommen i Egypt, hadde Gud allerede beredt veien for å fri dem ut. Han hadde ikke bare utvalgt Moses til å bli folkets frelser, men også oppdratt ham til å fullføre det han hadde i sinne.

V. 1–12. Moses ved Horeb

> «[1]Moses gjette småfeet hos Jetro, sin svigerfar, presten i Midian. En gang drev han småfeet bortom ørkenen og kom til Guds berg, til Horeb.»

Mens Moses gjette småfeet for svigerfaren Jetro, drev han en gang dyrene bortom ørkenen og kom til fjellene ved Horeb. Det betyr ikke at han dro inn i det indre av ørkenen. Han drev småfeet fra Jetros hjem helt til Horeb, så han måtte gjennom en ørken før han nådde beitemarkene der. På denne høyeste delen av halvøya finnes nemlig de mest fruktbare dalene, med rikelig vann, og dit søker alle beduinene når lavlandet er uttørket.

Jetros hjem lå altså atskilt fra Horeb ved en ørken, og må søkes i sørøst, ikke i nordøst. Bare slik forstår vi at Moses kom forbi Horeb igjen da han vendte tilbake fra Midian til Egypt, og møtte Aron der (4,27). Bare slik forstår vi også at israelittene aldri traff på midjanitter under ørkenvandringen, mens midjanitten Hobab skilte lag med dem straks de brøt opp fra Sinai (4 Mos 10,30).

Horeb kalles «Guds berg» på forhånd, med tanke på at fjellet siden ble helliget ved at Gud åpenbarte seg på toppen av det. Det kan ikke påvises at stedet var hellig allerede før Moses ble kalt. Navnet gjelder dessuten ikke ett enkelt fjell, men hele den midtre fjellgruppen sør på halvøya (se 19,1). Derfor kan vi ikke fastslå nøyaktig hvor Gud viste seg for Moses.

Overleveringen har likevel med god grunn kalt dalen øst for Jebel Musa for Wadi Sjoeib, «Jetros dal», fordi Moses etter tradisjonen skal ha gjett Jetros småfe der. Klosteret på Sinai, som ligger i denne dalen, skal ifølge gamle beretninger være bygd på det stedet der tornebusken sto.

V. 2–5. Tornebusken som brant

> «[2]Der åpenbarte Herrens engel seg for ham i en flammende ild, midt ut av en tornebusk. Han så opp, og se, tornebusken sto i lys lue, men tornebusken brant ikke opp. [3]Moses sa: Jeg vil gå bort og se dette underfulle syn, at tornebusken

> ikke brenner opp. [4]Da Herren så at han kom bort for å se, ropte Gud til ham midt ut av tornebusken og sa: Moses, Moses! Og han svarte: Ja, her er jeg. [5]Da sa han: Kom ikke nærmere! Dra dine sko av føttene! For det stedet du står på, er hellig grunn.»

Her ved Horeb åpenbarte Gud seg for Moses som Herrens engel, «i en flammende ild, midt ut av en tornebusk» som sto i brann uten å brenne opp. Moses bøyde av fra veien for å se «dette underfulle syn». Da ropte Herren til ham fra tornebusken: «Moses, Moses!» – navnet to ganger, som i 1 Mos 22,11 – «Kom ikke nærmere! Dra dine sko av føttene! For det stedet du står på, er hellig grunn.»

Det har lenge vært erkjent at synet har en billedlig mening: Det framstiller i bilde innholdet i det budskapet Gud nå skulle gi. Tornebusken står i motsetning til de edle og høye trærne (Dom 9,15) og er et bilde på Israels folk i fornedrelsen, et folk verden så ned på.

Ilden er ikke et bilde på Guds hellighet. Som den Hellige er Gud lys, «og det er ikke noe mørke i ham» (1 Joh 1,5); han «bor i et lys dit ingen kan komme» (1 Tim 6,16). Slik tenker også Det gamle testamente, for i Jes 10,17 betyr «Israels lys» og «dets Hellige» det samme. Men nettopp der står det: «Israels lys skal bli til en ild, og dets Hellige til en lue. Den skal brenne og fortære hans torn og tistel.»

Etter Skriftens syn er heller ikke ilden kilden til lyset. Det er omvendt: Lyset, som alt liv er avhengig av, er også kilden til ilden. Solen lyser, varmer og brenner (Høys 1,6), og lyset ble skapt før solen. Ilden, slik den brenner og fortærer, er derfor et bilde på trengsel som renser, og straff som ødelegger (1 Kor 3,12 ff.). Den er tegnet på Guds nidkjærhet og vrede, som tukter og straffer.

I ild kommer Herren til dom (Dan 7,9–10; Esek 1,13–14.27–28; Åp 1,14–15), og ilden er «en nidkjærhetens brann som skal fortære de gjenstridige» (Hebr 10,27).

Den brennende tornebusken var altså et bilde på Israels folk mens det brant i trengselens ild, i «jernovnen» i Egypt (5 Mos 4,20). Men selv om busken sto i brann, brant den ikke opp. For i flammen var Herren, som tukter sitt folk, men ikke overgir det til døden (Sal 118,18). Abrahams, Isaks og Jakobs Gud var steget ned for å fri sitt folk ut av egypternes hånd (v. 8).

Trengselen i Egypt kom fra farao, men den var også en ild som Herren selv hadde tent for å rense folket sitt og gjøre det skikket for kallet.

I flammen i tornebusken åpenbarte Herren seg som den nidkjære Gud, som hjemsøker fedres misgjerninger på barn inntil tredje og fjerde ledd på dem som hater ham, men gjør miskunn gjennom tusen ledd mot dem som elsker ham og holder hans bud (2 Mos 20,5–6; 5 Mos 5,9–10). Han tåler ikke at folket dyrker andre guder (2 Mos 34,14), og hans vrede brenner mot avgudsdyrkerne for å utrydde dem (5 Mos 6,15). Den nidkjære Gud var «en fortærende ild» midt i Israel (5 Mos 4,24).

Disse stedene viser at det Moses så, ikke bare gjaldt Israels kår i Egypt. Det var også en forsmak på Guds åpenbaring på Sinai, da pakten ble opprettet (kap. 19–20), og et bilde på hvordan Herren ville stå i forhold til Israel når han stadfestet pakten han hadde sluttet med fedrene. Derfor skjedde det nettopp på det stedet der Herren ville opprette sin pakt med Israel.

Men som den nidkjære Gud «hevner» han seg også «på sine motstandere» (Nah 1,2). Farao, som ikke ville la Israel fare, skulle han slå med alle sine under (3,20), mens han forløste Israel «med utrakt arm og med store straffedommer» (6,6).

Overgangen fra «Herrens engel» (v. 2) til «Herren» (v. 4) viser at de to er den samme. Og når «Herren» og «Gud» veksler i v. 4, viser det at Herren ikke bare er en nasjonal gud.

At Moses skulle ta av seg skoene, har sin forklaring i at folk i Østen bare bruker sko eller sandaler for å verne seg mot skitt. Ingen brahmin går inn i en pagode og ingen muslim inn i en moské uten først å ta av seg i det minste ytterskoene, og også i de greske templene gjorde prestene og prestinnene tjeneste barfot.

Stedet ved tornebusken var hellig fordi den hellige Gud var til stede. Å ta av seg skoene skulle derfor ikke bare uttrykke respekt for selve stedet, men den ærefrykten som det indre mennesket (Ef 3,16) skylder den hellige Gud.

V. 6. Fedrenes Gud

> «[6]Så sa han: Jeg er din fars Gud, Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud. Da skjulte Moses sitt ansikt, for han fryktet for å se Gud.»

Så gjorde Herren seg kjent for Moses som hans fedres Gud, Abrahams, Isaks og Jakobs Gud. Med dette navnet minnet han ham om løftene til patriarkene, som han nå skulle oppfylle for deres etterkommere, Israels barn.

I uttrykket «din fars Gud» er de tre patriarkene sett under ett, som i 18,4 («min fars Gud»). Hver av dem sto nemlig for seg selv overfor folket, fordi hver av dem hadde fått løftet om ætten direkte fra Gud. «Da skjulte Moses sitt ansikt, for han fryktet for å se Gud.» Intet syndig menneske kan tåle å se den hellige Gud (jf. 1 Kong 19,13).

V. 7–10. Herren har sett folkets nød

> «[7]Og Herren sa: Jeg har så visst sett mitt folks nød i Egypt. Jeg har hørt deres klagerop over slavefogdene, og jeg vet hva de lider. [8]Nå er jeg steget ned for å befri dem fra egypternes hånd. Jeg skal føre dem opp fra dette landet til et godt og vidstrakt land, et land som flyter med melk og honning. Det er det landet hvor kana'aneerne bor, og hetittene og amorittene og ferisittene og hevittene og jebusittene. [9]Israels barns skrik har nå nådd opp til meg. Jeg har også sett hvordan egypterne mishandler dem. [10]Gå av sted! Jeg sender deg til farao. Du skal føre mitt folk, Israels barn, ut av Egypt.»

Herren hadde sett folkets nød og hørt klageropet under slavefogdene. Han var steget ned (som i 1 Mos 11,5) for å fri dem ut av egypternes hånd og føre dem opp til et godt og vidstrakt land, der kanaaneerne bodde. Nå ville han sende Moses til farao for å føre dem ut. Landet kalles «godt» fordi det var så fruktbart (5 Mos 8,7 ff.), og «vidstrakt» i motsetning til trengselen og undertrykkelsen i Egypt.

Ordet «godt» forklares så med uttrykket «et land som flyter med melk og honning». Det var en fast talemåte om hvor overmåte fruktbart og herlig Kanaans land var (jf. v. 17; 13,5 og ofte). Melk og honning er det enkleste og ypperste et land med rikt gress og mange blomster kan gi, og det fantes i stor mengde i

landet selv i tider da det lå øde (Jes 7,15.22). Ordet «vidstrakt» forklares med at seks folk bodde i landet på den tiden (jf. 1 Mos 10,15 ff. og 15,20–21).

V. 11–12. «Hvem er jeg?»

> «[11]Men Moses sa til Gud: Hvem er jeg, at jeg skulle gå til farao, og at jeg skulle føre Israels barn ut av Egypt? [12]Han sa: Sannelig, jeg vil være med deg. Dette skal være et tegn for deg på at jeg har sendt deg: Når du har ført folket ut av Egypt, da skal dere holde gudstjeneste på dette fjellet.»

Til Guds oppdrag svarte Moses: «Hvem er jeg, at jeg skulle gå til farao?» En gang hadde han av seg selv stilt seg fram som befrier og dommer. Men i Midian hadde han lært ydmykhet, og nå mistrodde han sin egen kraft og evne. Sønnen til faraos datter var blitt gjeter og følte seg for svak til å gå til farao.

Men Gud møtte mistilliten med løftet: «Jeg vil være med deg», og stadfestet det med et tegn: Når Israel var ført ut av Egypt, skulle de holde gudstjeneste for Gud på dette fjellet.

Dette tegnet, som skulle være en pant for Moses på at oppdraget ville lykkes, krevde riktignok selv tro. Men samtidig var det egnet til å gi både mot og tillit.

Gud viste ham det sikre utfallet av oppdraget: Israel skulle tjene ham på nettopp det fjellet der han hadde åpenbart seg for Moses. Så visst som Herren hadde vist seg for Moses som fedrenes Gud, så visst skulle Israel tjene ham der. At Gud virkelig hadde vist seg, var pant på at det han sa, ville skje, og denne vissheten skulle fylle Moses med tillit når han gikk i gang med Guds befaling.

Å «holde gudstjeneste» eller «tjene Gud» betyr mer enn å ofre, som Vulgata og Luther oversetter. Offeret var riktignok en hoveddel av Israels gudstjeneste, men patriarkene hadde allerede tjent Herren ved å påkalle hans navn og ikke bare ved å ofre. Og Israels gudstjeneste ved Horeb besto i at folket gikk inn i pakt med Herren (kap. 24). Det fikk loven som paktsfolk, og det viste sin lydighet ved å bære fram frivillige gaver til byggingen av tabernaklet (36,1–7; 4 Mos 7,1).

[1]

V. 13–22. Guds navn

> «[13]Da sa Moses til Gud: Men når jeg nå kommer til Israels barn og sier til dem: Deres fedres Gud har sendt meg til dere! - og de så spør meg: Hva er hans navn? - Hva skal jeg da svare dem? [14]Da sa Gud til Moses: Jeg er den jeg er. Og han sa: Så skal du si til Israels barn: JEG ER har sendt meg til dere. [15]Så sa Gud til Moses: Så skal du si til Israels barn: Herren, deres fedres Gud, Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud, har sendt meg til dere. Dette er mitt navn til evig tid. Det skal de kalle meg fra slekt til slekt.»

Da forsikringen om Guds hjelp hadde gitt Moses mot til å ta på seg oppdraget, spurte han hva han skulle svare hvis folket ville vite navnet på fedrenes Gud.

Spørsmålet kommer ikke av at egypterne hadde egne navn på sine mange guder, så israelittene også ville vite navnet på sin egen Gud. Det navnet Gud hadde åpenbart seg for fedrene med, kunne ikke være helt glemt i folket, og

[1] Kurtz følger Luthers «ofre» og tenker på det første offeret folket bar fram, altså paktsofferet. Men Luther selv oversetter ordet med «tjene» alle andre steder. At Moses først bare ba om å få ofre i ørkenen (5,1–3), og farao bare talte om ofring, kommer av at det i begynnelsen ikke ble bedt om mer. Det gir ingen grunn til å snevre inn Guds ord til Moses.

minst av alt hos Moses. Dessuten ville det ikke vært til stor hjelp bare å kjenne navnet. Spørsmålet «Hva er hans navn?» forutsatte at navnet uttrykte Guds vesen og gjerninger, og at Gud ville vise i gjerning det vesenet navnet uttrykte.

Gud sa ham derfor navnet sitt, eller rettere: Han forklarte navnet *Jehova* (יהוה), som han hadde gjort seg kjent med for Abraham da pakten ble sluttet (1 Mos 15,7). Han forklarte det slik: *ehje asjer ehje* (אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה, «Jeg er den jeg er»). Med dette navnet betegnet han seg selv som fedrenes absolutte Gud, som handler i full frihet og er avhengig av ingen.

Navnet utelukket enhver sammenligning mellom Israels Gud og gudene i Egypt og hos andre folk. Det ga Moses og folket hans en sterk trøst i trengselen og en mektig støtte for tilliten til at Gud ville gjennomføre de frelsesplanene han hadde kunngjort for fedrene.

For å grunnfeste dem i denne tilliten la Gud til: «Dette er mitt navn til evig tid. Det skal de kalle meg fra slekt til slekt.» Gud ville altså alltid vise seg som den navnet Jehova uttrykker, og som den skulle alle slekter både kjenne og frykte ham. «Navnet» er den måten Guds vesen åpenbarer seg på utad; «minnet» (NB: «det skal de kalle meg») er menneskenes erkjennelse av dette vesenet. Når ordet for «slekt» står to ganger, uttrykker det at noe varer uavbrutt og uten ende.

V. 16–20. Oppdraget til de eldste og til farao

> «[16]Gå nå og kall sammen de eldste i Israel og si til dem: Herren, deres fedres Gud, Abrahams, Isaks og Jakobs Gud har åpenbart seg for meg og sagt: Jeg har sett til dere, og jeg har sett hva som er blitt gjort mot dere i Egypt, [17]og jeg har sagt: Jeg vil føre dere ut fra alt det onde dere lider i Egypt, til kana'aneernes og hetittenes og amorittenes og ferisittenes og hevittenes og jebusittenes land, til et land som flyter med melk og honning. [18]De skal komme til å høre på dine ord. Og du skal gå inn til kongen i Egypt, du og de eldste i Israel, og dere skal si til ham: Herren, hebreernes Gud, har møtt oss! La oss nå gå tre dagsreiser ut i ørkenen og ofre til Herren vår Gud. [19]Men jeg vet at kongen i Egypt ikke vil la dere få fare uten at han får kjenne en sterk hånd over seg. [20]Derfor vil jeg rekke ut min hånd og slå Egypt med alle mine under, som jeg vil gjøre midt iblant dem. Så skal han la dere fare.»

(Keil: v. 19 «… ikke vil la dere fare, ikke engang ved en sterk hånd».)

Med ordene «Gå nå og kall sammen de eldste i Israel» ga Gud Moses videre beskjed om hvordan han skulle utføre oppdraget. Da han kom til Egypt, skulle han først fortelle de eldste, som representerte folket – overhodene for slektene, husene og stammene – at Gud hadde åpenbart seg for ham og ville føre folket ut av Egypt og til kanaaneernes land.

Deretter skulle han gå med dem til farao og si at de etter denne gudsåpenbaringen hadde bestemt seg for å dra tre dagsreiser ut i ørkenen og ofre til sin Gud.

Ordene «Jeg har sett til dere» peker tilbake på det Josef sa da han lå for døden: «Gud skal visselig se til dere» (1 Mos 50,24), og forteller at det nå skulle oppfylles.

«Herren, hebreernes Gud, har møtt oss» (v. 18) betyr verken «han har kalt oss» eller «hans navn er nevnt over oss», men at Gud er kommet dem i møte. Ordet står med en preposisjon som betyr «over», fordi Gud kommer ned ovenfra for å møte mennesket. Det heter «oss» selv om Gud bare åpenbarte seg for Moses,

fordi åpenbaringen gjaldt hele folket, som Moses og de eldste representerte overfor farao.

I ordene «La oss nå gå» er bønnen om tillatelse formet slik at den svarer til Israels forhold til farao. Han hadde ingen rett til å holde dem tilbake, men han hadde rett til å samtykke i at de dro, slik hans forgjenger i sin tid hadde samtykket i at de slo seg ned i landet.

Enda mindre grunn hadde han til å nekte dem å dra tre dagsreiser ut i ørkenen for å ofre til sin Gud, for det var underforstått at de skulle komme tilbake når høytiden var over. Men Guds mening var at Israel ikke skulle vende tilbake.

Skulle utsendingene da føre kongen bak lyset, som Knobel påstår? Slett ikke. Gud kjente faraos harde hjerte. Derfor bestemte han at de i begynnelsen ikke skulle be om mer enn det farao enten måtte gå med på, eller avsløre sitt harde hjerte ved å nekte. Hadde han sagt ja, ville Gud ha kunngjort ham hele sin plan og krevd at folket skulle få dra bort for godt.

Men da farao hånlig avviste den første og mindre bønnen (kap. 5), fikk Moses befaling om å kreve at hele Israel skulle få dra ut av landet (6,10–11), og med under og tunge straffedommer vise hebreernes Guds allmakt for farao og på ham (7,8 ff.). Derfor holdt Moses fast på kravet om at folket skulle få dra og tjene sin Gud (7,16; 8,1; 9,1.13; 10,3).

Først da farao tilbød dem å ofre i landet, svarte Moses: «Vi vil dra tre dagsreiser ut i ørkenen og ofre til Herren vår Gud» – men med tilføyelsen «slik han har sagt oss» (8,27). Under de omstendighetene ga det ikke noe håp om at de ville komme tilbake.

På den ene siden var det altså en miskunn mot farao at det ikke ble krevd at hele Israel skulle dra bort for godt, allerede ved det første møtet. Hadde det blitt krevd, ville det vært langt vanskeligere for ham å bøye hjertet i lydighet mot Guds vilje enn når bønnen var så liten og rimelig. Og hadde han vært lydig mot Gud i det lille, ville Gud ha gitt ham kraft til å være tro i det større.

På den andre siden visste Gud på forhånd at farao ville stå imot (v. 19). Denne nedlatenheten, som ikke krevde mer enn det naturlige mennesket kunne gjøre, skulle derfor også la Guds rettferdighet komme klart fram. Den skulle vise både egyptere og israelitter at farao var «uten unnskyldning», og at undergangen hans til slutt var den velfortjente straffen for hans hardnakkethet.
2

V. 19 skal oversettes «ikke engang ved en sterk hånd», ikke «uten ved stor makt». Det strider ikke mot at Gud skulle slå egypterne med under så farao likevel lot Israel fare (v. 20). Meningen er at farao ikke ville la Israel fare selv når Guds sterke hånd rammet ham, men at han ble tvunget til det mot sin vilje av plagene som skulle komme over Egypt.

Også etter den niende plagen heter det at farao «ikke ville» la dem fare (10,27). Og da han etter den siste plagen hadde gitt dem lov til å dra og til og med drevet dem ut (12,31), angret han straks og satte etter dem med hæren sin for å hente

[2]Hengstenberg, med henvisning til Augustin: Gud kom ikke fram med hele sin plan med en gang, for at faraos forherdelse skulle bli så mye tydeligere og ikke kunne unnskylde seg med at kravet var for stort.

dem tilbake (14,5 ff.). Her ser vi tydelig at Guds sterke hånd ikke hadde brutt viljen hans, og likevel var det den samme sterke hånden som førte Israel ut.

V. 21–22. Egypterne gir gaver

> «[21]Og jeg vil la dette folket vinne godvilje hos egypterne, så dere ikke skal gå tomhendt når dere drar ut. [22]Hver kvinne skal be sin grannekone og dem som bor i hennes hus, om smykker av sølv og gull og om klær. Dette skal dere la deres sønner og døtre ta på seg. Det er det bytte dere skal ta fra egypterne.»

Gud skulle ikke bare tvinge farao til å la Israel fare. Han ville heller ikke la folket sitt dra tomhendt, men etter løftet i 1 Mos 15,14 «med mye gods». Egypterne skulle få et så vennlig sinn mot israelittene at de fikk det de ba sine naboer om av klær og smykker av gull og sølv.

Det som her loves, får israelittene befaling om å gjøre i 11,2–3, og ifølge 12,35–36 skjedde det virkelig. Like før de dro, ba de egypterne om smykker – ikke kar, verken til offer, hus eller bord – av sølv og gull og om klær. Uttrykket «dem som bor i hennes hus» viser at israelittene ikke bodde for seg selv, men sammen med egypterne.

Denne befalingen og utførelsen av den har ofte gitt Skriftens motstandere anledning til å håne Guds ord, fordi de oppfattet bønnen som et lån og byttet som tyveri. Samtidig har forsøkene på å fri dette «tyveriet» fra anklagen ofte vært lite tilfredsstillende.

Men ordet *sja'al* (שָׁאַל) betyr bare «be» eller «be om». Og den formen som står i 12,36 og 1 Sam 1,28, betyr ikke «låne ut», men å la noen be, høre bønnen og innfri den. Egypterne avviste ikke dem som ba, men tok imot bønnen med velvilje og ga dem det de ba om.

Også omstendighetene utelukker tanken om lån. Selv om Moses ikke åpent hadde talt om at hele folket skulle dra bort, måtte plagene som kom den ene etter den andre, ha gjort det klart for hver egypter at det gjaldt noe større enn en tre dagers reise for å holde høytid. Da kunne ingen egypter tenke at israelittene bare lånte smykkene og skulle levere dem tilbake etter høytiden. Det de ga under slike forhold, kunne de bare gi bort uten det minste håp om å få det igjen.

Enda mindre kunne israelittene tenke på lån, for Gud hadde sagt: «Dere skal ikke gå tomhendt når dere drar ut» (v. 21). Fra første stund ba israelittene uten tanke på å gi tilbake, og egypterne ga uten håp om å få igjen, fordi Gud hadde gjort hjertene deres velvillige mot Israel.

Uttrykkene «det bytte dere skal ta fra egypterne» (v. 22) og «det byttet de tok» (12,36) strider ikke mot dette, men krever det tvert imot. Ordet *nitsel* (נִצַּל) betyr ikke å stjele eller ta noe i hemmelighet ved list og svik, men å ta bytte (2 Krøn 20,25), slik også Septuaginta og Vulgata har forstått det.

Hengstenberg sier det godt: Israelittene drar ut som lastet med byttet fra sin mektige fiende, seierstrofeer som Guds makt hadde gitt dem i deres svakhet. Når gavene framstilles som bytte Gud har delt ut til sin hær (12,41), forstår vi at de kom fra en annen giver enn egypterne. Det som utad så ut som deres frie velvilje, var virket av en indre tvang fra Gud som de ikke kunne stå imot.

Egypt hadde plyndret Israel ved det urettferdige tvangsarbeidet, og nå bar Israel byttet bort fra Egypt. Det var en forsmak på den seieren Guds folk en dag skal vinne i striden med verdensmakten (jf. Sak 14,14).

Kapittel 4. Tegnene og hjemreisen

V. 1–18. «De vil ikke tro meg»

«[1]Moses svarte: Se, de vil ikke tro meg og ikke høre på meg! De vil si: Herren har ikke åpenbart seg for deg.»

Nå kom Moses med en ny innvending: Israelittene ville ikke tro at Herren hadde åpenbart seg for ham. Innvendingen hadde så langt noe for seg som Gud ikke hadde vist seg for noen israelitt siden Jakobs tid, altså på 430 år. Gud ryddet den derfor av veien ved å gi ham tre tegn som han kunne bevise sitt guddommelige oppdrag med overfor folket.

De tre tegnene var riktignok ment for israelittene, for å overbevise dem om at Herren virkelig hadde vist seg for Moses. Men som allerede Efraim Syreren så, skulle de også styrke Moses' egen tro og jage bort frykten hans for hvordan oppdraget ville gå. At han kom med denne innvendingen og ikke trodde på Guds forsikring «De skal komme til å høre på dine ord» (3,18), viste tydelig nok at han ikke hadde full og sann tillit til Gud.

Endelig var tegnene ment for farao (v. 21), og for ham skulle tegnene bli til under. Ved disse tegnene ble Moses innsatt som Herrens tjener (14,31) og utrustet med Guds kraft, så han kunne og skulle stå fram for Israels barn og for farao som Herrens sendebud. Tegnenes art svarte til denne hensikten.

V. 2–5. Det første tegnet: staven

«[2]Da sa Herren til ham: Hva er det du har i hånden? Han svarte: En stav. [3]Da sa han: Kast den på jorden! Han kastet den på jorden. Da ble den til en slange, og Moses flyktet for den. [4]Herren sa til Moses: Rekk ut din hånd og grip den i halen! Så rakte han ut hånden og grep den, og den ble til en stav i hånden hans. [5]Så må de vel tro at Herren, deres fedres Gud, Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud, har åpenbart seg for deg.»

Staven ble til en slange og ble stav igjen da Moses grep den i halen. Dette tegnet gjaldt Moses' kall. Staven i hånden hans var gjeterstaven, og den sto for kallet hans som gjeter. På Guds befaling kastet han den på jorden, og den ble til en slange som Moses flyktet for. Når han ga opp gjeterlivet, ville han møte farer han helst ville unnslippe.

Men slangen betydde mer enn en fare for livet. Slangen hadde fra begynnelsen vært kvinnens ætts fiende (1 Mos 3), og her sto den for den onde makten som rådet i Egypt. En gammel jødisk forklaring peker i samme retning: Gud

viste Moses dette tegnet fordi farao og egypterne bet og drepte israelittene, slik slangen biter og dreper mennesker.

Men på Guds befaling grep Moses slangen i halen og fikk igjen staven sin som «Guds stav» (v. 20). Med den slo han siden Egypt med store plager. Av dette tegnet måtte Israels folk forstå at Herren ikke bare hadde kalt Moses til å lede Israel, men også gitt ham makt til å overvinne Egypts slangelist og velde. Med andre ord skulle de «tro at Herren, deres fedres Gud, har åpenbart seg for deg». (*Om hva tegnet betydde for farao, se* 7,10.)

V. 6–8. Det andre tegnet: hånden

> «[6]Og Herren sa videre til ham: Stikk hånden inn på brystet! - Han stakk hånden inn på brystet, og da han dro den ut, se, da var hånden blitt spedalsk, som snø.
> [7]Og han sa: Stikk hånden inn på brystet igjen! - Han stakk igjen hånden inn på brystet, og da han dro den ut, se, da var den igjen blitt som hans legeme ellers.
> [8]Om de nå ikke tror deg eller hører på det første tegnets vitnesbyrd, så vil de i hvert fall tro på det andre.»

Moses' hånd ble spedalsk og ble så ren igjen. «Spedalsk, som snø» viser til den hvite spedalskheten (3 Mos 13,3). «Som hans legeme ellers» betyr at hånden ble frisk og ren som resten av kroppen.

Står gjeterstaven for Moses' kall, er hånden det som leder og styrer kallet. Ved brystet bærer ammen det diende barnet (4 Mos 11,12) og gjeteren lammene (Jes 40,11). Slik bar også Moses folket sitt ved brystet, det vil si i hjertet, og det viste han allerede første gang han sto fram i Egypt (2,11–12). Men nå skulle han legge hånd på verket og fri folket fra Egypts vanære og trelldom.

Han stakk hånden inn på brystet, og den ble spedalsk. Folket var som en spedalsk som urenset hver den som rørte ved ham. Spedalskheten sto ikke bare for trelldommen og forakten Israel led i Egypt, men også for Egypts urenhet, som Israel var sunket ned i. Det fikk Moses snart erfare (5,17 ff.), og senere måtte han klage: «Har jeg unnfanget hele dette folket … siden du sier at jeg skal bære det i min favn?» (4 Mos 11,12).

Men Gud hadde makt til å rense folket fra denne spedalskheten, og den makten ville han gi sin tjener Moses. Da Moses stakk hånden inn på brystet igjen, kom den ut helt ren. Dette skulle Moses lære av tegnet, og samtidig skulle Israel lære at Gud både kunne og ville fri folket ut av all legemlig og åndelig nød ved Moses' rensede hånd.

Det første tegnet viste Moses som den Herren hadde kalt til å lede sitt folk; det andre viste at han som Herrens sendebud hadde fått den makten han trengte for kallet. Tegnet har et «vitnesbyrd», ordrett en «røst» (v. 8), fordi det vitner klart om at den som gjør det, er sendt av Gud.

V. 9. Det tredje tegnet: vannet fra Nilen

> «[9]Men tror de ikke på disse to tegnene, og vil de ikke høre på deg, da skal du ta vann i elven og helle det ut over tørre marken. Og vannet du tar fra elven, skal bli til blod på marken.»

Var ikke de to første tegnene nok til at folket trodde at Moses var sendt av Gud, skulle han gi dem enda et håndgripelig bevis på at han hadde fått makt til å

overvinne Egypts velde og guder. Han skulle ta vann fra Nilen («elven», som i 1 Mos 41,1) og helle det ut på den tørre marken, og det skulle bli til blod.

Nilen ble æret som en gud fordi den var kilden til alt godt og all trivsel for livet i Egypt; den ble til og med satt likt med guden Osiris. Hadde Moses makt til å gjøre Nilens livgivende vann om til blod, måtte han også ha fått makt til å ødelegge farao og gudene hans. Dette skulle Israel lære av tegnet, mens farao og egypterne siden skulle få kjenne Herrens makt som straff (7,15 ff.).

Moses fikk altså ikke bare Guds ord betrodd, men ble også utrustet med Guds kraft. Som han var den første profeten Gud sendte, var han også den første som gjorde under. Slik var han et forbilde på «den apostel og yppersteprest som vi bekjenner» (Hebr 3,1), Gud og menneske, Kristus Jesus.

V. 10–12. Ingen ordets mann

> «[10]Men Moses sa til Herren: Hør meg, Herre! Jeg har aldri vært noen ordets mann, verken før eller nå etter at du begynte å tale til din tjener. Jeg er tung i mæle og tung i tale. [11]Men Herren sa til ham: Hvem har gitt mennesket munn? Hvem er det som gjør stum eller døv, seende eller blind? Er det ikke jeg, Herren? [12]Gå nå du! Jeg vil være med din munn og lære deg hva du skal tale.»

Så kom Moses med en ny innvending: Han var ingen ordets mann, men tung i mæle og tung i tale. Han hadde ikke talegaven og hadde vanskelig for å bruke munn og tunge, uten at han nødvendigvis stammet. Han mente: «Jeg har verken talegaven av naturen, eller fått den etter at du begynte å tale til meg.»

Herren både kunne og ville råde bot på denne mangelen. Han hadde gitt mennesket munn, og han gjorde stum eller døv, seende eller blind. Han hadde ubegrenset makt over alle sansene og kunne gi dem og ta dem bort. Og han ville være med Moses' munn og lære ham hva han skulle tale, det vil si gi ham det han trengte både til hva han skulle si, og hvordan han skulle si det.

Nå hadde Moses ikke flere innvendinger, og Guds forsikringer hadde ryddet dem alle av veien. Men nettopp dette brakte den skjulte grunnen i hjertet hans fram i lyset: Han ville ikke ta på seg Guds oppdrag.

V. 13–17. Aron skal være hans munn

> «[13]Men han sa: Å Herre, send bud med hvem du ellers vil! [14]Da ble Herrens vrede opptent mot Moses, og han sa: Har du ikke din bror Aron, levitten? Han kan tale, det vet jeg! Nå kommer han deg også i møte, og når han ser deg, blir han glad. [15]Du skal tale til ham og legge ordene i munnen på ham. Så skal jeg være med din munn og med hans munn og lære dere hva dere skal gjøre. [16]Han skal tale til folket for deg. Han skal være din munn, og du skal være som Gud for ham. [17]Ta nå denne staven i hånden. Med den skal du gjøre tegnene.»

«Send bud med hvem du ellers vil!» – det vil si: La hvem som helst andre utføre oppdraget ditt. Denne grunnløse motstanden vakte Guds vrede. Men fordi også denne uviljen kom av kjødets skrøpelighet, kom Guds miskunn ham til hjelp i hans svakhet. Gud viste ham til broren Aron, som kunne tale godt og skulle tale til folket for ham (v. 14–17).

Aron kalles «levitten» etter sin ætt, men det er ikke en hentydning til det kallet Levi stamme senere skulle få. Ordlyden legger trykk på at nettopp han kan tale: Han både kan og vil tale, om du ikke vet det.

Aron var også helt villig. Han var allerede på vei for å møte Moses og ville glede seg over å se ham. Det strider ikke mot v. 27, der Herren sier til Aron at han skal gå Moses i møte. De to stedene lar seg enkelt forene: Så snart Aron hørte at broren hadde forlatt Midian, gikk han av seg selv for å møte ham, og så viste Gud ham hvilken vei han skulle gå for å finne ham, nemlig mot ørkenen.

Moses skulle legge ordene i munnen på Aron, og Gud ville hjelpe dem begge når de talte. «Han skal være din munn, og du skal være som Gud for ham.» Jf. 7,1: «Aron, din bror, skal være din profet.» Aron skulle stå i samme forhold til Moses som en profet står til Gud: Profeten talte bare det Gud ga ham inn, og Moses skulle være den Gud som ga Aron ordene inn.

Moses ble kalt Gud fordi han eide Guds ord og var bærer av det. Luther forklarer: «Den som har Guds ord og tror det, han har Guds Ånd og kraft, og også Guds visdom, sannhet, hjerte, sinn og alt som hører Gud til.»

Flertallet «tegnene» i v. 17 peker fram mot straffeunderne som fulgte, for bare ett av de tre tegnene Moses fikk, ble gjort med staven.

V. 18. Avskjed med Jetro

> «[18]Så gikk Moses, og da han kom tilbake til Jetro, sin svigerfar, sa han til ham: La meg nå få dra tilbake til brødrene mine i Egypt og se om de ennå er i live. Og Jetro sa til Moses: Dra bort i fred!»

Etter denne gudsåpenbaringen tok Moses farvel med svigerfaren for å vende tilbake til brødrene sine i Egypt. Den egentlige hensikten med reisen sa han ikke. Grunnen var nok at Jetro ikke hadde sans for å forstå en slik åpenbaring fra Gud, selv om han senere anerkjente de underne Gud gjorde for Israel (kap. 18).

Med «brødrene» menes ikke bare Moses' nærmeste slekt eller Amrams familie, men hele Israels folk. Med tanke på trelldommen de led da Moses flyktet, kunne det godt reise seg spørsmål om de ennå var i live eller var blitt helt utryddet.

V. 19–21. Moses vender tilbake til Egypt

> «[19]Og Herren sa til Moses i Midian: Dra av sted og vend tilbake til Egypt! Nå er de døde, alle de som sto deg etter livet. [20]Så tok Moses sin kone og sine sønner og satte dem på et esel og vendte tilbake til landet Egypt. Og Moses tok Guds stav i hånden.»

Da Moses skulle forlate Midian, fikk han et nytt ord fra Gud om oppdraget hos farao (v. 19–23). Dette ordet er ikke en annen forfatters beretning. V. 18 sier nemlig ikke at Moses dro, bare at Jetro samtykket i at han ville vende tilbake til Egypt. Først da kunne Moses gjøre seg klar til reisen, og mens han holdt på med det, åpenbarte Gud seg for ham i Midian og ga ham mot til å dra ved å fortelle at alle som hadde stått ham etter livet – farao og slektningene til egypteren han hadde drept – nå var døde.

Så la Moses av sted med kona og sønnene. Til nå er bare den ene sønnens fødsel nevnt (2,22), men verken der eller i v. 25 sies det at han var den eneste. Kona og sønnene, som ennå var små, satte han på eselet, mens han selv gikk til fots med «Guds stav» i hånden – staven han skulle gjøre Guds under med (v. 17).

Hvor fattig han enn så ut, holdt han i hånden den staven som faraos hovmod og all hans makt skulle bøye seg for.

V. 21. Faraos hjerte blir forherdet

> «[21]Og Herren sa til Moses: Når du nå vender tilbake til Egypt, se da til at du gjør alle de under som jeg har gitt deg makt til å gjøre, for faraos øyne. Men jeg vil forherde hans hjerte, så han ikke lar folket fare.»

Ordet for «under»[1] betegner alt som går ut over naturens vanlige gang og vekker undring. Det står ofte sammen med ot (אוֹת, «tegn»), og et slikt under er selv et tegn. «Alle de under» gjelder ikke bare de tre tegnene i v. 2–9, men alle de undrene Moses skulle gjøre med staven for farao. De er ikke nevnt her, men de var gitt i hans hånd sammen med staven.

Men ingen av undrene skulle få farao til å la Israel fare, for Herren ville forherde hjertet hans. Ordrett står det: «Jeg vil gjøre hjertet hans fast»[2], så det ikke rokkes, og hans sinnelag mot Israel ikke endres. Andre steder står det «gjøre hjertet hardt» (*hiksja*, 7,3 ,הִקְשָׁה) og «gjøre hjertet tungt» (*hikbid*, ,הִכְבִּיד 10,1), det vil si sløvt og uten mottakelighet for inntrykk fra Gud. Disse tre ordene uttrykker forherdelsen av hjertet.

Ti ganger sies det at Gud forherdet farao (4,21; 7,3; 9,12; 10,1.20.27; 11,10; 14,4.8.17), og ikke bare slik at Herren visste det på forhånd eller forutsa det, men slik at han voldte det og virket det. Men like ofte, også ti ganger, sies det at farao forherdet sitt eget hjerte eller gjorde det tungt eller hardt (7,13.14.22; 8,15.19.32; 9,7.34.35; 13,15). Forherdelsen var altså like mye faraos egen gjerning som Guds dom.

Ser vi nøyere etter hvordan Guds virke og menneskets virke her forholder seg til hverandre, finner vi dette: Både ved det første tegnet (7,13–14) og etter de fem første straffeunderne framstilles forherdelsen alltid som faraos egen. Hver gang heter det at hjertet hans var hardt eller tungt – døvt for Guds røst og uberørt av undrene og dommene – og at han ikke lot folket fare (7,22; 8,15.19.32; 9,7).

Først etter den sjette plagen heter det at Herren forherdet faraos hjerte (9,12). Etter den sjuende står det igjen at farao gjorde sitt hjerte tungt (9,34–35). Men at han fortsatt nektet etter den åttende og niende plagen (10,20.27), og at han satte etter israelittene for å hente dem tilbake (14,8), tilskrives at Herren forherdet ham.

At farao forherdet seg selv, viste seg ved at han ikke ga akt på Herrens krav og ikke ville la Israel fare. Det gjaldt ikke bare så lenge spåmennene etterlignet tegnene, men også da de selv måtte innrømme: «Dette er Guds finger!» (8,19), og da Gud skilte mellom egypterne og israelittene og sparte Israel – noe kongen selv sørget for å få bekreftet (9,7).

Det viste seg enda tydeligere da han brøt løftet om å la Israel fare. Selv etter at han hadde måttet bekjenne: «Denne gangen har jeg syndet! Herren er den rettferdige, jeg og mitt folk er onde» (9,27), syndet han igjen så snart han fikk pusterom (9,34–35).

---

[1] **«under»** mofet, מוֹפֵת

[2] **«Jeg vil gjøre hjertet hans fast»** chizzak, חִזֵּק

Farao ville altså ikke bøye sin egenvilje under Guds vilje, selv etter at han hadde sett Guds finger og Herrens allmakt i plagene over seg og folket sitt. Han ville ikke ta tilbake sitt hovmodige nei, enda han måtte erkjenne at det var synd mot Herren.

Sett fra denne siden var forherdelsen en frukt av synden, en følge av den egenviljen, stoltheten og det hovmodet som springer ut av synden. Den var et stadig voksende misbruk av den viljefriheten mennesket har av naturen, og som gjør det mulig å stå hardnakket imot Guds ord og tukt helt til døden.

Viljefriheten har sine faste grenser i at skapningen er ubetinget avhengig av Skaperen, og slik kan synderen stå Guds vilje imot bare så lenge han lever. En slik motstand styrter ham likevel i fortapelse og blir uunngåelig fulgt av død og fordømmelse.

Gud lar seg aldri spotte. Den som ikke lar seg lede til omvendelse og ydmyk lydighet mot Guds vilje av godheten og alvoret i Guds formaninger, må gå til grunne. Ved sin undergang må han tjene Guds ære, så Herrens hellighet, rettferdighet og allmakt blir åpenbart.

Men Gud tillater ikke bare at et menneske forherder seg; han virker også forherdelse, og lar den komme som dom over den ubotferdige. Ikke slik at Gud har behag i den ugudeliges død! Nei, Gud vil at den ugudelige skal vende om fra sin ferd og leve (Esek 33,11), og han vil det av hele sitt hjerte, for han «vil at alle mennesker skal bli frelst og komme til sannhets erkjennelse» (1 Tim 2,4; jf. 2 Pet 3,9).

Som Gud lar sin sol gå opp over onde og gode og lar det regne over rettferdige og urettferdige (Matt 5,45), lar han sin nådes sol skinne over alle syndere for å lede dem til liv og frelse. Men som den jordiske solen virker ulikt etter hva slags jord den skinner på, virker også Guds nådesol ulikt på menneskehjertet, etter hvordan det står til med det.[3]

De som omvender seg, lar seg lede til omvendelse og frelse av Guds godhet og nåde. Men de ubotferdige forherder seg mer og mer mot Guds nåde og blir slik modne for fordømmelsens dom. Den samme miskunnen fra Gud fører den ene til frelse og liv og den andre til dom og død, fordi han forherder seg mot den.

Når den ubotferdige synderen blir stadig hardere mot den miskunnen han får se, fullbyrdes forkastelsens dom. Det skjer først ved at Gud gir den ugudelige anledning til å bringe fullt fram i lyset de onde tilbøyelighetene, lystene og tankene som er i hjertet. Deretter skjer det etter en fast lov i Guds styre av verden: Fordi synderen stadig står imot, gjør Gud det vanskeligere og vanskeligere for ham å vende om, og til sist umulig.

Det er syndens forbannelse at den gjør det harde hjertet enda hardere og stadig mindre mottakelig for Guds kjærlighet, langmodighet og tålmodighet.

På denne dobbelte måten virker Gud forherdelsen, ikke bare ved å tillate den, men ved å virke den. Han gir tid og rom for menneskets motstand helt ut til grensen for skapningens frihet. Men enda mer virker han den ved at

[3] Teodoret: Med den samme varmen myker solen opp voksen og tørker leiren. Slik får også noen godt og andre ondt av Guds langmodighet, som når alle: Noen blir myke, andre harde.

han fortsetter å åpenbare sin vilje, så det harde hjertet blir drevet inn i en slik forherdelse at det ikke lenger kan vende om. Slik overgir han den forherdede synderen til fordømmelsens dom.

Dette ser vi hos farao. Etter at han hadde forherdet sitt hjerte under de fem første plagene, begynte Herren å forherde ham ved det sjette underet (9,12), da selv spåmennene fikk byller og ikke kunne stå seg for Moses (9,11). Likevel fikk kongen enda en anledning til å vende om; to ganger til erkjente han at motstanden var synd, og lovte å bøye seg (9,27 ff.; 10,16 ff.).

Men da han etter den sjuende plagen brøt løftet og forherdet seg igjen (9,34–35), forherdet Herren hjertet hans så han truet Moses med døden om han noen gang kom fram for ham igjen (10,20.27–28).

Nå var forherdelsen fullført, så han måtte falle for dommen. Likevel var selv det første dommeslaget, da de førstefødte ble drept, en formaning om å vende om. Men han forkastet den miskunnen som lå i denne dommen, og viste igjen et trassig sinn, enda han hadde sagt til Moses og Aron: «Gå, og be om velsignelse over meg også!» (12,32). Først da forherdet Gud hjertet hans helt, så han satte etter Israel med hæren sin og ble rammet av dommen som ødela ham.

Herrens forherdelse av farao var altså bare det som fullførte faraos egen forherdelse av sitt hjerte. Likevel nevnes bare Herrens side i dette verset. Det kommer av at Gud ikke bare ville forberede Moses på motstanden han skulle møte hos farao, men også styrke hans svake tro og helt fra begynnelsen rydde bort enhver tvil om Herrens allmakt.

Var det Herren selv som forherdet farao, kunne denne forherdelsen – som han ikke bare forutså og forutsa i sin allvitenhet, men virket og lot komme over farao i sin allmakt – umulig hindre at hans vilje med Israel ble gjort. Den måtte tvert imot tjene til at hans frelsesråd ble virkeliggjort og hans herlighet åpenbart (jf. 9,16; 10,2; 14,4.17–18).

V. 22–31. Israel er Guds førstefødte sønn

«[22]Da skal du si til farao: Så sier Herren: Min sønn, min førstefødte, er Israel.
[23]Jeg sa til deg: La min sønn fare, så han kan tjene meg. Men du ville ikke la ham fare. Derfor vil jeg nå slå i hjel din sønn, din førstefødte.»

For at farao skulle forstå hvor alvorlig Guds befaling var, skulle Moses kunngjøre ham både hvordan Herren sto i forhold til Israel, og hvilken dom som ville ramme ham hvis han nektet å la Israel fare. Forholdet uttrykte Gud med ordene: «Min sønn, min førstefødte, er Israel.»

Israel var Herrens sønn fordi folket var utvalgt til å være hans eiendomsfolk (5 Mos 14,1–2). Denne utvelgelsen begynte da Abraham ble kalt til å bli stamfar til det folket som alle slekter på jorden skulle velsignes i. Med grunnlag i dette løftet, som nå skulle virkeliggjøres for Abrahams ætt ved at Israel ble ført ut av Egypt, kalles folket allerede Herrens «sønn», selv om det først ved pakten på Sinai ble opphøyet til å være Herrens eiendom fremfor alle folk (19,5–6).

Israels sønnekår var altså av åndelig art. De kom ikke av at Gud som alle folks Skaper også var Israels Far, og de var heller ikke grunnlagt på at Isak ble født ved nådens kraft og ikke ved naturens, som Baumgarten mener. Det gamle

testamente omtaler aldri Skaperens forhold til mennesket som en fars forhold til sin sønn. Overalt der Herren kalles Israels Far eller Skaper, gjelder det utvelgelsen av Israel til hans eiendomsfolk (5 Mos 32,6; Mal 2,10).

At Israel ble utvalgt til Guds sønn, var altså en adopsjon som kom av Guds frie nåde. Den innebar at Gud behandlet sønnen med kjærlighet som en far, og den krevde lydighet, ærefrykt og tillit av sønnen mot Faren (Mal 1,6).

Nettopp dette var selve kjernen i den pakten Herren sluttet med Israel: Han viste folket miskunn og kjærlighet (Hos 11,1; Jer 31,9.20), forbarmet seg over det som en far forbarmer seg over sine barn (Sal 103,13), tuktet det for syndene, men tok ikke sin miskunn fra det (2 Sam 7,14–15; Sal 89,31–35). Slik oppdro han sin sønn til et hellig folk med farstuktens kjærlighet og strenghet.

Men Israel var ikke bare Herrens sønn; det var hans «førstefødte». I dette ligger hedningenes kall. Israel skulle ikke være Herrens eneste sønn, men den førstefødte, som var særlig kjær for Faren og hadde visse fortrinn framfor de andre. Herren ville heve Israel høyt over alle folkene på jorden (5 Mos 28,1).

Ville farao ikke la Herrens førstefødte sønn fare, skulle han bøte med livet til sin egen førstefødte (jf. 12,29). I dette dype alvoret i Guds befaling fikk Moses en sterk støtte for troen sin. Var Israel Herrens førstefødte sønn, kunne Herren ikke gi ham opp, men måtte fri sin sønn ut av trelldommen i Egypt.

V. 24–26. Blodbrudgommen

> «[24]Mens de var på veien, på et hvilested, skjedde det at Herren kom mot ham og ville ta livet av ham. [25]Da tok Sippora en skarp stein, med den skar hun bort sin sønns forhud og kastet den for Moses' føtter og sa: Du er meg en blodbrudgom. [26]Så lot Herren ham være. Da sa hun: En blodbrudgom for omskjærelsens skyld.»

Skulle Moses lykkes med Guds oppdrag, måtte han først vise seg som en tro tjener for Herren i sitt eget hus. Det skulle han lære av det som skjedde på hvilestedet. Beretningen er så kort at mye er uklart, og den er blitt tolket på mange måter.

Mens Moses var underveis, kom Herren mot ham på hvilestedet og ville ta livet av ham. Hvordan, sies ikke – om han ble grepet av en plutselig dødelig sykdom, eller, det som er mer sannsynlig, om Herren selv gjorde noe direkte som truet Moses med døden.

At Gud vendte seg mot ham på denne måten, kom av at han hadde forsømt å omskjære sønnen sin. For så snart Sippora hadde skåret bort sønnens forhud med en stein, lot Herren ham være.

Hun brukte en steinkniv, slik det var nedarvet skikk, og slik også omskjærelsen Josva befalte, ble utført (Jos 5,2). Det var ikke fordi steinen hadde noen symbolsk mening; da ville jødene aldri ha gått over til jernkniver, slik Talmud viser at de gjorde. Steinkniver hører til tiden før en lagde jern og stål, og senere ble de bare brukt av troskap mot den eldre og enklere skikken.

«Sin sønns» viser at Sippora bare omskar den ene av de to sønnene (v. 20); den andre, utvilsomt den eldste, var allerede omskåret. Herren hadde pålagt Abraham omskjærelsen som paktstegn for alle hans etterkommere, og den som forsømte den, skulle dø, for han hadde brutt pakten (1 Mos 17,14). Det er

riktignok de uomskårne selv som trues med døden der, men når det gjaldt barn, falt straffen på foreldrene, og først og fremst på faren, som hadde forsømt Guds bud.

Moses hadde trolig latt omskjærelsen være bare av hensyn til sin midjanittiske kone, som mislikte inngrepet. Likevel hadde han gjort seg skyldig i en synd som fortjente døden, og den kunne ikke Gud overse hos en han hadde utvalgt til sitt sendebud for å opprette pakten med Israel. Derfor truet han ham med døden, for å vekke ham til erkjennelse av synden – enten ved samvittighetens røst eller ved et ord som fulgte med angrepet – og vise ham hvor alvorlig Gud krever at budene hans skal holdes.

Men han drepte ham ikke, for synden hans kom av kjødets skrøpelighet. Han hadde syndig gitt etter for kona, og det kunne forklares og unnskyldes ut fra stillingen hans i midjanittens hus.

Utleggerne har med rette sluttet at Sipporas motvilje mot omskjærelsen var grunnen til forsømmelsen. Da Herren gikk mot Moses, gjorde hun nemlig straks det som var forsømt, og etter alt å dømme med indre motvilje. Det viser uttrykket at hun «kastet» sønnens forhud for Moses' føtter.

Det er Moses' føtter, ikke sønnens, slik NB også oversetter, for både før og etter (v. 24 og 26) viser ordet «ham» til Moses. Altså var det også Moses, og ikke gutten, hun sa til: «Du er meg en blodbrudgom»[4].

Hun kalte Moses en blodbrudgom «fordi hun liksom hadde måttet kjøpe ham på ny som ektemann med sønnens blod» (Glassius). Kurtz sier: Det dødelige angrepet hadde så godt som tatt Moses fra henne. Med sønnens blod kjøpte hun livet hans; hun fikk ham liksom tilbake fra de døde og ble gift med ham på ny, så han virkelig var en blodbrudgom for henne.

Dette sa hun, legger beretningen til, etter at Gud hadde latt Moses være, «for omskjærelsens skyld». I grunnteksten står flertall, ganske allment, fordi Sippora ikke bare tenkte på dette ene tilfellet, men på omskjærelse generelt. Det som hadde skjedd, fikk etter alt å dømme Moses til å la være å ta kona og barna med til Egypt og sende dem tilbake til svigerfaren. Det kan vi slutte av at han først fikk dem igjen da Israel var kommet til Sinai (18,2).

V. 27–31. Aron møter Moses, og folket tror

> «[27]Herren sa til Aron: Gå Moses i møte i ørkenen! Han gikk av sted og møtte Moses ved Guds berg, og kysset ham. [28]Og Moses kunngjorde for Aron alle de ordene som Herren hadde sendt ham med, og alle de tegnene han hadde befalt ham å gjøre. [29]Så gikk Moses og Aron og samlet alle de eldste av Israels barn. [30]Og Aron bar fram alle de ordene Herren hadde talt til Moses, og han gjorde tegnene for folkets øyne. [31]Og folket trodde. Da de hørte hvordan Herren hadde sett til Israels barn og gitt akt på deres nød, bøyde de seg og tilba.»

Da synden som hadde vakt Herrens truende vrede, var tatt bort, fikk Moses på ny et tegn på Guds velvilje: Aron kom etter Guds vilje for å møte ham ved Guds berg (3,1). Moses fortalte Aron alle de ordene Herren hadde sendt ham med, og alle tegnene han hadde fått befaling om å gjøre.

[4] **«Du er meg en blodbrudgom»** chatan damim, חָתַן דָּמִים

Et nytt bevis på Guds velvilje var at de eldste og folket tok imot oppdraget hans i tro. «Folket trodde» da Aron bar fram for dem de ordene Herren hadde talt til Moses, og gjorde tegnene for øynene deres. «Da de hørte hvordan Herren hadde sett til Israels barn og gitt akt på deres nød, bøyde de seg og tilba.»

Folkets tro, og tilbedelsen som troen kom til uttrykk i, viste at løftet til fedrene ennå levde i hjertene deres. Denne troen holdt riktignok ikke stand i prøven som snart fulgte (kap. 5). Men som det første utslaget av folkets sinnelag vitnet den om at Israel var villig til å følge Guds kall.

Kapittel 5. Moses og Aron for farao

Moses og Aron sendes til farao

De to hendelsene i dette avsnittet (5,1–7,7) henger nøye sammen. Først går Moses og Aron til farao med det deres Gud krever, og farao svarer hardt med å legge enda mer trellearbeid på Israel (kap. 5). Deretter åpenbarer Herren seg på ny for Moses – fordi Moses klaget over at det første forsøket hadde slått så ille feil – og her er Moses' og Arons ættetavle satt inn (6,1–7,7). Begge hendelsene hører med til at Moses ble fullt rustet for oppdraget Gud hadde gitt ham.

Besøket hos farao var bare et første skritt. Moses og Aron gjorde kongen kjent med sin Guds vilje, men viste seg ikke som Herrens sendebud ved undertegn og la ikke særlig vekt på kravet. Skrittet skulle bare vise Moses hvordan farao og Israels folk stilte seg til verket Gud nå skulle gjøre.

Farao ble bedt om å la folket dra noen dager ut i ørkenen for å holde offerhøytid, og han svarte med å øke arbeidsbyrden. Da klaget israelittene over at de var blitt forhatt hos kongen, og at det var blitt verre for dem enn før.

Moses kunne ha mistet motet over dette. Men han la nøden fram for Herren, og Herren fylte hans motløse hjerte med nytt mot. Han gjentok løftet og gjorde det sterkere: Nå først skulle han vise fullt ut hva navnet Jehova betyr. Han ville forløse Israels barn med utrakt arm og store straffedommer, forherde faraos hjerte og gjøre mange tegn og under i Egypt. Slik skulle egypterne ved Israels utfrielse lære at han er Jehova, den absolutte Gud som virker i ubegrenset frihet.

Samtidig tok Gud bort den tvilen som enda en gang meldte seg hos Moses – at farao ikke ville høre på ham fordi han ikke var noen taler. Herren sa: «Se, jeg har satt deg som Gud for farao, og Aron, din bror, skal være din profet» (7,1). Med dette løftet var farao helt gitt i Moses' makt, og Moses hadde fått all den fullmakt han trengte.

V. 1–23. «Hvem er Herren?»

«[1]Deretter gikk Moses og Aron inn til farao og sa: Så sier Herren, Israels Gud: La mitt folk fare, så de kan holde høytid for meg i ørkenen! [2]Men farao sa: Hvem er Herren, som jeg skal lyde og la Israel fare? Jeg kjenner ikke Herren og vil ikke la Israel fare.»

Israels eldste hadde med glede og takk hørt det Moses og Aron fortalte om Herrens åpenbaring: Nå ville han fri sitt folk ut av trelldommen i Egypt. Så gikk Moses og Aron til farao og ba ham i Israels Guds navn om å la folket dra ut i ørkenen og holde høytid for sin Gud.

Alle folk ofret til gudene sine og holdt høytider for dem. Hvert folk hadde sin egen gudsdyrkelse, som gudene selv skulle ha fastsatt, og derfor kunne ikke en gud dyrkes på rett måte hvor som helst. Sett i det lyset var kravet fra israelittenes Gud så naturlig og rimelig at farao ikke kunne ha avvist det, om det hadde vært et spor av gudsfrykt i hjertet hans.

Men hva svarte han? «Jeg kjenner ikke Herren.» Det var på en måte sant, for Israels Gud hadde ennå ikke gjort seg kjent for ham. Men det var ingen unnskyldning. Som hedning kunne han nok måle en guds makt etter hvordan folket hans hadde det, og slutte av israelittenes avmakt at deres Gud også måtte være svak. Likevel – hadde han hatt den minste tro på guder, ville han ikke ha våget å nekte israelittene å ofre til sin Gud og holde offerhøytid for ham.

V. 3. «Hebreernes Gud har møtt oss»

> «[3]De sa da: Hebreernes Gud har møtt oss. La oss nå dra tre dagsreiser ut i ørkenen og ofre til Herren vår Gud, så han ikke skal slå oss med pest eller sverd.»

Sendebudene grunnga bønnen med at hebreernes Gud hadde møtt dem (se 3,18). De viste også til straffen som kunne ramme folket hvis de forsømte den offerhøytiden Gud krevde: «så han ikke skal slå oss med pest eller sverd». Pest og sverd står for en voldsom død; etter folkenes vanlige tro var det slik gudene straffet dem som forsømte å dyrke dem.

Uttrykket «hebreernes Gud» i stedet for «Israels Gud» (v. 1) er ikke valgt fordi det var lettere for kongen å forstå. Det skulle overbevise farao om at de måtte dra ut i ørkenen for å holde den høytiden Gud krevde. I Egypt kunne de ofre til Egypts guder, men ikke til hebreernes Gud.

V. 4–5. «Gå tilbake til det dere har å gjøre!»

> «[4]Men kongen i Egypt sa til dem: Moses og Aron, hvorfor drar dere folket bort fra arbeidet? Gå tilbake til det dere har å gjøre. [5]Og farao sa: Se, hvor tallrikt folket er blitt i landet, og så vil dere dra dem bort fra det de har å gjøre!»

(Keil: «Se, landsens folk er nå mange, og dere vil la dem hvile fra sine byrder!»)

Farao ville ikke høre tale om noen gudsdyrkelse. Han trodde ønsket bare var et påskudd for å skaffe folket fridager, og sendte sendebudene tilbake til trellearbeidet. Folket var svært tallrikt, så han ville tape mye på å gi dem fri. Han kalte israelittene «landsens folk». Det betyr ikke at de var hans eiendom fordi han var landets herre, men at de var arbeidsfolket, allmuen, til forskjell fra de herskende stendene blant egypterne (se Jer 52,25; Esek 7,27).

V. 6–11. Farao gjør byrdene tyngre

> «[6]Samme dag ga farao slavefogdene og folkets arbeidsformenn denne befalingen: [7]Dere skal ikke gi folket halm til teglarbeidet, slik som før. De skal selv gå og sanke seg halm. [8]Men dere skal pålegge dem å lage den samme mengde murstein som de før har laget. Dere skal ikke slå av noe i deres arbeid. For de er late, derfor skriker de: La oss gå og ofre til vår Gud! [9]Legg tungt arbeid på mennene så de har nok med det og ikke hører på løgnaktige ord! [10]Da gikk

slavefogdene og formennene ut og sa til folket: Så sier farao: Jeg gir dere ikke lenger halm. [11]Gå selv og finn dere halm, hvor dere kan. Men det skal ikke kreves mindre arbeid av dere.»

Farao hadde verken frykt for Gud eller for gudene. Trygg i sin stolte makt var han fast bestemt på å holde israelittene som treller og bruke dem som redskaper til å gjøre riket sitt berømt med prektige byggverk. Derfor mistenkte han at ønsket om å dra ut i ørkenen bare var et påskudd som late folk hadde funnet på. Bak det så han en frihetstrang som kunne bli farlig for riket, fordi folket var så tallrikt.

Slike ønsker mente han best kunne kveles med hardere trelldom og mer arbeid. Han påla derfor slavefogdene ikke lenger å gi israelittene halm til teglarbeidet, men la dem sanke den selv – uten å slå av noe på det tallet murstein de skulle levere hver dag.

Slavefogdene var egyptere som ledet hele arbeidet. Under dem sto arbeidsformennene, egentlig «skrivere», som var tatt fra israelittene (v. 14) og fordelte arbeidet blant folket. Mursteinen ble ikke brent, men tørket i solen, slik den er i de gamle egyptiske byggverkene og i mange av pyramidene. Halmen ble hakket opp og blandet i leiren for å gjøre steinen mer holdbar; det ser en på murstein fra de eldste byggverkene.

Med de «løgnaktige ordene» (v. 9) mente kongen det Moses hadde sagt: at Israels Gud hadde vist seg for ham og krevde en offerhøytid av sitt folk. I v. 11 ligger trykket på «selv»: Dere skal gå og hente halmen selv, ikke få den levert av andre som før – «men det skal ikke kreves mindre arbeid av dere».

V. 12–13. Stubb fra åkrene

«[12]Da spredte folket seg ut over hele landet Egypt for å sanke halmstrå til å bruke istedenfor halm. [13]Men slavefogdene drev på og sa: Gjør arbeidet ferdig! Fullt dagsverk for hver dag, akkurat som den gang dere hadde halm.»

Folket spredte seg over hele Egypt for å sanke stubb. Meningen er ikke at stubben skulle brukes i stedet for halm, men at de samlet stubben som sto igjen på åkrene, for å bruke den som hakkelse i mursteinen. «Fullt dagsverk for hver dag» er den mengden som var fastsatt for hver dag, akkurat som den gang halmen ble delt ut til arbeidet.

V. 14–18. «Late er dere, late!»

«[14]Og arbeidsformennene som faraos slavefogder hadde satt over Israels barn, ble slått, og slavefogdene sa til dem: Hvorfor har dere ikke gjort ferdig den fastsatte mengde murstein, likesom før, verken i går eller i dag? [15]Da gikk arbeidsformennene over Israels barn til farao og klaget høylytt for ham og sa: Hvorfor gjør du slik mot dine tjenere? [16]Dine tjenere får ikke halm, og likevel sier de til oss: Lag murstein! Og så blir dine tjenere slått, enda det er dine folk som har skylden. [17]Men farao sa: Late er dere, late! Derfor sier dere: Vi vil dra av sted og ofre til Herren. [18]Gå nå og arbeid! Halm får dere ikke, men den fastsatte mengde murstein skal dere komme med.»

Israelittene klarte ikke det arbeidet de var pålagt, og derfor ble arbeidsformennene deres slått av de egyptiske slavefogdene. Da formennene klaget over dette for kongen, ble de hardt avvist og fikk høre at de var late. Med «dine folk» som

har skylden (v. 16), menes egypterne, ikke israelittene. Det går fram av motsetningen til «dine tjenere», som gjelder ikke bare de israelittiske formennene, men hele Israel.

V. 19–23. Folket klager, og Moses går til Herren

> «[19]Israels arbeidsformenn så at de var ille ute da det ble sagt: Dere får ikke avslag i tallet på murstein, fullt dagsverk hver dag! [20]Da de kom ut fra farao, møtte de Moses og Aron, som sto og ventet på dem. [21]Og de sa til dem: Måtte Herren hjemsøke dere og dømme dere fordi dere har vakt uvilje mot oss hos farao og hans tjenere. Dere har gitt dem sverd i hånd til å drepe oss med. [22]Da vendte Moses seg igjen til Herren og sa: Herre, hvorfor har du fart så ille med dette folket? Hvorfor har du sendt meg? [23]Fra den stund jeg gikk inn til farao for å tale i ditt navn, har han gjort ille mot dette folk, og du har jo ikke hjulpet ditt folk.»

Da Israels formenn så at de var ille ute, gikk de Moses og Aron i møte, som ventet på dem da de kom ut fra kongen, og bebreidet dem at de bare hadde gjort det verre for folket: «Måtte Herren hjemsøke dere og dømme dere» – det vil si straffe dere – fordi dere har gjort oss forhatt hos farao og hans tjenere.

Ordrett står det: «gjort vår lukt stinkende i faraos og hans tjeneres øyne». Den gode lukten er et bilde på et godt navn og rykte. Fordi bildet er overført, kan det knyttes til øynene og ikke til nesen. Formennene mente at Moses og Aron ved å gå til farao hadde fått kongen og rådgiverne hans til å mistenke israelittene for å være urolige folk, og slik gitt dem et våpen til å undertrykke og ødelegge dem.

Hvor vrangt er ikke det naturlige hjertet! De roper på Gud som dommer, men selve klagen viser at de ikke har tillit til Gud og hans makt til å frelse. Moses vendte seg til Herren og spurte: «Hvorfor har du fart så ille med dette folket?» Fordi Moses var sendt til farao, var trykket på folket blitt tyngre, og likevel hadde ikke Gud fridd dem ut.

Augustin sier: «Dette er ikke trassige eller harme ord, men spørsmål og bønn.» Spørsmålet og klagen kom av tro – den troen som flyr til Gud når den ikke forstår hvordan han handler, legger fram for ham hvor ufattelige veiene hans er, roper til ham om hjelp i nøden og ber ham ta bort det som synes å stride mot hans vesen og vilje.

Kapittel 6. «Jeg er Herren»

V. 1–13. Herrens svar til Moses

«[1]Da sa Herren til Moses: Nå skal du se hva jeg vil gjøre med farao. Ved min sterke hånd skal han tvinges til å la folket fare. Ja, ved min sterke hånd skal han tvinges til å drive dem ut av sitt land.»

På Moses' klage svarte Herren med et løfte: Han ville fri Israel ut ved sin sterke hånd (se 3,19), så farao ble tvunget til å la Israel fare, ja, til å drive dem ut av landet. Noe direkte svar på spørsmålet «Hvorfor har du fart så ille med dette folket?» fikk ikke Moses; det skulle han først lære av egen erfaring som Israels fører. Her gjaldt fullt ut ordet: «Det jeg gjør, forstår du ikke nå, men du skal skjønne det senere» (Joh 13,7).

Selv etter at israelittene var fridd underfullt ut av Egypt og på den herlige vandringen gjennom ørkenen hadde fått så mange beviser på sin Guds allmakt og miskunn, gjorde de gang på gang opprør mot hans ledelse. De var ikke fornøyd med mannaen Herren ga dem, men lengtet etter fisken, purren og løken i Egypt (4 Mos 11). Med et slikt sinnelag ville de aldri ha villet forlate Egypt og gå inn i en pakt med Herren, hvis ikke trykket der først var blitt langt hardere.

Herren forklarte så nærmere det korte, men innholdsrike løftet (v. 2–9), og Moses fikk pålegg og fullmakt til å fullføre Guds plan sammen med Aron (6,10–13 og 28–30; 7,1–6). Midt i disse påleggene er de to sendebudenes ættetavle satt inn (6,14–27), og til sist oppgis Moses' alder (7,7).

Avsnittet er ingen annen beretning om Moses' kall, hentet fra en annen kilde. Det forutsetter kap. 3–5 og fullfører beretningen om hvordan Moses og Aron ble rustet til oppdraget. For ordene «Nå skal du se hva jeg vil gjøre med farao» sier tydelig at det første besøket hos farao bare skulle få fram hvordan han stilte seg til Herrens planer, og vise at Guds store straffedommer var nødvendige.

V. 2–8. Herren vil åpenbare sitt navn

«[2]Og Gud talte til Moses og sa til ham: Jeg er Herren. [3]Jeg åpenbarte meg for Abraham, Isak og Jakob som Gud Den Allmektige. Men ved mitt navn Herren var jeg ikke kjent av dem. [4]Jeg opprettet min pakt med dem og lovte å gi dem Kana'ans land, det landet de bodde i som fremmede. [5]Nå har jeg hørt hvordan Israels barn sukker over at egypterne gjør dem til treller, og jeg har kommet min pakt i hu. [6]Si derfor til Israels barn: Jeg er Herren. Jeg vil føre dere ut fra de tunge byrdene egypterne har lagt på dere og befri dere fra trellearbeidet

> under dem. Jeg vil forløse dere med utrakt arm og med store straffedommer.
> [7]Jeg vil ta dere til mitt folk, og jeg vil være deres Gud. Dere skal kjenne at jeg er
> Herren deres Gud, han som fører dere ut fra de tunge byrdene som egypterne
> har lagt på dere. [8]Jeg vil føre dere til det landet som jeg med oppløftet hånd har
> sverget å ville gi til Abraham, Isak og Jakob. Jeg vil gi dere det til eiendom, jeg
> er Herren.»

Før straffedommene begynte, kunngjorde Herren for Moses, og gjennom ham for folket, at han fra nå av ville åpenbare seg for dem langt mer herlig enn for patriarkene, nemlig som Jehova. For Abraham, Isak og Jakob hadde han bare vist seg som *El Sjaddai*, Gud den Allmektige.

Ordene «ved mitt navn Herren (Jehova) var jeg ikke kjent av dem» betyr likevel ikke at patriarkene slett ikke kjente navnet Jehova. Det ser vi allerede av den betydningsfulle måten navnet er brukt på – det var ingen tom lyd, men et virkelig uttrykk for Guds vesen – og enda klarere av sammenhengen mellom det Gud sier her, og 1 Mos 17,1.

Herren begynte å opprette pakten i 1 Mos 15. Da den ble ført videre med omskjærelsen som paktstegn og løftet om Isaks fødsel, sa Herren til Abram: «Jeg er Gud den Allmektige» (*El Sjaddai*). Fra da av åpenbarte han seg for Abram og hans hustru som den Allmektige: i Isaks fødsel, som skjedde helt utenom naturens krefter, og i måten han bevarte, ledet og mangfoldiggjorde ætten hans på.

Som *El Sjaddai* hadde Gud åpenbart sitt vesen for patriarkene. Men nå skulle han åpenbare seg for Israel som Jehova, den absolutte, som virker i ubegrenset frihet når han oppfyller sine løfter.

For han hadde ikke bare opprettet sin pakt med fedrene (v. 4), men også hørt Israels barns sukk og kommet sin pakt i hu (v. 5). Løftet både begynner (v. 2) og slutter (v. 8) med de ettertrykkelige ordene «Jeg er Herren», for å vise at Israels forløsning hvilte på kraften i navnet Jehova.

I v. 4 er paktsløftene fra 1 Mos 17,7–8; 26,3; 35,11–12 samlet, og v. 5 gjentar 2,24 med trykk på «jeg». Gud hadde opprettet sin pakt, og Israels trelldom kunne ikke forenes med den. På dette grunnlaget ville Herren nå fri Israel ut av lidelsene og gjøre det til sitt eget folk.

Denne forsikringen ville Gud oppfylle ved å åpenbare det vesenet navnet Jehova uttrykker, og den hadde tre deler. Først skulle Israel fris ut av trelldommen i Egypt. Fordi det stred så sterkt mot alt det øyet kunne se, er det sagt med tre ledd ved siden av hverandre: Han vil føre dem ut fra byrdene, befri dem fra trellearbeidet og forløse dem med utrakt arm og store straffedommer. Dernest skulle Israel tas til Guds eget folk. Og til sist skulle det føres inn i landet som var lovt fedrene (v. 6–8).

Den utrakte armen hører nøye sammen med de store straffedommene, for Gud løfter og rekker ut armen når han går fram i dom for å slå de opprørske. Uttrykkene gjentar med større ettertrykk den «sterke hånden» i v. 1 og står ofte sammen med den i 5 Mos (4,34; 5,15; 7,19). De store straffedommene var plagene, Guds dommer som skulle tvinge farao til å la Israel fare.

Israel ble tatt til Guds folk ved Sinai (19,5). Landet var det Herren «med oppløftet hånd» hadde sverget å gi fedrene (v. 8). Å løfte hånden mot himmelen

er edens holdning (5 Mos 32,40; jf. 1 Mos 14,22), og ordene viser tilbake til 1 Mos 22,16 og 26,3 (jf. 24,7; 50,24).

V. 9–13. Folket hører ikke på Moses

> «[9]Moses sa dette til Israels barn. Men de hørte ikke på Moses på grunn av sin motløshet og det harde trellearbeidet. [10]Da talte Herren til Moses og sa: [11]Gå inn og si til farao, kongen i Egypt, at han skal la Israels barn fare ut av sitt land. [12]Moses sto for Herrens åsyn og sa: Du ser at Israels barn ikke hører på meg. Hvorfor skulle da farao høre på meg, jeg som enda har uomskårne lepper? [13]Så talte Herren til Moses og Aron og sendte dem til Israels barn og til farao, kongen i Egypt, med pålegg om at Israels barn skulle føres ut av landet Egypt.»

Da Moses bar fram denne høytidelige forsikringen for folket, hørte de ikke på ham «på grunn av sin motløshet», ordrett «av kortpustethet»[1]. Det betyr ikke utålmodighet, men angst, en indre beklemmelse som hindrer et menneske i å puste fritt. Slik ble israelittenes første tro til vantroens motløshet, fordi trykket ble hardere.

Dette gjorde også Moses motløs, så han enda en gang vegret seg for oppdraget som fulgte løftet: å gå til farao og kreve at han lot Israel fare ut av landet (v. 11). Når Israels barn ikke ville høre på ham, hvordan skulle da farao høre, og det enda han hadde «uomskårne lepper» (v. 12)? Den som har uomskårne lepper, har lepper som liksom er dekket av en forhud, så han har vanskelig for å få fram ordene. Det betyr det samme som «tung i målet» i 4,10.

Guds svar på denne innvendingen står i 7,1–5. Men før forfatteren gir Herrens avgjørende svar – det som tok bort all videre nøling hos Moses og gjorde hans og Arons sendelse til farao fullstendig – finner han det riktig å sette inn ættetavlen til de to gudsmennene. Den skal vise klart hvor de hører hjemme i Israels folk. V. 13 er en avsluttende oppsummering og baner vei for ættetavlen, som har sin overskrift i v. 14.

V. 14–30. Moses' og Arons ættetavle

> «[14]Dette er overhodene for deres familier: Sønnene til Ruben, Israels førstefødte, var Hanok og Pallu, Hesron og Karmi. Dette er Rubens ætter. … [16]Dette er navnene på Levis sønner etter deres ætter: Gersjon og Kahat og Merari. Levi ble hundre og trettisju år gammel. [17]Gersjons sønner var Libni og Sjime'i etter deres ætter. [18]Kahats sønner var Amram og Jishar og Hebron og Ussiel. Kahat ble hundre og trettitre år gammel. [19]Meraris sønner var Mahli og Musji. Dette er Levis slekter etter deres ættetavle. [20]Amram tok Jokebed, sin fars søster, til kone, og med henne fikk han Aron og Moses. Amram ble hundre og trettisju år gammel. … [23]Aron tok Elisjeba, Amminadabs datter, Nahsons søster, til kone, og med henne fikk han Nadab og Abihu, Eleasar og Itamar. … [25]Eleasar, Arons sønn, tok en av Putiels døtre til kone, og med henne fikk han Pinehas. Dette var overhodene for levittenes familier etter deres ætter. [26]Disse menn, Aron og Moses, var det Herren talte slik til: Før Israels barn ut av landet Egypt, hær for hær! [27]Det var de som sa til farao, kongen i Egypt, at Israels barn skulle føres ut av Egypt, disse menn, Moses og Aron.»

[1] **«av kortpustethet»** kotser ruach, קְצַר רוּחַ

V. 15 nevner Simeons sønner, v. 21–22 Jishars og Ussiels sønner og v. 24 Korahs sønner.

«Dette er overhodene for deres familier», det vil si Moses' og Arons. Ordet for familie er her «farshus»[2], et fast uttrykk for en samling av familier som ble kalt opp etter en felles stamfar. Farshusene var de større avdelingene som ættene – stammenes hovedavdelinger – var delt inn i.

For å vise klart hvor Levi, Moses' og Arons stamfar, hørte hjemme blant Jakobs sønner, begynner ættetavlen med Ruben, Jakobs førstefødte. Den nevner de av hans og Simeons sønner som ble stamfedre for ætter (1 Mos 46,9–10). Så kommer Levi. Her nevnes ikke bare hans tre sønner, men også hvor gammel han ble (v. 16), og likeså hvor gamle hans sønn Kahat og hans etterkommer Amram ble, fordi de var Moses' og Arons stamfedre.

Men Amram, Moses' far (v. 20), kan ikke være den samme som Amram, Kahats sønn (v. 18); han må være en senere etterkommer. Ser vi bare på denne ættetavlen, kan det like navnet tale for at det er samme person, men 4 Mos 3,27–28 viser at det er umulig. Der deles kahatittene på Moses' tid i fire grener – amramittene, jisharittene, hebronittene og ussielittene – til sammen 8600 menn og gutter, kvinner og jenter ikke medregnet. Omkring en fjerdedel av dem, rundt 2150, må ha hørt til amramittene.

Moses hadde bare to sønner (18,3–4). Var Amram, Kahats sønn og amramittenes stamfar, den samme som Moses' far, måtte Moses altså ha hatt 2147 brødre og brorsønner – søstre og brordøtre og søstrenes døtre ikke regnet med. Det er helt umulig. Derfor må en innrømme at Kahats sønn Amram ikke var Moses' far, og at et ukjent antall slektledd er hoppet over mellom ham og hans etterkommer med samme navn. (*Slik hopper også Esras ættetavle i Esra 7,3 over fem ledd, som vi ser av 1 Krøn 6,7–11.*)

At bare fire slektledd regnes opp – Levi, Kahat, Amram og Moses – henger utvilsomt sammen med 1 Mos 15,16, der det står at det fjerde slektledd skulle komme tilbake til Kanaan. Amrams hustru Jokebed, som i 2,1 og 4 Mos 26,59 bare kalles en Levis datter, kalles her Amrams «fars søster». Et slikt ekteskap ble forbudt i Moseloven (3 Mos 18,12), men var tillatt før loven ble gitt.

Amrams sønner nevnes etter alder: først Aron, så Moses, for Aron var tre år eldre enn sin bror. Søsteren Mirjam var enda eldre (2,4).

Ættetavlen nevner ikke bare Arons sønner (v. 23), men også sønnene til to av Amrams brødre, Jishar og Ussiel (v. 21–22), og Pinehas, sønn av Arons sønn Eleasar (v. 25). For den skulle vise hvordan de fremste presteslektene nedstammet, og blant dem løftes Aron og Eleasar særlig fram ved at hustruene deres nevnes. Derimot nevnes ingen av Moses' sønner. Hans verdighet var knyttet til hans egen person, og etterkommerne hans kom i skyggen av Arons og ble bare regnet blant de levittiske ættene som ikke var prester.

Korahittene og ussielittene nevnes fordi de senere i historien fikk en mer framtredende plass enn andre levittiske ætter (4 Mos 16–17; 26,11; jf. 4 Mos 3,30 med 3 Mos 10,4). Arons hustru Elisjeba var av den fyrstelige stammen Juda, og hennes bror Nahson var stammefyrste i Juda (4 Mos 2,3).

[2] **«farshus»** bet avot, בֵּית אָבוֹת

I v. 26 og 27, der ættetavlen slutter, kommer formålet med den tydelig fram: «Disse menn, Aron og Moses» i begynnelsen av v. 26, og «disse menn, Moses og Aron» i slutten av v. 27. Legg merke til at navnene har byttet plass. I selve ættetavlen står Aron først, fordi han var den eldste. I avslutningen, som fører over til beretningen som følger, går Moses foran sin eldre bror, fordi Gud hadde satt ham til Israels forløser. Om uttrykket «hær for hær», se 7,4.

V. 28–30. Beretningen tas opp igjen

> «[28]Det skjedde den gang Herren talte til Moses i landet Egypt, at Herren sa til Moses: [29]Jeg er Herren. Tal til farao, egypterkongen, alt det jeg taler til deg.
> [30]Men Moses sa der han sto for Herrens åsyn: Du vet jeg har uomskårne lepper, hvorfor skulle da farao høre på meg?»

Med v. 28–30 tas tråden fra v. 12 opp igjen. «Den gang Herren talte» betyr her ikke en bestemt dag, men den tiden da Herren talte til Moses i Egypt.

Kapittel 7. Staven og den første plagen

V. 1–7. «Jeg har satt deg som Gud for farao»

> «[1]Da sa Herren til Moses: Se, jeg har satt deg som Gud for farao, og Aron, din bror, skal være din profet. [2]Du skal tale alt det jeg byr deg. Men Aron, din bror, skal tale til farao, og han skal la Israels barn fare ut av sitt land. [3]Men jeg vil forherde faraos hjerte, og jeg vil gjøre mange tegn og under i landet Egypt. [4]Farao skal ikke høre på dere, men jeg vil legge min hånd på Egypt og føre mine hærer, mitt folk, Israels barn, ut av landet Egypt med store straffedommer. [5]Egypterne skal kjenne at jeg er Herren, når jeg rekker ut min hånd over Egypt og fører Israels barn ut fra dem. [6]Og Moses og Aron gjorde dette, som Herren hadde pålagt dem, slik gjorde de. [7]Moses var åtti år gammel, og Aron åttitre år, da de talte til farao.»

Moses' siste innvending (6,12, gjentatt i 6,30) tok Gud bort med ordene: «Se, jeg har satt deg som Gud for farao, og Aron, din bror, skal være din profet.» Etter 4,16 skulle Moses være som Gud for Aron, og i samsvar med det kalles Aron her Moses' profet: Det var han som skulle kunngjøre for farao det Moses fikk åpenbart.

Samtidig ble Moses satt som Gud for farao, det vil si: Han ble lovt guddommelig myndighet og makt over farao, så han ikke lenger trengte å frykte kongen i Egypt. Tvert imot skulle kongen til sist bøye seg for ham, hvor mye han enn sto imot. For Aron var Moses som Gud fordi han åpenbarte Guds vilje, og for farao fordi han fullbyrdet den.

I v. 2–5 gjentar Gud enda sterkere forsikringen om at han skulle føre sitt folk Israel ut av Egypt, selv om faraos hjerte ble forherdet. «Han skal la Israels barn fare» betyr: og slik skal han la dem fare. Om v. 3, se 4,21. «Jeg vil legge min hånd på Egypt», det vil si slå Egypt, «og føre mine hærer, mitt folk, Israels barn, ut.»

Israel kalles «hærer» fordi folket dro ut av Egypt fullt rustet (13,18) og ordnet som en hær etter stammene (se 6,26 og 12,51 med 4 Mos 1–2), for å stride for Herrens sak og føre Herrens kriger. I den forstand ble israelittene kalt Herrens hærskarer.

Med dette var kallet til Moses og Aron fullført. V. 6–7 baner vei for beretningen om hvordan de utførte det de var kalt til.

Forhandlingene med farao og plagene

Som Herrens sendebud forhandlet Moses og Aron med kongen i Egypt om at Israel skulle få dra ut av landet. Forhandlingene begynte med et tegn som stadfestet deres guddommelige sendelse for farao (7,8–13), og de sluttet med at Moses kunngjorde det siste slaget Gud skulle ramme den forherdede kongen med (11,1–10).

Midtpunktet i dette lange avsnittet, som henger nøye sammen hele veien og rundes av i 11,9–10, er de ni plagene. Herrens sendebud førte dem over farao og hans rike etter Herrens befaling, for å bøye kongens trass og få ham til å la Israel dra ut og tjene sin Gud.

Ser vi nøye på beretningen om disse ni straffeundrene, finner vi at de er ordnet i tre grupper på tre. Den første og andre, den fjerde og femte og den sjuende og åttende plagen kunngjorde Moses for kongen på forhånd (7,15; 8,1 og 20; 9,1 og 13; 10,1), mens den tredje, sjette og niende kom uten noe varsel (8,16; 9,8; 10,21).

Den første, fjerde og sjuende ble dessuten kunngjort for farao om morgenen, og den første og fjerde ved Nilen (7,15; 8,20), for begge hang sammen med Nilens flom. Ved den sjuende, haglet (9,13), er stedet ikke nevnt, for hagl kommer fra himmelen og er ikke bundet til noe bestemt sted.

Denne inndelingen er ikke bare en ytre ordning som forfatteren har valgt for oversiktens skyld, men grunnet i selve hendelsene og i den virkningen Gud ville plagene skulle ha. Det ser vi av dette: De egyptiske spåmennene, som hadde etterlignet de første plagene, ble til skamme med sine kunster ved den tredje og måtte se Guds finger i den (8,19). Ved den sjette ble de selv rammet og kunne ikke stå seg mot Moses (9,11). Og etter den niende brøt farao forhandlingene (10,28–29).

Den siste plagen, som vanligvis kalles den tiende, og som Moses også kunngjorde for kongen før han gikk (11,4 ff.), skilte seg fra de ni andre både i formål og form. Den var begynnelsen på den dommen som kom over den forherdede kongen, og Gud selv førte den direkte over landet: Herren gikk «midt gjennom Egypt» og slo de førstefødte blant egypterne, både av mennesker og dyr (11,4; 12,29).

Sju av de foregående plagene ble ført over landet ved Moses og Aron. Av de to som ikke uttrykkelig sies å være ført over ved dem, ble den ene, fluesvermene, bare sendt av Herren (8,21 og 24), og den andre, pesten på buskapen, kom bare fra hans hånd (9,3 og 6).

Det siste slaget (11,1), som førte til at Israel ble satt fri, skilte seg også ut som Guds direkte dom ved at det ikke kom gjennom noen naturhendelse, slik alle de andre plagene gjorde. De bygde på naturforhold i Egypt, men ble til tegn og under fordi de langt overgikk det naturlige målet for slike hendelser, fordi de kom så overnaturlig tett – slag på slag i mindre enn et år – og fordi de skjedde under helt særlige omstendigheter.

Også her er tredelingen umiskjennelig. De tre første plagene rammet hele landet, både israelitter og egyptere. Med den fjerde begynte skillet mellom egypterne og israelittene, så bare egypterne led under de seks siste, mens israe-

littene i Gosen gikk helt fri. De tre siste skilte seg igjen ut ved at de var langt mer forferdelige enn noen av de forrige. De bar synlige merker av å være forløpere for den dommen som uunngåelig skulle ramme farao om han fortsatte å stå imot den allmektige Guds vilje.

I denne stigende rekken av plager ble forherdelsens dom fullbyrdet over farao, slik det er forklart ved 4,21. I de tre første viste Gud ham at han, Israels Gud, var Herren (7,17). Han rådet som Herre og Konge over naturens krefter og hendelser, som egypterne for det meste dyrket som guddommelige, og for hans makt måtte Egypts spåmenn med sine hemmelige kunster gå til skamme.

Disse tre undrene gjorde ikke noe inntrykk på kongen. Froskene ble riktignok så plagsomme for ham at han ba Moses og Aron gå i forbønn hos sin Gud for å bli kvitt dem, og lovte å la folket fare (8,8). Men så snart froskene var borte, forherdet han hjertet og ville ikke høre på Guds sendebud.

Den første av de tre neste plagene (den fjerde i hele rekken) var fluesvermene. Med den begynte skillet mellom egypterne og israelittene, og den viste farao at Israels Gud var Herren midt i landet (8,22). Den gjorde så sterkt inntrykk på den forherdede kongen at han lovte å la israelittene ofre til sin Gud – først inne i landet, og da Moses avslo det, også utenfor landet. Vilkårene var at de ikke dro langt bort, og at Moses og Aron ba Gud ta plagen bort fra ham og folket hans (8,25 ff.).

Men denne innrømmelsen var bare presset fram av lidelse. Så snart plagen var over, tok han den tilbake, og de to neste plagene forandret ikke hans harde hjerte.

Derfor kom det enda tyngre plager, og av de tre siste måtte han lære at det ikke var noen gud på hele jorden som Herren, hebreernes Gud (9,14). De siste plagene var så forferdelige at faraos stolte hjerte ble rystet. To ganger innrømmet han at han hadde syndet (9,27; 10,16), og han lovte å la israelittene fare, først bare mennene, siden også familiene deres (10,11 og 24).

Men når plagen var tatt bort, tok han likevel opp igjen sin gamle syndige trass (9,34–35; 10,20). Til sist ble han helt forherdet og så rasende over at Moses holdt fast på å ta med buskapen også, at han jaget Herrens sendebud bort og brøt alle forhandlinger. Han truet med å drepe dem om de noen gang kom fram for ham igjen (10,28–29).

V. 8–13. Arons stav blir til en slange

«[8]Herren sa til Moses og Aron: [9]Når farao taler til dere og sier: La meg få se et under av dere! - da skal du si til Aron: Ta din stav og kast den ned foran farao! - da skal den bli til en slange. [10]Så gikk Moses og Aron inn til farao og gjorde som Herren hadde sagt. Aron kastet sin stav ned foran farao og hans tjenere, og den ble til en slange. [11]Da sendte farao bud på sine vismenn og trollmenn, og de egyptiske spåmennene gjorde det samme med sine hemmelige kunster. [12]De kastet hver sin stav, og de ble til slanger. Men Arons stav slukte deres staver. [13]Men faraos hjerte ble forherdet, og han hørte ikke på dem, slik som Herren hadde sagt.»

Etter Herrens befaling gikk Moses og Aron til farao og viste ved et under (se 4,21) at de var sendt av hebreernes Gud. Aron kastet staven sin ned foran farao, og den ble til en slange.

Arons stav var ingen annen enn Moses' underfulle stav (4,2–4). Det går klart fram av v. 15–20: Moses skulle gå fram for farao med staven som var blitt til en slange, og kunngjøre at han ville slå på Nilens vann med den og gjøre det til blod, og så ble undret gjort ved at Aron tok sin stav og rakte hånden ut over Egypts vann. Da kan staven Aron holdt over vannet, ikke ha vært noen annen enn Moses' stav, den som var blitt til en slange.

Derfor må vi også forstå staven som Aron kastet ned foran farao, som den samme underfulle staven. At det står «din stav» til Aron, skyldes at beretningen er kortfattet. Forfatteren holder seg til hovedsakene og går forbi slike mindre ting som at Moses ga staven sin til Aron for at han skulle gjøre undret. Av samme grunn nevner han heller ikke at Moses talte til farao gjennom Aron, eller hva han sa, enda han i v. 13 sier at farao ikke hørte på dem, altså på budskapet deres.

Slangen kalles her ikke *nachasj* (נָחָשׁ) som i v. 15 og 4,3, men *tannin* (תַּנִּין), et felles navn på slangelignende dyr. Forskjellen viser ikke at det ligger to ulike kilder bak. Den kan forklares med at undret foran farao hadde en annen betydning enn det som stadfestet Moses' sendelse for hans eget folk.

Tegnet her henger tydelig sammen med slangetemmingen, en kunst som ble drevet svært langt i det gamle Egypt. Trolig ga israelittene i Egypt navnet *tannin* – som i 5 Mos 32,33 og Sal 91,13 står ved siden av et annet ord for giftslange – til den slangen de egyptiske slangetemmerne vanligvis gjorde kunstene sine med.

Det Egypts magere og trollmenn skrøt av å kunne gjøre med sine hemmelige kunster, skulle Moses virkelig gjøre for faraos øyne. Slik skulle han vise seg for kongen som Gud (7,1), utrustet med guddommelig myndighet og makt.

Om slangetemmerne i nyere tid fortelles det bare at de kan gjøre slanger stive som stokker, så de ser døde ut. Men hvem kan si hva de gamle slangetemmerne kunne gjøre, eller ga seg ut for å kunne gjøre, på en tid da hedenskapets demoniske makt ennå var ubrutt?

Spåmennene som farao kalte til, gjorde også stavene sine til slanger (v. 12). Det vekker naturlig mistanke om at stavene bare var stivnede slanger. Men vi kjenner så lite til hedensk trolldoms mørke område at vi ikke helt kan avvise at de kunne gjøre overnaturlige ting, løgnens tegn og under «etter Satans virksomhet» (2 Tess 2,9).

Ordene om at spåmennene gjorde det samme (v. 11), bygger uten tvil på at Egypts trollmenn ikke bare ga seg ut for å kunne gjøre slanger til stokker, men også stokker til slanger. I trollmennene kalte farao altså Egypts guders makt fram mot makten til Herren, hebreernes Gud. For disse trollmennene, som apostelen Paulus etter jødisk tradisjon kaller Jannes og Jambres (2 Tim 3,8), var ingen vanlige gjøglere. De var «vismenn», opplært i menneskelig og guddommelig visdom, og «spåmenn» av prestestanden (1 Mos 41,8).

I deres hemmelige kunster viste gudenes makt seg, og da Moses seiret over trolldommen deres, var det Egypts guder som ble overvunnet av Herren (12,12). Herrens overmakt over Egypts demoniske makter viste seg allerede ved det

første undret, da Arons stav slukte trollmennenes staver. Men dette undret gjorde ikke noe inntrykk på farao (v. 13).

V. 14–25. Vannet i Nilen blir til blod

> «[14]Da sa Herren til Moses: Faraos hjerte er hardt, han vil ikke la folket fare.
> [15]Gå til farao i morgen tidlig når han går ned til elven, still deg på elvebredden
> så du møter ham. Staven som ble skapt om til en slange, skal du ta i hånden.
> [16]Og du skal si til ham: Herren, hebreernes Gud, har sendt meg til deg og sier:
> La mitt folk fare, så de kan tjene meg i ørkenen! Men hittil har du ikke villet
> høre. [17]Så sier Herren: På dette skal du kjenne at jeg er Herren: Se, nå slår jeg
> på vannet i elven med denne staven som jeg har i hånden, og det skal bli til
> blod. [18]Fisken i Nilen skal dø og elven skal lukte ille, så egypterne skal kjenne
> avsky mot å drikke vannet. [19]Og Herren sa til Moses: Si til Aron: Ta din stav og
> rekk hånden ut over egypternes vann, over deres elver, over deres kanaler og
> over deres sjøer og over alle deres dammer. De skal bli til blod, og det skal være
> blod i hele landet Egypt, både i trekar og i steinkar. [20]Moses og Aron gjorde
> som Herren hadde befalt. Han løftet staven og slo på vannet i elven mens de så
> på det, både farao og hans tjenere. Da ble alt vannet i elven til blod. [21]Fisken i
> Nilen døde og elven luktet ille, så egypterne ikke kunne drikke vannet. Og det
> var blod i hele landet Egypt.»

Farao forherdet hjertet mot det første tegnet, enda det viste at Herrens sendebud hadde overmakt over de egyptiske trollmennene og gudene deres, og han nektet å la Israels folk fare. Derfor fikk Moses og Aron fullmakt fra Gud til å tvinge den forherdede kongen til å slippe Israel ved en rekke straffeundre.

Disse undrene var ikke rent overnaturlige eller helt ukjente for egypterne. Det var landeplager som Egypt av og til ble rammet av. Men de ble til den allmektige Guds undergjerninger ved at de brøt løs over landet til en uvanlig tid av året, med uvanlig kraft og tett etter hverandre.

Gud valgte slike plager som undertegn fordi han ville vise kongen og hans tjenere at han, Herren, var Herre i landet og rådet over naturens krefter i ubegrenset frihet og allmakt. Derfor lot han dem ikke bare bryte brått løs etter sitt ord og like brått forsvinne etter sin allmektige vilje, men lot dem også komme ved Moses og Aron og forsvinne igjen på deres ord og bønn, så farao skulle lære at disse mennene var satt til hans sendebud og hadde fått guddommelig kraft fra ham til å fullføre hans vilje.

Om morgenen, da farao gikk ned til Nilen, tok Moses staven sin etter Guds befaling. Han gikk til ham på elvebredden med Herrens krav om å la hans folk Israel fare. Og fordi farao hittil ikke hadde lydt, kunngjorde han den første plagen, som Aron straks førte over landet.

Både tiden og stedet har betydning her. Farao gikk om morgenen ned til Nilen (7,15; 8,20), ikke bare for å ta seg en frisk tur, bade i elven eller se hvor høyt vannet sto, men uten tvil for å bringe Nilen sin daglige tilbedelse, for egypterne æret elven som sin høyeste guddom (se 2,5).

Nettopp i det øyeblikket ble Guds vilje med Israel kunngjort for ham. Og fordi han nektet å gjøre Herrens vilje, viste slaget mot Nilen ham at hebreernes Gud

var den sanne Gud, som hadde makt til å gjøre det fruktbare vannet i elven de dyrket høyest, om til blod.

At vannet ble til blod, skal forstås som i Joel 3,4, der månen skal forvandles til blod: ikke en kjemisk forvandling til virkelig blod, men en forandring i fargen, så vannet så ut som blod (2 Kong 3,22). Etter mange reisendes beretninger skifter Nilvannet farge når vannstanden er lavest. Først blir det grønnaktig og nesten udrikkelig, og når elven så stiger, blir det rødt som oker, og da blir det sunnere igjen. Årsakene er ikke godt nok utforsket.

Dette naturfenomenet ble her forsterket til et under. Det skjedde ikke bare ved at forandringen kom straks i alle elvens armer, på Moses' ord og ved slaget mot Nilen, men enda mer ved en kjemisk forandring i vannet: Fisken døde, elven luktet ille, og vannet ble udrikkelig, noe som tyder på forråtnelse. Etter de reisendes beretninger – som riktignok ikke stemmer helt overens og ikke er helt pålitelige – blir Nilvannet tvert imot bedre å drikke så snart den naturlige rødfargen begynner.

Forandringen nådde «elvene», det vil si Nilens ulike armer, «kanalene», «sjøene» – de store stillestående vannene Nilen danner – og «alle deres dammer», ordrett hver samling av vann. Det er alle de andre stillestående vannene Nilens flom etterlot, og som folk langt fra elven måtte nøye seg med.

«Det skal være blod i hele landet Egypt, både i trekar og i steinkar», det vil si i karene av tre og stein der vannet fra Nilen og armene ble oppbevart til daglig bruk. Steinkarene var de murte steinkummene på gatehjørnene og andre steder, der friskt vann ble holdt for de fattige.

Tillegget betyr ikke at også vannet som sto i karene før slaget mot elven, ble til blod – da ville tre og stein ha vært nevnt rett etter vannsamlingene – men bare at det ikke fantes vann å fylle i karene som ikke var blitt til blod.

At fisken døde, var et tegn på at slaget hadde tatt fra elven dens livgivende kraft, og den røde fargen skulle male alle dødens redsler for egypternes øyne. Men vi skal ikke tenke at det her er en hentydning til det uskyldige blodet egypterne hadde helt i elven da de druknet de hebraiske guttebarna, eller til deres eget skyldige blod, som senere skulle utøses.

V. 22–25. Spåmennene gjør det samme

> «[22]Men de egyptiske spåmennene gjorde det samme med sine hemmelige kunster. Og faraos hjerte ble forherdet, han hørte ikke på dem, slik som Herren hadde sagt. [23]Farao vendte seg om og gikk hjem til sitt hus, han la seg heller ikke dette på hjertet. [24]Men alle egypterne gravde rundt om Nilen etter drikkevann, for de kunne ikke drikke elvevannet. [25]Så gikk det sju dager etter at Herren hadde slått elven.»

Også dette undret etterlignet spåmennene. Hvor de fikk tak i vann som ennå ikke var forandret, sier ikke teksten. Noen har ment at de tok kildevann. Men fantes det ennå kildevann, ville ikke egypterne ha trengt å grave brønner for å finne drikkevann.

Det passer heller ikke godt med teksten å anta at spåmennene ventet med kunstene sine til Arons under var over, for etter teksten gikk farao hjem først etter at spåmennene hadde gjort sitt. Undret kan ikke ha vart bare noen timer,

så farao kunne vente ved Nilen til det var over, for da ville ikke egypterne ha trengt å grave brønner. Og det er lite sannsynlig at spåmennene begynte å etterligne undret etter at plagen var over, bare for å vise kongen at de kunne gjøre det samme.

Vi må derfor gå fram på samme måte som i 9,25 sammenlignet med 10,5, og ikke presse uttrykket «alle deres dammer», ordrett «hver samling av vann» (v. 19), som om det ikke fantes noe Nilvann som var uforandret, ikke engang det som var øst opp før slaget mot elven. Vi må heller slutte at spåmennene prøvde kunstene sine på vann som allerede var øst opp, for å oppheve virkningen av plagen så snart den var kommet.

I grunnteksten er ordene «faraos hjerte ble forherdet» knyttet til «spåmennene gjorde det samme» som en følge. Det viser utvilsomt at spåmennenes etterligning bidro til at faraos hjerte ble forherdet. Ordene «heller ikke dette» i v. 23 viser tilbake til det første tegnet i v. 10.

Egypterne kjente denne plagen sårt, for Nilen har det eneste gode drikkevannet i landet, og gamle og nyere forfattere er enige om at det er utmerket. Fordi de av avsky for stanken ikke kunne drikke elvevannet (v. 18), måtte de grave rundt elven etter drikkevann (v. 24). Det viser at plagen varte en god stund, etter v. 25 trolig sju dager. Det er i hvert fall den mest naturlige forståelsen av verset.

Riktignok er det mulig å knytte verset til det neste: «Da sju dager var gått, sa Herren til Moses …» Men det er ikke sannsynlig, for tiden mellom plagene er ikke oppgitt noe annet sted, og ordene «Herren sa», som innleder plagene, er aldri ellers knyttet til det som går foran.

Beretningen lar det helt åpent hvor fort plagene fulgte på hverandre. Mange utleggere antar at Nilvannet ble forandret da elven begynte å stige, den tiden den røde fargen vanligvis kommer, og setter begynnelsen av plagene til juni eller juli. Da skulle alle plagene, fram til de førstefødtes død i natten den 14. abib, midt i april, ha falt innenfor omkring ni måneder. Men denne antakelsen er svært usikker.

Det eneste som er noenlunde sikkert, er at den sjuende plagen, haglet, kom i februar (9,31–32). Mellom den sjuende og den tiende plagen gikk det altså ikke tre uker, men åtte uker, omtrent to måneder, så det ble fjorten til tjue dager mellom hver av de tre siste. Regner vi med et lignende mellomrom for alle de andre, må den første plagen ha kommet i september eller oktober, altså etter Nilens årlige flom, som varer fra juni til september.

Kapittel 8. Frosk, mygg og fluer

V. 1–24. Froskene

«[1]Da sa Herren til Moses: Gå til farao og si til ham: Så sier Herren: La mitt folk fare, så de kan tjene meg! [2]Dersom du nekter å la dem fare, da vil jeg plage hele ditt land med frosk. [3]Nilen skal vrimle av frosk, og de skal krype opp og komme inn i ditt hus og i ditt sovekammer og opp i din seng, inn i dine tjeneres hus, til ditt folk, i dine bakerovner og i dine deigtrau. [4]Ja, på deg, på ditt folk og på alle dine tjenere skal froskene krype opp. [5]Og Herren sa til Moses: Si til Aron: Rekk ut hånden med din stav over elvene, over kanalene og over sjøene, og la froskene komme opp over hele landet Egypt. [6]Da rakte Aron ut sin hånd over vannet i Egypt, og froskene kom opp og dekket hele landet Egypt. [7]Men spåmennene gjorde det samme med sine hemmelige kunster og lot froskene komme opp over landet Egypt.»

Også den andre plagen, froskene, kom fra Nilen. Den hadde sin naturlige rot i det råtnende, slimete nilvannet, som særlig fylte sumpene med tusener av frosk. Det er tale om den lille nilfrosken, som kommer fram i store mengder så snart vannet trekker seg tilbake.

Froskene ble et straffeunder fordi de kom opp av vannet i en mengde som aldri var sett før, og det i samme stund som Aron rakte ut staven over Nilens vann – slik kongen var blitt varslet. De trengte ikke bare inn i husene og de innerste rommene, i sengene, bakerovnene og deigtrauene, men krøp også opp på menneskene selv.

Også dette underet greide de egyptiske spåmennene å etterligne med sine hemmelige kunster, og de lot frosk komme opp over landet. Men om de kunne føre plagen fram, kunne de ikke ta den bort. Det står riktignok ikke uttrykkelig, men det går fram av at farao måtte sende bud etter Moses og Aron, så de kunne be Herren ta froskene bort. Kongen ville aldri ha søkt hjelp hos dem om hans egne trollmenn hadde kunnet mane plagen bort.

At han ba dem gå i forbønn hos Herren og lovte å la folket fare og ofre til ham (v. 8), viser dessuten at han så Israels Gud som opphavet til plagen.

V. 8–15. Farao ber om forbønn

«[8]Da kalte farao Moses og Aron til seg og sa: Be til Herren at han vil ta froskene bort fra meg og mitt folk! Da vil jeg la folket fare, så de kan ofre til Herren. [9]Moses sa til farao: Ha selv den ære å si når jeg skal be for deg og dine tjenere og for ditt folk at froskene må bli drevet bort fra deg og dine hus, så de bare

> blir tilbake i Nilen. [10]Han svarte: I morgen. Da sa Moses: Det skal bli som du vil, og du skal kjenne at det ikke er noen som Herren vår Gud. [11]Froskene skal vike fra deg og dine hus og fra dine tjenere og ditt folk, bare i Nilen skal de bli tilbake. [12]Så gikk Moses og Aron ut fra farao. Moses ropte til Herren på grunn av froskene som han hadde ført over farao. [13]Og Herren gjorde som Moses hadde sagt. Froskene som var i husene og gårdene og på markene, døde bort. [14]De samlet dem i hauger, og det stinket over hele landet. [15]Men da farao så at det var blitt lettere, forherdet han sitt hjerte og hørte ikke på dem, slik som Herren hadde sagt.»

For at denne plagen skulle gjøre et enda sterkere inntrykk på kongen av Herrens makt, sa Moses til ham: «Ha selv den ære å si når jeg skal be for deg» – det vil si: Ta selv æren av å fastsette når jeg ved min forbønn skal ta plagen bort.

For å gi Herren æren stilte Moses seg under farao og lot ham bestemme tiden. Kongen satte den til neste dag, trolig fordi han knapt trodde at et så stort verk kunne skje med én gang. Moses lovte at det skulle bli som han sa, «og du skal kjenne at det ikke er noen som Herren vår Gud».

Så gikk han ut og ropte – høyt og inderlig – til Herren for froskene han hadde ført over farao. På hans forbønn tok Gud plagen bort. Froskene døde bort fra husene, gårdene og markene og ble samlet i store hauger (egentlig «homer for homer» – homer var det største hulmålet hebreerne hadde), så det stinket av dem over hele landet. Herren hadde dermed vist seg som den allmektige Gud og Herre over skaperverket.

Likevel holdt ikke farao løftet sitt. Da han så at det var blitt lettere – bokstavelig: så snart han «fikk luft» – forherdet han sitt hjerte og hørte ikke på Moses og Aron.

V. 16–19. Myggen

> «[16]Da sa Herren til Moses: Si til Aron: Rekk ut din stav og slå i støvet på jorden, så skal det bli til mygg over hele landet Egypt. [17]Og de gjorde så. Aron rakte ut hånden med staven og slo i støvet på jorden. Da kom det mygg både på folk og fe. Alt støvet på jorden ble til mygg i hele landet Egypt. [18]Spåmennene gjorde det samme med sine hemmelige kunster, de forsøkte å få mygg fram, men greide det ikke. Og myggen ble sittende på mennesker og dyr. [19]Da sa spåmennene til farao: Dette er Guds finger! – Men faraos hjerte var og ble forherdet, han hørte ikke på dem, slik som Herren hadde sagt.»

Den tredje plagen var myggen. Ordet (*kinnim*, כִּנִּם) betyr ikke «lus», som eldre oversettelser har, men en art mygg så små at øyet knapt ser dem. Stikket deres gir likevel, etter Filon og Origenes, en svært smertefull kløe i huden, og de kryper til og med inn i øyne og nese. Etter innhøstingen stiger de opp i store svermer fra de oversvømte rismarkene.

Plagen kom ved at Aron slo i støvet med staven, og alt støvet i hele Egypt ble til mygg som satte seg på mennesker og dyr. «To ganger var Egypts fruktbare vann blitt til en plage; nå ble ved Herrens makt også den rikt velsignede jorden en plage for kongen og hans folk.»

Spåmennene gjorde det samme – de slo i støvet med stavene sine – men greide ikke å få mygg fram. Grunnen er neppe at det her gjaldt å kalle nye skapninger til

live, mens de før bare hadde forvandlet noe som allerede fantes. For etter dette kunne de heller ikke få fram fluene eller verne sine egne kropper mot byllene.

Myggen kommer dessuten av egg som forrige generasjon har lagt i støvet, og er like lite som froskene en direkte skapelse. Underet var det samme i begge plagene: ikke en ny skapelse, men en plutselig frambringelse og overnaturlig formering – både av mygg og frosk – slik det var varslet på forhånd.

Grunnen til at spåmennenes kunster nå ble gjort til skamme, må vi søke i Guds allmakt. Den holdt tilbake de demoniske kreftene som spåmennene før hadde fått i sin tjeneste. Når de ikke engang kunne frambringe de minste av alle skapninger, som liksom steg opp av selve støvet, skulle alle se hvor maktesløse de hemmelige kunstene deres var ved siden av den sanne Guds allmektige skaperkraft. Denne allmakten måtte spåmennene vedgå: «Dette er Guds finger!»

«Men denne bekjennelsen kom ikke av at de ville gi Gud selv æren», skriver Bochart. «De ville bare verne sin egen ære, så ingen skulle tro at Moses og Aron var dem overlegne i kraft eller kunnskap. Det var som om de sa: Det er ikke Moses og Aron som holder oss tilbake, men en guddommelig makt som er større enn dem begge.»

Ordet *Elohim* avgjør saken: Hadde de ment Israels Gud, ville de ha brukt navnet Jehova. «Guds finger» betegner skaperens allmakt (Sal 8,4; Luk 11,20; jf. 31,18). Derfor gjorde heller ikke dette underet noe inntrykk på farao.

V. 20–24. Fluesvermene

> «[20]Da sa Herren til Moses: Stå tidlig opp i morgen, og still deg fram for farao når han går ned til elven. Og si til ham: Så sier Herren: La mitt folk fare, så de kan tjene meg! [21]For dersom du ikke lar mitt folk fare, da sender jeg fluesvermer over deg og dine tjenere og ditt folk og dine hus. Egypternes hus skal bli fulle av fluesvermer, ja, også jorden de står på. [22]Men på den dagen vil jeg unnta Gosen, hvor mitt folk bor, så det ikke skal være fluesvermer der. Da skal du kjenne at jeg, Herren, er midt i landet. [23]For jeg vil sette en frelse til skille mellom mitt folk og ditt folk. I morgen skal dette tegnet skje. [24]Og Herren gjorde som han hadde sagt. Det kom svære fluesvermer i faraos hus og i hans tjeneres hus. I hele Egypt ble landet herjet av fluesvermer.»

Spåmennene så ikke mer i underet de ikke kunne etterligne enn «Guds finger» – verket til en eller annen guddom, kanskje en av Egypts egne guder – og ikke hånden til Herren, hebreernes Gud, som hadde krevd Israel satt fri. Derfor gjorde Gud i plagene som fulgte, forskjell på israelittene og egypterne: Israel ble spart, og det var nok til å vise hvem som helst at plagene kom fra Israels Gud.

For å gjøre dette enda tydeligere varslet Moses bare den fjerde og femte plagen for kongen. De kom ikke ved Moses eller Aron, men ble sendt av Herren til fastsatt tid – uten tvil for at kongen og hans vismenn ikke skulle ha den unnskyldningen vantroen ennå kunne finne på: at plagene skyldtes de mektige trolldomskunstene til Moses og Aron.

Den fjerde plagen varslet Moses, som den første, om morgenen ved vannet, på Nilens bredd. Den besto i «tunge» svermer av utøy, trolig hundefluer. Det hebraiske ordet (*arov*, עָרֹב) betyr egentlig «blanding». Den greske oversettelsen har «hundeflue», og en annen gammel oversetter «alle slags fluer».

Filon og mange reisende skildrer dem som en hard svøpe: De er langt flere og mer plagsomme enn myggen, og når de blir opphisset, setter de seg fast på kroppen, særlig i øyelokkene, og blir en forferdelig plage. Svermene skulle fylle egypternes hus og også jorden de sto på, det vil si den delen av landet som ikke var dekket av hus. Men Gosen, der israelittene bodde, skulle bli helt spart.

«Jeg vil sette en frelse til skille mellom mitt folk og ditt folk.» Ordet (*pedut*, פְּדֻת) betyr ikke bare «skille», som de gamle oversettelsene har, men «forløsning, utfrielse». At Israel ble spart for plagen, var i sitt vesen en utfrielse, og den viste hvor høyt Israel var satt over egypterne.

Ved denne plagen, der Gud skilte sitt folk fra egypterne og fridde det ut, skulle farao lære at den Gud som sendte den, ikke var en av Egypts guder, men «Herren midt i landet». Han skulle forstå at Israels Gud var opphavet til plagen, at han også hadde makt over Egypt, og at hans makt var den høyeste – kort sagt at Israels Gud er den eneste sanne Gud, som med fri og grenseløs allmakt hersker både i Egypt og over Egypt.

Landet ble «herjet» av fluesvermene. Fluene plaget og «fortærte» menneskene (Sal 78,45) og vansiret dem med hevelsene etter stikkene, og de drepte også plantene de la eggene sine i.

V. 25–32. Farao forhandler

> «[25]Da kalte farao til seg Moses og Aron og sa: Gå og ofre til deres Gud her i landet! [26]Men Moses sa: Det er ikke rett å gjøre slik. For det vi ofrer til Herren vår Gud, er avskyelig for egypterne. Om vi nå like for egypternes øyne ofret det som er avskyelig for dem, ville de da ikke steine oss? [27]Vi vil dra tre dagsreiser ut i ørkenen og ofre til Herren vår Gud, slik han har sagt oss. [28]Da sa farao: Jeg vil la dere fare, så dere kan ofre til Herren deres Gud i ørkenen. Men dere må ikke dra langt bort. Be for meg! [29]Moses svarte: Se, jeg går nå ut og vil be til Herren, og i morgen skal fluesvermene vike bort fra farao, fra hans tjenere og fra hans folk. Bare nå farao ikke igjen vil gå fram med svik, så han ikke lar folket fare for å ofre til Herren. [30]Så gikk Moses ut fra farao og ba til Herren. [31]Og Herren gjorde som Moses ba, han lot fluesvermene vike bort fra farao, fra hans tjenere og fra hans folk, det ble ikke én tilbake. [32]Men farao forherdet sitt hjerte også denne gangen. Han lot ikke folket fare.»

Plagen skremte farao så mye at han sendte bud etter Moses og Aron og ga dem lov til å ofre til sin Gud «her i landet». Men den innskrenkningen kunne ikke Moses gå med på. «Det er ikke rett» – det vil si: slik er det ikke fastsatt – og det av to grunner. For det første ville et offer i landet være avskyelig for egypterne og vekke deres bitreste harme (v. 26). For det andre kunne Israel bare ofre til Herren sin Gud slik han selv hadde sagt (v. 27).

Det avskyelige lå ikke i at israelittene ville ofre dyr som egypterne holdt for hellige. Ordet «avskyelig» passer ikke om hellige dyr, og av Israels offerdyr var det dessuten bare kua egypterne regnet som hellig.

Det avskyelige var heller at Israel ikke ville følge egypternes strenge forskrifter om offerdyrenes renhet – ja, slett ikke holde seg til de egyptiske offerskikkene. Det ville egypterne lett se som en hån mot sin religion og sine guder. «Å bryte den vedtatte måten å ofre på ville bli tatt som forakt for dem selv og deres

guder», sier Calvin, og det ville gjøre dem så rasende at de ville steine israelittene.

Disse grunnene kunne den hedenske kongen godt forstå ut fra sin egen religion. Han lovte derfor å la folket dra ut i ørkenen og ofre, bare de ikke dro langt bort, om Moses og Aron ved sin forbønn ville fri ham og folket hans fra plagen. Moses lovte at svermene skulle bli tatt bort neste dag, men advarte kongen mot igjen å gå fram med svik, slik han hadde gjort før (v. 8).

Likevel forherdet farao sitt hjerte så snart plagen var tatt bort, «også denne gangen» (v. 32) – ordet «også» peker tilbake på det han hadde gjort etter den andre plagen (v. 15).

Kapittel 9. Pest, byller og hagl

V. 1–16. Pesten på buskapen

«[1]Og Herren sa til Moses: Gå inn til farao og si til ham: Så sier Herren, hebreernes Gud: La mitt folk fare, så de kan tjene meg! [2]For dersom du nekter å la dem fare, og fremdeles holder på dem, [3]da skal Herrens hånd komme over ditt fe på marken med en forferdelig pest, over hestene, eslene og kamelene, over storfeet og småfeet. [4]Men Herren skal gjøre forskjell på Israels husdyr og egypternes husdyr, det skal ikke dø noe av alt det som hører Israels barn til. [5]Herren fastsatte tiden og sa: I morgen vil Herren la dette skje i landet. [6]Dagen etter gjorde Herren som han hadde sagt. Alle egypternes husdyr døde, men av Israels barns husdyr døde ikke ett liv. [7]Farao sendte bud. Og se, da var det ikke død et eneste liv av Israels husdyr. Men faraos hjerte var hardt, og han lot ikke folket fare.»

Den femte plagen var en hard pest som tok egypternes buskap på marken. For å vise hvordan farao dynget skyld på seg ved sin hardnakkede motstand, legges det i varselet til ordene «og fremdeles holder på dem» etter «dersom du nekter å la dem fare» (jf. 8,2) – fremdeles, også etter at Herren så tydelig hadde gjort sin vilje kjent.

«Herrens hånd» skulle komme over buskapen med en forferdelig pest. Igjen ble det gjort forskjell på Israel og Egypt: Av alt som hørte Israels barn til, skulle ikke ett dyr dø. Som ved forrige plage (8,23) ble det også fastsatt en tid. Pest blant buskapen hender av og til i Egypt, men slik skulle farao kunne se at nettopp denne pesten var Herrens dom.

Når det står at «alle egypternes husdyr døde», skal «alle» ikke tas helt bokstavelig, men slik folk taler: så mange at det som var igjen, ikke var noe å regne mot det. Etter v. 3 gjelder det dessuten bare buskapen på marken. Etter v. 9 og 19 var det nemlig ennå mye buskap igjen hos egypterne etter pesten, selv om den rammet alle slags dyr – hester, esler, kameler, storfe og småfe – og slik skilte seg fra vanlige dyrepester.

Faraos hjerte forble likevel hardt, enda han hadde sendt bud og selv fått vite at Israels buskap var spart.

V. 8–12. Byllene

«[8]Da sa Herren til Moses og Aron: Ta hendene fulle av sot fra ovnen, og Moses skal kaste den opp i været så farao ser på! [9]Da skal den bli til støv over hele landet Egypt, og den skal bli til byller som bryter ut med blemmer, både på

> mennesker og dyr i hele landet Egypt. [10]Så tok de sot fra ovnen og trådte fram for farao, og Moses kastet den opp i været. Den ble til byller som brøt ut med blemmer, både på folk og fe. [11]Spåmennene kunne ikke stå for Moses på grunn av byllene, for det var kommet byller på spåmennene og på alle egypterne. [12]Men Herren forherdet faraos hjerte, så han ikke hørte på dem, slik som Herren hadde sagt til Moses.»

Den sjette plagen slo mennesker og dyr med byller som brøt ut med blemmer. Ordet for byll (*sjechin*, שְׁחִין) betyr egentlig «betennelse» og så en verk eller byll; det er en vanlig sykdom i Egypt (5 Mos 28,27).

De fleste utleggere finner det naturlige grunnlaget for plagen i det såkalte «nilutslettet», som egypterne kaller «flomhete». Det kommer fram som utallige små knopper på en høyrød hud og blir snart til små, runde blemmer som sitter tett. Det rammer om sommeren, særlig mot slutten når Nilen flommer over, og gir en brennende og stikkende følelse i huden. Men dette utslettet rammer bare mennesker, ikke dyr. Andre tenker på miltbrann, en svart, brennende byll som ofte følger etter kvegpest.

Måten plagen kom på, har i alle fall en betydning, selv om den ikke kan forklares med full sikkerhet – særlig fordi vi ikke kan avgjøre nøyaktig hvilken naturlig sykdom som lå til grunn. På Guds befaling tok Moses og Aron hendene fulle av sot (*piach*, פִּיחַ) fra «ovnen» og kastet det opp mot himmelen. Det fløy som støv over hele landet og ble til byller på mennesker og dyr. Ordet for ovnen (*kivsjan*, כִּבְשָׁן) betyr ikke en bakerovn eller et ildsted, men en smelteovn eller kalkovn.

Noen har ment at handlingen viste til egyptiske sonofre, der asken av offer – særlig menneskeoffer – ble strødd ut. Men soten kom ikke fra et offerbål, og asken som ble brukt til renselse, har et annet navn i Skriften (4 Mos 19,10). Soten gjorde heller ikke noen uren; den ga byller. Ingen av plagene hadde til hensikt å felle dom over den egyptiske gudsdyrkelsen og offertjenesten, for farao ville ikke tvinge Israel til å dyrke Egypts guder, bare hindre folket i å dra ut av landet.

Soten fra smelteovnen eller kalkovnen hadde uten tvil samme rolle i denne plagen som Nilens vann og jordens støv hadde i de tre plagene som kom av dem. Farao og hans folk hadde sin velstand, sin rikdom og sin overflod av jordiske goder fra Nilens fruktbare vann og den fruktbare jorden. På samme måte var det så å si fra kalkovnene de prektige byene og pyramidene kom – byggverkene de tidlige faraoene ville gjøre sitt velde og sin herlighet udødelig med.

I de tre første plagene hadde Herren ved sine tjenere Moses og Aron gjort landets naturlige kilder til kilder for ulykke. Den sjette plagen viste den stolte kongen at Herren også hadde makt til å føre ødeleggelse over ham fra verkstedene der disse prektige byggverkene ble til. Til dem hadde farao brukt israelittenes krefter og plaget dem så hardt med tungt arbeid at Egypt var blitt som en jernovn for dem (5 Mos 4,20).

Soten fra ovnen – det som ble igjen av den glødende heten og et bilde på ovnen der Israel stønnet – kunne Herren gjøre til en sæd som på hans bud ble ført gjennom luften og ga brennende byller på mennesker og dyr i hele Egypt.

Byllene var den første plagen som angrep menneskene selv og satte livet deres i fare. Slik var den et første varsel om den døden farao ville føre over seg selv om han fortsatte å stå imot. Spåmennene kunne langt fra verne kongen mot plagen med sine hemmelige kunster; de ble selv rammet, kunne ikke stå for Moses og måtte gi opp all videre motstand. Men farao tok heller ikke denne plagen til hjertet, og Gud overga ham til forherdelsen som dom.

V. 13–16. «Derfor reiste jeg deg opp»

> «[13]Da sa Herren til Moses: Stå tidlig opp i morgen, tre fram for farao og si til ham: Så sier Herren, hebreernes Gud: La mitt folk fare, så de kan tjene meg! [14]For denne gangen vil jeg sende alle mine plager over deg selv og dine tjenere og ditt folk, for at du skal kjenne at ingen er som jeg på hele jorden. [15]Jeg hadde rakt ut min hånd og ville slått deg og ditt folk med pest, så du var blitt utslettet av jorden. [16]Men derfor reiste jeg deg opp, at jeg kunne vise deg min makt, og mitt navn kunne bli kunngjort over hele jorden.»

Til nå hadde plagene ikke kunnet bøye faraos ubøyelige hjerte under den allmektige Guds vilje. Derfor stilte Herren redslene ved den dommen som ville komme over ham, fram for ham i tre plager til, langt mer forferdelige enn alle de forrige. At de skulle forberede det siste, avgjørende slaget, ser vi av den store høytideligheten de ble varslet med (v. 13–16).

Denne gangen ville Herren sende «alle mine plager» over farao, hans tjenere og hans folk. Der NB har «over deg selv», står det på hebraisk egentlig «mot ditt hjerte»: Plagene skulle gå kongen til hjertet. «Han varsler at det skal bli plager som ikke bare slår hode og armer, men trenger inn i selve hjertet og gir et dødelig sår», sier Calvin.

Flertallet «plager» viser at trusselen ikke bare gjaldt den sjuende plagen, haglet, men alle de plagene som fulgte. Ved dem ville Herren la kongen kjenne at «ingen er som jeg på hele jorden» – at ingen av gudene hedningene dyrket, var lik ham, den eneste sanne Gud. For å vise nettopp dette hadde ikke Herren slått farao og folket hans med pest med én gang og utslettet dem av jorden.

V. 15 er et vilkår: «Hadde jeg rakt ut min hånd og slått deg med pest, så var du blitt utslettet.» I stedet hadde han latt ham bli stående for at han skulle se og kjenne Guds makt, og for at Guds navn skulle bli kunngjort over hele jorden.

Ordet i v. 16 betyr egentlig «la bli stående, holde oppe», slik den greske oversettelsen også har forstått det («du ble spart»). Men å la noen bli stående forutsetter at han først er reist opp. I denne første betydningen har apostelen Paulus gjengitt ordet med «reiste jeg deg opp» (Rom 9,17), slik hans resonnement krever, for da trer Gud enda tydeligere fram som den som helt og fullt bestemmer alt farao gjorde (Philippi).

Det var altså to grunner til at Gud ikke hadde ødelagt farao med én gang. Farao skulle selv få kjenne Herrens makt, og den tvang ham mer enn én gang til å gi Herren æren (9,27; 10,16–17; 12,31). Og Herrens navn skulle bli kunngjort over hele jorden.

I farao var både det naturlige menneskets opprør mot Guds ord og vilje og verdensmaktens fiendskap mot Herren og hans folk samlet. Derfor viste den levende Gud i dommene over ham sin tålmodighet og nåde like mye som sin

hellighet, rettferdighet og allmakt – til advarsel for ubotferdige syndere og til støtte for de gudfryktiges tro. Dette ble et forbilde for alle tider og kår der Guds rike kjemper mot den ugudelige verden.

Ryktet om denne herlige åpenbaringen av Herren gikk straks ut til folkene rundt (jf. 15,14 ff.), nådde ikke bare araberne, men også grekerne og romerne, og kom til sist med Kristi evangelium ut til alle jordens folk.

V. 17–26. Haglet

> «[17]Ennå stiller du deg opp mot mitt folk og vil ikke la dem fare. [18]Se, jeg vil på denne tiden i morgen sende et forferdelig haglvær, som det aldri har vært maken til i Egypt fra den dagen det ble til og inntil nå. [19]Så nå, gi befaling om å føre i skjul din buskap og alt du har på marken! Alt folk og fe som er ute på marken og ikke har kommet seg i hus, på dem skal haglet falle, og de vil dø. [20]De av faraos tjenere som fryktet Herrens ord, berget da sine folk og sin buskap i hus. [21]Men de som ikke ga akt på Herrens ord, lot sine folk og sin buskap bli ute på marken.»

For å bryte faraos motstand ville Herren sende et haglvær som det aldri hadde vært maken til siden Egypt ble grunnlagt, med torden og ild, og det skulle drepe alle mennesker og dyr som var ute på marken. «Ennå stiller du deg opp mot mitt folk» – egentlig «demmer du deg opp», reiser deg som en voll mot det. Haglet skulle komme «i morgen på denne tiden», så farao fikk tid til å tenke seg om.

Det gode rådet Moses skulle gi kongen – å berge folk og fe i hus – ble fulgt av de gudfryktige egypterne (v. 20). Det var et tegn på Guds barmhjertighet, som ennå ville redde den forherdede og frelse ham fra undergang. Selv for farao var det ennå mulig å bøye seg under Guds vilje; forherdelsen var ennå ikke fullført. Men da han ikke ga akt på Herrens ord, kom den varslede dommen (v. 22–26).

> «[22]Da sa Herren til Moses: Rekk din hånd opp mot himmelen, så skal det falle hagl i hele landet Egypt, både over folk og fe og over alle vekster på marken i landet Egypt. [23]Moses rakte da sin stav opp mot himmelen, og Herren lot det komme torden og hagl. Det for ild ned på jorden, og Herren lot det falle hagl over landet Egypt. [24]Det falt hagl, og lyn blinket midt i haglskurene, et uvær så svært at det aldri hadde vært maken i hele landet Egypt så lenge som folk hadde bodd der. [25]Haglet slo ned alt som var på marken i hele landet Egypt, både folk og fe. Alle vekster på marken slo haglet ned, og alle markens trær brøt det i stykker. [26]Bare i Gosens land, hvor Israels barn bodde, falt det ikke hagl.»

Torden heter på hebraisk «røster»[1], i v. 28 «Guds røster» (jf. 19,16; 20,18; Sal 29,3–9). Tordenen er den mektigste åpenbaringen av Guds allmakt; i den taler han til menneskene (Åp 10,3–4) og advarer dem om dommens redsler.

Redslene ble enda større ved ilden som kom ned fra himmelen sammen med haglet, som slo folk og fe på marken, ødela vekstene og knuste trærne. «Det for ild ned på jorden», og i v. 24 står det egentlig at ilden var «samlet» midt i haglet, det vil si formet til kuler (jf. Esek 1,4): Lynet tok form av ildkuler som fór ned som brennende fakler.

[1] **«røster»** qolot, קלת

«Alle vekster» og «alle trær» skal ikke tas helt bokstavelig, like lite som i v. 6; det ser vi av 10,5. Uvær er ikke vanlig i Nedre og Midtre Egypt, men når de kommer, er det oftest mellom desember og april, og av og til følger det hagl med, men ikke hardt. Torden, lyn og hagl var altså ikke ukjent i seg selv. Uværet kom også på den tiden av året da det pleier å komme, nemlig mens buskapen gikk ute på marken – mellom januar og april, den eneste tiden buskapen sendes ut på beite.

Det overnaturlige ved plagen viste seg ikke bare i at Moses varslet den, og i at Gosen ble spart, men særlig i det forferdelige raseriet i uværet, som gjorde sterkere inntrykk på farao enn alle de forrige plagene.

V. 27–35. Faraos bekjennelse

> «[27]Da sendte farao bud og lot kalle til seg Moses og Aron, og han sa til dem: Denne gangen har jeg syndet! Herren er den rettferdige, jeg og mitt folk er onde. [28]Be til Herren at det nå må være nok av Guds torden og hagl! Så vil jeg la dere fare, dere skal ikke bli her lenger. [29]Moses svarte ham: Så snart jeg kommer ut av byen vil jeg rekke ut mine hender til Herren. Da skal tordenen holde opp og haglet ikke falle mer, så du skal kjenne at jorden hører Herren til. [30]Men jeg vet om deg og dine tjenere, at dere ennå ikke frykter for Gud Herren. [31]Lin og bygg var slått ned, for bygget sto med aks og linet i blomst. [32]Men hvete og spelt var ikke slått ned, for de modnes senere. [33]Moses gikk bort fra farao og ut av byen, og han rakte ut sine hender til Herren. Da sluttet det å tordne og hagle, og regnet strømmet ikke mer ned på jorden. [34]Men da farao så at regnet og haglet og tordenen hadde holdt opp, fortsatte han å synde. Han forherdet sitt hjerte, både han og hans tjenere. [35]Faraos hjerte var og ble forherdet. Han lot ikke Israels barn fare, så som Herren hadde sagt ved Moses.»

Farao sendte bud etter Moses og Aron og bekjente: «Denne gangen har jeg syndet! Herren er den rettferdige, jeg og mitt folk er onde.» Men nettopp innskrenkningen «denne gangen» viste at angeren ikke stakk dypt, og at bekjennelsen langt mer kom av redsel for Guds majestet, slik den viste seg i den forferdelige tordenen og lynet, enn av en virkelig erkjennelse av skylden. Det går også fram av ordene som følger: «Be til Herren at det nå må være nok av Guds torden og hagl!» – det har vært nok torden og hagl, nå kan det holde opp.

Moses lovte at bønnen skulle bli hørt, så farao kunne kjenne at «jorden hører Herren til», det vil si at Herren hersker som Herre over Egypt (jf. 8,22). Samtidig sa han at den frykten kongen og tjenerne hans viste, ikke var noen sann gudsfrykt. Å «frykte for Herren» betegner den sanne gudsfrykten, som også rommer en villig underordning under Guds vilje. Legg merke til uttrykket «Gud Herren» (*Jehova Elohim*): Jehova, som er Gud – den som skal æres som den høyeste, den sanne Gud.

Opplysningen om skadene haglet gjorde, står svært passende i v. 31–32. Den viser hvor mye som var gått tapt, og hvor mye mer som ennå kunne gå tapt om farao fortsatte å nekte. Lin og bygg ble slått ned fordi bygget sto i aks og linet i blomst; de var ikke helt modne, men så langt kommet at haglet knuste dem. Hvete og spelt hadde ennå ikke satt aks og kunne derfor ikke knekkes.

Dette stemmer med det vi vet om Egypts natur. Bygget er modent omkring slutten av februar eller begynnelsen av mars, hveten ved slutten av mars eller begynnelsen av april, og linet blomstrer ved slutten av januar. Haglet kom altså ved slutten av januar eller senest i første halvdel av februar, så det gikk minst åtte uker mellom den sjuende og den tiende plagen.

Haglet må dermed ha slått ned halvparten av de viktigste avlingene: bygget, som var viktig føde både for mennesker – særlig de fattige – og for dyr, og linet, som også var en svært viktig vare i Egypt. Spelten, som egypterne helst bakte brødet sitt av, og hveten var ennå spart.

Heller ikke denne plagen fikk farao til å vende om. Så snart den hadde holdt opp etter at Moses ba for ham, fortsatte han og tjenerne hans å synde og forherde sine hjerter.

Kapittel 10. Gresshopper og mørke

V. 1–20. Tegnene skal fortelles videre

«[1]Herren sa til Moses: Gå til farao, for det er jeg som har forherdet hans hjerte og hans tjeneres hjerte, for at jeg kan gjøre disse mine tegn midt iblant dem, [2]og for at du skal fortelle din sønn og din sønnesønn hvor strengt jeg handlet mot egypterne og om de tegnene jeg gjorde iblant dem, så dere skal kjenne at jeg er Herren.»

Faraos stolthet ville ennå ikke bøye seg for Guds vilje. Derfor fikk Moses befaling om å varsle enda en plage, på noen måter mer forferdelig enn de forrige. Samtidig styrket Gud troen hos Moses ved å si at det var han selv som hadde besluttet at farao og tjenerne hans skulle forherdes. Slik skulle disse tegnene skje blant dem, og Israel skulle av dette kjenne gjennom alle slekter at han er Herren (jf. 7,3–5).

Av Sal 78 og 105 kan vi se hvordan israelittene fortalte om disse tegnene til sine barn og barnebarn. Når det heter «du skal fortelle», blir Moses tiltalt som folkets representant.

V. 3–6. Gresshoppene varsles

«[3]Så gikk Moses og Aron inn til farao og sa til ham: Så sier Herren, hebreernes Gud: Hvor lenge vil du nekte å ydmyke deg for meg? La mitt folk fare, så de kan tjene meg. [4]For dersom du nekter å la mitt folk fare, da vil jeg i morgen la gresshopper komme over ditt land. [5]De skal dekke landet så ingen kan se jorden. De skal ete opp hvert grann av det som ble til overs for dere etter haglet, og snaugnage hvert tre som vokser på markene deres. [6]De skal fylle dine hus og alle dine tjeneres hus og alle egypternes hus, så verken dine fedre eller dine forfedre har sett noe slikt fra den tid de kom til verden, og til denne dag. – Dermed snudde han seg og gikk ut fra farao.»

Ved forrige plage hadde farao erkjent at Herren er den rettferdige (9,27). Derfor ble hans skyld nå holdt enda skarpere fram for ham: «Hvor lenge vil du nekte å ydmyke deg for meg?» Som straff for denne hardnakkede nektelsen ville Herren sende gresshopper i så forferdelige svermer som Egypt aldri hadde kjent, og de skulle ete opp alt som var igjen etter haglet, ja, fylle husene.

De skal dekke «jordens øye»[1], står det egentlig. Uttrykket finnes bare i Mosebøkene (her, v. 15 og 4 Mos 22,5.11) og bygger på det gamle og virkelig poetiske

[1] **«jordens øye»** ejn ha'arets, עֵין הָאָרֶץ

bildet at jorden med sitt plantedekke ser opp mot mennesket. Å gjengi «øye» med «overflate» ødelegger bildet; «ansikt» er bedre.

Det forferdelige ved plagen lå nettopp i at svermene skjulte jorden, for gresshoppesvermer eter alt som er grønt. Det som ble «til overs» etter haglet, var spelten, hveten og alle de andre vekstene som var spart (v. 12 og 15).

V. 7–11. Tjenerne og faraos tilbud

> «[7]Da sa faraos tjenere til ham: Hvor lenge skal denne mannen være en snare for oss? La mennene fare, så de kan tjene Herren sin Gud! Ser du ikke ennå at Egypt blir ødelagt? [8]Så ble Moses og Aron hentet tilbake til farao, og han sa til dem: Gå av sted og tjen Herren deres Gud! Men hvem er det som skal fare? [9]Moses svarte: Med våre unge og våre gamle vil vi fare, med våre sønner og våre døtre, og vi vil ha med både vårt småfe og vårt storfe, for vi skal holde høytid for Herren. [10]Da sa han til dem: Herren være med dere, om jeg noen gang lar dere og deres små barn fare! Se der om dere ikke har ondt for øye! [11]Nei, ikke så! Dere menn kan dra av sted og tjene Herren! Det var jo det dere ba om. – Dermed drev de dem ut fra farao.»

Varselet om en gresshoppeplage som fedrene aldri hadde sett så lenge mennesker hadde levd på jorden, gjorde faraos tjenere så redde at de prøvde å overtale kongen til å la israelittene fare. «Hvor lenge skal denne mannen være en snare for oss?» Snaren, fellen som dyr fanges i, er et bilde på undergang.

Når tjenerne sier «la mennene fare», mener de ikke bare de voksne mennene, men folket. De ville at hele folket skulle få dra, slik Moses hadde krevd. Farao ville derimot bare la mennene dra (v. 11, der det brukes et annet ord).

Moses hadde gått fra farao etter å ha varslet plagen, men på tjenernes bønn ble han og Aron hentet tilbake, og kongen spurte hvor mange som ville dra til høytiden – egentlig «hvem og hvem er det som skal fare?» Moses krevde at hele folket skulle dra, uten hensyn til alder eller kjønn, og med alt småfe og storfe. Han nevnte «unge og gamle, sønner og døtre»; hustruene hørte til mennene og var tatt med i «vi».

Enda Moses ga en grunn for kravet – at de skulle holde høytid for Herren – ble farao så harm at han først svarte med hån: «Herren være med dere, om jeg noen gang lar dere og deres små barn fare!» – det vil si: Måtte Herren hjelpe dere på samme måte som jeg lar dere og barna fare. Dette var forakt ikke bare for Moses og Aron, men også for Herren, som ved sine veldige gjerninger hadde vist at han ikke lot seg spotte.

Etter dette utbruddet av uvilje sa farao til Guds sendebud at han så tvers gjennom planen deres: «Dere har ondt for øye.» Han kalte den ond fordi de ville ta folket bort fra hans tjeneste.

«Nei, ikke så!» – det skal ikke bli som dere vil. «Dere menn kan dra av sted og tjene Herren.» Men heller ikke dette ble sagt i alvor. Det viser ironien i «kan dra», og enda mer at kongen med disse ordene brøt av alle forhandlinger og lot dem drive bort fra seg. Hvem som drev dem ut, står ikke, for det er klart nok at det var kongens tjenere som var til stede.

«Det var jo det dere ba om» viser til ordene «tjene Herren», som kongen forsto som offerhøytiden, og til den trengtes etter hans mening bare mennene. Å la

bare mennene dra var rent vilkårlig, for etter Herodot holdt også egypterne religiøse høytider der kvinnene pleide å følge mennene.

V. 12–15. Gresshoppene kommer

> «[12]Da sa Herren til Moses: Rekk ut din hånd over landet Egypt, så skal gresshoppene komme innover landet Egypt og ete opp alle urter i landet, alt det haglet har spart. [13]Så rakte Moses ut sin stav over landet Egypt. Og Herren lot en østavind komme over landet hele den dagen og hele natten. Da det ble morgen, førte østavinden gresshoppene med seg. [14]Gresshoppene kom inn over landet Egypt og slo seg ned i hele Egypt i store mengder. Aldri før hadde det vært en slik gresshoppesverm, og aldri vil det komme noen slik mer. [15]De dekket hele landet, så landet ble mørkt. De åt opp alle vekster i landet og all frukt på trærne som var igjen etter haglværet. Det ble ikke noe grønt igjen, verken på trær eller planter i hele landet Egypt.»

Farao hadde behandlet Herrens sendebud så hånlig, og nå ba Herren Moses føre den varslede plagen over landet. Ordet for at gresshoppene skulle «komme opp» over landet, brukes om en fiendtlig hær som trenger inn, og gresshoppene blir skildret som en hær, slik som i Joel 1,6.

Gresshopper var ikke en ukjent svøpe i Egypt, og her ble de som vanlig ført dit av vinden. Det underfulle var at Herren, da Moses rakte ut hånden med staven over Egypt, lot en østavind blåse over landet en dag og en natt, og neste morgen førte den gresshoppene med seg.

Gresshoppesvermene kommer vanligvis til Egypt fra Libya eller Etiopia, altså med sønnavind eller sørvestavind, men av og til fører østavinden dem fra Arabia, slik reisende har iakttatt. At vinden blåste en dag og en natt før den kom med gresshoppene, viste at de kom langt borte fra. Slik fikk egypterne se at Herrens allmakt rakk langt ut over Egypts grenser og hersket over alle land.

Underfullt var også at plagen hadde et omfang uten like og rammet hele Egypt, mens vanlige svermer holder seg til enkelte strøk. Slik sett hadde denne dommen ingen like, verken før eller siden (v. 14).

Ordene «aldri før … og aldri mer» må ikke tynnes ut til et overdrevent ordtak. De strider heller ikke mot Joel 2,2, for her er det tale om Egypt, hos Joel om Israels land. Joels skildring viser uten tvil til denne beretningen: Den dommen som skulle falle over Juda og Israel, ville bli like forferdelig som den som en gang rammet Egypt og den forherdede farao.

I sin forferdelige art er denne egyptiske plagen et forbilde på plagene som skal gå forut for den siste dom, og den ligger til grunn for skildringen i Åp 9,3–10.

På samme måte så Joel i plagene som rammet Juda i hans egen tid, et varsel om Herrens dag (Joel 1,15; 2,1). Det er den store dommens dag, som rykker nærmere skritt for skritt i alle historiens store dommer – eller rettere i kampen mellom Guds rike og denne verdens makter – og som til sist skal fullbyrdes i den endelige, allmenne dom.

At landet ble mørkt, og at gresshoppesvermene åt opp alt grønt, er skildret av mange øyenvitner til slike plager. Leo Africanus forteller at gresshoppene i Afrika ofte er så mange at de skjuler solens stråler som en sky når de flyr, og Plinius sier at de formørker solen.

V. 16–20. Farao ber om tilgivelse

«[16]Da sendte farao i hast bud etter Moses og Aron. Han sa: Jeg har syndet mot Herren deres Gud, og mot dere. [17]Men tilgi meg nå min synd denne ene gangen, og be til Herren deres Gud at han må ta fra meg denne død! [18]Han gikk da bort fra farao og ba til Herren. [19]Og Herren vendte vinden, så det ble en meget sterk vestavind. Den førte gresshoppene bort og kastet dem ned i Rødehavet. Det ble ikke én gresshoppe tilbake i hele landet Egypt. [20]Men Herren forherdet faraos hjerte, så han ikke lot Israels barn fare.»

Selv Plinius kaller gresshoppene en plage sendt av gudenes vrede. Denne plagen skremte farao så mye at han i hast sendte bud etter Moses og Aron, bekjente at han hadde syndet mot Herren og mot dem, og ba dem denne ene gangen om å gå i forbønn for ham hos Herren, så synden ble tilgitt og «denne død» tatt bort. Gresshoppene kalte han «død» fordi de førte død og ødeleggelse med seg og la landet øde; døden rammer også markene, gresset og trærne.

For å vise den forherdede kongen hvor stor Guds langmodighet er, ba Moses til Herren, og Herren kastet gresshoppene i Rødehavet med en sterk vestavind.

At gresshopper går til grunne i havet, er bevitnet av mange; Plinius forteller at de blir ført av vinden i flokker og faller ned i hav og sjøer. Herren «kastet» dem i Rødehavet, det vil si drev dem dit med uimotståelig kraft. Rødehavet heter på hebraisk «Sivhavet»[2], etter vanlig oppfatning fordi det er så mye tang som flyter på vannet og ligger på stranden.

V. 21–29. Mørket

«[21]Og Herren sa til Moses: Rekk din hånd opp mot himmelen, og det skal komme mørke over landet Egypt, et mørke så tett at en kan ta på det! [22]Moses rakte hånden opp mot himmelen. Da ble det stummende mørkt i hele landet Egypt i tre dager. [23]Den ene kunne ikke se den andre, og ingen torde flytte seg fra sin plass i tre dager. Men hos alle Israels barn var det lyst der de bodde.»

Den niende plagen var mørket. Faraos trass var ennå ikke brutt, og uten noe varsel kom det et vedvarende mørke over hele Egypt, unntatt Gosen, så tett at en kunne ta på det.

«Stummende mørkt» heter egentlig «mørke og mulm»[3]: Når to ord med samme mening står sammen, gir det tanken den største styrke. Mørket var så tett at ingen kunne se hverandre, og ingen sto opp fra sin plass. Bare hos israelittene «var det lyst der de bodde». Det gjelder ikke husene, så vi kan ikke slutte at egypterne ikke engang kunne tenne lys inne i husene sine.

Årsaken til mørket nevnes ikke. Men alle de andre plagene hadde et naturlig grunnlag, og det gir grunn til å anta det samme her, slik de fleste utleggere har gjort: Det var ørkenvinden *khamsin*, som den greske oversettelsen tydelig hentyder til når den har «mørke og mulm og storm».

Denne vinden blåser i Egypt vanligvis før og etter vårjevndøgn og varer to–tre dager. Den kommer som regel brått og fyller luften med så mye fint støv og grov sand at solen mister sin glans, himmelen dekkes av et tett slør, og det blir

[2] **«Sivhavet»** jam suf, יַם סוּף

[3] **«mørke og mulm»** chosjek afela, חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה

så mørkt at «det mørket den tetteste tåke gir på våre høst- og vinterdager, er ingenting å regne mot».

Mennesker og dyr søker ly for stormen, og folk i byene og landsbyene stenger seg inne i de innerste rommene og kjellerne til den er over, for støvet trenger inn selv gjennom godt lukkede vinduer.

At bare mørket og ikke stormen nevnes her, kan komme av den symbolske betydningen mørket har. «Mørket som dekket egypterne, og lyset som skinte over israelittene, var forbilder på Guds vrede og nåde», sier Hengstenberg. Etter arabiske krønikeskrivere fra middelalderen så folkene i slike hendelser et varsel om dommedag eller oppstandelsen.

> «[24]Da kalte farao Moses til seg og sa: Gå av sted, tjen Herren! Bare deres småfe og deres storfe skal bli igjen. De små barna kan få dra med dere. [25]Men Moses sa: Du må også la oss ha slaktoffer og brennoffer, så vi kan ofre til Herren vår Gud. [26]Også buskapen vår må være med oss. Ikke en klov må bli igjen. For det er det vi må ta av, når vi skal tjene Herren vår Gud, og vi vet ikke hva vi skal ofre til Herren før vi kommer dit. [27]Men Herren forherdet faraos hjerte, så han ikke ville la dem fare. [28]Da sa farao til Moses: Gå fra meg! Vokt deg så du ikke mer kommer for mine øyne! For den dagen du kommer for mine øyne, skal du dø. [29]Moses svarte: Du har talt rett. Jeg skal aldri mer komme for dine øyne.»

Mørket fylte kongen med en slik redsel at han sendte bud etter Moses og sa at han ville la folket og barna dra, men buskapen måtte bli igjen. Den skulle «bli igjen», det vil si settes på bestemte steder under egyptisk vakt som pant på at de kom tilbake. Men Moses krevde å få ta med buskapen til slaktoffer og brennoffer: «Ikke en klov må bli igjen» – et ordtak for «ikke den minste del».

Han forsvarte sin fasthet med ordene: «Vi vet ikke hva vi skal ofre til Herren før vi kommer dit», det vil si: Vi vet ennå ikke hva slags dyr eller hvor mange vi trenger til ofrene; det vil ikke vår Gud gjøre kjent for oss før vi er kommet til offerstedet.

Ved dette kravet ble farao, med den forherdelsen Gud hadde lagt over ham, så rasende at han sendte Moses bort og truet ham med døden om han noen gang igjen kom for hans øyne. Moses svarte: «Du har talt rett.» Gud hadde nemlig allerede sagt ham at det siste slaget straks ville føre til at folket ble satt fri, og da trengte han ikke mer å tre fram for farao.

Kapittel 11. Det siste slaget varsles

«[1]Nå sa Herren til Moses: Enda en plage vil jeg føre over farao og over Egypt, så skal han la dere dra herfra. Ja, når han lar dere fare, skal han drive dere ut med alt dere har. [2]Si nå til folket at hver mann skal be sin granne og hver kvinne sin grannekvinne om smykker av sølv og gull. [3]Og Herren lot folket få godvilje hos egypterne. Men så var også Moses holdt for en meget stor mann i Egypt, både av faraos tjenere og av folket.»

Det Herren her sier til Moses, ble sagt før den siste samtalen mellom Moses og farao (10,24–29). Men beretningen setter det inn her fordi det forklarer hvor frimodig Moses svarte farao (10,29). Det går fram av v. 4–8, der Moses varsler kongen om den siste plagen og alle følgene av den før han går fra ham. «Herren sa» i v. 1 skal derfor forstås som «Herren hadde sagt». Det som står i v. 1–3, peker tilbake på 3,19–22.

Ett slag til ville Herren føre over farao og Egypt, og så skulle kongen la israelittene fare, ja, drive dem ut: «Når han lar dere fare med alt dere har, skal han rett og slett drive dere ut.» Slik ville Herren overvinne faraos motstand – og mer enn det.

Moses skulle si til folket at de skulle be egypterne om ting av sølv og gull, for Herren ville gjøre egypterne villige til å gi. Også den anseelsen Moses hadde vunnet i Egypt ved sine under, ville bidra til det (se merknadene til 3,21–22). At folket fikk disse påleggene, står ikke uttrykkelig, men 12,35–36 viser at det skjedde.

V. 4–8. De førstefødtes død varsles

«[4]Moses sa: Så sier Herren: Ved midnattstid vil jeg gå midt igjennom Egypt. [5]Og alle førstefødte i landet Egypt skal dø, fra den førstefødte sønn av farao, som sitter på sin trone, til den førstefødte sønn av trellkvinnen, som står bak håndkvernen, likeså alt førstefødt blant buskapen. [6]I hele landet Egypt skal det bli et stort skrik som det ikke har vært maken til og heller ikke mer skal bli. [7]Men ikke en hund skal gjø mot noen av Israels barn, verken mot folk eller fe. Slik skal dere kjenne at Herren gjør forskjell på egypterne og Israel. [8]Da skal alle disse dine tjenere komme ned til meg og bøye seg for meg og si: Dra ut, både du og hele det folket som følger deg! Og så skal jeg dra ut. – Så gikk han bort fra farao i brennende harme.»

Det Moses her sier til farao, er fortsettelsen av hans korte svar i 10,29. Ved midnatt skulle Herren gå ut midt igjennom Egypt. Denne midnatten kan ikke

være natten etter den dagen Moses ble kalt til farao etter mørket, for først etter denne samtalen med kongen fikk Moses Guds anvisninger om påsken, og de må ha blitt gjort kjent for folket minst fire dager før påskehøytiden og utferden fra Egypt (12,3).

Hvilken midnatt det gjelder, kan ikke avgjøres. Men så mye er sikkert: Det siste, avgjørende slaget kom ikke natten etter at den niende plagen hadde holdt opp. Innstiftelsen av påsken, påleggene Moses ga folket om hva de skulle be egypterne om, og forberedelsene til påskehøytiden og utferden kom imellom.

At Herren «går ut» fra sin himmelske bolig, betyr at han selv griper direkte inn i menneskenes verden og holder dom. Det siste slaget mot farao skulle Herren fullbyrde selv, mens de andre plagene var kommet ved Moses og Aron. Dommen skulle gå ut «midt igjennom Egypt», fra rikets midtpunkt, kongens trone, og over hele landet.

Alle førstefødte skulle dø, fra faraos førstefødte til den førstefødte til trellkvinnen bak håndkvernen, det vil si den ringeste trell. I 12,29 står fangen i fangehullet i stedet for trellkvinnen, for fanger ble ofte satt til dette tunge arbeidet (Dom 16,21; Jes 47,2). Også alt førstefødt blant buskapen skulle dø.

Slaget skulle ramme både mennesker og dyr, som straff for at farao holdt tilbake israelittene og buskapen deres. Men det skulle bare ramme de førstefødte, for Gud ville ikke utrydde egypterne og buskapen deres helt, bare vise dem at han hadde makt til det. Den førstefødte sto for hele slekten; han var dens kraft og blomst (1 Mos 49,3).

Men mot Israels barn skulle ikke en hund «spisse tungen» (v. 7), som det står egentlig. Hunden spisser tungen for å knurre og bite. Ordtaket, som også finnes i Jos 10,21 og Judit 11,19, sier at Israel ikke skulle lide den minste skade, verken på folk eller fe. Når Israel ble fullstendig bevart mens Egypt ble overgitt til døden, skulle folket se at Herren hadde fullført skillet mellom dem og egypterne.

Slaget skulle føre til «et stort skrik» blant egypterne, uten like før eller siden (jf. 10,14). Følgen ville bli at faraos tjenere kom til Moses og ba ham dra ut med hele folket «som følger deg», egentlig «som er ved dine føtter», det vil si i ditt følge (5 Mos 11,6; Dom 8,5).

Med dette varselet gikk Moses bort fra farao i brennende harme. Harmen ble vakt av kongens trussel (10,28), og den pekte fram mot Herrens vrede, som farao snart skulle få kjenne.

Moses hadde vist farao en tålmodighet som var mer enn menneskelig, og den hadde vist kongen langmodigheten og tålmodigheten hos Gud, for det var i hans navn og med hans fullmakt Moses handlet. På samme måte skulle harmen hos Guds tjener da han gikk, vise den forherdede kongen at nådetiden var ute, og at Guds vrede skulle bryte løs over ham.

V. 9–10. Avslutning på forhandlingene

> «[9]Herren hadde sagt til Moses og Aron: Farao skal ikke høre på dere, så jeg kan få gjort mange under i landet Egypt. [10]Moses og Aron gjorde alle disse undrene for farao. Men Herren forherdet faraos hjerte, så han ikke lot Israels barn dra bort fra sitt land.»

Med v. 9–10 blir beretningen om forhandlingene mellom Moses og farao, som begynte i 7,8, ført til ende. Det Gud hadde sagt til sine sendebud like før han sendte dem til farao (7,3), og til Moses før han kalte ham (4,21), var nå gått i oppfyllelse. Og det var pantet på at det Herren videre hadde varslet i 7,4 og 4,23 – og som alt var gjort kjent for den forherdede kongen (11,4 ff.) – også skulle bli fullbyrdet.

Versene er en avslutning, og ordene henger sammen etter tanken, ikke etter tiden. De skal derfor gjengis slik: «Som Herren hadde sagt til Moses: Farao skal ikke høre på dere, så jeg kan få gjort mange under i landet Egypt – så gjorde Moses og Aron alle disse undrene for farao, og Herren forherdet faraos hjerte, så han ikke lot Israels barn dra bort fra sitt land.»

Kapittel 12. Påsken og utgangen fra Egypt

Nå sto Israels utfrielse fra trellelivet i Egypt for døren, og med den skulle Israel bli tatt opp som Herrens eget folk (6,6–7).

Men til det trengtes det en innvielse fra Gud. Det ytre bruddet med Egypt måtte følges av et indre brudd med alt som var egyptisk og hedensk. Denne innvielsen skulle folket få ved påsken. Den høytiden skulle legge grunnen til Israels fødsel (Hos 2,3) til et nytt liv i nåde og samfunn med Gud, og den skulle stadig gjøre dette livet nytt i tiden som kom. Derfor ble påsken innstiftet og holdt før utgangen fra Egypt.

V. 1–28 inneholder forskriftene om påsken: v. 1–14 om påskemåltidet før utgangen og v. 15–20 om de usyrede brøds høytid, som varte i sju dager. I v. 21–27 gir Moses de eldste i folket det viktigste av forskriftene om påskemåltidet, og v. 28 forteller at de ble fulgt.

V. 1–7. Den nye nyttårsmåneden

> «[1]Herren talte til Moses og Aron mens de var i landet Egypt, og sa: [2]Denne måneden skal være deres nyttårsmåned. Den skal være den første av årets måneder hos dere.»

Ordene «i landet Egypt» setter påskeloven i sammenheng med lovgivningen ved Sinai og på Moabs sletter. Samtidig skiller de den ut fra den senere loven: Påskeloven var den første loven, grunnloven for Herrens menighet. Med innstiftelsen av påsken begynte Herren å skape Israel til sitt folk (Jes 43,15). Det ser vi av at han først fastsatte en ny tidsregning, som merket av begynnelsen for Herrens menighet.

«Denne måneden» – den dere nå står i – skal være «den første av årets måneder hos dere», det vil si at måneskiftet, og dermed også året, skal regnes fra den.

Fram til da hadde israelittene altså begynt året på en annen tid. Trolig hadde de bare hatt et borgerlig år som begynte med såningen og sluttet når innhøstingen var over (jf. 23,16). Egypterne begynte nok året med Nilens flom ved sommersolverv.

Den måneden som heretter skulle være årets første, og som ofte kalles slik (40,2.17; 3 Mos 23,5 osv.), heter abib i 13,4; 23,15; 34,18 og 5 Mos 16,1. Navnet betyr

«aksmåneden», for da sto kornet i aks. Etter fangenskapet ble den kalt nisan (Neh 2,1; Est 3,7). Den svarer nokså nøyaktig til vår april.

V. 3–4. Ett lam for hvert hus

> «[3]Tal til hele Israels menighet og si: På den tiende dagen i denne måneden skal hver husfar ta seg ut et lam, ett lam for hvert hus. [4]Men dersom en husstand er for liten til et lam, da skal han og hans nærmeste nabo ta et lam sammen etter tallet på deres husfolk. Etter det hver eter, skal dere regne folk på et lam.»

«Hele Israels menighet» er folket slik de eldste representerte det (jf. v. 21). Den tiende dagen i den første måneden skulle hver ta seg ut et lam, eller rettere et ungdyr av småfeet, for ordet *se* (שֶׂה) kan brukes både om sau og geit (v. 5; 5 Mos 14,4).

Etter ordlyden skulle det skje «etter farshusene» (jf. 6,14), altså etter folkets naturlige inndeling i slekter. Bare de som hørte til samme familie eller slektskrets, skulle slå seg sammen, ikke en tilfeldig flokk. I v. 21 står «familier» i samme betydning. Ett lam skulle det være for hvert hus, det vil si for den familien som utgjorde en husstand.

Var huset for lite til å ete opp et helt lam, skulle husfaren og hans nærmeste nabo ta et lam sammen, etter tallet på personene. «Etter det hver eter, skal dere regne folk på et lam»: Når de avgjorde om flere familier måtte gå sammen om ett lam, skulle de regne ut omtrent hvor mye hver enkelt ville ete. Dermed kunne også mer enn to familier gå sammen når de bare besto av far og mor og små barn.

Senere ble det skikk å sette tallet til ti personer for hvert påskelam, og Jonatan-targumen har til og med føyd dette tallet inn i teksten.

V. 5. Lammet uten lyte

> «[5]Det skal være et lam uten lyte, av hannkjønn, årsgammelt. Et lam eller et kje kan dere ta.»

Lammet skulle være *tamim* (תָּמִים), «uten lyte», helt og uskadd og uten legemlige feil, slik alle offerdyr skulle være (3 Mos 22,19–20). Det skulle være av hannkjønn, slik brennofrene var (3 Mos 1,3.10), og årsgammelt. Det betyr ikke at det kunne være hvor som helst i sitt første leveår, fra den åttende dagen og ut året, for den regelen gjaldt bare de andre ofrene (22,30; 3 Mos 22,27).

Det er også helt feil når noen mener at okser senere ble tillatt; det kan verken bevises av 5 Mos 16,2 eller av 2 Krøn 30,24 og 35,7.

Lammet skulle være et offer (v. 27), og derfor hadde disse kjennetegnene betydning. At det var uten lyte og uskadd, passet ikke bare til det hellige formålet det ble viet til. Det var også et bilde på den moralske helheten hos den som offeret sto for. Det skulle være av hannkjønn fordi det trådte i stedet for de førstefødte sønnene i Israel, og årsgammelt fordi det først da var i sin fulle, friske livskraft.

«Et lam eller et kje kan dere ta» betyr, som Teodoret forklarer: «Den som har en sau, skal slakte den, og den som ikke har noen sau, skal ta en geit.» Senere skikk begrenset valget til lam alene, men så sent som i Josjias tid ble også kje brukt (2 Krøn 35,7).

V. 6. Slaktet mellom de to aftenstundene

«[6]Dere skal ta vare på det til den fjortende dagen i denne måneden. Da skal hele Israels samlede menighet slakte det mellom de to aftenstundene.»

Lammet skulle velges ut den tiende dagen og holdes til den fjortende. Det ligger noe sant i den vanlige forklaringen at synet av lammet skulle gi anledning til å tale om utfrielsen fra Egypt og om Guds miskunn, men den forklarer knapt hvorfor det skulle gå nøyaktig fire dager.

Hofmann mener de fire dagene viser til de fire slektleddene (1 Mos 15,16) som var gått siden Israel kom til Egypt for å vokse til et folk. Men en slik hentydning er bare sannsynlig hvis lammet blir sett som et offer der Israel innviet seg til sin Gud – og det benekter Hofmann uten god grunn.

Lammet skulle slaktes av «hele Israels samlede menighet». Det betyr ikke at hele folket samlet seg på ett sted for å slakte, for slaktingen skjedde i hvert hus (v. 7). Meningen er bare at hele menigheten uten unntak skulle slakte det på samme tid, «mellom de to aftenstundene» (4 Mos 9,3.5.11) eller «om kvelden, ved solnedgang» (5 Mos 16,6).

Allerede tidlig var jødene uenige om hvilket tidspunkt dette var. Aben Esra, karaittene og samaritanene regnet tiden fra solnedgang til det var blitt helt mørkt, omtrent fra klokken seks til tjue over sju. Rabbinerne regnet fra solen begynte å synke, fra klokken tre til seks. De nyere utleggerne har med rette valgt Aben Esras syn. Likevel er det ingen formell motstrid mellom loven og rabbinernes skikk. Uttrykket «ved solnedgang» i 5 Mos 16,6 viser at grensen mellom de to aftenstundene ikke skal settes nøyaktig ved solnedgangen, men bare omtrent da.

Også det daglige kveldsofferet og røkelsesofferet skulle bæres fram «mellom de to aftenstundene» (29,39.41; 30,8; 4 Mos 28,4). De to kunne ikke skje samtidig ved solnedgang; det første måtte bæres fram før.

Senere, da påskelammet ble slaktet og ofret ved helligdommen, må det dessuten ha skjedd før solnedgang, om ikke for annet så for å gi tid til å lage måltidet, som skulle være over før midnatt. Av slike forhold vokste rabbinernes skikk fram, og den løse bruken av ordet «kveld» – på hebraisk som på alle andre språk – ga rom for den.

Vi bruker jo heller ikke ordet «morgen» bare om tiden før soloppgang, men om de tidlige timene av dagen. Kunne morgenofferet bæres fram etter soloppgang, kunne kveldsofferet på samme måte bæres fram før solnedgang.

At påskedagen likevel kalles den fjortende (3 Mos 23,5), selv om slaktingen falt ved solnedgang, er ingen innvending. Av 3 Mos 23,32 ser vi at israelittene nok regnet døgnet fra kveld til kveld, men nummererte dagene etter den naturlige dagen fra soloppgang til solnedgang.

V. 7. Blodet på dørstolpene

«[7]Så skal de ta av blodet og stryke på begge dørstolpene og på den øverste dørbjelken på de hus hvor de eter det.»

Noe av blodet skulle strykes på de to dørstolpene og den øverste dørbjelken på huset der lammet ble etet. Blodet skulle være et tegn for dem (v. 13). Når Herren gikk gjennom Egypt for å slå de førstefødte, ville han se blodet, spare disse husene og ikke la ødeleggeren komme inn (v. 13.23).

Stolpene og bjelken rammet inn døren og sto for den, og døråpningen, der en gikk inn i huset, sto for selve huset. Det ser vi av det vanlige uttrykket «i dine porter» for «i dine byer» (20,10; 5 Mos 5,14; 12,17 osv.). Terskelen hørte like mye til døren som bjelken, men den skulle ikke strykes med blod, så ingen skulle trå blodet under føttene.

Ved at dørstolpene og bjelken ble strøket med blod, ble huset sonet og innviet til et alter. At blodstrykningen var en soningshandling, ser vi alene av at det ble brukt en isopkvast (v. 22). Loven foreskriver aldri stenking med isop unntatt ved renselse som er soning (3 Mos 14,49 ff.; 4 Mos 19,18–19).

I Egypt hadde israelittene ikke noe felles alter. Derfor ble husene der de samlet seg til påske, innviet til altere, og de som var i dem, ble dermed tatt ut av ødeleggerens slag. Slik ble blodet på dørstolpene og bjelken et tegn for Israel på at de skulle bli fridd fra ødeleggeren.

Herren gjorde det til et tegn ved sitt løfte om at han ville se blodet og gå forbi de husene som var strøket med det. Ved troen på dette løftet fikk Israel i tegnet en fast pant på sin frelse.

Blodstrykningen på døren falt bort da Moses – ikke Josjia (jf. 5 Mos 16,5–6) – hadde flyttet slaktingen av lammene til forgården ved helligdommen og befalt at blodet skulle stenkes på alteret der.

V. 8–14. Måltidet

> «[8]De skal ete kjøttet samme natt, stekt over ilden og med usyret brød og bitre urter skal de ete det. [9]Dere må ikke ete noe av det rått eller kokt i vann, men stekt over ild, med hode, føtter og innvoller. [10]Dere skal ikke levne noe av det til om morgenen. Er det noe igjen om morgenen, skal dere brenne det opp i ilden.»

Lammet skulle etes samme natt, altså natten etter den fjortende. Ikke noe av det skulle etes rått eller kokt i vann, men stekt over ilden, «med hode, føtter og innvoller». Rashi forklarer det riktig: Dyret skulle stekes helt og udelt, så verken hodet eller lårene ble skåret av og ikke et ben ble brutt (v. 46), og innvollene skulle stekes i buken – naturligvis etter at de var renset.

Alle disse forskriftene må ses under ett. At lammet verken skulle være rått eller kokt, hang sammen med at det skulle stekes helt. Det ble nok stekt på spidd, for i Egypt kan israelittene knapt ha hatt slike stekeovner som Talmud foreskriver. Da var det lett at det ble stekt for lite, særlig i hastverket før utgangen (v. 11).

Ved koking ville dyret ikke lenger vært helt, dels fordi de ikke hadde gryter store nok til å koke det helt, og enda mer fordi kjøttet mer eller mindre løses opp når det kokes. Det var i alle fall ikke hastverket som var grunnen til at det skulle stekes; et helt dyr kan kokes like fort som det kan stekes. Det skulle stekes for at det kunne settes udelt og i det vesentlige uforandret på bordet.

«Lammet som ble gitt dem å ete, var ett og helt. Slik skulle de som åt, bli knyttet sammen til en udelt enhet og et samfunn med Herren, som hadde gitt

dem måltidet» (jf. 1 Kor 10,17).[1]

Lammet skulle etes med *massot* (מַצּוֹת), «usyrede brød», det vil si rene brød uten surdeig. Surdeigen setter deigen i gjæring og gjør den dermed uren. Derfor var den et naturlig bilde på moralsk fordervelse, og den ble holdt borte fra ofrene fordi den gjorde dem urene (3 Mos 2,11).

De bitre urtene, *merorim* (מְרֹרִים), var trolig flere slags bitre planter. Fordi salat og sikori vokser vilt i Egypt og finnes i Syria om våren, er det først og fremst disse urtene med bitter smak ordet gjelder, men også andre kan være med. Mishna regner opp fem slags bitre urter.

Etter ordlyden skulle de ete lammet «på» bitre urter, både her og i 4 Mos 9,11. Urtene er altså ikke en smakfull tilsetning til kjøttet, men selve grunnlaget for måltidet. De skulle ikke gi den søtere maten mer smak, men hadde en dypere mening: De skulle minne om hvor bittert livet hadde vært for Israel i Egypt (1,14), og denne bitterheten skulle overvinnes av lammets søte kjøtt.

På samme måte regnes de usyrede brødene i 4 Mos 9,11 med til selve måltidet, i samsvar med den betydningen de hadde (jf. v. 15). Det strider ikke mot 5 Mos 16,3, der de usyrede brødene nevnes som tilbehør til offerkjøttet. Der er det ikke påskelammet det gjelder, men offermåltidene i høytidens sju dager.

Lammet skulle etes opp så langt det var mulig. Ble det noe igjen, skulle det brennes neste morgen. Den regelen ble senere gitt for alle offermåltider, med ett eneste unntak (3 Mos 7,15–16).

V. 11. Påske for Herren

> «[11]På denne måten skal dere ete det: Med belte om livet, med sko på føttene og med stav i hånden. Og dere skal ete det i hast, det er påske for Herren.»

De skulle ete «i hast», *bechippazon* (בְּחִפָּזוֹן), egentlig «i engstelig flukt», og derfor i reiseklær. Beltet om livet skulle hindre at de lange, flagrende klærne var i veien når de gikk (2 Kong 4,29). Sko på føttene trengte de for å gå på harde, ujevne veier, for vanligvis gikk de barbeint (jf. Jos 9,5.13). Staven skulle de ha i hånden (1 Mos 32,10).

Disse forskriftene i v. 11 gjaldt bare påskemåltidet i Egypt og hadde ingen annen hensikt enn å gjøre israelittene klare til den forestående utgangen. Riktignok fikk påskemåltidet på denne måten preg av å være mat for reisen de skulle ut på, men dermed er det ikke sagt alt om hva det betydde.

Forskriftene slutter med ordene: «Det er påske for Herren.» Det som er foreskrevet, er en påske Herren har innstiftet, og som skal holdes for ham (jf. 20,10: «sabbat for Herren», og 32,5: «høytid for Herren»).

Ordet *pesach* (פֶּסַח), arameisk *pascha*, betyr egentlig «hoppe», og av det kommer to betydninger: «halte» (1 Kong 18,21; 2 Sam 4,4) og «gå over» (derav stedsnavnet Tifsah, «overgangsstedet», 1 Kong 4,24). For det meste brukes det i

[1] Bähr har gitt den rette forklaringen: Når ingen ben ble brutt, ble dyret holdt helt og uskadd (Sal 34,21). Det som er delt opp og brutt i stykker, er ikke lenger ett; bare det som er helt, er ett. Alle som åt av det ene, hele dyret, skulle derfor se seg selv som én helhet, ett samfunn – slik de som eter den nytestamentlige påsken, Kristi legeme (1 Kor 5,7), er ett: «Fordi det er ett brød, er vi ett legeme enda vi er mange» (1 Kor 10,17). Det samme betyr det at ikke et ben ble brutt på Kristus, og Gud ordnet det slik for at han skulle stå fram som det sanne påskelammet, slaktet for verdens synder.

overført betydning om å «gå forbi» eller «spare», slik som her, der ødeleggeren gikk forbi dørene og husene til israelittene som var strøket med blod.

Senere ble *pesach* brukt om lammet som Gud hadde bestemt skulle være midlet til at de ble spart (v. 21.27; 2 Krøn 35,1.13). Så ble ordet brukt om tilberedningen av lammet og selve måltidet (her og i 3 Mos 23,5; 4 Mos 9,7), og til sist om hele den sju dager lange høytiden for de usyrede brød, som begynte med dette måltidet (5 Mos 16,1), og om ofrene som skulle bæres fram i den (5 Mos 16,2; 2 Krøn 35,7).

Slaktingen av påskelammet var et *sebach* (זֶבַח), et slaktoffer – slik kaller Moses det selv når han gir de eldste Guds befaling (v. 27). Derfor var måltidet et offermåltid, «påskehøytidens slaktoffer» (34,25). Ordet *sebach* brukes aldri om bare å slakte.

Riktignok ble lammet ikke båret fram for Herren ved den første påsken i Egypt, for der hadde Israel ikke noe alter. Men det skjedde alt første gang høytiden ble holdt igjen, ved Sinai (4 Mos 9,7). At dette manglet i Egypt på grunn av forholdene, gjorde ingen vesentlig forskjell på det første påskeofferet og de senere.

Når lammet ble valgt ut fire dager før det ble slaktet, trådte det i stedet for framberingen. Og blodstenkingen, som hørte med til hvert offer, skjedde ved at blodet ble strøket på dørstolpene og bjelken.

At fettet ble brent på alteret ved de senere påskefestene, kan ikke bevises fra Det gamle testamente, selv om Mishna foreskriver det. Og selv om det skjedde, kan forskjellen forklares med at det ikke fantes noe alter i Egypt.

At Gud selv innstiftet påskemåltidet, utelukker ikke at det var en gudstjeneste, og at alteret manglet, utelukker ikke at det var et offer. Alle Israels ofre var nøye foreskrevet av Gud, så de ble båret fram etter Guds befaling.

Selv om israelittene, da de holdt den første påsken etter Guds bud, bare ga uttrykk for at de ville få del i utfrielsen fra ødeleggelsen og fra Egypt, og for sin tro på Guds ord og løfte, må vi ikke måle betydningen av denne guddommelige innstiftelsen bare ut fra det, eller begrense den til det, for den blir uttrykkelig kalt et offermåltid.

V. 12–13. Dom over Egypts guder

> «[12]For samme natt vil jeg gå gjennom hele landet Egypt og slå i hjel alt førstefødt i landet Egypt, både folk og fe. Og over alle guder i Egypt vil jeg holde dom. Jeg er Herren. [13]Blodet på de husene hvor dere er, skal være til et tegn for dere. Når jeg ser blodet, vil jeg gå dere forbi. Intet dødelig slag skal ramme dere når jeg slår landet Egypt.»

V. 12–13 forklarer navnet *pesach*. Den natten ville Herren gå gjennom Egypt, slå alt førstefødt av folk og fe, holde dom over alle Egypts guder og gå forbi israelittene.

Det er vanskelig å si nøyaktig hva dommen over Egypts guder besto i. Det er ikke nok å si, med Calvin, at det da ble tydelig hvor lite hjelp de kunne gi.

Egypts guder var åndelige makter, onde ånder (*daimonia*), som styrte egypternes liv og sinn. Derfor kunne dommen over dem ikke bestå i at gudebildene ble ødelagt, slik Jonatan-targumen forstår det. Det står det ikke noe om. I v. 29

er det bare de førstefødtes død, av folk og fe, som nevnes når trusselen blir satt i verk, og i 4 Mos 33,4 knyttes dommen over gudene til at egypterne begravde sine førstefødte, uten at noe annet nevnes.

Av dette følger nokså sikkert at dommen over Egypts guder besto i at de førstefødte av folk og fe ble slått i hjel. Det var en dom over gudene, ikke bare fordi den forskrekkelsen slaget vakte, viste hvor maktesløse og verdiløse de innbilte gudene var. Det var det enda mer direkte, for egypterne dyrket gudene sine både i kongene og i visse hellige dyr, som Apis-oksen og Mendes-bukken. Da kongens sønn og mange førstefødte dyr ble slått i hjel, ble altså Egypts guder selv rammet.

For israelittene skulle derimot blodet på husene der de var samlet, være et tegn og en pant på at Herren ville spare dem, og at ikke noe dødelig slag skulle ramme dem.

V. 14. En evig forskrift

> «[14]Denne dagen skal være en minnedag for dere, dere skal holde den som en høytid for Herren. Det skal være en evig forskrift for dere å holde den, slekt etter slekt.»

Denne dagen, kvelden den fjortende, skulle Israel holde som en minnedag og en høytid for Herren, innviet for alle tider som «en evig forskrift … slekt etter slekt», det vil si så lenge det kommer nye slekter (jf. v. 24).

Herrens gjerning da han fridde Israel ut, hadde evig betydning. Derfor skulle også minnet om den være en evig forskrift og holdes i hevd så lenge Israel er Herrens forløste folk, altså i all evighet, slik de forløstes nye liv skal vare evig.

Påsken var nemlig festen for Israels fødsel til det nye livet i samfunn med Herren, og minnet om den skulle stadig vekkes til live når høytiden ble holdt på ny. Da Israel ble spart for ødeleggerens slag – og av det fikk høytiden navnet sitt – begynte forløsningen fra trelldommen i Egypt, og Israel ble hevet opp til å være Herrens folk.

Påskelammets blod var sonende blod, for påsken var et offer som forente i seg betydningen av de senere syndofrene og takkofrene; den var et forbilde både på soningen og på det samfunnet med Gud som gir liv. Da husene til israelittene ble strøket med offerets sonende blod, viste det at Israel ble forsonet med sin Gud ved at syndene ble tilgitt og sonet.

I offermåltidet som fulgte, ble samfunnet med Herren – det vil si at de ble tatt opp som Guds barn – fullført i forbilde. I måltidet ble offeret et sakrament og offerkjøttet et nådemiddel. Ved det tok Herren sitt sparte og forløste folk inn i samfunnet i sitt hus og ga dem mat til å styrke sjelen.

V. 15–30. Sju dager med usyret brød

> «[15]I sju dager skal dere ete usyret brød. Straks på den første dagen skal dere ha all surdeig bort fra huset deres. Hver den som eter syret brød fra den første til den sjuende dagen, han skal utryddes av Israel.»

Ut fra ordene «førte jeg … ut» i v. 17 fikk Moses trolig ikke forskriftene om de usyrede brøds høytid før etter utgangen fra Egypt. Men fordi den henger så

nært sammen med påsken, både i innhold og vesen, er den satt her, rett etter innstiftelsen av påskemåltidet.

«Straks på den første dagen», det vil si senest den første dagen, skulle all surdeig fjernes fra husene. Den første dagen var den femtende i måneden (jf. 3 Mos 23,6; 4 Mos 28,17). Når v. 18 sier «om kvelden på den fjortende dagen», kommer det av at de usyrede brøds høytid hang så nøye sammen med påsken. Det skulle etes usyret brød til påskelammet, og derfor måtte surdeigen være borte før dette måltidet.

Høytidens mening lå i at de åt *massot*, rent, usyret brød (jf. v. 8). Brødet er det viktigste middelet til å holde livet oppe, og derfor kan det lett bli et bilde på selve livet, slik livet viser seg i det som holder det ved like og gir det kraft. Slik var de usyrede brødene et bilde på det nye livet, renset for den syndige naturens surdeig.

Skulle det å ete usyret brød vise fram det nye livet Israel var ført inn i, ville den som åt syret brød i høytiden, gi slipp på dette nye livet. Derfor skulle han utryddes av Israel, det vil si av «Israels menighet» (v. 19).

V. 16. Hellig samling

> «[16]På den første dagen skal dere holde en hellig samling, og likeså på den sjuende dagen en hellig samling. Disse dagene skal dere ikke gjøre noe arbeid, bare den maten som hver av dere trenger, skal dere lage til.»

Den første og den sjuende dagen skulle de holde en hellig samling og hvile fra arbeidet. *Mikra kodesj* (מִקְרָא קֹדֶשׁ) betyr ikke en kunngjøring av noe hellig, men en hellig sammenkomst, en samling av folket for å tilbe Herren (Esek 46,3.9). *Mikra* kommer av verbet «kalle» og betyr det som er sammenkalt, forsamlingen (Jes 4,5; Neh 8,8).

Disse dagene skulle det ikke gjøres noe arbeid, bortsett fra det som trengtes for å lage mat. På sabbaten var også det forbudt (35,2–3). Derfor kalles arbeidet i 3 Mos 23,7 «trellearbeid», det vanlige daglige arbeidet.

V. 17–20. De usyrede brøds høytid

> «[17]Dere skal holde de usyrede brøds høytid, for nettopp på denne dagen førte jeg deres hærer ut av landet Egypt. Derfor skal det være en evig forskrift for dere å holde denne dagen, slekt etter slekt. [18]I den første måneden, om kvelden på den fjortende dagen i måneden, skal dere ete usyret brød. Det skal dere gjøre helt til om kvelden på den tjueførste dagen i samme måned. [19]I sju dager skal det ikke finnes surdeig i deres hus. Hver den som eter syret brød, han skal utryddes av Israels menighet, enten han er en fremmed eller innfødt i landet. [20]Dere må ikke ete noe som er syret, i alle deres bosteder skal dere ete usyret brød.»

De skulle holde forskriftene i v. 15–16 om de usyrede brøds høytid, «for nettopp på denne dagen førte jeg deres hærer ut av landet Egypt». Det skjedde natten mellom den fjortende og den femtende, eller rettere ved midnatt, altså tidlig om morgenen den femtende abib. Fordi Herren hadde ført Israel ut av Egypt den femtende abib, skulle Israel holde de usyrede brøds høytid i sju dager.

Høytiden var naturligvis ikke bare et minne om denne hendelsen. Utgangen var grunnlaget for den, for ved den var Israel ført over i et nytt liv. Derfor skulle

israelittene fjerne all surdeig fra sin egyptiske natur, «ondskapens og lastens surdeig» (1 Kor 5,8). Ved å ete rent og hellig brød og samles til gudstjeneste skulle de vise at de vandret i et nytt liv.

Ut fra dette forstår vi hvorfor forskriftene om høytiden blir innskjerpet så sterkt, og hvorfor trusselen om utryddelse gjentas over både innfødt og fremmed som bryter loven (v. 18–20). Å ete syret brød i denne høytiden ville være å fornekte Guds gjerning, han som hadde ført Israel inn i det nye livet i samfunn med seg.

En «fremmed», *ger* (גֵּר), var en som ikke var israelitt, men som bodde blant israelittene for en tid, kanskje hele livet, uten å være tatt inn i folket ved omskjærelsen. En «innfødt», *esrach* (אֶזְרָח), er egentlig et tre som vokser i den jorden det er plantet i. Ordet ble brukt om israelittene, «fordi de stammet fra Isak og Jakob, som var født i Kanaans land og hadde fått det av Gud til varig bosted» (Clericus).

Høytiden for de usyrede brød, minnet om at Israel ble skapt til Herrens folk (Jes 43,15–17), skulle vare i sju dager, for at sjutallet skulle sette paktens segl på den. De sju dagene ble gjort hellige ved at den første og den siste dagen ble helliget med en hellig samling og full hvile fra arbeidet; begynnelsen og slutten favnet det hele.

Ved å ete usyret brød arbeidet Israel for den maten som hører det nye livet til (Joh 6,27). Den hellige samlingen satte gudstjenestens segl på dette nye livet, og hvilen fra arbeidet var et bilde på hvilen i Herren.

V. 21–23. Moses gir de eldste beskjed

> «[21]Da kalte Moses sammen alle Israels eldste og sa til dem: Gå og hent småfe for deres familier og slakt påskelammet! [22]Og dere skal ta en isopkvast, dyppe den i blodet som er i skålen, og stryke noe av blodet i skålen på den øverste dørbjelken og på begge dørstolpene. Og ingen av dere skal gå ut gjennom sin husdør før om morgenen. [23]For Herren vil gå gjennom landet for å slå egypterne, og når han ser blodet på den øverste dørbjelken og på begge dørstolpene, skal han gå forbi den døren og ikke la ødeleggeren slippe inn i deres hus og slå dere.»

Av det Moses sa til de eldste i folket, er bare hovedpunktene nevnt her: slaktingen av lammet og bruken av blodet (v. 21–22). I v. 23 blir grunnen forklart, og i v. 24–27 blir det gitt regler for hvordan påsken skulle holdes i framtiden.

En isopkvast var en bunt isop, «så mye en kan holde i hånden», som Maimonides sier. Isopen (*esov*, אֵזוֹב) var trolig ikke vår hageisop, men en lignende plante som er svært vanlig i Syria og Arabia, enten vill merian eller en slags timian.

Blodet i «skålen» er blodet som var samlet opp da dyret ble slaktet. Ved de vanlige renselsene ble blodet stenket med isopkvasten (3 Mos 14,51; 4 Mos 19,18). De skulle ikke gå ut av huset, for i denne domsnatten fantes det ikke trygghet noe sted unntatt bak den døren som var merket med blodet.

Herren ville ikke la «ødeleggeren», *ha-masjchit* (הַמַּשְׁחִית), komme inn i husene deres. Herren slo de førstefødte i hjel ved ødeleggeren, ødeleggelsens engel (Hebr 11,28). Det var ikke en fallen engel, men Herrens engel, han som Herren åpenbarte seg i for patriarkene og Moses.

Det strider ikke mot Sal 78,49, der det tales om «en skare av engler som brakte ulykke». Salmisten ser nemlig ikke bare drapet på de førstefødte, men også pesten (9,1–7) som noe som skjedde ved engler som brakte ulykke. Riktignok kunne «ødeleggeren» etter mønster av 1 Sam 13,17 også forstås samlende om en flokk av engler.

V. 24–28. Tjenesten for kommende slekter

> «[24]Adlyd nå dette påbudet! Det skal være en forskrift for deg og for dine barn til evig tid. [25]Når dere kommer inn i det landet Herren skal gi dere, slik som han har sagt, da skal dere ta vare på denne tjenesten. [26]Og når deres barn sier til dere: Hva er meningen med denne skikken? [27]– da skal dere si: Det er påskeoffer til Herren, som gikk forbi Israels barns hus i Egypt og sparte våre hus da han slo egypterne. Og folket bøyde seg og tilba. [28]Israels barn gikk da bort og gjorde dette. Som Herren hadde sagt til Moses og Aron, slik gjorde de.»

«Dette påbudet», forskriftene om påsken, skulle de holde som en forskrift for seg og sine barn til evig tid. Når de bodde i det lovede landet, skulle de forklare barna hva denne tjenesten betydde. Handlingen kalles *avoda* (עֲבֹדָה), «tjeneste», fordi den var en oppfyllelse av Guds bud, noe Gud krevde, enda den tjente Israel til gode.

Da folket, representert ved de eldste, hadde hørt Guds forskrifter, bøyde de seg og tilba. Slik viste de ikke bare sin tro, men også sin takk for utfrielsen de skulle få i påsken. Så gikk de bort og gjorde som Herren hadde befalt, for at de ved troens lydighet skulle ta imot velsignelsen i denne «tjenesten».

V. 29–30. De førstefødte dør

> «[29]Så skjedde det ved midnattstid at Herren slo i hjel alle førstefødte i landet Egypt, fra den førstefødte sønn av farao, som satt på sin trone, til den førstefødte sønn av fangen i fengselet, likeså alt førstefødt blant buskapen. [30]Da sto farao opp om natten, han og alle hans tjenere og alle egypterne. Og det ble et stort skrik i Egypt, for det fantes ikke et hus hvor det ikke var en død.»

Det siste slaget som var varslet for farao, kom ved midnatt, mens hele Egypt lå i dyp søvn (Matt 25,5–6), for å vekke kongen og folket hans opp av syndesøvnen.

Alle de tidligere plagene hadde et naturlig grunnlag, og derfor kunne det synes rimelig at det var slik også her. Etter mønster av 2 Sam 24,15–16 kunne en da tenke at ødeleggelsens engel brukte en pest. Undret ville i så fall ligge i at de førstefødte av folk og fe, og bare de, døde brått alle sammen, mens israelittene ikke ble rørt i husene sine. Det kunne tale for dette synet at pest ofte forekommer i Egypt, og at den er mest dødelig om våren.

Ser vi nærmere etter, taler forholdene likevel mer mot enn for en slik antakelse. I 2 Sam 24,15 nevnes pesten uttrykkelig, her ikke. Nesten alle de tidligere plagene kom over Egypt ved Moses' stav, og for de fleste av dem nevnes de naturlige årsakene uttrykkelig. Men den siste plagen kom direkte fra Herren, uten at Moses var mellommann – og det kan ikke ha vært for noe annet enn å vise at det var en rent overnaturlig straff, som han selv sendte ved sin allmakt.

Ordene «det fantes ikke et hus hvor det ikke var en død» skal tas bokstavelig og ikke bare som en alminnelig talemåte. Ut fra sammenhengen gjelder de naturligvis bare de husene der det var førstefødte av folk eller fe.

Men ordet «førstefødt» må ikke strekkes så langt at det også omfatter husfedre som selv hadde barn. Uttrykket «fra den førstefødte sønn av farao, som satt på sin trone, til den førstefødte sønn av fangen i fengselet» (v. 29; jf. 13,15) peker uten tvil bare på de førstefødte sønnene som ennå ikke selv var fedre. Men også med denne begrensningen var slaget så forferdelig at vi godt forstår hvilken virkning det fikk på farao og folket hans.

V. 31–36. Farao lar folket dra

> «[31]Han sendte da bud på Moses og Aron om natten og sa: Stå opp! Dra ut fra mitt folk, både dere og Israels barn! Far bort og tjen Herren, som dere har sagt! [32]Ta med dere både deres småfe og deres storfe, som dere har sagt. Gå, og be om velsignelse over meg også!»

Samme natt sendte farao bud på Moses og Aron og ga dem lov til å dra ut med folket, barna og buskapen. At han sendte bud på dem, strider ikke mot 10,28–29. Forbudet mot å komme for hans øyne igjen hindret ham ikke i å kalle dem til seg under helt andre forhold.

Farao lot dem dra uten vilkår, det vil si uten plikt til å vende tilbake. Det går fram av ordene «Dra ut fra mitt folk», sammenlignet med «Gå og tjen Herren» (10,8.24) og «Gå og ofre til deres Gud her i landet» (8,25).

Moses hadde riktignok først, og også etter den fjerde plagen, bare bedt om å få dra tre dagsreiser for å holde høytid (8,27). Men farao hadde mistenkt at de ville dra for godt, og hadde også sagt det uten at Moses motsa ham (8,28; 10,10). Derfor kan «Dra ut fra mitt folk» ikke bety noe annet enn «dra for godt».

Herren hadde dessuten sagt til Moses i 11,1 at virkningen av det siste slaget ville bli at farao lot dem dra, ja, drev dem ut. Virkningen av slaget som skildres her, kan vi da ikke forstå på noen annen måte.

Det ligger også i faraos siste ord: «Be om velsignelse over meg også.» Tidligere hadde han bare bedt dem gå i forbønn for at plagene skulle bli tatt bort (8,8.28; 9,28; 10,17). Å be om velsignelse hørte med til en endelig avskjed. Det var det samme som å be dem sikre ham eller etterlate ham sin Guds velsignelse når de dro, så en slik plage aldri mer skulle ramme ham og folket hans.

Dette synet strider ikke mot ordene «som dere har sagt» i v. 31, for de viser til ordene «tjen Herren», og heller ikke mot de samme ordene i v. 32, der de gjelder småfeet og storfeet. Det strider heller ikke mot at farao siden satte etter israelittene og tydeligvis ville tvinge dem tilbake (14,5 ff.). Den beslutningen blir nemlig uttrykkelig skildret som en ny vending, fordi han igjen ble forherdet (14,4–5).

V. 33–36. Egypterne driver dem ut

> «[33]Egypterne trengte hardt på folket for å få dem til å skynde seg ut av landet. For de sa: Vi er dødsens alle sammen! [34]Folket tok da sin deig, før den var syret, og svøpte klærne sine om sine deigtrau og bar dem på skuldrene. [35]Israels barn gjorde som Moses hadde sagt, de ba egypterne om smykker av sølv og gull og om klær. [36]Og Herren ga folket godvilje hos egypterne, så de gjerne ga dem det de ba om. Det var det byttet de tok av egypterne.»

Egypterne trengte hardt på israelittene for at de skulle skynde seg av sted, for de sa til seg selv: «Vi er dødsens alle sammen.» Så redde var de etter at de førstefødte var døde. Dette hastverket tvang israelittene til å ta med seg deigen, som de trolig holdt på å bake til reisen, før den var syret.

Deigtrauene bar de på skuldrene, svøpt inn i klærne sine. Ytterkappen (*simla*, שִׂמְלָה) var et stort, firkantet stykke tøy som ble båret over de andre klærne, og den kunne lett brukes til å binde sammen ting i.

Israelittene hadde altså tenkt å syre deigen, for budet om å ete usyret brød i sju dager var ennå ikke gitt dem. Men nøden tvang dem til å nøye seg med usyret brød, «trengselsbrød», som det kalles i 5 Mos 16,3, de første dagene av reisen.

Vanskene ved utgangen fra Egypt var bare innledningen til det nye livet i frihet og nåde, og slik skulle også trengselsbrødet etter Guds råd bli en hellig mat for Israel. Herren opphøyde dagene da de dro ut, til en sju dager lang høytid, der Herrens folk til alle tider skulle minnes at de var fridd fra undertrykkelsen i Egypt.

At de av nød måtte ete usyret brød i flere dager, ble den historiske forberedelsen til de usyrede brøds høytid, som ble innstiftet senere. Derfor nevnes dette både her og i v. 39. Om v. 35–36 se 3,21–22.

V. 37–42. Fra Ra'amses til Sukkot

> «[37]Så brøt da Israels barn opp fra Ra'amses og dro til Sukkot. De var omkring seks hundre tusen mann til fots utenom barna.»

Utgangspunktet var Ra'amses. Derfra dro de til Sukkot (v. 37), så til Etam ved utkanten av ørkenen (13,20) og derfra i en bue til Pi-Hakirot ved Rødehavet, der de gikk gjennom havet (14,2.21 ff.). Tar vi ordene slik de står, nådde Israel kanten av den arabiske ørkenen den andre dagen og sletten ved Suez og Rødehavet den tredje. Men så langt kunne de umulig ha kommet hvis Ra'amses lå der Belbeis ligger i dag.

Fra Belbeis til Suez er det riktignok bare vel femten geografiske mil (omkring 110 km) på den rette veien, og en karavane med kameler kan klare det på to dager. Men for et helt folk med kvinner, barn, buskap og bagasje ville det være helt umulig. Et slikt tog kunne aldri ha nådd Etam ved ørkenkanten den andre dagen og så sletten ved Suez den tredje, etter en omvei.

Noen har derfor villet skille mellom en «etappe» og en dagsreise, fordi ordet *massa* (מַסָּע) skulle bety leirplass. Men det betyr ikke det. Det kommer av et verb som betyr å trekke opp teltpluggene, og står om oppbruddet fra leirplassen og marsjen etterpå (jf. 4 Mos 33,1).

En slik marsj kunne nok vare mer enn én dag, men når israelittene gikk mer enn en dag før de slo opp teltene, blir det uttrykkelig sagt (jf. 4 Mos 10,33 og 33,8 med 2 Mos 15,22). Disse stedene viser tydelig at etappene fra Ra'amses til Sukkot, derfra til Etam og så til Pi-Hakirot var en dagsreise hver.

Det eneste spørsmålet er om de hvilte bare én natt på hvert av disse stedene. Forholdene ved utgangen taler for at de ville komme seg ut av Egypt så fort som mulig og ikke hvile lenger enn helt nødvendig.

Men hele folket måtte samles, for de var ikke samlet på ett sted som i en leir da de brøt opp. Og når et helt folk flytter, blir det uunngåelig uorden og avbrudd av mange slag. Derfor er det sannsynlig at de hvilte mer enn én natt på hvert sted. Det ville forklare enklest hvordan farao kunne nå dem igjen med hæren sin ved Pi-Hakirot.

Hva en enn mener om dette, så mye er sikkert: Fra Belbeis kunne Israel ikke ha nådd sletten ved Suez på tre dagsmarsjer med omveien om Etam. Utgangspunktet kan derfor ikke ha vært Belbeis, men må ha ligget i nærheten av Heroopolis (Abu Keisjeib). Også andre ting taler for dette.

For det første sendte farao bud på Moses samme natt som de førstefødte ble slått i hjel, og ba ham dra. Mosebøkene nevner ikke hvor farao holdt til, men etter Sal 78,12 var det Soan, det vil si Tanis, på østbredden av Tanis-armen av Nilen.

Fra Tanis er det bare halvt så langt til Abu Keisjeib som til Belbeis. Da er det godt mulig at Moses kunne komme fram for kongen og vende tilbake til folket sitt mellom midnatt og morgen, hvis han ikke var i selve Heroopolis, men oppholdt seg på et sted lenger nord og ventet at farao ville sende bud til ham eller etter ham etter det siste slaget.

For det andre lå Abu Keisjeib på veien til Gaza. Israelittene kunne derfor ta veien mot filistrenes land, og så, fordi det ikke var den veien de skulle gå, vende om etter Guds befaling og ta veien mot ørkenen (13,17–18). For det tredje kunne de nå Etam på to dager fra dette utgangspunktet. Om hvor Sukkot og Etam lå, se 13,20.

Israelittene dro ut, «omkring seks hundre tusen mann til fots». Ordet «til fots»[2] brukes i 4 Mos 11,21 om fotfolket i en hær. Det er tatt med fordi de dro ut som en hær (v. 41), og bare de våpenføre mennene fra tjue år og oppover er regnet med.

«Barna»[3] står her i videre mening, som i 1 Mos 47,12 og 4 Mos 32,16.24, om hele familien, også hustruene og barna. De gikk ikke til fots, men red på kløvdyr eller kjørte i vogner (1 Mos 31,17).

Tallet er omtrentlig. Ved tellingen ved Sinai var det 603 550 menn fra tjue år og oppover (4 Mos 1,46) og 22 000 levitter av hannkjønn fra en måned og oppover (4 Mos 3,39). Regner vi med hustruer og barn, kan hele folket ha vært omkring to millioner mennesker.

At de sytti personene som dro ned til Egypt med Jakob, ble til en slik veldig mengde, står ikke i misforhold til de 430 årene de bodde der. Vi trenger derfor ikke anta at tallet også omfatter etterkommerne av «flere tusen treller og trellkvinner» som skal ha fulgt med dem.

Selv om Abraham hadde 318 våpenføre tjenere, gir det oss ingen rett til å slutte at Jakobs tolv sønner hadde flere tusen og tok dem med til Egypt. Og selv om tjenerne var tatt inn i Israels gudsfellesskap ved omskjærelsen, kan de ikke regnes med blant de 600 000 som dro ut, ganske enkelt fordi de ikke er regnet

[2] **«til fots»** ragli, רַגְלִי

[3] **«Barna»** taf, טַף

med blant de sytti som dro ned. I 1,5 er tallet på dem som dro ut, satt i en umiskjennelig sammenheng med tallet på dem som dro inn.

Trekker vi fra blant de sytti patriarken Jakob, hans tolv sønner, Dina, Asjers datter Serah, Levis tre sønner, de fire sønnesønnene av Juda og Benjamin og de sønnesønnene av Jakob som trolig døde uten mannlige etterkommere (for deres ætt nevnes ikke blant Israels slekter), blir det igjen 41 sønnesønner av Jakob som grunnla slekter, foruten levittene.

I 1 Krøn 7,20 ff. nevnes ti eller elleve slektledd fra Efraim til Josva. Følger vi dette og regner 40 år på hvert slektledd, ville det tiende slektleddet etter de 41 sønnesønnene bli født omkring år 400 av oppholdet i Egypt og altså være over tjue år ved utgangen.

La oss anta at hvert ektepar i gjennomsnitt fikk tre sønner og tre døtre i de første seks slektleddene og to sønner og to døtre i de siste fire. Da ville det tiende slektleddet telle 478 224 sønner omkring år 400, og de ville altså være over tjue år ved utgangen. Samtidig ville 125 326 menn av det niende slektleddet ennå være i live. Til sammen blir det 478 224 + 125 326 = 603 550 menn over tjue år som dro ut av Egypt.

Denne utregningen bygger ikke på mer enn vanlige fødselstall. Likevel kan vi se en særlig velsignelse fra Gud, ikke bare i at fruktbarheten fortsatte uavbrutt, slik vi forutsetter, men enda mer i at det antatte tallet på barn holdt seg i live og selv fikk like mange barn. Guds nåde viste seg på en særlig måte i at verken pest eller andre ulykker, ja, ikke engang faraoenes tiltak for å undertrykke Israel, kunne minske tallet deres eller hindre at de økte.

Spør noen hvordan Gosen kunne brødfø så mange, særlig fordi israelittene ikke var de eneste som bodde der, men levde side om side med egyptere, er svaret dette: Etter både gamle og nyere vitnesbyrd er dette den mest fruktbare provinsen i hele Egypt, og vi kjenner ikke størrelsen på området israelittene bodde i, godt nok til å regne ut hvor mye det ga.

V. 38–39. Den blandede folkemengden

> «[38]Det dro også med dem en stor, blandet folkemengde. Og de hadde med seg småfe og storfe, en meget stor buskap. [39]Av deigen de hadde med seg fra Egypt, bakte de usyrede kaker. Deigen var ikke syret, fordi de var drevet ut av Egypt og ikke torde dryge der lenger. Heller ikke hadde de laget i stand reisekost.»

En stor, blandet folkemengde, *erev rav* (עֵרֶב רַב), sluttet seg til israelittene. Det var en forbilledlig oppfyllelse av løftet i 1 Mos 12,3, og de ble sikkert drevet av Herrens tegn og under i Egypt til å søke sitt beste blant israelittene. Israel kunne ikke bli kvitt dem, enda de senere ble en snare for folket (4 Mos 11,4).

Erev betyr egentlig «blanding», en sverm av fremmede. I 4 Mos 11,4 kalles de *asafsuf* (אֲסַפְסֻף), en sammenrasket hop av folk fra ulike folkeslag. Etter 5 Mos 29,11 ser det ut til at de hadde en svært lav stilling blant israelittene, og at de var vedhoggere og vannbærere for Guds folk. Om v. 39 se v. 34.

V. 40–42. Fire hundre og tretti år

> «[40]Den tiden Israels barn hadde bodd i Egypt, var fire hundre og tretti år. [41]På den dagen da de fire hundre og tretti år var til ende, dro alle Herrens hærer ut av Egypt. [42]Denne natten våket Herren for å føre dem ut av landet Egypt.

Den samme natten hører Herren til som en våkenatt for alle Israels barn, slekt etter slekt.»

(Keil, v. 42: «En natt da Herren bevarte, for å føre dem ut av landet Egypt … en bevaring for alle Israels barn, slekt etter slekt.»)

Israelittenes opphold i Egypt hadde vart i 430 år. Dette tallet er tekstkritisk sikkert, og vi må ikke korte de 430 årene ned til 215 ved et vilkårlig tillegg som det vi finner i Septuaginta. Der står det: «Den tiden Israels barn bodde i Egypt og i Kanaans land …» Ektheten av tallet er hevet over all tvil ved Onkelos, den syriske oversettelsen, Vulgata og andre oversettelser.

Det stemmer med forutsigelsen i 1 Mos 15,13, der det runde tallet 400 er brukt, slik profetiene gjerne gjør. Det lar seg også forene med de ulike slektsregistrene, når vi bare husker at de ikke alltid regner opp alle ledd. Svært ofte er mellomledd uten historisk betydning utelatt, slik vi alt har sett i slektsregisteret til Moses og Aron (6,18–20).

Det er hevet over tvil at det var flere enn de fire slektleddene fra Levi til Moses som nevnes i 6,16 ff. Det viser både det som er sagt ved 6,18–20, og en sammenligning med andre slektsregistre.

I 4 Mos 26,29 ff.; 27,1 og Jos 17,3 finner vi seks slektledd fra Josef til Selofhad, i Rut 4,18 ff. og 1 Krøn 2,5 ff. også seks fra Juda til Nahsjon, stammefyrsten på Moses' tid, og i 1 Krøn 2,18–20 sju fra Juda til Besalel, som bygde tabernaklet. I 1 Krøn 7,20 ff. er det ni eller ti fra Josef til Josva.

Det siste slektsregisteret viser tydeligst at oppholdet i Egypt umulig kan ha vart bare i 215 år, slik en har ment ut fra den aleksandrinske oversettelsen. Ti slektledd på 40 år hvert passer svært godt med 430 år, men slett ikke med 215.[4]

«På den dagen» i v. 41 betyr ikke den første dagen etter at de 430 årene var gått, som om forfatteren mente at Jakob kom til Egypt den fjortende abib 430 år før. Ordene viser tilbake til utgangsdagen som v. 14 taler om (jf. v. 11 ff.), altså den femtende abib (jf. v. 51; 13,4). Om «Herrens hærer» se 7,4.

Denne natten var derfor en *lel sjimmurim* (לֵיל שִׁמֻּרִים), «en bevaringsnatt for Herren, for å føre dem ut av landet Egypt». Ordet finnes bare her og betyr ikke «feiring», men «bevaring», av verbet *sjamar*, «vokte, bevare». Fordi Herren hadde bevart Israels barn fra ødeleggeren den natten, skulle den være hellig for dem. De skulle holde den til Herrens ære i alle kommende slekter, som en natt da de ble bevart.

V. 43–51. Hvem som kan ete påskelammet

«[43]Herren sa til Moses og Aron: Dette er forskriften om påskelammet: Ingen fremmed skal ete av det. [44]Men hver trell som er kjøpt for sølv, ham skal du omskjære, da kan han ete av det. [45]Ingen fremmed eller dagarbeider skal ete av det. [46]I ett hus skal det etes, du skal ikke la noe av kjøttet komme utenfor huset. Dere skal ikke bryte noe ben på det. [47]Slik skal hele Israels menighet gjøre. [48]Når en fremmed oppholder seg hos deg og vil holde påske for Herren,

[4]De aleksandrinske oversetterne endret teksten vilkårlig for å få den til å passe med Moses' slektsregister i 6,16 ff., slik de også gjorde med patriarkenes slektsregistre i 1 Mos 5 og 11. Septuagintas syn ble tradisjon i synagogen, og apostelen Paulus fulgte det i Gal 3,17, der han regner tiden fra løftet til Abraham til lovgivningen som 430 år. Det spørsmålet om nøyaktig tidsregning hadde nemlig ingen betydning for det han da skrev om.

skal alle menn hos ham omskjæres. Da kan han få være med og holde høytid, han skal være som en innfødt i landet. Men ingen uomskåret skal ete av det.
[49]Det skal være en og samme lov for den innfødte og for den fremmede som oppholder seg hos dere.»

Disse forskriftene utfyller påskeloven i v. 3–11. De ble ikke gitt før utgangen, for først da en mengde fremmede sluttet seg til israelittene, kom Israel i en forbindelse med fremmede som måtte ordnes klart. Det gjaldt særlig påsken, høytiden for Israels fødsel som Guds folk. Skulle påsken beholde denne betydningen, kunne naturligvis ingen fremmed være med på den. Det er den første forskriften.

Men Israel var blitt Herrens folk i kraft av Guds kall, ikke ved naturlig avstamning, og som Herrens folk skulle det bli en velsignelse for alle folkeslag. Derfor skulle det ikke helt stenge de fremmede ute. Av den grunn kommer forskriften i v. 44: Kjøpte treller, som alt var tatt inn i Israel som eiendom, skulle tas helt inn ved omskjærelsen, så de også kunne være med på påsken. Men innflyttere og leiearbeidere skulle ikke ete av den, for de sto bare i et ytre forhold til Israel, som kunne opphøre når som helst.

Den dypere grunnen var at Israel i dette måltidet skulle bevare og feire sin enhet og sitt samfunn med Herren. Det var meningen med forskriftene i v. 46–47, som gjentar det som alt var sagt i v. 4.9–10 og forklart der.

Ville en fremmed som bodde blant israelittene, holde påske, måtte han derfor først tas åndelig inn i Herrens folk ved omskjærelsen (v. 48). Han selv og alle menn i huset hans skulle omskjæres; først da kunne han tre fram for Herren og holde påske. Den samme loven gjaldt for innfødt og fremmed: Ingen uomskåret mann fikk ete av påskelammet.

Ordene for de fremmede betegner alle folk som ikke var israelitter. *Ben nekar* (בֶּן־נֵכָר) var helt allment en utlending fra et annet folk. En *ger* (גֵּר) var en fremmed som bodde blant israelittene for kortere eller lengre tid. En *tosjav* (תּוֹשָׁב), egentlig «en som bor», var en som slo seg ned for godt blant israelittene uten å bli tatt inn i gudsfellesskapet deres. En *sakir* (שָׂכִיר) var en som ikke var israelitt, men som arbeidet for en israelitt for lønn.

V. 50–51. Herren fører Israel ut

«[50]Alle Israels barn gjorde slik. Som Herren hadde befalt Moses og Aron, slik gjorde de. [51]På denne samme dagen var det Herren førte Israels barn ut av landet Egypt, hær etter hær.»

V. 50 avslutter forskriftene om påsken med at israelittene fulgte dem, nemlig i tiden som kom (f.eks. 4 Mos 9,5). I v. 51 blir også beretningen om utgangen fra Egypt ført til ende. Alt det Herren hadde lovet Moses i 6,6 og 6,26, var nå oppfylt.

V. 51 er en sluttformel og hører til beretningen som avsluttes her. Likevel hadde Aben Esra for så vidt rett når han ville knytte verset til begynnelsen av neste kapittel, for slike sluttformler binder gjerne de ulike hendelsene sammen. De runder av det som går foran, og leder samtidig over til det som kommer.

Kapittel 13. De førstefødte helliges

Helligelsen av de førstefødte hang nøye sammen med påsken. Ved påsken ble Israels førstefødte fridd ut, og målet med utfrielsen var at de skulle helliges. Fordi Herren hadde fridd dem ut, skulle de helliges til ham.

I påsken fullførte israelittene sitt samfunn med Herren, og i høytiden for de usyrede brød feiret de at de var begynt å leve som Guds folk; i helligelsen av de førstefødte holdt de så stadig levende at de var Guds sønn.

Trolig var det derfor Herren påbød helligelsen av de førstefødte i Sukkot, rett etter utgangen og samtidig med at den sju dager lange høytiden for de usyrede brød ble innstiftet. Den står altså på rett plass i beretningen. Guds forordning om høytiden er derimot nevnt før (12,15 ff.), og her står det bare igjen å fortelle at den ble kunngjort for folket.

V. 1–10. Alle førstefødte tilhører Herren

> «[1]Herren talte til Moses og sa: [2]Du skal hellige alle førstefødte til meg. Alt det som åpner mors liv blant Israels barn, enten det er folk eller fe, meg hører det til.»

Alt førstefødt av mennesker og dyr skulle helliges til Herren, det vil si gis helt over til ham og hans tjeneste. Fordi «alle førstefødte» gjaldt både mennesker og dyr, legger teksten til som forklaring: «alt det som åpner mors liv blant Israels barn, enten det er folk eller fe». «Meg hører det til» betyr: det tilhører meg.

Kurtz mener at denne retten til de førstefødte bygde på at Herren er Herre og Skaper over alt, så alt som har livet fra ham, også skulle vies helt til ham. Men det har han ingen støtte for i Skriften.

I 4 Mos 3,13 og 8,17 blir grunnen sagt uttrykkelig: Den dagen Herren slo alle førstefødte i Egypt, helliget han seg alle Israels førstefødte, både folk og fe. Helligelsen hvilte altså ikke på at de førstefødte sønnene ble fridd fra ødeleggeren ved påskelammets sonende blod, men på at Gud da helliget dem for seg selv og derfor fridde dem ut.

Og Herren helliget seg Israels førstefødte ved å ta Israel til seg som sin førstefødte sønn (4,22), sin eiendom. Fordi Israel var utvalgt til å være Herrens folk, ble de førstefødte blant folk og fe spart, og derfor skulle de fra nå av helliges til Herren. Hvordan det skulle skje, sies tydeligere i v. 12 ff.

V. 3–10. De usyrede brøds høytid

> «[3]Moses sa til folket: Husk denne dagen da dere dro ut av Egypt, av trellehuset! For med sterk hånd førte Herren dere ut derfra. Da skal dere ikke ete syret brød. [4]I dag drar dere ut, i måneden abib. [5]Når så Herren fører deg inn i kanaaneernes og hetittenes og amorittenes og hevittenes og jebusittenes land, som han med ed lovte dine fedre å gi deg, et land som flyter med melk og honning, da skal du holde denne tjenesten i denne måneden. [6]I sju dager skal du ete usyret brød, og på den sjuende dagen skal det være høytid for Herren. [7]Usyret brød skal du ete alle disse sju dagene. Det skal ikke finnes syret brød hos deg, og ikke surdeig innenfor dine grenser. [8]Denne samme dagen skal du si til din sønn: Dette er til minne om det Herren gjorde for meg da jeg dro ut av Egypt. [9]Det skal være for deg et merke på din hånd og et minnetegn på din panne, for at Herrens lov skal være i din munn. For med sterk hånd førte Herren deg ut av Egypt. [10]Du skal gjøre etter denne loven til fastsatt tid, år etter år.»

Forskriftene om den sju dager lange høytiden for de usyrede brød (12,15–20) kunngjorde Moses for folket på selve utgangsdagen, ved den første leirplassen, Sukkot. Her gjentas bare de viktigste punktene, og den årlige minnefesten blir pålagt.

Egypt kalles «trellehuset» fordi Israel ble satt til trellearbeid der og behandlet som et trellefolk (jf. 20,2; 5 Mos 5,6; 6,12). Om v. 5, se 3,8 og 12,25. I v. 6 viser «høytid for Herren» til at den sjuende dagen skulle holdes med en hellig sammenkomst og hvile fra arbeidet (12,16). Det sies uttrykkelig bare om den sjuende dagen, for det var en selvfølge at den første var en høytid for Herren.

«Dette er til minne om det Herren gjorde for meg» (v. 8): Underforstått er «jeg eter usyret brød» eller «jeg holder denne tjenesten». Den ufullstendige setningen fylles lett ut av sammenhengen, og hele verset forklares av 12,26–27.

Høytiden skulle være for Israel «et merke på din hånd og et minnetegn på din panne» (v. 9). Ordene forutsetter skikken å bære minnetegn på hånden og pannen, men de skal ikke føres tilbake til den hedenske skikken å brennemerke soldater og treller der.

Parallellstedene i 5 Mos 6,8 og 11,18, «du skal binde dem som et tegn på din hånd», viser at det verken er tale om brennemerke eller om skrift på hånden. Tegnet på hånden var trolig et armbånd om håndleddet, og minnetegnet mellom øynene et bånd om pannen. Men ordene er brukt i overført betydning, som et ordtak. De skal innskjerpe at forskriften alltid skal være i minnet, så en aldri glemmer å holde den.

Det går enda klarere fram av begrunnelsen: «for at Herrens lov skal være i din munn». En lov kommer ikke i munnen ved lapper på hånd og panne, så en stadig taler om den (5 Mos 6,7; 11,19); det skjer ved at en tar den inn i hjertet og stadig gjør etter den (se også v. 16).

Når de åt det usyrede brødet, skulle de tale om hvordan høytiden var blitt til og hva den betydde. Slik skulle de samtidig tale om Herrens lov, og plikten til å holde den ble på ny levende for dem.

Loven skulle holdes «til fastsatt tid», fra den 15. til den 21. abib, «år etter år» – egentlig «fra dager til dager», det vil si hver gang dagene kom igjen (jf. Dom 11,40; 21,19; 1 Sam 1,3; 2,19).

V. 11–20. Loven om de førstefødte

> «[11]Når Herren har ført deg til kanaaneernes land, slik han med ed lovte deg og dine fedre, og gir deg landet, [12]da skal du overgi til Herren alt det som åpner morsliv. Alt som fødes først i din buskap, og som er av hannkjønn, hører Herren til. [13]Og alt som åpner morsliv blant esler, skal du løse med et stykke småfe. Men hvis du ikke løser det, skal du bryte nakken på det. Alt førstefødt av mennesker, blant dine sønner, skal du løse. [14]Når din sønn siden spør deg og sier: Hva betyr dette? – da skal du svare ham: Med sterk hånd førte Herren oss ut av Egypt, av trellehuset. [15]Da farao gjorde seg hard og ikke ville la oss fare, da slo Herren i hjel alt førstefødt i landet Egypt, både folk og fe. Derfor ofrer jeg til Herren alt det som åpner morsliv, det som er av hannkjønn. Og alle førstefødte blant mine sønner løser jeg. [16]Det skal være et merke på din hånd og et minnetegn på din panne. For med sterk hånd førte Herren oss ut av Egypt.»

I v. 11–16 kunngjør Moses for folket loven om helligelsen av de førstefødte, som v. 2 bare kort nevnte. Den skulle tre i kraft når Israel hadde tatt det lovede landet i eie. Da skulle alt som åpnet morsliv, overgis til Herren – egentlig «føres over» til ham (*he'evir*, הֶעֱבִיר), det vil si vies eller gis til ham som offer (jf. 3 Mos 18,21).

Det gjaldt de førstefødte både av mennesker og dyr (v. 2), og dette blir så delt i tre: buskapen – storfe, sauer og geiter, de rene husdyrene, men bare hanndyrene; eslet, det vanligste av de urene husdyrene, som her står for dem alle (4 Mos 18,15); og Israels førstefødte sønner. Førstefødte av hunnkjønn, både av folk og fe, var unntatt.

Det førstefødte hanndyret av de rene dyrene skulle tilhøre Herren, det vil si ofres til ham (v. 15; 4 Mos 18,17). Loven blir utdypet i 22,30, der det står at dyret ikke skulle ofres før den åttende dagen etter fødselen.

I 5 Mos 15,21–22 blir den videre avgrenset: Et dyr med lyte, blindt eller halt, skulle ikke ofres, men slaktes og etes hjemme som andre dyr til mat. Begge reglene springer ut av de alminnelige forskriftene om offerdyrene. Det førstefødte av eslet skulle løses med et lam eller et kje; ble det ikke løst, skulle en bryte nakken på det.

Også Israels førstefødte sønner skulle vies til Herren som offer – ikke slik hedningene gjorde, ved å slakte og brenne dem på alteret, men ved at de ble framstilt for Herren som levende offer og viet alle sine krefter i legeme og sjel til hans tjeneste. Den første fødselen sto for alle fødslene, og derfor skulle hele folket vie seg til Herren i helligelsen av de førstefødte og framstille seg for ham som et prestefolk.

Men denne innvielsen hadde sin grunn i nåden i Guds kall, ikke i naturen. Derfor kan helligelsen av de førstefødte ikke forklares ut fra at de førstefødte skulle ha vært skilt ut til prestetjeneste. Den oppfatningen var svært utbredt hos eldre forfattere, men den er grundig tilbakevist.

Folkets prestelige karakter ga ikke i seg selv rett til å gjøre prestetjeneste i Guds rike. På samme måte ble ikke de førstefødte valgt til prester bare fordi de var helliget Herren. Hvordan de skulle vie sitt liv til ham, avhang av hans egen

ordning: De skulle gjøre det arbeidet i helligdommen som ikke var presters, og være prestenes tjenere i deres hellige tjeneste.

Senere ble også dette arbeidet overført til levittene (4 Mos 3). Samtidig fikk folket plikt til å løse ut sine førstefødte sønner fra den tjenesten de skyldte, men som nå var lagt på levittene i deres sted. De skulle betale fem sekel sølv per person til prestene (4 Mos 3,47; 18,16). Med tanke på denne ordningen, som først skulle innføres senere, blir det alt her fastsatt at de førstefødte sønnene skal løses (*pada*, פָּדָה).

Om v. 14, se 12,26. «Siden» er egentlig «i morgen», det vil si i tiden som kommer, som i 1 Mos 30,33. Om v. 15: Farao «gjorde seg hard», det vil si gjorde hjertet sitt hardt (jf. 7,3), og ville ikke la dem fare.

I v. 16 blir helligelsen av de førstefødte innskjerpet med de samme ordene som høytiden for de usyrede brød i v. 9. Men ordet for «minnetegn» er her et annet, *totafot* (טוֹטָפֹת), som også står i 5 Mos 6,8 og 11,18. Det betyr verken amulett eller brennemerke, men bånd, pannebånd, som de beslektede arameiske ordene for armbånd og hodepryd viser (jf. 2 Sam 1,10).

Talmudlærerne tok påbudet bokstavelig og bygde på det bruken av *tefillin*, bønneremmene (Matt 23,5). Karaittene forsto det derimot i overført betydning, som et ordtak om å tenke stadig på Guds bud og gjøre etter dem.[1]

Ordene selv viser at karaittene har rett. De sier ikke at budene skal skrives på lapper, bare at de skal være for israelittene som tegn på hånden og bånd mellom øynene – de skal ha dem for øye som minnetegn på pannen og hånden.

Heller ikke 5 Mos 6,8, «Du skal binde dem som et tegn på din hånd, de skal være som en minneseddel på din panne», tenker på et ytre tegn på hånden eller på bånd med lovord som skulle bæres på pannen. Tanken er ganske enkelt at israelittene ikke bare skulle bevare Guds bud i hjertet og bekjenne dem med munnen, men også gjøre dem med hånden, i gjerning, og slik i hele sin ferd vise seg som lovens voktere og gjørere.

Hånden er redskapet en handler med, og å bære noe i hånden betyr å bruke det. Pannen, stedet mellom øynene, er den delen av kroppen som alltid ses, og det som bæres der, bæres for å bli sett. Den overførte forståelsen blir bekreftet av parallellsteder som Ord 3,3: «bind dem om din hals og skriv dem på ditt hjertes tavle» (jf. Ord 3,21–22; 4,21; 6,21–22; 7,3).

V. 17–19. Omveien gjennom ørkenen

> «[17]Da nå farao lot folket fare, førte Gud dem ikke på veien til filistrenes land, skjønt den var den nærmeste. For Gud sa: Folket kunne angre seg når de ser krig for seg, og så vende tilbake til Egypt. [18]Men Gud førte folket omveien gjennom ørkenen mot Rødehavet. Så dro Israels barn fullt rustet ut av landet Egypt. [19]Og Moses tok Josefs ben med seg. For Josef hadde tatt en ed av Israels barn og sagt: Gud skal visselig se til dere, og da skal dere føre mine ben med dere opp herfra.»

[1]Kanskje var bønneremmene opprinnelig ikke annet enn en bokstavelig etterlevelse av billedtalen, eller bildet gjort om til et symbol, så skikken ikke sprang ut av en ren misforståelse. Senere ga det symbolske mer og mer plass for en ytre misforståelse.

Sukkot, Israels første leirplass etter utgangen, var trolig samlingsstedet for hele folket, så det var herfra de først dro videre i ordnet tog. Den korteste og mest direkte veien fra Egypt til Kanaan ville ha vært veien til Gaza, gjennom filistrenes land. Men Gud førte dem ikke den veien. Folket skulle ikke angre utgangen så snart filistrene gikk mot dem, og ønske seg tilbake til Egypt.

Filistrene var svært krigerske og ville neppe ha latt være å stå imot når Israel skulle inn i Kanaan, der de selv hadde tatt en stor del av landet. Men israelittene var ikke rustet for en slik kamp; det viser fortvilelsen deres i 14,10 tydelig nok. Derfor lot Gud dem ta en omvei, gjennom ørkenen mot Rødehavet.

Før beretningen om den videre ferden sies det i v. 18–19 at de dro ut fullt rustet og tok med seg Josefs ben, slik han hadde bedt om (1 Mos 50,25).

«Fullt rustet»[2] betyr ikke væpnet, men ferdig til å dra, i motsetning til å flykte i uorden. Derfor kunne de oppfylle Josefs bønn, og Calvin trekker denne slutningen av det: «Midt i trengselen hadde folket aldri mistet den lovede utløsningen av syne. For hadde ikke Josefs kjente ed vært et samtaleemne blant dem alle, ville Moses aldri ha tenkt på den.»

V. 20. Fra Sukkot til Etam

«[20]Så brøt de opp fra Sukkot og slo leir i Etam ved grensen av ørkenen.»

Fra Sukkot dro de til Etam. Om Sukkot (*sukkot*, סֻכֹּת, «hytter», trolig en gjeterleir) kan en bare fastslå at stedet lå sørøst for Ra'amses, på veien til Etam. Etam lå «ved grensen av ørkenen», den ørkenen som i 4 Mos 33,8 kalles Etam-ørkenen og i 15,22 Sur-ørkenen (se 1 Mos 16,7). Det lå altså der Egypt slutter og Arabias ørken begynner, langs en linje som går fra nordspissen av Suezbukta opp til Krokodillesjøen (Birket Temsah) og videre til Menzaleh-sjøen.

Nord for bukta går denne linjen først over et bredt sandstrekk øst for Ajrud, så langs den gamle kanalen og videre over de såkalte Bittersjøene, et tørt og stedvis sumpete saltbekken som ligger lavere enn havflaten ved Suez. Etam må derfor søkes enten på landeidet nord for Bittersjøene eller ved sørenden av dem. Avstanden avgjør saken for det siste. Fra nordenden av Bittersjøene til Suez er det omkring 60 kilometer, seksten timers vei – så langt at israelittene umulig kunne ha gått fra Etam til Pi-Hakirot på én dagsmarsj.

Etam må altså ligge ved sørenden av Bittersjøene. Dit kunne Israel nå på to dager fra Ra'amses (Abu Keisjeib) og så på den tredje dagen komme til sletten ved Suez, mellom Ajrud og havet. Sukkot må da søkes ved vestkanten av Bittersjøene.[3]

V. 21–22. Skystøtten og ildstøtten

«[21]Og Herren gikk foran dem, om dagen i en skystøtte for å lede dem på veien, og om natten i en ildstøtte for å lyse for dem. Slik kunne de dra fram både dag og natt. [22]Skystøtten vek ikke fra folket om dagen, og heller ikke ildstøtten om natten.»

[2] **«Fullt rustet»** chamusjim, חֲמֻשִׁים

[3] Innvendingen at Suezbukta tidligere gikk mye lenger nord og dekket Bittersjøene, har ingen kraft, for ingenting viser at den gikk så langt på Moses' tid.

Fra Etam, ved kanten av ørkenen som skiller Egypt fra Asia, skulle israelittene gå inn i den veiløse ørkenen og forlate det bebodde landet. Da tok Herren selv ledelsen av toget og ga dem trygg ferd ved et underfullt tegn på at han var nær.

I v. 17–18 sies det at Gud (El*ohim*) ledet dem og bestemte retningen. Det viser at de ikke valgte veien etter eget skjønn, men etter Guds anvisning. I v. 21–22 heter det at Herren gikk foran dem, om dagen i en skystøtte og om natten i en ildstøtte, så de kunne dra fram til alle tider av døgnet.

Noe i naturen ligner dette tegnet på Guds nærvær og ledelse: karavanebålet. Det var små jernkar eller rister med brennende ved, festet i enden av lange stenger og båret foran karavanene, og i veiløst land også foran hærer. Om dagen viste røyken veien, om natten lyset fra ilden. Enda nærmere ligger skikken hos de gamle perserne, som bar ild, «som de kalte hellig og evig», på sølvaltere foran hæren.

Men sky- og ildstøtten må ikke forveksles med slik karavane- eller hærild, og den må heller ikke avfeies som en myte eller en pyntet utgave av denne naturlige skikken. Skyen kom ikke av et vanlig karavanebål. Den var heller ikke bare et symbol på Guds nærvær, som fikk all sin storhet av israelittenes tro på at Herren var midt iblant dem. Den hadde et underfullt opphav og en overnaturlig art.

Vi skal ikke tenke oss to ulike støtter som viste seg vekselvis, en av sky og en av ild. Det var én støtte av både sky og ild (14,24). Også når den lyste i mørket, kalles den skystøtten (14,19) eller skyen (4 Mos 9,21). Den var altså en sky med en mørk og en lys side, som både ga mørke og lyste opp natten (14,20) – «en sky, og om natten ild i den» (40,38).

Vi må tenke oss skyen som et hylster om ilden. Om dagen så den ut som en mørk sky mot sollyset, om natten som et ildskinn, noe «som så ut som ild» (4 Mos 9,15–16).

Når skyen gikk foran Israels hær, tok den form av en støtte: om dagen lik en mørk røyksøyle som steg mot himmelen, om natten lik en ildsøyle, så hele hæren kunne se hvilken vei den skulle gå. Men når den sto stille over tabernaklet eller senket seg ned på det, hadde den trolig form av en rund skyball. Og da den skilte israelittene fra egypterne ved Rødehavet, må vi tenke oss den bredt ut som en skybanke, en skillevegg mellom dem.

I denne skyen var Herren, eller Guds engel – den usynlige Guds synlige representant i Den gamle pakt – virkelig til stede hos Israel, så han talte til Moses og ga ham sine bud ut fra skyen. I den viste også «Herrens herlighet» seg (16,10; 40,34; 4 Mos 16,42), det som senere jødisk teologi kalte *sjekina*.

Ilden i skystøtten var den samme ilden som Herren hadde åpenbart seg i for Moses i tornebusken, og som han senere steg ned i på Sinai, med torden og lyn i en tett sky (19,16.18).

Ilden var et bilde på Herrens nidkjærhet, og derfor var den innhyllet i en sky. Skyen vernet Israel om dagen mot hete, solstikk og pest (Jes 4,5–6; 49,10; Sal 91,5–6; 121,6). Om natten lyste den opp veien med sitt skinn og vernet folket mot nattens redsler og all ulykke (Sal 27,1; 91,5–6). Men den truet også med brå undergang over dem som knurret mot Gud (4 Mos 16,45), og sendte fortærende ild ut mot de opprørske (3 Mos 10,2; 4 Mos 16,35).

En annen utlegger sier treffende at vi på ingen måte må se den som et bare tilsynelatende fenomen eller et poetisk bilde, og heller ikke som en naturform som en tordensky eller vanlig ild. Like lite må vi tro at det synlige og stofflige ved den var en del av Guds vesen, som er rent åndelig.

Den var en høyere legemlig form, dannet av jordens stoff og luft ved at Gud selv var personlig til stede, en form som Gud tok på seg og gjennomtrengte for å vise sitt virkelige nærvær i den.

Gud lot ikke sitt ansikts lys, som ingen kan komme nær, bryte fram utilslørt. Han vevde et hellig, gjennomskinnelig slør av det naturlige, «som i likhet med ildskyen både lyser og kaster skygge, både skjuler og åpenbarer, så det er like sant at Gud bor i lys, som at han bor i mørke (2 Krøn 6,1; 1 Tim 6,16), like sant at han lar seg finne, som at han alltid må søkes».

Dette tegnet på Guds nærvær vek ikke fra Israel så lenge folket var i ørkenen.

Kapittel 14. Gjennom Rødehavet

V. 1–20. Leiren ved havet

> «[1]Så talte Herren til Moses og sa: [2]Si til Israels barn at de skal vende om og slå leir foran Pi-Hakirot, mellom Migdol og havet, midt imot Ba'al-Sefon. Der skal dere slå leir ved havet. [3]Farao vil da si om Israels barn: De farer vill i landet, ørkenen har lukket dem inne. [4]Jeg vil forherde faraos hjerte, så han forfølger dem. Og jeg vil vise min herlighet på farao og hele hans hær, og egypterne skal kjenne at jeg er Herren. – Og de gjorde så.»

I Etam bød Gud israelittene vende om og slå leir ved havet, foran Pi-Hakirot, mellom Migdol og havet, midt imot Ba'al-Sefon. I 4 Mos 33,7 blir marsjen skildret slik: Fra Etam vendte de om mot Pi-Hakirot, som ligger foran Ba'al-Sefon, og slo leir foran Migdol.

Av disse stedene kan bare Pi-Hakirot, eller Hakirot (4 Mos 33,8; *pi* er bare den egyptiske artikkelen), bestemmes med noen sikkerhet. Navnet er uten tvil bevart i Ajrud, som en arabisk geograf nevner alt på 1100-tallet. I dag er det bare et fort med en brønn som er omkring 75 meter dyp, men vannet er så bittert at kamelene knapt kan drikke det. Fortet ligger på pilegrimsveien fra Kairo til Mekka, fire timers vei nordvest for Suez.

Fra Ajrud strekker en slette seg ned mot havet vest for Suez, nesten femten kilometer lang og omtrent like bred. Trolig var det her israelittene slo leir, foran – det vil si øst for – Ajrud, mot havet.

De andre stedene må også søkes i nærheten av Hakirot, selv om en ennå ikke har funnet spor etter dem. Migdol kan ikke være det Migdol som lå tolv romerske mil sør for Pelusium, ved Egypts nordøstgrense (Esek 29,10), for Israel slo leir foran Migdol (4 Mos 33,7). Det kan heller ikke være høyden Muntala nordvest for Ajrud, for den ligger for langt mot vest, nesten bak Ajrud sett fra havet.

Migdol («tårn») lå trolig sør for Ajrud, på en av høydene i Atakah-fjellet, og Ba'al-Sefon i nærheten, men lenger mot sørøst.

Når Israel ikke gikk rett inn i ørkenen fra Etam ved ørkengrensen, men sørover ned på sletten ved Suez, vest for spissen av Rødehavet, måtte de altså bøye av – «vende om» – fra den veien de først hadde tatt. Fra Etam til leirplassen ved Hakirot var det minst seks timers vei, en passende dagsmarsj for et helt folk, for bare veien fra Suez til Ajrud tar fire timer.

Denne vendingen var ingen omvei med tanke på overgangen over Rødehavet. Men ser vi bort fra den, var veien etter menneskelig dom ikke bare en omvei, men svært uklok. Gud bød Moses ta den for å vinne ære ved farao og vise egypterne at han var Herren (jf. v. 30–31).

Farao skulle si om israelittene: De har gått seg vill og farer forvirret omkring; ørkenen har stengt dem inne som i et fengsel der døren er lukket (jf. Job 12,14). Og i sin forherdelse skulle han bestemme seg for å sette etter dem med hæren og legge dem under seg igjen.

V. 5–9. Farao setter etter Israel

> «[5]Da nå kongen i Egypt fikk melding om at folket hadde flyktet, skiftet farao og hans tjenere sinn mot folket, og de sa: Hvorfor gjorde vi dette og lot Israel dra bort fra vår tjeneste? [6]Så lot han spenne for vognen sin og tok sin hær med seg. [7]Han tok seks hundre utvalgte vogner og alle de andre vognene i Egypt. Krigsmenn var det på dem alle. [8]For Herren forherdet faraos, egypterkongens hjerte, så han forfulgte Israels barn. Men Israels barn dro ut med løftet hånd. [9]Så forfulgte egypterne dem og nådde dem igjen da de lå i leir ved havet – alle faraos vogner og hestfolk og hele hans hær – ved Pi-Hakirot, foran Ba'al-Sefon.»

Da farao fikk melding om at Israel hadde flyktet, «skiftet farao og hans tjenere sinn mot folket», og de angret at de hadde latt dem dra. Når og hvorfra meldingen kom, sies ikke. Den vanlige oppfatningen at den kom etter at israelittene hadde endret retning, har ingen grunn i teksten.

Det var ikke et antatt feiltrinn fra israelittenes side, men flukten deres som fikk farao til å skifte sinn og angre. Kongen og tjenerne hans så utgangen som en flukt så snart de var kommet seg etter skrekken over de førstefødtes død og begynte å tenke over følgene av at folket hadde fått lov til å forlate tjenesten.

Det kan ha skjedd alt den andre dagen etter utgangen. I så fall hadde farao tid til å samle vogner og ryttere og nå israelittene ved Hakirot. Strekningen israelittene hadde brukt mer enn tre dager på, kunne egypterne lett tilbakelegge på to dager, eller halvannen.

Farao lot spenne for vognen sin og tok krigsfolket med seg: seks hundre utvalgte stridsvogner og alle de vognene i Egypt han kunne samle på den korte tiden, og «krigsmenn på dem alle». Ordet betegner de høyeste offiserene, som sto nærmest kongen i rang, ikke vognførere. Etter v. 9 besto hæren av vognhester, ridehester og mannskapet som hørte til. Stridsvogner og rytteri var alltid egypternes viktigste styrke (jf. Jes 31,1; 36,9).

Tre ganger (v. 4, 8 og 17) sies det at Herren forherdet faraos hjerte så han forfulgte israelittene. Det viser at Gud hadde besluttet denne forherdelsen. Han ville herliggjøre seg ved dommen over den stolte kongen og ved hans død – den kongen som ikke ville ære Gud, Den Hellige, mens han levde.

«Men Israels barn dro ut med løftet hånd» har betydningen: enda de dro ut med løftet hånd. Den løftede hånden er Herrens hånd og den makten den viste (Jes 26,11), ikke israelittenes væpnede hånd. Slik er det også i 4 Mos 33,3, men annerledes i 4 Mos 15,30. At farao ikke så at Herrens hånd var løftet da Israel dro ut, viste nettopp at hjertet hans var forherdet.

V. 10–14. Folket roper, Moses svarer i tro

«[10]Da farao nærmet seg, så Israels barn opp, og fikk øye på egypterne som kom etter dem. Da ble Israels barn grepet av stor redsel, og de ropte til Herren. [11]Og de sa til Moses: Fantes det ikke graver i Egypt siden du har ført oss hit for at vi skal dø i ørkenen? Hvorfor har du gjort dette mot oss og ført oss ut av Egypt? [12]Var det ikke det vi sa til deg i Egypt: La oss være i fred! Vi vil tjene egypterne. Det er bedre for oss å tjene egypterne enn å dø i ørkenen. [13]Da sa Moses til folket: Frykt ikke! Stå fast! Se Herrens frelse, som han vil sende dere i dag! For slik som dere ser egypterne i dag, skal dere aldri i evighet se dem mer. [14]Herren skal stride for dere, og dere skal være stille.»

Da israelittene så egypterhæren komme, ble de grepet av stor redsel. For menneskelige øyne var stillingen deres svært ulykkelig: Mot øst var de stengt inne av havet, mot sør og vest av høye fjell, og bak dem kom egypterhæren. Undergangen syntes uunngåelig, for de var verken væpnet i det ytre eller rustet i det indre til å vinne en kamp.

De ropte riktignok til Herren, men de hadde ingen tillit til hans hjelp, enda den sanne Gud så mange ganger hadde vist sin trofasthet. Derfor ga de sitt naturlige hjertes fortvilelse luft i klager mot Moses, som hadde ført dem ut av trelldommen i Egypt for å la dem dø i ørkenen. «Fantes det ikke graver i Egypt?» – i grunnteksten er nektelsen dobbel, for ettertrykkets skyld.

Det de sier i v. 12, er en overdrivelse født av feig fortvilelse. Først da trykket ble verre etter Moses' første møte med farao, klaget de over det han hadde gjort (5,21). I begynnelsen tok de svært takknemlig imot budskapet hans (4,31), og også senere fulgte de anvisningene hans uten innvendinger.

Moses møtte vantroen og frykten deres med en sterk tros kraft. Han lovte dem slik hjelp fra Herren at de aldri skulle se igjen de egypterne de hadde sett den dagen. «Herren skal stride for dere, og dere skal være stille», det vil si holde dere rolige og ikke klage mer (jf. 1 Mos 34,5).

V. 15–20. Guds engel stiller seg bak Israel

«[15]Herren sa til Moses: Hvorfor roper du til meg? Si til Israels barn at de skal dra videre! [16]Og du, løft nå din stav og rekk din hånd ut over havet, og du skal kløve det så Israels barn kan gå midt gjennom havet på tørre bunnen. [17]Men jeg vil forherde egypternes hjerte så de setter etter dere. Og jeg vil vise min herlighet på farao og hele hans hær, på hans vogner og hestfolk. [18]Egypterne skal kjenne at jeg er Herren, når jeg viser min herlighet på farao, på hans vogner og hestfolk. [19]Guds engel, som gikk foran Israels leir, flyttet seg og gikk etter dem. Skystøtten, som var foran dem, flyttet seg og stilte seg bak dem. [20]Slik kom den mellom egypternes leir og Israels leir. På den ene siden var den sky og mørke, på den andre siden lyste den opp natten. Og den ene leiren kom ikke innpå den andre hele natten.»

Herrens ord til Moses, «Hvorfor roper du til meg?», viser at Moses hadde bedt Gud om hjelp eller lagt folkets klager fram for ham. Ordene er ingen irettesettelse, bare en oppfordring til å handle med fasthet. Folket skulle bryte opp, og Moses skulle rekke ut hånden med staven over havet og kløve det, så folket kunne gå midt gjennom på tørr grunn. V. 17–18 gjentar løftet fra v. 3–4. «På hans

vogner og hestfolk» forklarer nærmere «hele hans hær», for faraos hær besto bare av vogner og ryttere.

Befalingen og løftet ble straks fulgt av hjelp (v. 19–29). Mens Moses kløvde vannet med staven og slik banet veien, flyttet Guds engel seg fra plassen foran israelittene og stilte seg bak dem som vern mot egypterne som forfulgte dem. Skyen var mørke for egypterne og lyste opp natten for israelittene. En gammel jødisk oversettelse sier det slik: «Skyen var dels lys og dels mørk: På den ene siden var den mørk for egypterne, på den andre lys for israelittene.»

V. 21–31. Israel går gjennom havet

> «[21]Da rakte Moses sin hånd ut over havet, og Herren drev havet bort med en sterk østavind som blåste hele natten. Han gjorde havet til tørt land, og vannet skiltes ad. [22]Og Israels barn gikk midt gjennom havet på tørr grunn. Vannet sto som en mur på deres høyre og på deres venstre side. [23]Da satte egypterne etter dem, alle faraos hester, hans vogner og hestfolk, og de fulgte dem til midt ut i havet. [24]Men ved morgenvaktens tid så Herren fra ildstøtten og skystøtten ned på egypternes leir, og han skapte forvirring i egypternes leir. [25]Han slo hjulene av vognene deres, så det ble tungt for dem å komme fram. Da sa egypterne: La oss flykte for Israel! Herren strider for dem mot egypterne.»

Da Moses rakte hånden med staven ut over havet (v. 16), «drev Herren havet bort med en sterk østavind som blåste hele natten», og vannet skiltes – det rant bort både mot nord og mot sør. Israelittene gikk midt gjennom havet, der vinden hadde drevet vannet bort, og vannet sto som en mur til høyre og venstre for dem. Muren var et vern, dannet ved at vannet ble demmet opp.

Østavinden (*kadim*, קָדִים) kan også være sørøst- eller nordøstvind, for hebraisk har egne ord bare for de fire hovedretningene. Hvor vinden blåste fra, kan ikke avgjøres, for vi vet ikke nøyaktig hvor overgangen skjedde. Men i alle fall kunne bare en østavind skille vannet til begge sider.

Også i dag blir ebben forsterket av nordøstvind, og en sterk nordvestvind kan drive vannet så langt sørover at en kan ri og til og med vade over bukta nord for Suez; ingen steder i Arabiabukta er vannstanden så avhengig av vinden som ved Suez.

Likevel kan ikke uttørringen av havet som blir beskrevet her, forklares med en ebbe forsterket av østavinden. Ved ebbe drives alt vannet sørover, ikke til to motsatte sider. En slik deling kunne bare skje ved en vind som Gud sendte, og som virket med allmektig kraft. Ebben som naturfenomen kan nok ha spilt en underordnet rolle.
[1]

Overgangen skjedde om natten, mens vinden blåste hele tiden, og ved morgenvakten (mellom klokka tre og seks, v. 24) var den over.

Robinson mener at et helt folk med buskap kunne komme over i løpet av en uvanlig ebbe på tre, høyst fire timer, forsterket av en underfull vind. Han regner slik: Israelittene var over to millioner mennesker. Kunne de gå tusen i bredden,

[1]Fordi ebben ved Suez legger de grunne delene av bukta så tørre ved sterk vind at en kan gå over, forstår vi hvordan sagnet kunne oppstå blant folk i området og i Memfis at israelittene utnyttet en sterk ebbe, og hvorfor enkelte nyere forfattere har villet forklare overgangen slik.

ville rekka bli over to tusen dyp og minst tre kilometer lang. Bare for å komme ut i havet ville de bruke minst en time, og på den tiden som var igjen før egypterne også kom ut i havet, kunne de høyst nå fem–seks kilometer.

Men delingen av vannet kan ikke forklares med en uvanlig ebbe, heller ikke en underfullt forsterket ebbe. Derfor er det heller ingen grunn til å begrense tiden for overgangen til det en vanlig ebbe varer.

Sendte Gud vinden som delte vannet og la bunnen tørr, så snart det ble natt, kunne overgangen ha begynt klokka ni om kvelden eller før og vart til fire eller fem om morgenen (se v. 27). Da blir det også tid nok for buskapen, som Robinson har holdt utenfor beregningen. Egypterne fulgte naturligvis tett etter israelittene, skilt fra dem bare av sky- og ildstøtten, og da de bakerste israelittene nådde den andre stranden, var egypterne midt ute i havet.

Hvor bred bukta var på overgangsstedet, kan ikke fastslås nøyaktig. På det smaleste stedet ovenfor Suez er den bare drøyt en kilometer bred, men den var trolig bredere før og er det også i dag lenger oppe. Stedet der Israel gikk over, må ha vært bredere. Ellers kunne ikke egypterhæren, med over seks hundre vogner og mange ryttere, ha vært ute i havet og gått under der da vannet vendte tilbake.

«Ved morgenvaktens tid så Herren fra ildstøtten og skystøtten ned på egypternes leir, og han skapte forvirring i egypternes leir.» Dette blikket fra Herren må vi forstå slik at ild plutselig brøt fram fra den siden av skystøtten som vendte mot egypterne, og slo hæren deres med skrekk og forvirring.

Det var ikke et uvær med torden og lyn, slik Josefus og andre har ment ut fra Sal 77,17–20. Der gir salmisten bare en poetisk skildring av hendelsen og vil vise «hvordan alle naturkreftene gikk i tjeneste for Herrens majestetiske åpenbaring da han dømte Egypt og satte Israel fri» (Delitzsch).

Herrens ildblikk var et langt mer overveldende syn enn et uvær, og virkningen ble uten sammenligning større. Forvirringen ble så stor at hjulene løsnet fra vognene, og egypterne ble hindret i å flykte: «Han slo hjulene av vognene deres, så det ble tungt for dem å komme fram.»

V. 26–29. Egypterne går under

> «[26]Da sa Herren til Moses: Rekk ut din hånd over havet, så skal vannet vende tilbake over egypterne, over deres vogner og deres hestfolk. [27]Så rakte Moses ut sin hånd over havet. Og da morgenen brøt fram, vendte vannet tilbake til sitt leie. Egypterne flyktet rett mot vannet, og Herren drev egypterne midt ut i havet. [28]Vannet vendte tilbake og skjulte vognene og hestfolket i hele faraos hær, som hadde fulgt etter dem ut i havet. Ikke én mann kom fra det med livet. [29]Men Israels barn gikk midt gjennom havet på tørr grunn. Vannet sto som en mur på deres høyre og på deres venstre side.»

Så bød Gud Moses rekke staven ut over havet igjen, og «da morgenen brøt fram, vendte vannet tilbake til sitt leie»[2], mens egypterne flyktet rett mot det.

Da østavinden som hadde delt havet, holdt opp, begynte vannet fra nord og sør å strømme sammen på vestsiden. Etter 15,10 å dømme begynte vinden da straks å blåse fra vest og drev bølgene mot de flyktende egypterne. Slik «drev

[2] **«da morgenen brøt fram, vendte vannet tilbake til sitt leie»** etan, אֵיתָן, det varige, faste leiet

Herren egypterne midt ut i havet» – kastet dem ut i den største forvirring – så faraos vogner og ryttere ble begravet i bølgene til siste mann.

V. 30–31. Folket frykter Herren og tror

> «[30]Slik frelste Herren denne dagen Israel av egypternes hånd. Og Israel så egypterne ligge døde på havstranden. [31]Da Israel så Guds mektige hånd som han viste mot egypterne, fikk folket ærefrykt for Herren. De trodde på Herren og på hans tjener Moses.»

Denne underfulle utfrielsen fra Egypts makt ved Guds mektige hånd vakte en sunn frykt for Herren hos Israel, så de trodde på Herren og på hans tjener Moses. «Guds mektige hånd» er den makten Herren hadde vist mot Egypt. Gud skulle herliggjøres ved dommen over farao (v. 4 og 17), men ved å lede Israel gjennom havet ville han også grunnfeste folket enda mer i frykten for Herren og i troen.

Troen på Herren var uløselig knyttet til troen på Moses som Herrens tjener, og derfor ble underet gjort ved Moses' hånd og stav.

Men dette andre målet utelukket ikke det første, at Gud skulle vinne ære ved farao. Av denne åpenbaringen av Herrens allmakt skulle israelittene lære å kjenne ham ikke bare som den barmhjertige Frelseren, men også som den hellige Dommeren over de ugudelige. Slik skulle de vokse i gudsfrykt og i den troen de alt hadde vist, da de i tillit til Herrens allmakt gikk som på tørt land (Hebr 11,29) mellom vannmurene som når som helst kunne ha slått sammen over dem.

Kapittel 15. Moses' sang ved Rødehavet

I lovsangen som Moses og Israels barn sang ved Rødehavet til pris for Herrens underfulle gjerninger, feiret Israels menighet at den var blitt utfridd og opphøyet til å være Guds folk. Ved den herlige utfrielsen fra trellehuset i Egypt hadde Herren i gjerning gjort Abrahams ætt til sitt eget folk. Og da farao og hæren hans gikk under, hadde han åpenbart seg i herlighet som gudenes Gud og hedningenes konge, som ingen makt på jorden kan trosse ustraffet.

At Israel ble fridd ut av undertrykkernes makt, har evig betydning for Herrens menighet i kampen mot verdens ugudelige makter. Der styrter Herren stadig fiendene til sitt rike, slik han styrtet farao og rytterne hans i havets dyp. Derfor gir Moses' sang ved Rødehavet Herrens menighet stoff til lovsang i alle de store kampene den må gjennom med verdensmaktene på sin vei.

Grunntonen i denne sangen klinger gjennom alle Israels sanger om Herrens herlige gjerninger for sitt folk (se særlig Jes 12). Og Guds tjener Moses' sang skal også synges sammen med Lammets sang av dem som står ved «glasshavet» og har seiret over dyret og bildet av det (Åp 15,2–3).

Hele sangen er viet til å prise og tilbe Herren. Innholdet er den dommen som rammet hedenskapets verdensmakt da farao falt, og den frelsen denne dommen førte med seg for Israel. Moses er ikke uttrykkelig nevnt som den som skrev sangen, men både innhold og form viser uten tvil at den er fra ham.

Den består av tre strofer som vokser i omfang, og hver av dem begynner med å prise Herren og slutter med å skildre hvordan den egyptiske hæren gikk under (v. 2–5, 6–10 og 11–18). Slik blir temaet fra v. 1 behandlet på tre måter.

I de to første strofene står Guds allmakt i sentrum, slik den viste seg da fienden ble tilintetgjort. Den tredje skildrer med profetisk visshet frukten av denne herlige hendelsen: at Israel skal bli grunnfestet som Herrens rike i den lovede arven.

Den nyere kritikken har tatt anstøt av dette profetiske blikket framover og frakjent Moses sangen, nettopp fordi Guds under i v. 16–17 føres videre enn til Moses' tid.

Men etter den underfulle utfrielsen fra Egypt var det helt naturlig at israelittene vendte blikket mot Kanaan. De så med visshet fram til å eie det lovede landet og ventet i troens tillit at det skulle bli reist en helligdom der, hvor deres

Gud ville bo hos dem. Bare den som helt avviser at Moses var sendt av Gud, og regner Guds mektige gjerninger i Egypt for myter, kan frakjenne Moses dette blikket framover.

Ingenting hindrer oss i å forstå ordene «Da sang Moses» slik at Moses ikke bare sang sangen sammen med israelittene, men også skrev den for menigheten til Herrens pris.

V. 1–10. Innledning og første strofe

> «[1]Da sang Moses og Israels barn denne lovsangen for Herren: Jeg vil lovsynge Herren, for han er høyt opphøyet. Hest og rytter styrtet han i havet. [2]Herren er min styrke og min lovsang, han ble meg til frelse. Han er min Gud, og jeg vil prise ham, min fars Gud, og jeg vil opphøye ham. [3]Herren er en stridsmann, Herren er hans navn. [4]Faraos vogner og hans hær kastet han i havet. Hans utvalgte stridsmenn sank i Rødehavet. [5]Avgrunner skjulte dem, de sank som stein i dype vann.»

Innledningen inneholder sangens tema: «Jeg vil lovsynge Herren, for han er høyt opphøyet. Hest og rytter styrtet han i havet.» Da sangen ble sunget, ble disse ordene gjentatt som svar av et kor av kvinner med Mirjam i spissen (se v. 20–21). Om det skjedde etter hvert vers eller bare etter de lengre strofene, kan vi ikke avgjøre. Herren hadde vist at han er høyt over all jordisk makt da han kastet hester og ryttere – den hovmodige faraos stolte hær – i havet. Det fylte folket hans med jubel.

«Herren er min styrke og min lovsang.» Her står i grunnteksten gudsnavnet *Ja* (יָהּ), en kortform av Jehova. Det betegner frelsens Gud, som styrer historiens gang i full frihet. Fra denne sangen er navnet gått over i Salmene, men det brukes bare i det høyere poetiske språket. Linjen «han ble meg til frelse» er tatt opp igjen i Jes 12,2 og Sal 118,14.

«Min fars Gud» er Abrahams Gud – Abraham som Israels stamfar – eller, som i 2 Mos 3,6, de tre patriarkenes Gud. Det han hadde lovet dem (1 Mos 15,14; 46,3–4), hadde han nå oppfylt.

«Herren er en stridsmann»: han vet å føre krig og har makt til å tilintetgjøre fiendene sine. «Herren er hans navn»: han har nettopp vist at han er den Gud som hersker med ubegrenset makt. For «faraos vogner og hans hær kastet han i havet», og de beste av hans stridsmenn (*sjalisjim*, se 14,7) sank i Rødehavet. Dypet skjulte dem, og de sank som stein og kom aldri mer opp.

V. 6–10. Andre strofe

> «[6]Din høyre hånd, Herre, er herlig i sin kraft. Din høyre hånd, Herre, knuser fiender. [7]I din høyhet og velde slår du ned dem som reiser seg mot deg. Du slipper din vrede løs, den fortærer dem som strå. [8]Ved ditt åndepust hopet vannene seg opp. Bølgene sto som en voll. Dype vann stivnet i havets hjerte. [9]Fienden sa: Jeg vil forfølge dem, jeg vil innhente dem. Jeg vil dele ut hærfang, jeg vil mette min sjel med dem. Jeg vil dra mitt sverd, min hånd skal utrydde dem. [10]Du blåste med din ånde, havet skjulte dem. De sank som bly i de veldige vann.»

Da Herren tilintetgjorde egypterne, viste han seg ikke bare som en sann stridsmann, men også som den herlige og sterke, som styrter fiendene sine i samme øyeblikk som de tror de kan gjøre ende på folket hans.

«Din høyre hånd, Herre, knuser fiender» er en helt allmenn tanke: Herrens høyre hånd slår enhver fiende. Tanken er hentet fra det beviset på Guds makt som de nettopp hadde sett, og den føres videre i v. 7. Ordet for å «slå ned» brukes vanligvis om å rive ned bygninger. Her står det i overført betydning om å tilintetgjøre fiender som vil ødelegge Guds byggverk, hans gjerning (slik også Sal 28,5).

«Du slipper din vrede løs, den fortærer dem som strå»: Guds brennende vredespust strømmer ut som ild. Det sikter trolig til det brennende blikket som rammet egypterne fra skystøtten (jf. Jes 9,18; 10,17; 5,24; Nah 1,10).

Slik hadde Herren gjort ende på egypterne. «Ved ditt åndepust» – den sterke østavinden Gud sendte, skildres som pusten fra hans nesebor (jf. Sal 18,16) – «hopet vannene seg opp», så en kunne gå mellom dem som mellom murer. «Bølgene sto som en voll», og «dype vann stivnet i havets hjerte»: Det er et poetisk bilde på at bølgene ble stablet opp som faste masser.

«Fienden sa: Jeg vil forfølge dem, jeg vil innhente dem …» De korte leddene som følger rett etter hverandre uten bindeord, maler på en slående måte den selvsikre egypteren som forfulgte dem og pustet hevn. «Sjelen» er her setet for begjæret, det vil si raseriet som ville ta hevn på fienden og «mette seg» på dem.

Men ett eneste pust fra Gud var nok til å senke den stolte fienden i havets bølger, så de sank som bly i de veldige vannene. Vannene kalles «veldige» fordi bølgene, slik de bruser majestetisk fram, er et mektig vitnesbyrd om Skaperens herlighet.

V. 11–21. Tredje strofe

> «[11]Herre, hvem er som du blant gudene? Hvem er som du herlig i hellighet, forferdelig å lovprise, underfull i gjerning? [12]Du rakte ut din høyre hånd, jorden slukte dem. [13]Du fører ved din miskunnhet det folket som du forløste. Du leder dem ved din kraft til din hellige bolig. [14]Folkene hører det, de skjelver. Angst griper dem som bor i filisterland. [15]Da blir Edoms stammehøvdinger forferdet. Redsel griper Moabs høvdinger, alle Kanaans innbyggere forgår av angst. [16]Forferdelse og redsel faller over dem. Ved din arms velde blir de stumme som stein, mens ditt folk drar fram, Herre, mens det folk drar fram som du har vunnet deg. [17]Du vil føre dem inn og plante dem på det berget som er din arv, Herre, det stedet du har skapt til bolig for deg, den helligdommen, Herre, som dine hender har grunnlagt. [18]Herren skal være konge i all evighet.»

(Keil, v. 12: «Du rekker ut din hånd, jorden sluker dem.»)

På grunnlag av denne herlige gjerningen stiger sangen i den tredje strofen til en fast visshet: Herren, som er så makeløst opphøyet over alle guder, skal fullføre den frelsen han har begynt. Han skal fylle alle Israels fiender med redsel for sin veldige arm, føre folket sitt til sin hellige bolig og plante dem på det berget som er hans arv. Det Herren til nå hadde gjort, så sangeren på som et pant på det som skulle komme.

«Hvem er som du blant gudene?» Ingen av de mange såkalte gudene kunne gjøre slike gjerninger. «Hvem er som du, herlig i hellighet?» Gud hadde åpenbart sin herlighet i hellighet da han forløste sitt folk og tilintetgjorde fiendene sine. Derfor kunne Asaf synge: «Gud! Din vei er i hellighet» (Sal 77,14). Hellighet er Guds opphøyde og makeløse majestet, høyt hevet over alle ufullkommenheter og feil hos den begrensede skapningen (se 19,6).

«Forferdelig å lovprise»: Det dristige uttrykket sier mer enn at han er verd all ære: Han er forferdelig når han skal prises. Hans styre blant menneskene er forferdelig (Sal 66,5), for han gjør forferdelige under. Derfor kan et menneske bare med frykt og beven synge en lovsang som er verdig hans underfulle gjerninger. Som en gammel utlegger sier: Han overgår kraften, tungen og forstanden til alle som priser ham, og derfor lovpriser alle engler og hellige ham med stor frykt og beven.

«Du rekker ut din hånd, jorden sluker dem.» Med disse ordene ser sangeren ut over alle de mektige gjerningene Herren skal gjøre, og som lå innesluttet i denne underfulle tilintetgjørelsen av egypterne.

Ordene gjelder ikke lenger farao og hæren hans. Det Egypt hadde fått erfare, skulle komme over alle fiender av Herren og hans folk. For om egypterne passer verken bildet av jorden som sluker dem, eller verbformen, som her peker framover. Ellers i sangen står deres undergang i fortid, som noe som alt er fullbyrdet (v. 1, 4, 5, 10 og 19).

«Du fører ved din miskunnhet det folket som du forløste.» Utfrielsen fra Egypt og ferden gjennom Rødehavet var for det forløste folket et pant på at det skulle komme inn i det lovede landet. Guds hellige bolig var Kanaan (Sal 78,54). Landet var innviet til en hellig bolig for Herren midt iblant hans folk ved de åpenbaringene patriarkene hadde fått der, særlig da Gud viste seg i Betel (1 Mos 28,16 ff.; 31,13; 35,7).

Så snart folkene fikk høre om Israels underfulle ferd gjennom Rødehavet og om faraos undergang, skulle de gripes av angst og fortvilelse og ikke stå imot når Israel dro gjennom landet deres. Filistrene, Edoms stammehøvdinger (*allufim*, se 1 Mos 36,15), Moabs mektige menn og alle Kanaans innbyggere skulle bli «stumme som stein» av redsel, «mens ditt folk drar fram, Herre, mens det folk drar fram som du har vunnet deg».

Israel var fortsatt på vei til Kanaan. Det er et tydelig bevis på at v. 13–15 ikke beskriver noe som var forbi. Det som skulle komme, ble skuet i ånden, og fortidsformene framstiller det like sikkert som om det alt var skjedd.

Sangeren nevner både Edom og Moab, filistrene og Kanaans innbyggere som fiender så lammet av redsel at de ikke kunne hindre Israel i å dra gjennom landet deres. Men historien viser at Edom nektet dem å dra gjennom, så de måtte gå utenom (4 Mos 20,18 ff.; 5 Mos 2,3.8), og at Moab prøvde å tilintetgjøre dem med Bileams forbannelse (4 Mos 22,2 ff.).

Det filistrene og kanaaneerne hadde å frykte, var heller ikke at Israel dro gjennom, men at de inntok landet. Likevel ser vi av Jos 2,9–10 og 9,9 at ryktet om Israels underfulle ferd gjennom Rødehavet hadde nådd fram til Kanaan og fylt innbyggerne med redsel.

1

«Du vil føre dem inn og plante dem på det berget som er din arv.» Verbformene er ikke ønsker, men enkle forutsigelser, og de skal ikke bøyes om til fortid. «Det berget som er Herrens arv», er ikke fjellandet Kanaan (5 Mos 3,25), men det berget Herren hadde gjort i stand til helligdom (Sal 78,54) og utvalgt til bolig da Isak ble ofret.

At Israel blir plantet på dette berget, betyr ikke bare at israelittene blir ført inn i det lovede landet. Det betyr at Guds folk blir plantet i Herrens hus (Sal 92,14), i den kommende helligdommen. Der skulle Herren fullende sitt samfunn med folket sitt, og der skulle folket vise ved sine offer at det var hans eiendomsfolk, og tjene ham som sin konge for evig.

Dette var målet utfrielsen fra Egypt pekte fram mot. Moses' profetiske blikk løftet både ham selv og folket opp til dette målet i sangen, mens han i ånden så og lengtet inderlig etter Herrens rike i dets endelige fullendelse.

2

Sangen slutter i v. 18 med et løftende blikk mot den tiden da «Herren skal være konge i all evighet».

V. 19–21. Mirjam og kvinnene

> «[19]For da faraos hester med hans vogner og menn for ut i havet, da lot Herren havets vann vende tilbake over dem, mens Israels barn gikk på tørr grunn midt gjennom havet. [20]Profetinnen Mirjam, Arons søster, tok en tromme i hånden, og alle kvinnene gikk etter henne med tamburiner og dans. [21]Mirjam sang fore: Lovsyng Herren, for han er høy og opphøyet, hest og rytter styrtet han i havet.»

I v. 19 blir sangen føyd inn i fortellingen: Hendelsen som sangen sprang ut av, blir gjentatt, og et forklarende «for» peker tilbake til første vers. Når grunnteksten sier «faraos hest» (i entall) «med hans vogner og menn», er farao selv, ridende på hesten som hærfører, satt fremst blant fiendene Herren tilintetgjorde.

I v. 20 kalles Mirjam «profetinnen». Det er ikke på grunn av hennes evner i sang og musikk, men fordi hun hadde profetisk gave. Det kan også forklare hvorfor hun senere satte seg opp mot Moses (4 Mos 12,1–2).

Hun kalles «Arons søster», enda hun var Moses' søster også og hadde reddet ham da han var spedbarn. Det er for å vise hvilken stilling hun senere skulle få i Israels menighet: Hun sto ikke på linje med Moses, men med Aron, og var som han underordnet Moses. Moses var satt i spissen for Israel som mellommann for den gamle pakt, og som sådan var han «som Gud» for Aron (4,16).

Som profetinne og Arons søster ledet Mirjam kvinnekoret. Med tromme og dans svarte kvinnene mannskoret ved å ta opp den første strofen i sangen, og

[1]At filistrene og kanaaneerne nevnes på samme måte som Edom og Moab, er et sikkert bevis på at sangen ble til før det var gitt befaling om å utrydde kanaaneerne, og før grensen for landet Israel skulle innta, var fastsatt – altså at Moses og israelittene sang den etter ferden gjennom Rødehavet.

[2]Auberlen sier treffende: Moses så alt i ånden folket ført inn i Kanaan, det landet Herren i løftet til fedrene hadde kalt sin egen bolig, der han ville bo midt iblant folket sitt, hellig atskilt fra verdens folk. Da den første etappen var så herlig fullført, kunne han alt se målet for reisen. At et berg nevnes som Herrens bolig, er ingen spådom skrevet i ettertid, men sann profeti. Den har sin naturlige side i at fjell gjerne ble valgt som steder for gudsdyrkelse, noe Moses alt kjente til (1 Mos 22,2; 2 Mos 3,1.12). I oppfyllelsen var det Sions berg der Herren tronet som konge midt iblant sitt folk.

slik tok de del i festen. Denne skikken ble holdt ved like i senere tider når seire skulle feires (Dom 11,34; 1 Sam 18,6–7; 21,11; 29,5), kanskje etter egyptisk mønster.

Israel blir tatt imot som Guds folk

Israel var fridd ut av trelldommen i Egypt og reddet gjennom Rødehavet. Nå ble folket ført gjennom ørkenen til helligdommen ved Sinai, der Herren skulle ta det imot som sitt eiendomsfolk og innvie det til seg.

V. 22–27. Det beske vannet i Mara

> «[22]Så lot Moses Israel bryte opp fra Rødehavet, og de dro ut i ørkenen Sur. I tre dager dro de fram gjennom ørkenen uten å finne vann. [23]Så kom de til Mara. Men de kunne ikke drikke vannet i Mara fordi det var beskt. Derfor ble stedet kalt Mara. [24]Folket knurret mot Moses og sa: Hva skal vi drikke?»

Fra Rødehavet dro de ut i ørkenen Sur. Det er navnet på ørkenstrekningen som skiller Egypt fra Kanaan og fra de høyere delene av Arabias ørken. Den strekker seg fra Middelhavet ned til nordenden av Rødehavet, og derfra langs østkysten av havet til trakten ved Wadi Gharandel. I 4 Mos 33,8 kalles den ørkenen Etam, etter byen Etam, som lå ved grensen (se 13,20).

Stedet der israelittene slo leir etter ferden gjennom havet og lovpriste Herren for den nådige utfrielsen, var trolig det nåværende Ayun Musa («Moseskildene»). Det er den eneste grønne flekken i den nordlige delen av denne øde ørkenen der det finnes vann. Det er flere kilder der i dag, med mørkt, brakt, men drikkelig vann, og noen forkrøplede palmer.

Derfra gikk israelittene i tre dager uten å finne vann, til de kom til Mara. Der var det vann, men så beskt at de ikke kunne drikke det.

Det første stedet med vann på veien fra Ayun Musa til Sinai er brønnen Howara, omkring 53 kilometer lenger sør. Det er et lite basseng med vann så beskt og salt at beduinene regner det for det verste vannet i hele trakten.

Både avstanden fra Ayun Musa og vannets beskaffenhet taler for at Howara er Mara. Et helt folk med barn, fe og pakkenning kunne ikke tilbakelegge strekningen på mindre enn tre dager, og det finnes ikke noe annet vann på veien. Derfor har en, helt siden Burckhardt fant brønnen igjen, holdt Howara for israelittenes Mara.
[3]

Navnet har riktignok ikke holdt seg, men israelittene ga trolig stedet navnet bare fordi vannet var beskt (*mara*, «besk»). Dette ble for folket en anledning til å knurre mot Moses. De hadde nok tatt med seg vann fra Ayun Musa til de tre dagenes marsj inn i ørkenen, men nå var forrådet brukt opp. Luther sier: «Når forrådet tar slutt, er troen snart borte.» Slik glemte også Israel alle de bevisene på Guds nåde de alt hadde fått.

V. 25–26. Herren, din lege

[3] At det er lite vann i Howara i dag, beviser ikke at det ikke er Mara. Kilden er nå full av sand, men den kan ha gitt mer vann i en tid da den ble holdt bedre ved like.

> «[25]Da ropte han til Herren, og Herren viste ham et tre. Det kastet han i vannet, og vannet ble godt. – Der satte han dem lov og rett, og der prøvde han dem. [26]Han sa: Dersom du hører på Herren din Guds røst og gjør det som er rett i hans øyne, dersom du gir akt på hans bud og holder alle hans forskrifter, da vil jeg ikke legge på deg noen av de sykdommene som jeg la på egypterne. For jeg er Herren, din lege.»

Da Moses ropte til Herren, viste han ham et trestykke som tok bort beskheten da det ble kastet i vannet. Beduinene som kjenner trakten, vet ikke om noe slikt tre eller noe annet middel som kan gjøre beskt vann godt. Denne kraften lå neppe i treet selv, enda Siraks bok tillegger treet en slik kraft (Sir 38,5). Den ble gitt det ved Guds ord og kraft.

Hvorfor nettopp dette jordiske middelet ble valgt, kan vi ikke si, for Skriften sier ingenting om det. Hadde det vært meningen å stille Guds straff over egypterne opp mot hans oppdragelse av Israel, ville det vært langt tydeligere om Moses hadde brukt staven, som han både førte plagene over Egypt med og senere slo vann ut av klippen med.

Forstår vi ordet (*ets*, עֵץ) som «tre», ligger det nærmere å tenke på livets tre, særlig når vi sammenligner 1 Mos 2,9 og 3,22 med Åp 22,2: «Bladene på treet er til legedom for folkene.» Men vi kan ikke regne denne forbindelsen som sikker.

Det eneste som er klart og utvilsomt, er at Herren ved dette middelet gjorde seg kjent for Israel som folkets lege. Derfor gjorde han treet til middel til å lege det beske vannet, som truet Israel med sykdom og død (jf. 2 Kong 4,40).

Ved denne hendelsen gjorde Herren to ting: «Der satte han dem lov og rett, og der prøvde han dem.» Loven og retten han ga Israel, besto ikke i Guds ord i v. 26 – de forklarer bare loven og retten – men i selve Guds gjerning.

At Israel ble ført til beskt vann, som de av naturen ikke kunne drikke, og at vannet så ble gjort godt og legt, skulle være en lov (*khok*, חֹק) for Israel – en ordning Gud alltid ville lede og styre folket sitt etter. Og det skulle være en rett (*misjpat*, מִשְׁפָּט), for Israel kunne alltid regne med Guds hjelp og utfrielse fra all nød.

Men Israel hadde ennå ikke sann tillit til Herren. Derfor var dette også en prøve. Den skulle få det naturlige hjertet deres fram i lyset, og ved at Gud hjalp dem ut av nøden, skulle troen deres bli renset og styrket. Det synlige beviset på at Herren var nær, skulle innprente israelittene denne sannheten: Herren, deres lege, ville bevare dem for alle de sykdommene han hadde sendt over Egypt, om de ville høre hans røst, gjøre det som var rett i hans øyne, og holde alle hans bud.

V. 27. Elim

> «[27]Så kom de til Elim. Der var tolv vannkilder og sytti palmetrær. Og de slo leir der ved vannet.»

Elim, neste leirplass, har fra gammel tid vært søkt i Wadi Gharandel, omkring ti kilometer sør for Howara. Med rikelig og forholdsvis godt vann og frodig vekst av palmer, tamarisker, akasier og høyt gras er stedet ennå i dag en av de viktigste rasteplassene mellom Suez og Sinai. Det svarer godt til Elim med de tolv kildene

og de sytti palmetrærne. Avstanden fra Howara er riktignok kort, men et slikt tog som Israels måtte alltid legge leirplassene etter hvor det var vann.

Noen har ment at Elim var et sted Gud hadde gjort i stand nettopp for Israel, siden tallet på kildene og palmene bar folkets preg: en kilde for hver stamme og en palme til skygge for teltet til hver av de eldste. Men selv om tallet på kildene svarte til Israels tolv stammer, var de eldste langt flere enn palmene.

Én ting er hevet over all tvil: I Elim, denne vakre oasen i den golde ørkenen, skulle Israel lære at Herren kan la folket sitt ligge i grønne enger og lede det til hvilens vann, også i livets golde ørken (Sal 23,2).

Kapittel 16. Vaktlene og mannaen

V. 1–15. Til ørkenen Sin

«[1]Så brøt de opp fra Elim. Den femtende dagen i den andre måneden etter at de var dratt ut av landet Egypt, kom hele Israels barns menighet til ørkenen Sin, som ligger mellom Elim og Sinai.»

Fra Elim dro Israels menighet videre til ørkenen Sin. Etter 4 Mos 33,10 slo de først leir ved Rødehavet mellom Elim og ørkenen Sin, men det blir forbigått her, fordi det ikke skjedde noe viktig der. Ut fra terrenget må denne leirplassen ved havet ha ligget ved munningen av Wadi Taiyibeh.

Den direkte veien fra Wadi Gharandel til Sinai, og den eneste som karavaner kan bruke, fører opp til den øvre enden av denne vakre dalen. Den er dekket av tamarisker og busker, en kan finne godt vann der ved å grave, og den munner ut i havet ved Ras Zelimeh. Sør for munningen ligger en sandslette langs stranden, stor nok for Israels leir. Stedet ligger omkring åtte timers vei fra Wadi Gharandel, så israelittene kunne nå det på én dag med en hard marsj.

Derfra gikk de til «ørkenen Sin, som ligger mellom Elim og Sinai». Hvor denne leirplassen lå, er uvisst. Fra Wadi Taiyibeh fører to veier til Sinai: en nedre, som går ut på ørkensletten langs havet ved brønnen Murkha, og en øvre, som går mot sørøst over høysletten.

De fleste nyere forskere har valgt den nedre veien og søkt ørkenen Sin i den brede kystsletten el-Ka'a. Men da blir avstanden for lang for de tre leirplassene som nevnes i 4 Mos 33,12–14. Et helt folk kunne umulig nå Refidim i tre dagsetapper på den veien. Det stemmer heller ikke med 4 Mos 33,12, der israelittene forlater ørkenen Sin og drar til Dofka, så Dofka og de stedene som følger, slett ikke lå i ørkenen Sin.

Den direkte veien fra Elim til Sinai rører heller ikke kystsletten, men bøyer av fra den mot nordøst, så det er vanskelig å se hvordan den ørkenen kunne sies å ligge «mellom Elim og Sinai». Dessuten går den nedre veien opp i fjellene gjennom trange skar, der bare én kamel kan gå om gangen. Et så stort tog som Israel kunne umulig ha kommet seg gjennom der.[1]

Derfor må vi søke ørkenen Sin langs den øvre veien fra Gharandel til Sinai, på den brede sandsletten Debbet er-Ramleh. Den strekker seg nesten tvers over

[1]Kunne bare tre mann gå i bredden, ville en hær på 100 000 mann strekke seg over omkring 43 kilometer. Et folk på to millioner mennesker, foruten feet, ville da trenge minst tjue dager for å komme gjennom et slikt skar. Men israelittene kom til ørkenen Sin den femtende dagen i den andre måneden og til Sinai den første dagen i den tredje.

hele halvøya fra nordvest til sørøst og grenser i sørøst til nordsiden av Horeb- eller Sinai-fjellene. Det kan forklare sammenhengen mellom navnene Sin og Sinai, men at navnet betyr «tornete», er ikke godtgjort.

Leiren lå da trolig i den nordvestlige delen, i rett linje mellom Elim og Sinai, kanskje i Wadi Nasb. Der finnes en brønn omgitt av palmer med rikelig og utmerket vann, og avstanden fra Wadi Taiyibeh kunne tilbakelegges på én hard dagsmarsj.

V. 2–8. Folket knurrer

> «[2]Og hele Israels barns menighet knurret mot Moses og Aron i ørkenen. [3]Israels barn sa til dem: Å, om vi bare hadde fått dø for Herrens hånd i landet Egypt da vi satt ved kjøttgrytene, og da vi åt brød til vi var mette! Nå har dere ført oss ut i ørkenen for at hele folkemengden skal dø av sult. [4]Da sa Herren til Moses: Se, jeg vil la brød regne ned fra himmelen til dere. Folket skal gå ut og sanke for hver dag det de trenger. Slik vil jeg prøve dem, om de vil følge min lov eller ikke. [5]Den sjette dagen skal de lage til det som de har hatt med hjem, og det skal være dobbelt så mye som det de ellers sanker for hver dag. [6]Moses og Aron sa til alle Israels barn: I kveld skal dere kjenne at det er Herren som har ført dere ut av landet Egypt. [7]Og i morgen tidlig skal dere få se Herrens herlighet, for han har hørt hvordan dere knurrer mot ham. For hva er vel vi, siden dere knurrer mot oss? [8]Og Moses sa: Dette skal dere få se når Herren i kveld gir dere kjøtt å ete og i morgen tidlig brød, så dere blir mette. For Herren har hørt hvordan dere knurrer og murrer mot ham. For hva er vel vi? Det er ikke mot oss dere knurrer, men mot Herren.»

Her i den tørre sandørkenen knurret hele menigheten mot Moses og Aron fordi de manglet mat. Det de hadde hatt med seg fra Egypt, var brukt opp i løpet av de tretti dagene som var gått siden de dro ut (v. 1). I sin harme ønsket folket at de heller hadde dødd ved kjøttgrytene i Egypt, midt i overfloden, «for Herrens hånd» – det vil si ved den siste plagen Herren sendte over Egypt – enn å sulte langsomt i hjel her i ørkenen.

Nøden var virkelig, og derfor lovet Herren dem hjelp (v. 4). Han ville la brød regne ned fra himmelen, og israelittene skulle sanke det hver dag etter som de trengte for den dagen. Slik ville han prøve folket, om de ville følge hans lov eller ikke.

Hva prøven skulle bestå i, antydes kort i v. 5: Den sjette dagen i uken skulle det de sanket og lagde til, være dobbelt så mye som det de sanket de andre dagene. Meningen er ikke at Herren ved et under skulle fordoble det de bar hjem den sjette dagen, men at de da sanket dobbelt så mye. Å «lage til» gjelder dels å måle det de hadde sanket (v. 18), dels å støte eller male mannakornene til mel (4 Mos 11,8). Hvorfor dette var en prøve for folket, går fram av v. 16 ff.

I v. 4–5 er Guds løfte bare nevnt kort med hovedpunktene. Det blir utførlig gjengitt etterpå, i det Moses og Aron sier til folket.

«I kveld skal dere kjenne at det er Herren som har ført dere ut av landet Egypt, og i morgen tidlig skal dere få se Herrens herlighet.» Leddene står parallelt. Meningen er at israelittene både om kvelden og om morgenen skulle få merke herligheten til Herren, som hadde ført dem ut av Egypt. Å «se» betyr her det samme som å «kjenne».

Å se Herrens herlighet var ikke å se den herligheten som viste seg i skyen (v. 10). Det var å få merke og erfare den gjennom den underfulle gaven av kjøtt og brød (v. 8; jf. 4 Mos 14,22).

«For han har hørt hvordan dere knurrer mot ham. For hva er vel vi, siden dere knurrer mot oss?» Når folket knurret mot Moses og Aron som sine førere, rammet det i virkeligheten Herren, som var den egentlige føreren. Moses og Aron hadde bare gjort hans vilje. Derfor ville Herren åpenbare sin herlighet for folket og vise at han hadde hørt knurringen deres. I v. 8 forklarer Moses dette nærmere for folket: De skal se Herrens herlighet når Herren gir dem kjøtt om kvelden og brød om morgenen.

V. 9–12. Herrens herlighet i skyen

> «[9]Moses sa til Aron: Si til hele Israels barns menighet: Kom fram for Herren, for han har hørt hvordan dere knurrer. [10]Mens Aron så talte til hele Israels barns menighet, vendte de seg mot ørkenen, og se, Herrens herlighet åpenbarte seg i skyen. [11]Og Herren talte til Moses og sa: [12]Jeg har hørt hvordan Israels barn knurrer. Si til dem: Mellom de to aftenstundene skal dere få kjøtt å ete, og i morgen tidlig skal dere få mette dere med brød. Dere skal kjenne at jeg er Herren deres Gud.»

Før Herren åpenbarte sin herlighet for folket ved å hjelpe dem i nøden, lot han dem se sin herlighet i skyen. Ved å tale ut fra skyen stadfestet han både det tjenerne hans hadde sagt til refs, og det de hadde lovet. Folkets knurring hadde vist tydelig at de ikke trodde at Gud virkelig var til stede. Luther sier: «Det var en dyp vantro at de falt slik tilbake, slapp Guds ord og løfte og glemte hans tidligere under og hjelp.»

Selv skystøtten, dette stadige tegnet på Guds nådige ledelse, hadde mistet sin betydning for folket. Derfor var det nødvendig å fylle den knurrende mengden med en sunn frykt for Herrens majestet. De skulle minnes om at de hadde gjort opprør mot den Gud som hadde våket over dem med en fars omsorg. Og det skulle prentes dypt inn i hjertene deres at maten han nå skulle sende, var en gave av hans nåde.

Å «komme fram for Herren» var å gå ut av teltene til stedet der skyen sto. Da de gikk ut, «vendte de seg mot ørkenen», mot ørkenen Sin, «og se, Herrens herlighet åpenbarte seg i skyen» – i et lysglimt som brøt fram fra skyen og åpenbarte Guds majestet.

Dette uvanlige tegnet på Guds herlighet viste seg i ørkenen, dels for å vise hvor fremmed det knurrende folket var blitt for sin Gud, men enda mer for å vise at Gud kunne åpenbare sin herlighet ved å gi sitt folk gaver også i den golde ørkenen. For ut fra dette tegnet talte Herren til Moses og stadfestet for folket det Moses hadde lovet dem (v. 11–12).

V. 13–15. Vaktlene og mannaen

> «[13]Da det så ble kveld, kom det vaktler og dekket leiren. Og om morgenen var det et lag av dugg rundt omkring leiren. [14]Da duggen gikk bort, se, da lå det utover ørkenen et fint, kornet lag, som fint rim på jorden. [15]Da Israels barn så det, sa de til hverandre: Hva er det? – for de visste ikke hva det var. Da sa Moses til dem: Det er det brødet Herren har gitt dere å ete.»

Samme kveld – «mellom de to aftenstundene» (v. 12; se 12,6) – kom det vaktler og dekket leiren. Ordet for at de «kom», brukes om store hærer som rykker fram.

Noen mener det var *kata*, en slags rapphøne som finnes i store mengder i Arabia, Kanaan og Syria, og som flyr i så tette flokker at arabiske gutter ofte slår ned to eller tre på en gang med en kjepp.

Men også vaktlene kommer om våren i veldige flokker nordover fra det indre av Afrika og vender tilbake om høsten. Da kommer de noen ganger så utmattet fram at en kan fange dem med hånden. En slik flokk av vaktler førte Gud nå fram og lot dem falle ned i Israels leir, så den ble helt dekket.

Om morgenen lå det dugg rundt leiren. Da duggen var borte – det vil si da tåken som duggen kom fra, hadde lettet – lå det utover ørkenen noe fint og kornet, fint som rim på jorden. Det sjeldne hebraiske ordet som betegner hvordan det så ut, er usikkert. Best er kanskje «løpt sammen, størknet».

Da israelittene så dette, som de aldri hadde sett før, sa de til hverandre: *man hu* (מָן הוּא), «Hva er det?» For de visste ikke hva det var.

Man for «hva» hører til folkespråket og er blitt holdt fast i arameisk og etiopisk, så det må regnes som gammelt semittisk. Av spørsmålet *man hu* fikk det guddommelige brødet navnet *man* (v. 31), manna.

Noen har forklart ordet som «gave» eller «tildelt del», og Luther følger dem: «Man betyr på hebraisk rede penger, en gave eller presang.» Men den forklaringen passer ikke i sammenhengen. Hvordan kunne folket si «det er tildelt» når de ikke visste hva det var, og Moses måtte si dem at det var det brødet Herren hadde gitt dem å ete? Hadde de straks skjønt at det var mat Gud sendte dem, hadde Moses ikke trengt å si det.

V. 16–30. Hver fikk det han trengte

> «[16]Dette er det Herren har befalt: Sank så mye av dette som hver eter. En omer til hver som hører til husstanden deres. Enhver skal ta for dem som er i hans telt. [17]Israels barn gjorde så, noen sanket mye, andre lite. [18]Da de målte det i omeren, hadde den som hadde sanket mye, ikke noe til overs, og den som hadde sanket lite, manglet ikke noe. Alle hadde sanket etter som de trengte til mat. [19]Moses sa til dem: Ingen skal la noe av det bli igjen til neste morgen. [20]Men de adlød ikke Moses, noen lot noe være igjen til om morgenen. Da kom det makk i det, og det luktet vondt. Og Moses ble vred på dem. [21]Siden sanket de hver morgen etter som hver trengte. Men når solen brente hett, smeltet det.»

Da Moses hadde forklart hva mannaen var, ga han dem straks Guds forskrifter for hvordan de skulle sanke den. For det første skulle hver sanke etter det familien trengte, en omer til hver person. Etter v. 36 rommet den en tiendedel av en efa. De sanket da, «noen mye, andre lite», og målte det med omeren. Den som hadde sanket mye, hadde ikke noe til overs, og den som hadde sanket lite, manglet ikke noe.

De jødiske lærde forstår dette slik at enten de hadde sanket mye eller lite, så hadde de akkurat så mange omer som husstanden trengte når de målte det i teltene, så ingen hadde verken for mye eller for lite.

Calvin og andre kristne utleggere mener derimot at alt som var sanket, ble lagt i én haug og så målt ut til hver etter det han trengte. I det første tilfellet

viste Guds underfulle omsorg seg i at ingen kunne sanke mer eller mindre enn familien trengte. I det andre viste den seg i at alt som var sanket, svarte nøyaktig til det hele folket trengte. Guds omsorg ville være like underfull i begge tilfeller, men teksten taler klart for den gamle jødiske forståelsen.

For det andre bød Moses at ingen skulle la noe av det de hadde sanket, ligge igjen til neste morgen. Noen var ulydige, men det som ble liggende, ble til makk og luktet vondt. Israel skulle ikke bekymre seg for morgendagen (Matt 6,34), men ta imot det daglige brødet fra Gud og nyte det i lydighet mot giveren. Sankingen skulle skje om morgenen, for når solen brente hett, smeltet det.

V. 22–26. Sabbaten

> «[22]Den sjette dagen sanket de dobbelt så mye brød, to omer for hver. Alle folkets høvdinger kom og meldte dette til Moses. [23]Da sa han til dem: Det er det Herren har sagt. I morgen er det sabbat, hellig sabbat for Herren. Bak nå det dere vil bake, og kok det dere vil koke! Men alt det som blir til overs, skal dere legge til side og gjemme til i morgen. [24]Så lot de det ligge til om morgenen, som Moses hadde befalt. Da luktet det ikke vondt, og det kom heller ikke makk i det. [25]Moses sa: Et det i dag! For i dag er det sabbat for Herren, i dag finner dere ikke noe på marken. [26]Seks dager skal dere sanke det, men på den sjuende dagen er det sabbat, da finnes ingenting.»

Gud ga også gaven sin slik at sabbaten ble helliget ved den, og slik ble veien banet for at den senere ble helliget ved loven.

Den sjette dagen i uken ga dobbelt så mye, to omer for hver person. Da folkets høvdinger meldte dette til Moses, sa han: «I morgen er det sabbat, hellig sabbat for Herren.» De skulle bake og koke det de trengte for dagen, og gjemme resten til neste dag, for på sabbaten ville de ikke finne noe på marken. Det gjorde de, og det som ble gjemt til sabbaten, luktet ikke vondt, og det kom ikke makk i det.

Av denne hendelsen går det klart fram at israelittene ikke kjente til noen sabbatsordning på den tiden. Veien ble banet i praksis her, men det var først ved de ti bud at sabbaten ble gjort til en lovfestet ordning (se 20,8 ff.). Ordet *sjabbaton* (שַׁבָּתוֹן) er et abstrakt ord som betyr «hvile». *Sjabbat* (שַׁבָּת) betegner egentlig den som holder hvile. Derfra ble det fast navn på den sjuende dagen i uken, som skulle holdes som hviledag for Herren.

V. 27–30. Noen gikk ut for å sanke

> «[27]Likevel gikk noen av folket ut den sjuende dagen for å sanke, men de fant ikke noe. [28]Da sa Herren til Moses: Hvor lenge vil dere nekte å holde mine bud og mine lover? [29]Se! Herren har gitt dere sabbaten. Derfor gir han dere på den sjette dagen brød for to dager. Bli hjemme, hver hos seg! Ingen skal forlate sitt sted den sjuende dagen. [30]Så hvilte folket på den sjuende dagen.»

Den sjuende dagen gikk noen av folket ut for å sanke manna, enda Moses hadde befalt dem noe annet, men de fant ingenting. Da refset Gud dem for at de sto hans bud imot, og påla dem å holde seg stille hjemme den sjuende dagen. Gjennom budene israelittene skulle holde når det gjaldt mannaen, fikk denne gaven preg av en fristelse, en prøve på deres lydighet og tro (jf. v. 4).

V. 31–36. Hva mannaen var

«[31]Israelittene kalte det manna. Det liknet korianderfrø og var hvitt, og det smakte som honningkake.»

Mannaen var «som korianderfrø, hvit, og den smakte som kake med honning». Etter 4 Mos 11,7–8 så den ut som bdellium, en duftende og gjennomsiktig harpiks som likner voks (1 Mos 2,12). Den ble malt på håndkvern eller støtt i morter, kokt i gryter eller bakt i asken, og smakte som oljekake, det vil si søte kaker kokt i olje.

Dette «himmelbrødet» (Sal 78,24; 105,40) ga Herren sitt folk første gang på en årstid og et sted der det ennå finnes naturlig manna. På Sinai-halvøya finnes det vanligvis i juni og juli, noen ganger alt i mai. Mest er det i traktene rundt Sinai, men også i Wadi Gharandel og Taiyibeh.

I varme netter siver det ut fra greinene på tarfa-treet, en slags tamarisk, og faller ned som små kuler på de visne bladene og kvistene under trærne. Det blir sanket før soloppgang, for det smelter i solvarmen. I svært regnfulle år finnes det i store mengder i seks uker, men mange år uteblir det helt. Det ser ut som gummi og smaker søtt, som honning.

Det er altså påfallende likheter mellom mannaen i Bibelen og tamariskmannaen. Stedet der israelittene først fikk mannaen, er det samme der den finnes i dag. Tiden er også den samme, for den femtende dagen i den andre måneden (v. 1) faller midt i mai eller noe senere.

Likheten i farge, form og utseende er også tydelig. Tamariskmannaen beskrives riktignok som skitten gul, men det sies også at den er hvit når den faller på steiner. Den faller på jorden i korn, blir sanket om morgenen, smelter i solvarmen og smaker som honning.

Men peker disse likhetene på en sammenheng mellom den naturlige mannaen og Skriftens manna, så viser forskjellene, som alle innrømmer, like tydelig at himmelbrødet var et under. Det ser vi straks av at israelittene fikk mannaen i førti år, i alle deler av ørkenen, til alle årstider og i store nok mengder til et så stort folk.

Etter v. 35 åt de manna til de kom til bebodd land, til grensen av Kanaans land. Etter Jos 5,11–12 opphørte mannaen da de holdt påske etter at de var kommet over Jordan, og åt av landets grøde dagen etter påsken.

Ingen av disse utsagnene skal presses til å bety at israelittene ikke åt noe annet brød enn manna i alle de førti årene. De sier bare at israelittene ikke fikk mer manna etter at de var kommet inn i det bebodde Kanaan. Mannaens tid, ørkenmatens tid, var helt slutt, og tiden med brød av korn, den vanlige maten i et bebodd land, begynte da de holdt påske på Jerikos sletter og åt usyret brød og ristet korn av landets grøde.

For også i ørkenen hadde israelittene annen føde. De hadde ført store flokker av småfe og storfe med seg ut av Egypt (12,38; 17,3), og dem hadde de fortsatt både ved Sinai (34,3) og ved Edoms grense og øst for Jordan (4 Mos 20,19; 32,1). Feet ga dem melk og kjøtt til mat og ull, hår og skinn til klær.

Det bodde også andre stammer i ørkenen, som ismaelittene og amalekittene, og de levde av de samme kildene som israelittene måtte ha hatt tilgang til. Enda

i dag finnes det steder i ørkenen der beduinene sår og høster, og før var det trolig mange flere.

Israelittene vandret heller ikke hele tiden. Etter at dommen var falt om at de skulle bli i ørkenen i førti år, kan de ha blitt værende på enkelte leirplasser i måneder, kanskje i år, og der kunne de så og høste der jorden tillot det.

Mye kunne de også kjøpe av karavanene som dro gjennom ørkenen, eller av stammene som bodde der. Ett sted leser vi at de kjøpte mat og vann av edomittene (5 Mos 2,6–7). Og mens de var ved Sinai, hadde de hvetemel (3 Mos 8,2; 24,5 ff.; 4 Mos 7,13 ff.).

Men tross alt dette var ørkenen «stor og forferdelig» (5 Mos 1,19; 8,15). Det må ofte ha vært strekninger å dra gjennom og tider å holde ut der de naturlige kildene ikke strakk til for et så stort folk, eller slo helt feil. Derfor måtte Gud gripe inn ved under og gi folket sitt brød, vann og kjøtt på overnaturlig vis. Det står altså fast at Gud mettet Israel med manna i førti år, til de kom inn i et bebodd land der de kunne klare seg uten slike underfulle gaver.

Vi må på ingen måte tro at mannaen bare fantes i traktene rundt Sinai. Den nevnes uttrykkelig etter at israelittene hadde forlatt Sinai (4 Mos 11,7 ff.), og også da de hadde dratt rundt Edoms land (4 Mos 21,5).

Men om mannaen fortsatte utenfor selve ørkenen – i Gilead og Basan, kong Sihons og kong Ogs riker, der det ikke manglet åkrer, vingårder og brønner (4 Mos 21,22), eller på Moabs sletter overfor Jeriko, der de tok rikt bytte fra midjanittene – kan ikke avgjøres verken den ene eller den andre veien.

Mannaen skulle jo dekke mangelen på brød, enten helt eller der det fantes noe brød, men ikke nok. Da kan en tenke seg at det ikke var noen slik mangel i disse bebodde og fruktbare traktene. Etter Jos 1,11 var det der rikelig med forsyninger til overgangen over Jordan.

Siden det var flere trær og mer vekst i ørkenen den gang enn nå, er det også mulig at det fantes naturlig manna flere steder enn i dag, og i langt større mengder.

Likevel er mengden israelittene sanket hver dag, en omer på hver person, eller minst omkring et kilo, fortsatt et Guds under. Det betyr ikke at de sanket så mye hver dag i førti år, men at de kunne sanke og sanket så mye dag for dag når og hvor de andre kildene slo feil.

Dessuten var Guds manna forskjellig fra tamariskens naturlige produkt både i opphav og i sammensetning. Tamariskmannaen likner den i utseende, farge og smak, men etter kjemisk analyse inneholder den ikke mel, bare sukkerstoff, så kornene ikke er fastere enn voks. Den mannaen Israel fikk, var derimot så hard at den kunne males på kvern og støtes i morter. Den inneholdt så mye mel at det ble laget kaker av den og bakt. Da smakte den som honningkake eller søtt bakverk laget med olje, og den kunne godt erstatte vanlig brød.

Like stor er forskjellen i opphav. Israels manna falt over leiren med morgenduggen (v. 13–14; 4 Mos 11,9), altså tydeligvis ut av luften. Derfor kunne det sies at Herren lot den regne ned fra himmelen (v. 4). Tamariskmannaen drypper derimot ned på jorden fra buskens tynne kvister. Selv om Bibelens manna kan ha hatt sammenheng med det tamarisken gir, var den ikke så uløselig bundet

til disse buskene at den bare kunne falle til jorden med duggen etter hvert som den siver ut av greinene.

Vi kan altså verken nekte for at det var en sammenheng mellom de to, eller forklare gaven av den himmelske mannaen som en ubegrenset mangedobling av denne naturgaven. Vi ser heller himmelbrødet som et verk og en gave av Guds nåde. Nåden fyller hele naturen med sine krefter og frembringelser og tar dem i bruk for sine frelsesformål. Slik skaper den av det naturlige noe helt nytt, som overgår naturens vanlige frembringelser både i art og mengde, like mye som naturens rike overgås av nådens og herlighetens rike.

V. 32–36. Krukken med manna

> «[32]Moses sa: Så har Herren befalt: Fyll en omer med manna og gjem den for deres etterkommere, så de kan se det brødet jeg ga dere å ete i ørkenen da jeg førte dere ut av landet Egypt. [33]Så sa Moses til Aron: Ta en krukke og legg i den en full omer manna. Sett den ned for Herrens åsyn, den skal gjemmes for deres etterkommere. [34]Som Herren hadde befalt Moses, slik satte Aron krukken ned foran Vitnesbyrdet til å gjemmes. [35]Israels barn åt manna i førti år, til de kom til bebodd land. De åt manna helt til de kom til grensen av Kanaans land. [36]En omer er tiendedelen av en efa.»

Herren bød Moses å gjemme en full omer manna som et varig minne om dette Guds brød for de kommende slektene. Aron satte derfor en krukke med manna «for Herrens åsyn», eller mer nøyaktig «foran Vitnesbyrdet», det vil si lovens tavler (se 25,16), eller etter jødisk tradisjon i paktens ark (Hebr 9,4). Det blir fortalt her på forhånd (v. 34–35), for å samle alt som er viktig om mannaen.

Ordet for «krukke» betyr en krukke eller flaske, ikke en kurv. Den greske oversettelsen kaller den en krukke av gull, men det står ikke noe om det i grunnteksten.

Til slutt oppgis det i det vanlige målet, efa, hvor mye manna hver enkelt sanket for dagen – den mengden som ble gjemt i helligdommen.

Den vanlige oppfatningen at *omer* (עֹמֶר) var navnet på et hulmål, har ikke noe grunnlag i Skriften. Ordet omer brukes aldri om et mål utenom i dette kapitlet, og tiendedelen av en efa kalles ellers, også i Mosebøkene, alltid «tiendedelen av en efa» (3 Mos 5,11; 4 Mos 5,15; 28,5) eller «en tiendedel» (2 Mos 29,40; 3 Mos 14,10 og i alt omkring tretti ganger).

Omeren var et lite kar, en kopp eller skål, som hørte til innboet i hvert hus. Den var alltid like stor og kunne derfor brukes som mål når det trengtes.[2]

[2]Omer var egentlig navnet på et drikkekar, slik folk i Østen gjerne bar med seg på reiser gjennom ørkenen for å øse opp vann fra en bekk eller kilde. Det var i dette karet israelittene, som ikke hadde andre kar, sanket mannaen.

Kapittel 17. Vannet fra klippen og Amalek

V. 1–7. Leiren i Refidim

«[1]Så dro hele Israels barns menighet fra ørkenen Sin i dagsreiser etter Herrens befaling. De slo leir i Refidim. Der hadde folket ikke vann å drikke.»

Fra ørkenen Sin dro israelittene videre «i dagsreiser», det vil si i flere etapper der de slo leir og brøt opp igjen, til Refidim ved Horeb. Der fant de ikke vann. Etter 4 Mos 33,12–14 slo de leir to ganger mellom ørkenen Sin og Refidim, i Dofka og i Alusj.

Hvor Refidim lå, kan bestemmes med rimelig sikkerhet. V. 6 sammenholdt med 18,5 viser at stedet må søkes ved Horeb, og etter at de hadde forlatt Refidim, nådde israelittene Sinai-ørkenen på én dagsmarsj (19,2).

Den eneste veien inn mot Horeb og Sinai der et helt folk kunne dra fram, går gjennom den store Sheikh-dalen. Derfor må Refidim ha ligget der denne dalen munner ut i den vide sletten er-Rahah. Det kan ikke ha ligget i det trange passet med «Moses' sete», for det ligger en dagsreise fra foten av Sinai, og derfra kunne ikke folket ha nådd Sinai-ørkenen på én dag.

Heller ikke kan det ha vært ved kilden Abu Suweirah, tre timer nord for Sinai. Der er dalen bare omkring fire hundre meter bred og stengt av høye klipper på begge sider, så det er ikke plass for et helt folk. Kilden der er riktignok liten, men tørker aldri ut, og det passer ikke med vannmangelen i Refidim. Den står heller ikke «på klippen ved Horeb», så den kan ikke være kilden Moses slo fram.

Fra Wadi Nasb i ørkenen Sin til Sheikh-dalens munning ved er-Rahah er det i alt omkring tjuefem timers vei. Det kunne israelittene tilbakelegge på tre dager, svarende til de tre leirstedene Dofka, Alusj og Refidim. Et spor av navnet Dofka er kanskje bevart i el-Tabbacha, et sted i en trang klippedal der den reisende Seetzen så noen egyptiske oldtidsminner. Alusj må vi søke ved inngangen til Sheikh-dalen, for ellers kunne ikke israelittene ha nådd Refidim på én dag.

V. 2–7. Massa og Meriba

«[2]Derfor trettet folket med Moses og sa: Gi oss vann, så vi får drikke! Moses svarte dem: Hvorfor tretter dere med meg? Hvorfor frister dere Herren? [3]Men folket tørstet etter vann, de knurret mot Moses og sa: Hvorfor har du ført oss

> opp fra Egypt for å la oss og barna våre og buskapen vår dø av tørst? [4]Da ropte Moses til Herren og sa: Hva skal jeg gjøre med dette folket? Det er ikke langt fra at de steiner meg! [5]Herren sa til Moses: Gå fram foran folket og ta med deg noen av Israels eldste. Din stav, som du slo i elven med, ta den i hånden og gå! [6]Se, jeg vil stå der foran deg på klippen ved Horeb. Du skal slå på klippen, og det skal flyte vann ut av den, så folket får drikke. Og Moses gjorde så mens Israels eldste så på. [7]Han kalte stedet Massa og Meriba, fordi Israels barn trettet med ham, og fordi de fristet Herren og sa: Er Herren iblant oss eller ikke?»

Da det ikke var vann å drikke i Refidim, knurret folket mot Moses fordi han hadde ført dem ut av Egypt for at de skulle dø av tørst i ørkenen. Denne knurringen kalte Moses å «friste Herren», det vil si å tvile i vantro på at Herren var nær med sin nåde og ville hjelpe dem (v. 7).

Folket viste dermed ikke bare utakknemlighet mot Herren, som hittil hadde grepet så herlig og underfullt inn i hver nød. De viste også mistillit til Herrens ledelse og til at Moses var sendt av Gud, og en vantroens utålmodighet som truet med å bryte ut i åpent opprør mot Moses. «Det er ikke langt fra at de steiner meg», sa han til Gud.

Likevel grep Guds langmodighet og nåde inn også denne gangen. Han hjalp dem i nøden uten å straffe knurringen.

Moses skulle gå foran folket sammen med noen av de eldste og ta med seg staven han hadde slått Nilen med. Ved klippen på Horeb skulle han slå på klippen der Gud ville stå foran ham, og da skulle det komme vann ut av den. De eldste skulle være øyenvitner til underet og vitne om det for det vantro folket – så ingen kunne påstå at det hadde vært kilder der fra gammel tid, som den jødiske utleggeren Rasji sier.

At Herren sto foran Moses på klippen, betydde at Gud hjalp ham i sin nåde. Uttrykket «stå foran» brukes ofte om en tjener som står foran sin herre for å ta imot og utføre hans befalinger. Slik nedlot Herren seg til å komme Moses til hjelp og stå sitt folk bi med sin allmakt.

Hans nådige nærvær fikk vannet til å strømme ut av den harde, tørre klippen – men først da Moses slo på den med staven, så folket på ny skulle se at han hadde fått overnaturlig makt til å gjøre under. Nøyaktig hvor vannet sprang fram, kan vi ikke si. Det er slett ingen grunn til å legge det til toppen av det som i dag kalles Horeb (Ras es-Sufsafeh), der en har utsikt over hele sletten er-Rahah.

Etter det vantro folkets oppførsel fikk stedet navnene Massa og Meriba, «fristelse og trette», så denne synden aldri skulle bli glemt (se 5 Mos 6,16; Sal 78,20; 95,8; 105,41).

V. 8–16. Kampen mot Amalek

> «[8]Så kom Amalek og stred med Israel i Refidim. [9]Da sa Moses til Josva: Velg oss ut mannskap, dra så av sted og strid mot Amalek! I morgen vil jeg stå øverst på haugen med Guds stav i hånden. [10]Og Josva gjorde som Moses hadde sagt ham. Han stred mot Amalek. Og Moses, Aron og Hur steg opp øverst på haugen. [11]Da gikk det slik at så lenge Moses holdt sin hånd løftet, hadde Israel overtaket, men når han lot hånden synke, da fikk Amalek overtaket. [12]Men da Moses' hender ble tunge, tok de en stein og la under ham, og han satte seg på

den. Og Aron og Hur støttet hans hender, en på hver side. Så holdt hans hender
seg støe helt til solen gikk ned. [13]Og Josva slo Amalek og folkene hans med
sverdets egg.»

Vannmangelen var nettopp avhjulpet da Israel måtte ta opp kampen mot amalekittene. De hadde falt over baktroppen og slått den (5 Mos 25,18).

Stammen nedstammet fra en sønnesønn av Esau (1 Mos 36,12), og at den allerede på Moses' tid var blitt en så stor makt, er lett å forstå. Det må ha gått til på samme måte som med Edoms ledende ætter, som var blitt et mektig folk ved å legge under seg og ta opp i seg den eldre befolkningen i Se'ir-fjellene.

Amalekittene var nok kommet til traktene rundt Sinai av samme grunn som beduinene i dag forlater lavlandet ved sommerens begynnelse og samler seg i fjellene på Sinai-halvøya: I lavlandet tørker gresset bort, mens beitet i fjellene holder seg grønt mye lenger fordi luften er kjøligere.

Der falt de over israelittene, trolig i Sheikh-dalen, der baktroppen var blitt liggende etter hovedflokken. De ville ikke bare plyndre eller strides om området og beitene. De ville angripe Israel som Guds folk og om mulig utrydde det. Det viser Guds befaling om å utslette Amalek (v. 14), og enda tydeligere Bileams ord om Amalek som «det første blant hedningefolkene» (4 Mos 24,20) – det fremste av dem.

I Amalek begynte hedningeverden den kampen mot Guds folk som tar sikte på å ødelegge det, og som bare kan ende med at verdens ugudelige makter blir helt tilintetgjort.

Eldre teologer pekte ganske riktig på den dypeste grunnen til fiendskapet: Amalek, som var av Esaus ætt, fryktet at den velsignelsen Jakob hadde fått og tatt fra Esau, nå skulle bli oppfylt, særlig da israelittene kom med så stor makt for å ta det lovede landet i eie.

At denne kampen hadde en særlig betydning, går ikke bare fram av Guds befaling om å utslette amalekittene og føre Herrens krig mot Amalek fra slekt til slekt (v. 14 og 16). Det går også fram av måten Moses førte Israel til kamp og seier på.

I Egypt og på veien hadde han gjort alle undrene ved å rekke ut staven. Denne gangen lot han sin tjener Josva velge ut menn og kjempe med sverdet, mens han selv gikk sammen med Aron og Hur opp på toppen av en haug. Der holdt han Guds stav oppe i hendene for å skaffe stridsmennene seier ved bønnens åndelige våpen.

Josva, som her for første gang trer fram i Moses' tjeneste, het egentlig Hosea (*Hosjea*, הוֹשֵׁעַ). Han var en høvding i Efraims stamme (4 Mos 13,8.16; 5 Mos 32,44). Navnet Josva (*Jehosjua*, יְהוֹשֻׁעַ, «Herren er hjelp») fikk han trolig da han gikk i Moses' tjeneste, enten før eller etter slaget mot amalekittene (4 Mos 13,16).

Hur hadde også en framskutt stilling i folket sammen med Aron (24,14). Han var sønn av Kaleb, Hesrons sønn, Judas sønnesønn (1 Krøn 2,18–20), og farfar til Besalel, som bygde tabernaklet (31,2; 35,30; 38,22). Etter jødisk tradisjon var han gift med Mirjam.

Slaget sto dagen etter det første angrepet (v. 9). Haugen (*giv'a*, ikke Horeb-fjellet) der Moses sto med Aron og Hur under slaget, kan ikke stedfestes

nøyaktig. Trolig var det på et høydedrag nord for er-Rahah og Sheikh-dalen, eller på platået nordøst for Horeb-fjellene.

Moses gikk opp på haugen for å se slaget. Aron og Hur tok han med seg, ikke som adjutanter som skulle bringe ordrene hans til Josva og hæren, men for å støtte ham i hans egen del av kampen: å holde hånden oppe med Guds stav.

For å forstå dette tegnet må vi merke oss at v. 11 riktignok bare taler om at han løftet og senket hånden (i entall), men at Aron og Hur etter v. 12 støttet begge hendene, en på hver side. Moses løftet altså ikke hendene vekselvis, men grep staven med begge hender og holdt den oppe.

Targumene, rabbinerne, kirkefedrene, reformatorene og nesten alle nyere utleggere har nærmest samstemmig sett de løftede hendene som bønnens tegn og holdning.

Kurtz mener derimot at Moses med hånden løftet sto som en hærfører som leder slaget, og at staven ble holdt opp foran Israels stridsmenn som et seiersbanner. Det strider mot skikken i hele Det gamle testamente, der alle fromme som ber, løfter hendene til Gud i himmelen.

Kurtz' forklaring kan heller ikke bevises ut fra v. 15–16. Staven var nok et banner for Israel om seier over fienden, men ikke fordi Moses ledet slaget som øverstkommanderende – kommandoen hadde han jo gitt til Josva. Det var heller ikke slik at han ved staven ga stridsmennene guddommelige krefter. Da ville han ikke ha løftet den opp, men rakt den ut over eller mot de stridende, slik han gjorde ved alle de andre undrene med staven.

Ville han holde staven fram for Israel som et seiersbanner, ville han heller ikke ha trukket seg tilbake til en haug borte fra slagmarken. Da ville han selv ha båret den foran hæren eller gitt den til Josva eller Aron, så de kunne bære den i spissen.

Når de løftede hendene ga stridsmennene den styrken de trengte for å seire, var det fordi Moses ved staven hentet denne kraften ned ovenfra, fra den allmektige Gud i himmelen. Det skjedde ikke ved at han tankeløst holdt staven i været, men ved kraften i bønnen hans.

Bønnen kom til uttrykk i at han løftet hendene med staven, og den ble styrket ved det, for Gud hadde utvalgt denne staven og alt brukt den som et middel når han åpenbarte sin allmakt til frelse. Ellers kan vi ikke forklare hvorfor det gikk slik i slaget når han løftet og senket staven.

Så lenge Moses holdt staven oppe, hentet han seierskraft ned fra Gud til Israel ved sin bønn. Men når han lot den synke fordi kreftene i hendene sviktet, hentet han ikke lenger Guds kraft ned, og Amalek fikk overtaket.

Den løftede staven var altså ikke et tegn for de stridende israelittene, for det er slett ikke sikkert at de kunne se den i kampens hete. Den var et tegn for Herren. Den bar så å si Moses' ønsker og bønner opp til Gud og hentet seierskraft ned fra Gud til Israel.

At Moses gjorde det slik, kommer av hvor viktig dette slaget var. Med amalekittene tok hedningeverden opp kampen mot Guds folk. Forbildet på den gudfiendtlige hedningeverden reiste seg mot Herrens folk, som var forløst fra trelldommen i Egypt og var på vei til Kanaan, og ville stenge det ute fra den lo-

vede arven. Derfor fikk Israels kamp mot denne fienden forbilledlig betydning for hele Israels framtidige historie.

Israel kunne ikke seire med sverdet alene. Det kunne bare vinne ved Guds kraft, som kommer ned ovenfra og blir gitt ved bønnen og de nådemidlene folket var blitt betrodd.

Det midlet Moses nå hadde, var staven, som så å si var en kanal som allmaktens krefter strømmet til ham gjennom. Som oftest brukte han den etter Guds anvisning. Men Gud hadde ikke lovet ham underfull hjelp i kampen mot amalekittene, og derfor løftet han hendene med staven i bønn til Gud for å sikre sitt stridende folk Herrens hjelp.

Til sist ble han utmattet. Da hendene og staven sank, stanset strømmen av guddommelig kraft, og derfor måtte armene hans støttes så de holdt seg støtt rettet oppover (*emuna*, אֱמוּנָה, egentlig «fasthet») til fienden var helt slått. Av dette skulle Israel lære at i alle kamper mot verdens ugudelige makter kan det bare få kraft til å seire ved stadig å løfte hendene i bønn. «Og Josva slo Amalek og folkene hans med sverdets egg», det vil si uten nåde (se 1 Mos 34,26).

V. 14–16. «Herren er mitt banner»

> «[14]Herren sa til Moses: Skriv dette i boken, så dere husker, og prent det i Josvas ører! For jeg vil helt utslette minnet om Amalek over hele jorden. [15]Så bygde Moses et alter og kalte det: Herren er mitt banner. [16]Og han sa: En hånd er utrakt fra Herrens trone! Herren skal stride mot Amalek fra slekt til slekt.»

(Keil: «Hånden mot Herrens trone! Krig for Herren mot Amalek fra slekt til slekt!»)

Fordi dette slaget og denne seieren hadde så stor betydning, skulle Moses skrive det ned til minne «i boken», den boken som var bestemt til å bevare Guds underfulle gjerninger. Og han skulle «prente det i Josvas ører», det vil si gjøre kjent for ham og innprente ham at Herren helt ville utslette minnet om Amalek under himmelen. Det var ikke for at Josva skulle fullbyrde denne dommen da Kanaan ble inntatt, men for å styrke hans tillit til at Herren ville hjelpe mot alle Israels fiender.

I 5 Mos 25,19 får israelittene befaling om å utslette Amalek når Gud har gitt dem ro for alle fiendene rundt dem i Kanaans land.

For å prise Gud for hjelpen bygde Moses et alter som han kalte «Herren er mitt banner». Samtidig sa han: «Hånden mot Herrens trone (eller banner)! Krig for Herren fra slekt til slekt!» Det står ikke noe om at det ble ofret på dette alteret. Trolig skulle alteret, som et sted for tilbedelse og takkoffer, med sitt talende navn bare være et minnesmerke for etterslekten om Herrens nådige hjelp, og Moses' ord skulle være et løsen for Israel som holdt denne Guds gjerning levende i minnet hos folket i alle slekter.

Ordene i v. 16 er dunkle, mest fordi ordet *kes* (כֵּס) bare forekommer her. De gamle oversettelsene tar det som en form av *kisse*, «trone», og gjengir: «hånden på Herrens trone». Noen forstår det slik at Gud legger hånden på tronen for å sverge, andre at hånden står for makt, og atter andre at det er amalekittene som har lagt hånd på Herrens trone, det vil si på Israel.

Men betyr ordet «trone», kan ordene knapt forstås annerledes enn «hånden løftet mot Herrens trone i himmelen – krig for Herren» osv. Slik forstått formaner de Israel til å følge Moses' eksempel og føre krig mot Amalek med hendene løftet mot Herrens trone.

De fleste nyere utleggere mener at *kes* er en skrivefeil for *nes* (נֵס), «banner»: «hånden på Herrens banner». Mot dette kan det reises mange innvendinger. Men selv om vi godtar det, må vi ikke forstå «Herrens banner» om Moses' stav. Det er alteret med navnet «Herren er mitt banner», som tegn og minnesmerke om den seierrike hjelpen Gud ga i kampen mot amalekittene.

Kapittel 18. Jetro hos Moses

V. 1–12. Jetro kommer til leiren

«[1]Jetro, presten i Midian, Moses' svigerfar, fikk høre alt det Gud hadde gjort for Moses og for sitt folk Israel, hvordan Herren hadde ført Israel ut av Egypt. [2]Da tok Jetro, Moses' svigerfar, med seg Sippora, Moses' kone, som Moses før hadde sendt hjem, [3]og hennes to sønner. Den ene hette Gersjom, for Moses hadde sagt: Jeg er blitt gjest i et fremmed land. [4]Den andre hette Elieser, for han hadde sagt: Min fars Gud var min hjelp og fridde meg fra faraos sverd. [5]Jetro, Moses' svigerfar, kom med hans sønner og hans kone. Han kom til ham i ørkenen, der hvor Moses hadde slått leir, ved Guds berg. [6]Og han sendte bud til Moses og sa: Jeg, din svigerfar Jetro, kommer til deg med din kone og hennes to sønner.»

Amalekittene hadde møtt Israel med fiendskap, som forbildet på de hedningene som skulle kjempe mot Guds folk og Guds rike.

Men like etter kom Jetro, presten i Midian, til Israels leir. Han kom ikke bare som Moses' svigerfar for å føre hustruen og barna tilbake til ham. Han kom også med glad bekjennelse av alt Herren hadde gjort for israelittene da han fridde dem ut av Egypt. Han ville bære fram brennoffer for Israels Gud og holde offermåltid med Moses, Aron og alle Israels eldste. Slik trådte Jetro inn i åndelig fellesskap med Guds folk som førstegrøden av de hedningene som en gang skulle søke den levende Gud.

Både amalekittene og midjanittene nedstammet fra Abraham og var i blodsslekt med Israel. Derfor ble de to ulike måtene de møtte israelittene på, et forvarsel og forbilde på de to måtene hedningeverden skulle møte Guds rike på. (Om Jetro, se 2,18; om Moses' hustru og sønner, se 2,21–22; om uttrykket i v. 2, «som Moses før hadde sendt hjem», se 4,26.)

Jetro kom til Moses «i ørkenen, der hvor Moses hadde slått leir, ved Guds berg». Guds berg er Horeb (3,1), og leirstedet er Refidim ved Horeb, der Sheikhdalen munner ut i sletten er-Rahah (17,1). Området kalles ørken, og etter Robinsons skildring er traktene rundt denne dalen og sletten nettopp naken, vill og øde ørken.

Det som fikk presten Jetro til å føre hustruen og barna tilbake til svigersønnen, var budskapet om at Herren hadde ført Israel ut av Egypt (v. 1), og, som vi uten videre kan legge til, ført dem til Horeb.

Da Moses sendte hustruen og sønnene tilbake til Jetro, avtalte han trolig at de skulle komme til ham igjen når israelittene kom til Horeb. For da Gud første gang kalte Moses ved Horeb, sa han på forhånd at Israel skulle bli ført til dette fjellet når det var fridd ut av Egypt (3,12).[1]

V. 7–12. Jetro priser Herren og ofrer

> «[7]Da gikk Moses sin svigerfar i møte, bøyde seg for ham og kysset ham. De spurte hverandre hvordan det sto til. Så gikk de inn i teltet. [8]Moses fortalte sin svigerfar om alt det Herren hadde gjort med farao og med egypterne for Israels skyld, og om alle de vanskeligheter de hadde hatt på veien, og hvordan Herren hadde hjulpet dem. [9]Jetro ble glad over alt det gode Herren hadde gjort mot Israel, at han hadde befridd dem fra egypternes hånd. [10]Og Jetro sa: Lovet være Herren som frelste dere av egypternes hånd og av faraos hånd - han som fridde folket av egypternes hånd! [11]Nå vet jeg at Herren er større enn alle guder. For det har han bevist overfor dem som behandlet dette folket overmodig. [12]Og Jetro, Moses' svigerfar, ofret brennoffer og slaktoffer til Gud. Aron og alle Israels eldste kom og holdt måltid med Moses' svigerfar for Guds åsyn.»

Jetro sendte bud om at han var kommet, og Moses tok imot svigerfaren med den æren han hadde krav på. Da han hadde ført ham inn i teltet sitt, fortalte han ham alt det viktigste som hadde skjedd ved utferden fra Egypt, og om alle vanskelighetene de hadde møtt på veien, og hvordan Herren hadde fridd dem ut av dem alle.

Jetro gledet seg over det og brøt ut i lovprisning av Herren. Han bekjente at Herren er større enn alle guder, det vil si at han hadde vist seg opphøyd over alle guder. For Gud blir stor i menneskers øyne bare når han gjør sin storhet kjent ved å åpenbare sin allmakt. Lovprisningen satte Jetro så ut i handling med brennoffer og slaktoffer som han bar fram for Gud.

Slutten av v. 11 betyr: «… at han har vist seg stor i den saken der de (egypterne) handlet overmodig mot dem (israelittene)».

Neh 9,10 viser at det blir for snevert å tenke bare på at farao og hæren hans omkom i Rødehavet som straff for at de hadde villet drukne israelittene i vannet (1,22). Ordene gjelder alt egypterne gjorde for å undertrykke israelittene og holde dem tilbake. Herren hadde vist seg større enn alle guder ved alle plagene han sendte over Egypt, helt til farao og hæren hans gikk under i Rødehavet.

Ofrene Jetro bar fram for Gud, ble brukt til et offermåltid som Moses, Aron og alle de eldste var med på. Å «holde måltid for Guds åsyn» betyr å holde offermåltid. Det var et måltid for Guds åsyn fordi det ble holdt på et hellig offersted der Gud var til stede.

[1]Kurtz mener at det særlig var budet om seieren over Amalek som fikk Jetro til å dra. Men teksten sier tvert imot at det Jetro hadde hørt, var at Herren hadde ført Israel ut av Egypt. Det er heller ikke grunn til å legge besøket til Sinai-ørkenen etter lovgivningen. At Guds berg nevnes som leirstedet, taler snarere for Refidim enn mot det, og tiden der var lang nok: Fra israelittene kom til ørkenen Sin, kunne de nå Refidim på en uke, og etter slaget mot Amalek ble det fremdeles nok dager til Jetros besøk, offermåltidet, dagen da han så Moses dømme, og valget av dommere. Folket bodde jo samlet i én leir, og Moses forhandlet med det gjennom de eldste. Det er dessuten slett ikke sikkert at bare en halv måned gikk mellom ankomsten til ørkenen Sin og leiren ved Sinai, se 19,1.

V. 13–27. Jetros råd

«[13]Neste dag satt Moses og skiftet rett mellom folket, de sto omkring Moses fra morgen til kveld. [14]Da Moses' svigerfar så hvor meget han hadde å gjøre for folket, sa han: Hva er dette for et arbeid du legger på deg for folket? Hvorfor sitter du alene og dømmer mens folket står omkring deg fra morgen til kveld? [15]Moses svarte da sin svigerfar: Folket kommer til meg for å søke råd og hjelp hos Gud. [16]Når de har en sak, da kommer de til meg, og jeg skifter rett mellom dem og lærer dem Guds bud og lover. [17]Da sa Moses' svigerfar til ham: Det er ikke klokt det du gjør her. [18]Du må jo bli altfor trett, både du og dette folket som er med deg. For dette arbeidet er for tungt for deg, du makter ikke å gjøre det alene. [19]Men hør nå på meg! Jeg vil gi deg et råd, og Gud skal være med deg. Tre du fram for Gud på folkets vegne og legg sakene deres fram for ham. [20]Forklar budene og lovene for dem. Lær dem den veien de skal vandre og den gjerningen de skal gjøre. [21]Velg deg så ut dyktige menn av hele folket, menn som frykter Gud, troverdige menn, som hater urettferdig vinning. Sett dem til førere over dem, noen over tusen, noen over hundre, noen over femti og noen over ti! [22]De skal skifte rett mellom folket til enhver tid. Hver stor sak skal de komme til deg med, men hver liten sak skal de selv dømme i. Slik letter du byrden for deg selv, og de bærer den sammen med deg. [23]Dersom du gjør dette, og Gud pålegger deg det, da vil du kunne holde ut. Da vil også alt folket her kunne gå hjem i fred.»

Neste dag så Jetro hvordan Moses fra morgen til kveld var opptatt med å dømme folket. De kom til ham med alle sine tvister, så han kunne avgjøre dem etter Guds forskrifter.

Folket kom til Moses «for å søke råd og hjelp hos Gud» (v. 15), det vil si for å få en avgjørelse fra Gud. Oftest betyr uttrykket å spørre Gud ved et orakel, men her gjelder det å få Guds avgjørelse i omstridte saker.

Når Moses dømte i sakene folket kom med, gjorde han Guds forskrifter og lover kjent for folket. For hver avgjørelse bygde på en lov, og den kom, som all sann rett her på jorden, først og fremst fra Gud. Det er meningen i v. 16. Det betyr ikke, som Knobel mener, at Moses brukte tvistene som høvelige anledninger til å gi folket lover.

Jetro sa at denne ordningen ikke var klok (v. 17–18). Den ville slite ut både Moses og folket (*navel*, נָבֵל, egentlig «visne», se Sal 37,2). Folket ble slitne av den lange ventingen. Ut fra v. 23 å dømme tok de dessuten ofte loven i egne hender fordi avgjørelsen lot vente på seg, og slik undergravde de hele fellesskapets velferd. Og for Moses ble arbeidet nødvendigvis for stort, så han ikke i lengden kunne bære en slik byrde alene.

Jetro rådet ham (v. 19 ff.) til å sette dommere av folket over alle mindre tvister. Da skulle bare de vanskeligere sakene, som virkelig trengte en høyere avgjørelse fra Gud, komme til ham, så han kunne legge dem fram for Gud.

«Jeg vil gi deg et råd, og Gud skal være med deg» – det vil si hjelpe deg å følge rådet. Moses skulle tre fram for Gud på folkets vegne, legge sakene deres fram for Gud og stå i Guds sted når det gjaldt å dømme, eller, som Luther sier, «ta vare på folket for Gud».

For det første skulle han derfor lære folket Guds bud og hvordan de skulle vandre og leve – «veien» er hele livsførselen, «gjerningen» de enkelte handlingene.

For det andre skulle han velge ut dyktige menn (egentlig «menn med kraft», det vil si moralsk styrke, se 1 Kong 1,52) som dommere, menn som fryktet Gud, var oppriktige og uegennyttige («hater urettferdig vinning»). Dem skulle han sette til å skifte rett mellom folket. De skulle selv avgjøre de enklere sakene og bare sende de vanskeligere videre til ham. Slik skulle han lette sitt eget arbeid ved å dele byrden med disse dommerne.

Gjorde han dette, og Gud påla ham det – det vil si om Gud ville råde over hvordan planen ble satt ut i livet –, da kunne han holde ut, og folket kunne komme til sitt sted, det vil si til Kanaan, i god stand («i fred»).

V. 24–27. Dommerne blir innsatt

> «[24]Moses hørte på sin svigerfar og gjorde alt det han sa. [25]Han valgte ut dyktige menn av hele Israel og satte dem til høvdinger over folket, noen til førere over tusen, noen over hundre, noen over femti og noen over ti. [26]De skiftet rett mellom folket til enhver tid. Hver vanskelig sak kom de til Moses med, men i hver liten sak dømte de selv. [27]Så tok Moses avskjed med sin svigerfar, og han dro hjem til sitt eget land.»

Moses fulgte dette kloke rådet. Som han selv forklarer i 5 Mos 1,12–18, lot han folket velge ut vise, forstandige og velkjente menn blant overhodene i stammene. Dem satte han til dommere og påla dem å dømme rettferdig og uten å gjøre forskjell på folk.

Dommerne ble satt som høvdinger over tusen, hundre, femti og ti, etter mønster av den militære ordningen av folket på vandringen (4 Mos 31,14). Men inndelingen ble knyttet til folkets naturlige inndeling i stammer, slekter osv.

At tierinndelingen ikke var en vilkårlig oppdeling etter antall hoder, er tydelig. Dommerne ble valgt blant overhodene i stammene og etter stammene (5 Mos 1,13). Og stammenes større avdelinger, slektene, ble også kalt «tusener» (4 Mos 1,16; 10,4; Jos 22,14 osv.), nettopp fordi tallet på familiefedre i dem gjerne lå omkring tusen. Hundrer, femtier og tiere står derfor etter all sannsynlighet for mindre avdelinger av folket med omtrent så mange familiefedre. Også på arabisk kan for eksempel «tieren» brukes om en familie.

Forskjellen mellom de store eller vanskelige sakene og de små var denne: Saker som ingen bestemt lov kunne avgjøre, var store eller vanskelige. Saker som lett kunne avgjøres ut fra gjeldende lover eller alminnelige rettferdighetsregler, var enkle eller små. Hvordan de ulike dommerne sto i forhold til hverandre, og hva de hadde myndighet til, sier ikke loven noe nøyaktig om.

Om tallet på dommerne kan bare dette sies med sikkerhet: Grotius og Talmud regner med 600 dommere over tusen, 6000 over hundre, 12 000 over femti og 60 000 over ti, i alt 78 600 dommere, så det skulle bli én dommer på hver sjuende voksne. Det er helt feil.

Svarte tusenene til slektene, kan det ikke ha vært tusen menn i hver av dem. På samme måte må hundrene osv. ikke forstås som grupper på nøyaktig så mange personer, men som større og mindre slektsgrupper av en størrelse

vi ikke kjenner. Og selv om vi kjente den eller kunne anslå den, kunne vi ikke regne ut tallet på dommerne av det.

Teksten sier ikke at hver av disse gruppene hadde sin egen dommer. Av 5 Mos 1,15 kan vi heller slutte det motsatte: Dommerne ble valgt blant overhodene i stammene, så de må ha vært færre enn overhodene. Derfor kan de knapt ha vært mange hundre, for ikke å snakke om mange tusen.

Kapittel 19. Pakten forberedes ved Sinai

V. 1–4. Ankomsten til Sinai ørken

> «[1]På tremånedersdagen etter at Israels barn var dratt ut av landet Egypt, kom de til Sinai ørken. [2]De brøt opp fra Refidim og kom til Sinai ørken og slo leir i ørkenen. Israel leiret seg der midt imot fjellet.»

I den tredje måneden etter utgangen fra Egypt kom israelittene fra Refidim inn i Sinai ørken og slo leir der, rett foran fjellet. Hvilken dag i måneden det var, sier ikke teksten. Uttrykket «samme dag»[1] kan ikke bety den første dagen i måneden, for ingen dag er nevnt før.

Heller ikke kan «den tredje måneden» bety den tredje nymånen i året, altså den første dagen i den tredje måneden. Ordet for måned (*chodesj*, חֹדֶשׁ) kommer riktignok av et verb som betyr «være ny» og kunne derfor bety nymåne. Men i tidsangivelser brukes det aldri slik: Når måneden er nevnt, føyes dagen alltid til etterpå (som i 2 Mos 40,2.17; 1 Mos 8,5.13; 4 Mos 1,1). I Mosebøkene betyr ordet heller aldri nymåne, for nymånene kalles «månedenes begynnelse» (4 Mos 10,10; 28,11).

Er teksten uskadd og datoen ikke falt ut – noe som støttes av at de gamle oversettelsene stemmer med den hebraiske teksten – må «dag» her forstås i den alminnelige betydningen «tid», slik som i 1 Mos 2,4 og 4 Mos 3,1. Da oppgir teksten her, som i 4 Mos 9,1 og 20,1, bare måneden og ikke dagen. Om de kom til Sinai ørken i begynnelsen, midt i eller mot slutten av måneden, er derfor helt uvisst.

Den jødiske tradisjonen som legger lovgivningen til den femtiende dagen etter påsken, er altfor sen til å kunne regnes som historisk.

Sinai og Horeb. Sinai ørken er ørkenen foran fjellet der Herren steg ned på toppen og Moses gikk opp for å ta imot loven (19,20; 34,2). Så lenge Israel ble værende der, kalles fjellet alltid Sinai, og leirplassen kalles «Sinai ørken», aldri Horebs ørken (3 Mos 7,38; 4 Mos 1,1; 10,12).

Men i 2 Mos 33,6 kalles det samme stedet «Horeb-fjellet», og i 5. Mosebok heter det som regel bare «Horeb» (5 Mos 1,2.6.19; 4,10.15; 5,2; 29,1). Av dette ser vi at Sinai og Horeb i hovedsak er det samme.

---

[1] **«samme dag»** bajjom hasse, בַּיּוֹם הַזֶּה

Men overalt der forfatteren vil angi nøyaktig hvor loven ble gitt, bruker han navnet Sinai. Horeb må derfor ha vært den videre betegnelsen: Horeb var fjellkjeden, og Sinai var det enkelte fjellet i den som trådte fram da Israel kom til lovgivningens fjell. Dette skillet påviste Hengstenberg først, og det er nå allment godtatt.

Det er ingen grunn til å la navnet Horeb gjelde alle fjellene på Sinaihalvøya. Det er nok å forstå det om den sørlige og høyeste kjeden i de sentrale fjellene, og da kommer ikke Serbal-gruppen med. (*Lepsius' teori om at Sinai eller Horeb skal søkes i Serbal, har med rette ikke vunnet tilslutning.*)

Fjellet og sletta. Den sørlige kjeden kalles av arabiske geografer og beduinene Jebel Tur eller Jebel Tur Sina. Den har tre deler. Den midtre kaller araberne Jebel Musa («Mosesfjellet»), og de kristne kaller den Horeb eller Horeb-Sinai; da heter den nordlige og lavere toppen, Ras es-Sufsafeh, Horeb, og den sørlige og høyere Sinai. Den vestlige delen er Jebel Humr med Katarinafjellet i sør, kjedens høyeste punkt, og den østlige er Jebel ed-Deir («Klosterfjellet»).

Ved denne kjeden ligger to sletter som har plass til en stor leir. Den ene er er-Rahah-sletta nord og nordvest for Horeb-Sinai. Den er omtrent to og en halv kvadratkilometer stor og blir betydelig utvidet av Sheikh-dalen, som munner ut i den fra øst. I sør reiser Horeb seg nesten loddrett med sine granittklipper, 350–450 meter høyt.

Den andre er es-Sebaije-sletta sørøst for Sinai, det vil si Jebel Musa i snevrere forstand. Den er flere hundre meter bred og flere kilometer lang og stiger som et amfiteater mot fjellene i sør og øst, som hever seg svært jevnt og ikke blir særlig høye. Fra denne sletta, skriver Ritter, ser Jebel Musa ut som «en høy og prektig fjellkjegle som rager langt over de lave grushaugene omkring».

Siden Robinson besøkte Sinai, har er-Rahah-sletta stort sett vært regnet som stedet der Israel slo leir. Robinson mente selv at han hadde funnet Bibelens Sinai i den nordlige toppen, Ras es-Sufsafeh.

Men Ritter, Kurtz og andre har sluttet seg til dem som først viste hvor godt es-Sebaije-sletta passer for en stor folkemengde. De regner Jebel Musa i snevrere forstand – den sørlige toppen i den midtre gruppen, som tradisjonen alt hadde pekt ut som lovgivningens fjell – for det sanne Sinai, der Moses tok imot loven fra Gud. Og de regner es-Sebaije-sletta som stedet Moses førte folket til den tredje dagen.

Denne sletta passer langt bedre enn er-Rahah til å samle folket. For det første stiger åsene i bakgrunnen jevnt opp som i et amfiteater og kan romme mange mennesker, mens fjellene rundt er-Rahah er så bratte og ulendte at folket ikke kunne stilles opp der.

For det andre heller sletta oppover mot øst og sør, så selv de bakerste rekkene kunne se Sinai i all sin veldige majestet. Er-Rahah heller derimot nedover mot nord, så de som sto bakerst, ville ha fått utsikten til Ras es-Sufsafeh helt sperret av dem foran. (*Strauss skriver:* «*Det er en slette som synes skapt til å samle en stor mengde rundt foten av fjellet.*»)

Leiren lå på es-Sebaije-sletta. Men svarer es-Sebaije-sletta så helt til Bibelens opplysninger at vi uten tvil må regne den som stedet der Guds folk ble ført

fram til foten av fjellet, kan ikke leiren i Sinai ørken ha ligget på er-Rahah-sletta. Allerede navnet «Sinai ørken» passer dårlig med den tanken. Er Det gamle testamentes Sinai det samme som Jebel Musa, kunne ikke er-Rahah godt kalles Sinai ørken, for Sinai kan ikke en gang ses derfra; det er helt skjult bak Horebs Ras es-Sufsafeh.

Dessuten er veien fra er-Rahah gjennom Sebaije-dalen til es-Sebaije-sletta så lang og så trang at Israel – mer enn 600 000 menn – umulig kunne ha blitt ført fra leiren og fram til Sinai, stilt opp der, hørt loven bli kunngjort og så gått tilbake til leiren, alt på én dag.

Iallfall de som lå i den vestlige delen av er-Rahah, måtte ha gått fire–fem timer før de kunne stilles opp ved foten av Sinai. Og der Sebaije-dalen munner ut i sletta, er den så trang at det er vanskelig å se for seg to hundre mann i bredden. 600 000 menn ville da ha trengt to timer bare på å komme gjennom denne trange enden av dalen.

Teksten viser klart at Moses ikke bare tok med de eldste som folkets representanter, men hele folket, det vil si alle voksne menn fra tjue år og oppover, ut av leiren til møte med Gud (19,17). Det går særlig fram av den gjentatte og ettertrykkelige befalingen om at ingen måtte bryte gjennom grensen rundt fjellet. Det følger også av hensikten med åpenbaringen, som skulle gjøre det dypeste inntrykk på hele folket av Herrens majestet og hans lovs hellighet.

Kurtz mener at folket ble overveldet av lovgivningens majestet og flyktet i panikk. Men en flukt gjennom en så trang dal ville bare ha skapt forvirring og gjort ferden langsommere, ikke raskere.

Og grunnteksten sier ikke et ord om panikk eller flukt (20,18). Den sier bare at folket skalv i leiren da de så tegnene som fulgte med at Gud steg ned på fjellet (19,16), og at de skalv og holdt seg langt borte da de så tordenen, ildtungene, hornlyden og fjellet i røk og hørte de ti ord bli kunngjort.

Gjennom sine eldste og stammeoverhoder ba de så Moses om at Gud ikke lenger måtte tale direkte til dem, men at Moses skulle tale med Gud og høre hans ord. Først da Gud hadde godkjent dette, sendte Moses folket tilbake til teltene (20,18–21; 5 Mos 5,23–30).

Etter at Moses hadde stilt folket opp ved foten av fjellet, gikk han dessuten opp på toppen til Gud og kom ned igjen etter Guds befaling for å gjenta advarselen om grensen (19,20–25). Først etter dette kunngjorde Gud de ti ord. Folket kan derfor ikke ha stått ved foten av fjellet bare en kort stund.

Selv om en ser bort fra disse vanskelighetene og regner med kvelden og en del av natten for at folket skulle nå tilbake til teltene, krever ikke teksten at leiren lå på er-Rahah og samlingen ved Sinai på es-Sebaije. Flere steder tyder tvert imot på at det ikke kan ha vært slik.

Av 2 Mos 24,17 ser vi at Herrens herlighet på fjelltoppen kunne ses fra leiren, og av 34,1–3 at leiren med folk og fe lå så tett ved Sinai at folket lett kunne ha gått opp på fjellet og feet kunne ha beitet der. Dette passer ikke på er-Rahah, hvor en ikke en gang ser toppen av Jebel Musa, men bare på es-Sebaije-sletta, som når helt fram til foten av Sinai.

Innvender noen at det ikke er plass til hele folkets leir på denne sletta, rammer innvendingen like mye er-Rahah, som heller ikke er stor nok uten en god del av Sheikh-dalen. Og den mister all sin kraft fordi fjellene rundt es-Sebaije i sør og øst hever seg så jevnt at de kunne brukes til leir. På disse kantene er plassen nesten ubegrenset, så folket og buskapen kunne spre seg vidt utover.

V. 3–4. Båret på ørnevinger

> «[3]Så steg Moses opp til Gud. Og Herren ropte til ham fra fjellet og sa: Så skal du si til Jakobs hus og kunngjøre for Israels barn: [4]Dere har selv sett hva jeg har gjort med egypterne, og hvordan jeg bar dere på ørnevinger og brakte dere til meg.»

Helt fra sitt kall hadde Moses visst at Israel skulle tjene Gud på dette fjellet (3,12). Straks folket hadde slått leir midt imot det, gikk han derfor opp til Gud, det vil si opp på fjellet, der skyen trolig hadde trukket seg tilbake til toppen.

Der ga Gud ham det han trengte for å forberede pakten. Først forsikret han ham om at han hadde ført Israel til seg for å gjøre det til sitt eget folk, og at han ville tale til dem fra fjellet (v. 4–9). Så bød han ham å hellige folket for denne åpenbaringen (v. 10–15).

Løftet går foran kravet, for Guds nåde kommer alltid menneskets behov i forkjøpet og krever ikke noe før den har gitt. Herren talte til Moses fra fjellet. Moses hadde trolig gått opp på en av de lavere høydene, mens Herren må tenkes på toppen.

Guds ord i v. 4 viser først til det han hadde gjort med egypterne, og til hvordan han hadde båret israelittene på ørnevinger. Slik hadde han ikke bare skilt Israel fra egypterne, men tatt Israel til seg som det folket han ville vise sin særlige nåde og gunst.

Ørnevingene er et bilde på Guds sterke og kjærlige omsorg. Ørnen våker nøye over ungene sine; når den fører dem ut av redet, flyr den under dem, så de ikke skal falle ned på klippene og bli skadet eller drept (se 5 Mos 32,11). «Brakte dere til meg» betyr ikke at han førte dem til Guds bolig på Sinai, men at han tok dem inn under sitt vern og sin særlige omsorg.

V. 5–9. Et kongerike av prester og et hellig folk

> «[5]Dersom dere nå virkelig vil høre min røst og holde min pakt, da skal dere være min eiendom fremfor alle folk – for hele jorden er min. [6]Dere skal være et kongerike av prester for meg og et hellig folk. Dette er de ordene du skal tale til Israels barn.»

Denne kjærligheten som Gud hadde vist Israel, var likevel bare forspillet til det nådefellesskapet Herren nå skulle opprette mellom seg og israelittene. Dersom de ville høre hans røst og holde den pakten som skulle sluttes med dem, skulle de være hans dyrebare eiendom blant alle folk (jf. 5 Mos 7,6; 14,2; 26,18).

Ordet *segulla* (סְגֻלָּה, «eiendom») betyr ikke eiendom i sin alminnelighet, men verdifull eiendom, noe som er lagt til side og gjemt – derfor også en skatt av sølv og gull (1 Krøn 29,3; Fork 2,8). Den greske oversettelsen gjengir det med «et eiendomsfolk», og derfra har Det nye testamente uttrykkene «et eiendomsfolk» (Tit 2,14) og «et folk til eiendom» (1 Pet 2,9).

Herren hadde utvalgt Israel til sin dyrebare eiendom blant alle jordens folk, fordi hele jorden var hans og alle folk tilhørte ham som Skaper og Opprettholder. Når valget av Israel begrunnes slik, er det fra første stund utelukket å se på Herren som bare en nasjonal gud.

Hva det vil si å være Guds eiendom, forklares i v. 6: «Dere skal være et kongerike av prester for meg.» Ordet *mamlakah* (מַמְלָכָה) betyr både kongeverdighet – kongens makt, opphøyelse og verdighet – og kongerike, det vil si land og folk sammen med kongen. De fleste gamle utleggerne, både jødiske og kristne, og de gamle oversettelsene har forstått det her i den første, aktive betydningen.

Luther sier: «Dere skal alle være prester og konger», og Calvin: De skal bekles med både prestelig og kongelig ære.[2]

Både ordet selv og sammenhengen krever denne forklaringen. Kongeverdighet er ordets første og mest alminnelige betydning, og den andre betydningen passer ikke her.

«Et kongerike av prester» kan ikke bety fellesskapet mellom konge og prester i et rike, men bare et rike der borgerne var prester og som prester utgjorde riket – altså hadde kongelig verdighet og makt. Ordet for rike rommer nemlig alltid tanken på å herske. Den greske oversettelsen har derfor truffet meningen godt med «et kongelig presteskap». Israel skulle være et kongelig presteskap for Herren, ikke bare et prestefolk som Herren styrte.

Uttrykket «kongerike av prester» sikter derfor ikke til gudsstyret, slik det ble grunnlagt ved pakten på Sinai. Gudsstyret, som ble opprettet da pakten ble sluttet (kap. 24), var bare midlet Herren brukte for å gjøre sitt utvalgte folk til et kongelig presteskap.

Skulle Israel nå fram til den bestemmelsen og herligheten Gud hadde gitt det, var det den uunnværlige betingelsen fra folkets side at det holdt fast ved pakten. Løftet uttrykte altså hensikten med Israels kall, og dit skulle folket føres fullt ut gjennom paktsordningen, så sant det holdt pakten med Herren. Israels kongedømme og prestedømme hadde sitt mål i jordens folk, som Herren hadde utvalgt Israel blant.

Dette store og herlige løftet kan først bli oppfylt når Guds rike blir fullendt. Da skal Guds Israel, Herrens menighet, bli opphøyet til herlighet med Kristus, han som er den førstefødte blant mange brødre. Han er den førstefødte fra de døde og herskeren over kongene på jorden, og han har gjort oss «til et kongerike, til prester for Gud, sin Far» (Åp 1,6; 5,10). Da skal menigheten sitte på hans trone og herske.

Men løftet kommer ikke uforberedt her. Veien var alt banet ved løftene til patriarkene: om velsignelsen Abraham skulle bli for alle jordens folk, og om kongene som skulle komme fra ham og fra Israels lend (1 Mos 12,3; 17,6; 35,11). Enda tydeligere var Jakobs profeti om Judas kongestav: Ved Sjilo skulle folkene lyde Juda (1 Mos 49,10). Men alle disse løftene og profetiene overstråles av hvor klart det her blir sagt at Israel skal være konge og prest over folkene og for folkene.

[2] Den greske oversettelsen har «et kongelig presteskap», det vil si et prestefolk med kongelig makt og herlighet; Onkelos har «konger, prester».

Kongedømmet. Dette kongedømmet er ikke bare av åndelig art, slik Luther mener når han sier at de troende «er herrer over døden, djevelen, helvete og alt ondt». Det fullendes i det verdensvide herredømmet som Bileam forutsa (4 Mos 24,8.17), som Moses talte om i sine siste ord (5 Mos 33,29), og som Daniel enda tydeligere lover den Høyestes hellige folk som det endelige målet for deres kall fra Gud (Dan 7,27).

Israels åndelige stilling overfor folkene kom av at det var et prestefolk. Som presten er mellommann mellom Gud og mennesker, var Israel kalt til å bære kunnskapen om Gud og hans frelse ut til jordens folk. Dermed fikk kallet uten tvil et åndelig preg, men det utelukker ikke herredømmet over verden – det rommer det. For åndelig overmakt må til slutt føre til herredømme over verden, så sikkert som ånden er den makten som overvinner verden.

Og var det Israels prestedømme som la grunnen for dets kongedømme – fikk Israel herredømmet over folkene bare som prestefolk – kunne apostelen Peter uten videre følge den greske oversettelsen da han tok opp løftet (1 Pet 2,9), og sette «et kongelig presteskap» i stedet for «et kongerike av prester». Det er ingen vesentlig forskjell mellom de to: Kongedømmet bygger på prestedømmet, og prestedømmet fullendes i kongedømmet.

Et hellig folk. Som et kongerike av prester måtte Israel også være «et hellig folk». Calvin skriver: «Folket kalles hellig her, ikke med tanke på gudsfrykt eller hellig vandel, men fordi Gud ved et særlig privilegium har skilt det ut fra de andre. Men av denne helligelsen avhenger en annen: at de som ved Guds nåde er utvalgt, skal legge vinn på hellighet og slik på sin side hellige Gud.»

Dette er i hovedsak riktig. Ordene viser hvilken verdighet Herren, den Hellige, skulle løfte Israel opp til ved å skille det ut fra jordens folk. Men det kan ikke påvises at ordet *kadosj* (קָדוֹשׁ, «hellig») noen gang betyr «utskilt». Grunnbetydningen er heller «være strålende, ren, uplettet».

Det er riktig at Guds og Israels hellighet henger nøye sammen med paktsforholdet. Men det følger ikke at «hellig» opprinnelig bare var et forholdsord, så noe var hellig i den grad det var Guds eiendom.

Hele jorden er Herrens eiendom (v. 5), men den er ikke hellig av den grunn. Herren er heller ikke hellig bare innenfor pakten, eller bare som den som står atskilt fra verden. Hellighet tilhører Gud alene og dem som får del i Guds hellighet – likevel ikke Gud som verdens Skaper og Opprettholder, men Gud som menneskets Forløser.

Lyset er det jordiske gjenskinnet av hans hellige vesen: Israels Hellige er Israels lys (Jes 10,17; jf. 1 Tim 6,16). Lyset er med sin renhet og glans det jordiske elementet som best kan framstille den strålende og plettfrie renheten hos den Hellige, han som det ikke er noen skiftende skygge hos (Jak 1,17). Gud kalles den Hellige fordi han er helt ren, det klare og plettfrie lyset. I tanken om Guds hellighet ligger derfor både den fullkomne moralske renheten i Guds vesen og hans uformørkede herlighet.

Hellighet og herlighet hører uatskillelig sammen i Gud. Men i hans forhold til verden kan de skilles så langt at hele jorden er full av hans herlighet, mens hans hellighet blir åpenbart for og i Israel (Jes 6,3). Guds herlighet viser seg i at

han skapte og opprettholder verden, mens hans hellige navn åpenbares i at han utvalgte og ledet Israel (sammenlign Sal 104 med Sal 103).

Gud har åpenbart sitt navns herlighet ved å skape himmelen og jorden (Sal 8), men hans vei i Israel, det vil si Guds verk i nåderiket, er hellig (Sal 77,14).

Vi kan derfor si at den herligheten som stråler ut i skaperverket, åpenbares som hellighet i hans frelsesverk for en syndig verden: Han vil redde verden ut av syndens og dødens forgjengelighet og føre den tilbake til det evige livs herlighet. Her viste dette seg i at han ut fra sin egen frie kjærlighet (5 Mos 4,37) utvalgte Israel til sin eiendom for å gjøre det til et hellig folk, dersom det hørte hans røst og holdt hans pakt.

Men det var ikke utskillelsen fra de andre folkene som gjorde Israel hellig; den var bare midlet for å nå Guds mål. Israel ble hellig fordi Gud satte sitt utvalgte folk i paktsfellesskap med seg selv og grunnla sitt rike i Israel.

I paktsforholdet opprettet han en frelsesordning som ga paktsfolket midlene til å få soning for syndene og vinne rettferdighet for Gud og et hellig liv med Gud. Slik ville han oppdra dem ved sine hellige bud og lede dem med sin hellige arm fram til det guddommelige livs hellighet og herlighet.

Men synden står helligheten imot, og synderen gjør motstand mot helliggjørelsen. Derfor åpenbarer Guds hellighet seg i nåderiket ikke bare positivt, i at de som lar seg hellige, blir helliget og reist opp til et nytt liv, men også negativt, i at alle som hardnakket vender seg bort fra nådens ledelse, går til grunne.

Den tre ganger Helliges herlighet (Jes 6,3) skal derfor åpenbares fullt ut på to måter: når hans utvalgte folk blir herliggjort og hele skapningen blir frigjort fra trelldommen under forgjengeligheten og når fram til Guds barns frihet i herligheten (Rom 8,21) – og når de forherdede synderne går til grunne, alt ugudelig i denne verden blir tilintetgjort, Satan og hans rike endelig blir styrtet, og den nye himmelen og den nye jorden blir grunnlagt.

Derfor er hvert menneske som Gud tar inn under sin nåde, den nåden som gjør ende på synden, *kadosj*, «hellig». Det samme er alt som tas i bruk for Guds frelsesverk eller vies til det av Gud. Det motsatte av hellig er *chol* (חֹל, «alminnelig, vanhellig»), det som ikke er viet til hellige formål (3 Mos 10,10). Dette ordet ble brukt ikke bare om det syndige og urene, men om alt jordisk i sin naturlige tilstand, fordi hele jorden med alt som er på den, er rammet av syndens følger.

V. 7–9. Folket svarer

> «[7]Da Moses kom tilbake, kalte han til seg folkets eldste og bar fram for dem alle disse ordene som Herren hadde pålagt ham. [8]Da svarte hele folket, alle sammen: Alt det Herren har sagt, vil vi gjøre. Og Moses bar folkets ord tilbake til Herren. [9]Da sa Herren til Moses: Se, jeg vil komme til deg i en tett sky, så folket kan høre når jeg taler med deg, og alltid tro på deg. – Og Moses bar folkets ord fram for Herren.»

Moses la dette uforlignelige løftet fram for folket gjennom de eldste, og alle som én lovet de å gjøre alt det Herren hadde sagt. Da Moses bar folkets svar tilbake til Herren, sa han til Moses: «Jeg vil komme til deg i en tett sky, så folket kan høre når jeg taler med deg, og alltid tro på deg.»

Gud kjente det syndige folkets svakhet. Som den Hellige kunne han ikke tre i direkte samkvem med det på grunn av dets uhellighet, men ville slutte pakten med det gjennom Moses som mellommann.

Skulle Guds hensikt nås, måtte derfor den utvalgte mellommannen få en særlig stadfestelse. Den skulle bestå i at Herren talte til Moses så folket så og hørte det. Han skulle høytidelig kunngjøre paktens grunnlov for hele folket (19,16–20,18) og slik vise at Moses var den som tok imot Guds åpenbaring og bar den videre. Da skulle folket tro på ham «for alltid», for loven skulle gjelde for alltid (Matt 5,18).

V. 10–25. Folket helliges

> «[10]Og Herren sa til Moses: Gå til folket og hellige dem i dag og i morgen. La dem vaske sine klær. [11]På den tredje dagen skal de holde seg rede, for på den tredje dagen skal Herren stige ned på Sinai berg for hele folkets øyne. [12]Du skal avmerke en grense for folket rundt omkring, og si: Ta dere i vare for å stige opp på fjellet eller røre ved dets fot! Hver den som rører ved fjellet, skal visselig lide døden. [13]Ingen hånd skal røre ved ham, han skal steines eller gjennombores med piler. Enten det er dyr eller mennesker, skal de ikke leve. – Når jubelhornet lyder med lange toner, da skal de stige opp på fjellet. [14]Så gikk Moses ned fra fjellet til folket. Han helliget folket, og de vasket sine klær. [15]Og han sa til folket: Hold dere rede den tredje dagen, kom ikke nær noen kvinne.»

Så bød Gud Moses å forberede folket på at han skulle vise seg og tale til dem. Det skulle skje på to måter. For det første skulle folket helliges: De skulle vaske kroppen og klærne (se 1 Mos 35,2) og holde seg borte fra samliv med hustruen (v. 15), fordi det gjorde dem urene (3 Mos 15,18).

For det andre skulle Moses sette en grense for folket, så de ikke steg opp på fjellet eller rørte ved det. I v. 23 kalles dette å sette en grense rundt fjellet. Det var altså en sperre rundt fjellet som skulle hindre folket i å gå opp eller røre ved det.

Den som rørte ved fjellets ytterste kant, det vil si den nederste delen, skulle dø, enten det var menneske eller dyr. «Ingen hånd skal røre ved ham» betyr at ingen skulle følge etter den som hadde gått over grensen, men han skulle drepes på avstand med steiner eller piler.

Først når hornet lød med lange toner – eller som Luther gjengir det: «først når det lyder lenge» – kunne de stige opp på fjellet (v. 13). Ordet for horn, *jovel* (יֹבֵל), er det samme som *sjofar* (שׁוֹפָר), et langt blåseinstrument formet som et horn. Å «dra ut» hornet er å blåse lange toner. Det ble gjort for å kalle folket til krig (Dom 3,27; 6,34) eller til strid (Dom 7,18; Job 39,27–28), eller ved andre offentlige kunngjøringer.

Tanken er altså denne: Ingen skulle stige opp på fjellet, ja, ikke en gang røre ved den ytterste kanten av det, med døden som straff. Men når hornet lød med lange toner og ga tegn til å komme nær, da kunne de stige opp (se v. 21). Det kunne naturligvis ikke gjelde 600 000 menn, for det var fysisk umulig, men folket i dets representanter, de eldste.

«Stige opp på fjellet» betyr både i v. 12 og v. 13 å gå opp på fjellet, ikke bare å komme fram til foten av det (se 5 Mos 5,5).

V. 16–25. Herren stiger ned på Sinai

> «[16]Så skjedde det på den tredje dagen da morgenen brøt fram, da tok det til å tordne og lyne. En tung sky la seg over fjellet, og det hørtes en meget kraftig lyd fra horn. Da skalv alt folket i leiren. [17]Men Moses førte folket ut av leiren til møte med Gud, og de stilte seg nedenfor fjellet. [18]Hele Sinai berg sto i røk, fordi Herren var steget ned på det i ild. Røken steg opp som av en smelteovn, og hele fjellet skalv. [19]Hornets tone økte i styrke og ble stadig sterkere. Moses talte, og Gud svarte ham med høy røst. [20]Og Herren steg ned på Sinai berg, på toppen av fjellet. Så kalte Herren Moses opp på toppen av fjellet, og Moses steg opp. [21]Og Herren sa til Moses: Stig ned og advar folket, så de ikke trenger seg fram til Herren for å se ham, for da kommer mange av dem til å falle. [22]Også prestene, de som trer Herren nær, skal hellige seg, så ikke Herren skal bryte inn blant dem. [23]Da sa Moses til Herren: Folket kan ikke stige opp på Sinai berg. Du har selv advart oss og sagt at vi skulle avmerke en grense om fjellet og hellige det. [24]Men Herren sa til ham: Gå ned, og kom så opp igjen, du og Aron! Men prestene og folket må ikke trenge seg fram og stige opp til Herren, for at han ikke skal bryte inn blant dem. [25]Da steg Moses ned til folket og sa det til dem.»

Etter disse forberedelsene, om morgenen den tredje dagen etter at Gud hadde gitt befalingen, steg Herren ned på toppen av Sinai berg (v. 20). Han åpenbarte sin herlighet i ild som den mektige, nidkjære Gud, under torden og lyn. Fjellet sto i lys lue (5 Mos 4,11; 5,23), røken fra det brennende fjellet steg opp som av en smelteovn, og hele fjellet skalv (v. 18). Samtidig skjulte han i en tett sky vredens og nidkjærhetens ild, som fortærer de uhellige.

Torden og lyn som brøt fram fra den tette skyen, og ild med røk, var de naturlige stoffene som gjorde Guds herlige vesen synlig for mennesker. Men det skjedde slik at dødelige øyne ikke så noen skikkelse av den åndelige og usynlige Gud. Med disse naturtegnene fulgte en kraftig hornlyd som ble stadig sterkere (v. 16.19). Den var som herolden som kunngjorde for folket at Herren kom, og kalte dem sammen for å stå fram for ham og høre hans ord, som lød ut fra ilden og skymørket.

Hornlyden i v. 19 er «Guds basun», et horn slik det brukes i tjenesten for Gud (i himmelen, 1 Tess 4,16). Den var ikke Herrens røst, men en lyd som lignet et hornstøt. Om lyden ble frambrakt på naturlig vis eller, som noen av de eldre utleggerne mente, av englene – titusener av dem omga Herren da han steg ned på Sinai (5 Mos 33,2) – kan ikke avgjøres.

Ved dette skremmende synet «skalv alt folket i leiren» (v. 16). Ifølge 20,20 skulle det vekke en sunn frykt for Guds majestet hos dem.

Så førte Moses folket, det vil si mennene, ut av leiren til møte med Gud og stilte dem opp ved foten av fjellet, utenfor sperringen (v. 17).

«Moses talte» (v. 19), det vil si han spurte Herren om hans befalinger, «og Gud svarte ham med høy røst» og bød ham komme opp på toppen av fjellet. Der bød han ham gå ned igjen og innskjerpe for folket at ingen måtte trenge seg fram til Herren for å se – altså bryte ned sperringen rundt fjellet som Guds hellige sted og prøve å trenge fram for Herrens ansikt.

Også prestene, som i kraft av sitt embete hadde lov til å nærme seg Gud, skulle hellige seg, så Herren ikke skulle «bryte inn» blant dem, det vil si knuse dem.

Prestene var ikke Arons sønner, altså levittiske prester, og heller ikke de førstefødte eller folkets høvdinger, men de som til da hadde utført prestetjenesten etter naturlig rett og skikk. Selv disse prestene var for uhellige til å kunne tre fram for den hellige Gud.

Befalingen om ikke å røre ved fjellet ble gjentatt og uttrykkelig gjort gjeldende også for prestene. Det skulle vekke hos folket en bevissthet om deres egen uhellighet like mye som om Herrens utilnærmelige hellighet. Men denne atskillelsen fra Gud, som kom av folkets uhellighet, gjaldt ikke Moses og Aron. De skulle være mellommenn og fikk lov til å stige opp på fjellet.

Dessuten hadde folket fremdeles utsikt til å stige opp på det hellige fjellet «når hornet lyder med lange toner» (v. 13). Det strenge forbudet mot å bryte gjennom sperringen og på egen hånd tre fram for Herren strider slett ikke mot dette. Når Gud ga tegn til å stige opp på fjellet, kunne og skulle folket nærme seg ham.

Dette tegnet, det lange hornstøtet, skulle i alle fall ikke gis før de ti ord i grunnloven var kunngjort. Men det ble ikke gitt etter kunngjøringen heller. Grunnen var ikke, som Kurtz mener, at det hele gikk galt, fordi folket mistet motet og flyktet. Teksten sier ikke et ord om at de flyktet.

Grunnen var at folket ble så skrekkslagent av de skremmende tegnene som fulgte med at Herren steg ned på fjellet, at de ga avkall på retten til å tale med Gud. I dødsangst ba de Moses om å ta seg av samkvemmet med Gud for dem (20,18–21).

Vi kan heller ikke tale om at det hele utviklet seg annerledes enn Gud hadde bestemt. Gud forutså ikke bare hvordan det skulle gå, men lovet fra først av bare at han skulle komme til Moses i en tett sky (v. 9).

Han kunngjorde bare at han skulle stige ned på Sinai berg for folkets øyne i sin hellige majestets fryktelige herlighet (v. 11), og gjorde det – for å prøve folket, så frykt for ham skulle være over dem (20,20; jf. 5 Mos 5,28–29). Selv om vi ser bort fra at det var fysisk umulig for 600 000 menn å stige opp på fjellet, var det altså aldri meningen at hele folket skulle gjøre det.[3]

Det Gud virkelig ville, skjedde også. Etter at folket var tatt opp i fellesskap med Herren gjennom offerets sonende blod, fikk de stige opp på fjellet i sine representanter og se Gud der (24,9–11).

[3] Tanken om at folket flyktet, har Kurtz trolig fra Luthers eller de Wettes oversettelse, som begge gjengir 20,18 med «de flyktet og holdt seg langt borte» i stedet for «de skalv og holdt seg langt borte». Det står heller ikke et ord i 20,18 om at torden, lyn og hornlyd brøt løs på ny etter de ti ord. Verset forteller bare hvilket inntrykk de skremmende tegnene som fulgte med at Herren steg ned på fjellet (19,16–20), gjorde på folket som var ført ut av leiren til møte med Gud.

Kapittel 20. De ti bud

V. 1–3. Gud taler de ti ord

«[1]Da talte Gud alle disse ord og sa:»

Gud kunngjorde de ti ordene, paktens grunnlov, før Moses steg opp på fjellet igjen sammen med Aron (19,24). «Alle disse ord» er Guds ord i v. 2–17. De blir gjentatt i 5 Mos 5,6–21 med små forskjeller som ikke endrer meningen, og de kalles «paktens ord, de ti ord» (2 Mos 34,28; 5 Mos 4,13; 10,4).

Forskjellene i 5. Mosebok er alle av samme slag. Der blir sabbatsbudet begrunnet med utfrielsen fra Egypt i stedet for med skapelsen, løftet ved budet om foreldrene blir utvidet med «og det må gå deg vel», og i budet om å begjære står hustruen først og huset etterpå.

Alle disse endringene har et formanende og retorisk formål, og det gjelder også ombyttingen av hustru og hus. Det er derfor teksten i 2. Mosebok som er den opprinnelige, og den skal ikke endres for å tjene en vilkårlig inndeling av budene.[1]

Gud talte selv. Gud talte disse ordene direkte til folket, og ikke «gjennom sine endelige ånder», slik Hofmann, Kurtz og andre mener. Det gamle testamente sier ikke et ord om et slikt mellomledd.

Etter dette kapitlet var det Gud som talte ordene til folket og kalte seg Herren, som hadde ført Israel ut av Egypt (v. 2). Og etter 5 Mos 5,4 talte Herren dem til Israel «ansikt til ansikt … på fjellet midt ut av ilden». De jødiske utleggerne sier derfor nesten samstemmig at Gud selv talte ordene, og at de ble formet i luften ved Guds kraft og ikke ved engler.

Heller ikke Det nye testamente lærer noe annet. Når Stefanus sier at jødene har «mottatt loven, gitt ved engler» (Apg 7,53), og Paulus sier at loven «ble gitt ved engler» (Gal 3,19), lar de det stå helt åpent hva englenes del i lovgivningen besto i.[2]

Det samme gjelder Hebr 2,2, der loven, «det ordet som ble talt gjennom engler», stilles opp mot frelsen «som først ble forkynt av Herren». Motsetningen er så lite bestemt at vi ikke med sikkerhet kan slutte at brevets forfatter tenkte seg

[1]Moses gjengir loven i 5. Mosebok med en formaners frihet; det ser vi også av at han der binder sammen alle budene fra «Du skal ikke slå i hjel» med «og».

[2]Stefanus kan ikke ha ment at Gud talte gjennom en mengde skapte engler, for like før har han talt om én engel som talte med Moses på Sinai (Apg 7,38), den samme som viste seg for ham i tornebusken (7,30.35) – altså Herrens engel, som er ett med Herren selv. Hengstenberg sier det slik: «Englene i Apg 7,53 og Gal 3,19 er hentet fra 5 Mos 33. Og der kommer ikke englene i Herrens sted, men Herren kommer omgitt av dem.»

at Gud talte gjennom skapte ånder. Han ville ikke beskrive nøyaktig hvordan Gud talte fra Sinai, men bare vise at evangeliet, frelsens åpenbaring, står høyere enn lovens åpenbaring. Derfor kunne han bruke det ubestemte uttrykket og overlate til leserne å forklare det nærmere ut fra Det gamle testamente.

Etter Det gamle testamente ble loven gitt ved engler bare i den forstand at Gud viste seg for Moses som for patriarkene i skikkelse av Herrens engel, og at Herren kom ned på Sinai omgitt av titusener av hellige engler som sitt følge (5 Mos 33,2).[3]

Tanken om at Gud talte gjennom «sine endelige ånder», kan bare holdes oppe på to måter. Enten gjør en englene til bilder på naturfenomener som torden, lyn og basunlyd. Men mot det protesterer Hebreerbrevet, som skiller «en røst som talte», klart fra disse fenomenene (Hebr 12,19).

Eller en hevder med Hofmann at Gud ikke kan tenkes uten en mengde ånder under seg som virker i den synlige verden, slik at selv naturens vanlige gang må regnes som englenes verk. Men da blir det tvilsomt om englene virkelig er skapte ånder, og de blir til rene bilder på Guds krefter.

Hvordan budene skal telles. Paktens ord, de ti ord, ble skrevet av Gud på to steintavler (31,18). I 24,12 kalles de «loven og budet», fordi de er lovens kjerne. Men Bibelen sier verken klart eller antydningsvis hvordan budene skal telles og fordeles på de to tavlene. Det viser tydelig at disse spørsmålene ikke har den vekten de ofte er blitt tillagt. De ulike synene har vokst fram etter hvert.

Noen deler de ti budene i to grupper på fem, én på hver tavle. På den første står budene om andre guder, om gudsbilder, om Guds navn, om sabbaten og om foreldrene; på den andre budene om drap, ekteskapsbrudd, tyveri, falskt vitnesbyrd og begjær.

Andre regner bare tre bud på den første tavlen og sju på den andre. På den første står da pliktene mot Gud: budene om andre guder, om Guds navn og om sabbaten. På den andre står pliktene mot nesten: budene om foreldrene, drap, ekteskapsbrudd, tyveri og falskt vitnesbyrd, og så to bud om begjær – ett mot å begjære nestens hus, og ett mot å begjære hans hustru, tjenere, fe og annen eiendom.

Det første synet, med to ganger fem bud, finner vi hos Josefus og Filon. Kirkefedrene i de fire første hundreårene står samlet om det, og Østkirken og de reformerte kirkene har holdt fast ved det til i dag.

De senere jødene er enige med dette synet i at de bare har ett bud mot å begjære. Men de slår sammen budet om bilder med budet om andre guder og regner innledningsordet «Jeg er Herren din Gud» som det første budet. Denne tellemåten er i alle fall yngre, og den oppsto trolig bare som en motsetning til de kristne. Likevel er den fortsatt den vanlige blant jødene.

Det andre synet ble ført fram av Augustin, og vi kjenner ingen som hadde det før ham. Han legger fram begge inndelingene og sier at han foretrekker tre og

[3] Ludvig de Dieu forklarer det godt: Den samme Guds Sønn er opphavet til både loven og evangeliet. Men loven ga han i engels skikkelse, omgitt av englenes herlighet. Evangeliet forkynte han selv med menneskelig røst da han var blitt kjød og bodde blant menneskene, og bar ikke englenes herlighet, men herligheten til Guds enbårne Sønn. Derfor kalles loven et ord ved engler og evangeliet Guds Sønns eget ord.

sju, fordi de tre budene som gjelder Gud, for den som ser nøyere etter, synes å antyde treenigheten.

Budet mot bilder regner han bare som en nærmere forklaring av budet mot andre guder. Budet mot å begjære deler han derimot i to, fordi ordene «Du skal ikke begjære» gjentas – enda han selv innrømmer at det å begjære nestens hustru og det å begjære hans hus bare skiller seg i hva synden retter seg mot.

Som regel regner Augustin budet mot å begjære nestens hustru som det niende, etter teksten i 5. Mosebok. Fordi han ble holdt i så stor ære, ble denne inndelingen den vanlige i vestkirken. Også Luther og den lutherske kirken tok den opp, men slik at både den katolske og den lutherske kirken regner budet mot å begjære nestens hus som det niende, etter teksten i 2. Mosebok.

Spør vi så hvilken inndeling som er den riktige, er det ingenting som gir Talmud og rabbinerne rett i at «Jeg er Herren din Gud» er det første budet. Disse ordene er ikke et eget bud, men innledningen til budene som følger. «Dette er ennå ikke et bud, men viser hvem han er som byr» (Origenes). Heller ikke kan Augustin støtte seg på teksten i 5. Mosebok, for den kan, som vi har sett, ikke gjøre krav på å være den opprinnelige der den avviker fra 2. Mosebok.

Mellom de to andre synene kan det ikke avgjøres bare ut fra at det første er eldst og har flest vitner. Spørsmålet må avgjøres ut fra bibelteksten alene. Og den taler både i innhold og form mot den augustinske, katolske og lutherske inndelingen og for den filonske eller østlige og reformerte.

I innhold: Det er ingen vesentlig forskjell mellom de to setningene som forbyr begjær – selv Luther har i katekismen trukket dem sammen til ett. Men mellom forbudet mot andre guder og forbudet mot å lage bilder av Gud var det for Israel en svært vesentlig forskjell. Det ser vi ikke bare av gullkalven ved Sinai, men også av Gideons efod (Dom 8,27), Mikas gudsbilde (Dom 17) og Jeroboams kalver (1 Kong 12,28 ff.).

I form: De fem siste budene skiller seg fra de fem første ved at de står uten begrunnelse, mens alle de fem første har en begrunnelse der uttrykket «Herren din Gud» kommer igjen hver gang. Enda mer taler det at alle budene etter «Du skal ikke slå i hjel» i 5. Mosebok er bundet sammen med et «og» foran hver setning. Av det ser vi at Moses knyttet budene om pliktene mot nesten nærmere sammen og viste at de utgjør den andre halvdelen av de ti ordene.

Dette vitnesbyrdet blir ikke veid opp av den gamle inndelingen i avsnitt i den hebraiske teksten. Der står forbudene mot andre guder og mot bilder i ett avsnitt, mens budet mot å begjære (v. 17) er delt i to. Men dette skilletegnet mangler i om lag en tredel av de håndskriftene som er undersøkt, så vitnesbyrdet er ikke samstemmig.

Inndelingen er nok eldre enn masoretenes tekst, men den er ikke opprinnelig. Den doble aksentueringen av de ti ordene viser bare at masoretene regnet avsnittene som viktige nok til å bli lest etter i synagogen.[4]

Hadde jødene fra eldgammel tid regnet avsnittsinndelingen for å være fra Moses selv, ville det være uforståelig at andre inndelinger kunne oppstå. Så mye

[4] Etter en omvendt rabbiner ble de ti ordene lest på én måte når de kom som vanlig sabbatstekst, og på en annen ved pinsefesten, festen for lovgivningen.

er i alle fall klart: Svært tidlig var det en tilbøyelighet til å slå sammen budene mot andre guder og mot bilder. Grunnen var trolig ikke noen annen enn trusselen og løftet som følger etter, og som med rette ble forstått om begge budene.

Men slo en dem sammen, var det ingen annen måte å få fram tallet ti på enn å dele budet mot å begjære i to. Og fordi hustru og hus står i ulik rekkefølge i de to tekstene, fikk ikke skillet i v. 17 alminnelig gjennomslag.

De to tavlene. Om hvordan de ti ordene var fordelt på de to steintavlene, sier Bibelen bare at tavlene «var skrevet på begge sider» (32,15). Av det kan vi slutte med temmelig stor sikkerhet – og det er også det mest naturlige – at hele innholdet i de ti ordene var hogd inn på tavlene, ikke bare selve budene uten begrunnelsene.[5]

Når Gud verken anga tellingen av budene eller fordelingen på tavlene i loven han ga Israel, så selv israelittene kunne komme til ulike svar, har den kristne kirken desto større rett til å ordne dette med kristen frihet og klokskap når den lærer menighetene loven. Kirken er nemlig ikke lenger bundet til de ti budene som en del av Moseloven, for den er opphevet for de kristne ved at Kristus har oppfylt den.

Men kirken tar imot dem som rettesnor for sin lære og sitt liv, fordi de er den uforanderlige normen for Guds hellige vilje, som Kristus har oppfylt.[6]

V. 2. «Jeg er Herren din Gud»

«[2]Jeg er Herren din Gud, som førte deg ut av landet Egypt, av trellehuset.»

De ti ordene begynner med at Herren vitner om seg selv. Dette er det faktiske grunnlaget for at folket er forpliktet til å holde budene. Da han førte dem ut av Egypt, av trellehuset, viste Herren israelittene at han var deres Gud. Det var denne herlige gjerningen Israel skyldte at det var blitt et selvstendig folk, og den var et klart og synlig bevis på Guds ufortjente kjærlighet. Derfor var den som skapt til å tenne den varmeste kjærlighet i folkets hjerte og drive dem til å holde budene.

Disse ordene er ikke en trosbekjennelse eller grunnlaget for hele lovgivningen, slik som andre lovgivere i oldtiden satte troen på at gudene finnes, øverst i lovene sine. De er heller, som Calvin sier, en innledning der Gud gjør folkets sinn villig til å lyde. I denne meningen blir de ofte gjentatt for å gi andre lover ettertrykk – fullt ut, som i 2 Mos 29,46; 3 Mos 19,36; 25,38.55; 26,13, eller kortere: «Jeg er Herren deres Gud» (3 Mos 11,44; 18,2.4.30), og noen ganger bare: «Jeg er Herren» (3 Mos 19,12.16.18).

V. 3. Ingen andre guder

«[3]Du skal ikke ha andre guder enn meg.»

Budet om andre guder. Ordrett: «Det skal ikke være andre guder for deg utover meg» eller «i tillegg til meg», det vil si «ved siden av meg», slik Luther oversetter.

[5]Var hele teksten skrevet på tavlene, kan den ikke ha vært fordelt verken etter Filons fem og fem eller etter Augustins tre og sju, for da ville den første tavlen få langt flere ord enn den andre – etter Augustin 131 mot 41. Langt bedre passer det om v. 2–7 stod på den ene tavlen og resten, fra sabbatsbudet av, på den andre: da blir det 96 ord på den første og 76 på den andre.

[6]Keil følger her den reformerte inndelingen av budene. Den lutherske kirken følger inndelingen fra Augustin, som Luthers katekismer bruker: Bildeforbudet hører til det første budet, budet om å hedre far og mor er det fjerde, og det niende og tiende budet handler om å begjære. Denne utgaven nevner derfor budene med innholdet og ikke med nummer.

Den latinske oversettelsens «for mitt åsyn» og forståelsen «mot meg» er ikke riktige.

Setningen er helt generell. Den forbyr ikke bare mangegudsdyrkelse og avgudsdyrkelse, i tanker, ord og gjerninger (jf. 5 Mos 8,11.17.19), men byr også at en skal frykte, elske og tilbe Herren Gud (jf. 5 Mos 6,5.13.17; 10,12.20). Nesten alle budene har form av forbud, fordi de forutsetter at synd og onde lyster bor i menneskehjertet.

V. 4–7. Ikke gudsbilder

> «[4]Du skal ikke gjøre deg noe utskåret bilde eller noen avbildning av det som er oppe i himmelen, eller av det som er nede på jorden, eller av det som er i vannet nedenfor jorden.»

Budet om bilder. Til forbudet mot å dyrke avguder knyttes forbudet mot å dyrke bilder. Calvin sier: «Etter at han i det første budet har vist hvem som er den sanne Gud, og befalt at han alene skal tilbes, slår han nå fast hva som er den rette gudsdyrkelsen.»

Et utskåret bilde (*pesel*, פֶּסֶל) er et bilde hogd ut av tre eller stein. Det brukes om et bilde som skulle forestille Herren (Dom 17,3 ff.), og andre steder om bilder av hedenske guder, for eksempel Asjera (2 Kong 21,7). «Avbildning»[7] er ikke et bilde laget av mennesker, men en skikkelse som blir sett (4 Mos 12,8; 5 Mos 4,12.15; Job 4,16; Sal 17,15). Ordene skal derfor forstås slik: «et utskåret bilde, ja, noen som helst skikkelse» – nemlig av Herren, ikke av hedenske guder.

At ordene skal forstås slik, krever 5 Mos 4,15 ff. Der innskjerper Moses at de ikke må lage seg noe utskåret bilde i skikkelse av noe slags figur, og begrunner det slik: «Dere så ingen skikkelse den dagen Herren talte til dere på Horeb.» Denne utleggingen som Moses selv gir av Guds forbud, viser ugjendrivelig at det gjelder bilder som skulle forestille Herren.

Av 5 Mos 4,17–19 ser vi også hva de neste ordene betyr. Med det som er «i himmelen», menes fuglene og ikke englene – høyst også stjernene (5 Mos 4,19). Med det som er «på jorden», menes fe, krypdyr og andre dyr, og med det som er «i vannet», fisker og andre vanndyr. «Nedenfor jorden» er føyd til vannet for å gi et anskuelig bilde av at det ligger lavere enn det faste landet.

Både sammenhengen og v. 5 viser at det ikke gjelder billedkunst i alminnelighet, men bilder av Gud som skal æres eller tilbes. Calvin sier derfor: «Det er ikke nødvendig å gjendrive det noen tåpelig har funnet på, at all billedhuggerkunst og malerkunst er fordømt her.» Like treffende har han sagt like før: «Selv om Moses bare taler om avgudsbilder, er det ingen tvil om at han dermed fordømmer alle former for falsk gudsdyrkelse som mennesker har funnet på selv.»

V. 5–6. Den nidkjære Gud

> «[5]Du skal ikke tilbe dem og ikke tjene dem. For jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud, som hjemsøker fedres misgjerninger på barn inntil tredje og fjerde ledd, på dem som hater meg, [6]og som gjør miskunn gjennom tusen ledd mot dem som elsker meg og holder mine bud.»

[7] **«Avbildning»** temuna, תְּמוּנָה

«Tilbe» betyr å bøye seg for Gud i bønn og påkalle hans navn, og «tjene» å dyrke ham med offer og andre gudstjenestlige skikker. «Dem» viser tilbake til det som er i himmelen, på jorden og i vannet, og som blir gjort til bilder av Herren. Det viser ikke til de andre gudene i v. 3.

Trusselen og løftet i v. 5–6 gjelder både budet om andre guder og budet om bilder, ikke bare det siste. De forbyr to former for avgudsdyrkelse – dyrkelse av andre guder og dyrkelse av bilder – men begge hører sammen i en høyere enhet.

Herren kan ikke avbildes, for han åpenbarer ikke sitt åndelige vesen i noen synlig skikkelse. Når han likevel blir tilbedt under et synlig bilde, blir den usynlige Guds herlighet byttet bort, og Herren blir gjort til en annen gud enn han er. Ved begge formene for avgudsdyrkelse ville Israel bryte pakten med Herren.

Derfor innskjerper Gud de to budene med det høytidelige ordet: «Jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud»[8]. Han er ikke bare en streng hevner over syndere, men en nidkjær Gud som ikke gir den ære som tilkommer ham, til noen annen (Jes 42,8; 48,11), og som ikke tåler at noen annen gud blir dyrket (2 Mos 34,14).

Han vender sin brennende vrede mot dem som hater ham (5 Mos 6,15), med den samme kraft som hans kjærlighets glød (Høys 8,6) omfavner dem som elsker ham. Men kjærligheten, som nåde, rekker mye lenger enn vreden.

Fedrenes synd hjemsøker (straffer) han på barna inntil tredje og fjerde ledd. Tredje ledd er ikke barnebarna, men oldebarna, og fjerde ledd generasjonen etter dem. Derimot gjør han miskunn gjennom tusen ledd (jf. 5 Mos 7,9).

Ordene «på dem som hater meg» og «mot dem som elsker meg» er svært viktige for å forstå Guds ord rett, for her føres straffen og nåden tilbake til den dypeste grunnen.

«På dem som hater meg» kan etter sin plass i setningen ikke bare gjelde fedrene, men både fedrene og barna i tredje og fjerde ledd. Gjaldt det bare fedrene, måtte det ha stått rett etter «fedre». Det samme gjelder «mot dem som elsker meg». Gud straffer fedrenes synd på barna inntil tredje og fjerde ledd når de hater ham, og han gjør miskunn gjennom tusen ledd mot dem som elsker ham.

Menneskeslekten er en levende helhet. I den går ikke bare synd og ondskap i arv, men også det onde som er syndens forbannelse og ondskapens straff. Slik barna får sin natur fra foreldrene, må de også bære og sone fedrenes skyld. Denne sannheten trengte seg inn selv på tenksomme hedninger ut fra deres egen erfaring.

Likevel er det ingen skjebne i Guds verdensstyre og ingen uunngåelig nødvendighet i det gode og ondes følger. I verden råder en rettferdig og nådig Gud. Han stanser sine straffedommer så snart synderen ved straffen kommer til besinnelse og hører Guds røst. Og han tilgir synd og misgjerning for dem som elsker ham, og lar miskunn vare gjennom tusen ledd (2 Mos 34,7).

Ordene sier verken at syndige fedre går ustraffet, eller at fedrenes synder blir straffet på barn og barnebarn uten at de selv har skyld. De sier ingenting om hvorvidt og hvordan fedrene selv blir straffet. For å vise hvor fryktelig streng Guds straffende rettferdighet er, legger de vekt på at straffen ikke blir borte. Selv om Gud i sin langmodighet utsetter den, blir den ikke glemt.

[8] **«Jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud»** el qanna, אֵל קַנָּא

Barna må bære fedrenes synder når de – slik det naturlig følger av sammenhengen mellom barn og fedre, og slik Onkelos har lagt til i sin omskrivning – «fyller opp fedrenes synder». Da lider etterkommerne straff både for sine egne og for forfedrenes misgjerninger (3 Mos 26,39; Jes 65,7; Am 7,17; Jer 16,11 ff.; Dan 9,16).

Men når hatet opphører og barna forlater fedrenes onde veier, blir den brennende vreden til brennende kjærlighet, og Gud gjør miskunn mot dem. Denne miskunnen varer ikke bare til tredje og fjerde ledd, men gjennom tusen ledd – men bare mot dem som elsker Gud og viser denne kjærligheten ved å holde hans bud. «Fortsetter Gud lenge å hjemsøke synden, så fortsetter han i all evighet å vise miskunn. Og det har vi ikke noe bedre bevis på enn Israels egen historie» (Schultz).

V. 7. Guds navn

> «[7]Du skal ikke misbruke Herren din Guds navn, for Herren vil ikke holde den uskyldig som misbruker hans navn.»

Budet om Guds navn henger nær sammen med budene foran. Det finnes ingen Gud ved siden av Herren, den eneste, og hans guddommelige vesen kan ikke ses eller tenkes i noen skikkelse. Men han hadde gjort sitt vesens herlighet kjent i sitt navn (3,14 ff.; 6,2), og det navnet skulle hans folk ikke misbruke.

Ordrett står det: «Du skal ikke løfte Herren din Guds navn til tomhet.» Verbet (*nasa*, נָשָׂא) betyr ikke å uttale, men å løfte opp – å stemme i en tale (4 Mos 23,7; Job 27,1), en sang (Sal 81,3) eller en bønn (Jes 37,4). Det ser vi også av Sal 24,4, der den rettferdige er den som ikke har «løftet sin sjel til tomhet» (NB: «vendt sin hu til løgn»).

Ordet for «tomhet»[9] betyr ikke løgn, men det som er øde og tomt, altså det forfengelige og intetsigende som det ikke er grunn til.

Budet forbyr derfor all bruk av Guds navn til tomme og uverdige formål. Det gjelder ikke bare falsk ed, som i 3 Mos 19,12 blir kalt å vanhellige Guds navn, men også lettferdig eding i dagliglivet, og all bruk av Guds navn i usannhetens og løgnens tjeneste, til forbannelse, trolldom og besvergelser.

Den rette bruken av Guds navn er bare «påkallelse, bønn, lovsang og takk» som kommer fra et rent og troende hjerte. Det naturlige hjertet er svært tilbøyelig til å bryte dette budet. Derfor blir det innskjerpet med trusselen: «Herren vil ikke holde den uskyldig» – han lar ham ikke gå ustraffet.

V. 8–12. Sabbaten

> «[8]Kom hviledagen i hu, så du holder den hellig! [9]Seks dager skal du arbeide og gjøre all din gjerning. [10]Men den sjuende dagen er sabbat for Herren din Gud. Da skal du ikke gjøre noe arbeid, verken du selv eller din sønn eller din datter, verken din trell eller din trellkvinne, eller ditt fe eller den fremmede som er hos deg innenfor dine porter. [11]For på seks dager gjorde Herren himmelen og jorden, havet og alt det som i dem er, og han hvilte på den sjuende dagen. Derfor velsignet Herren sabbatsdagen og helliget den.»

[9] **«tomhet»** sjav, שָׁוְא

Budet om sabbaten forutsetter at Israel kjente sabbaten, det viser alt ordet «kom i hu». Men det forutsetter ikke at sabbaten hadde vært holdt før. Gjennom skapelsesberetningen som var gått i arv, måtte Israel vite at Gud hadde hvilt den sjuende dagen etter at han hadde skapt verden på seks dager, og at han ved sin hvile hadde helliget dagen (1 Mos 2,3).

Men til nå var det ikke gitt noe bud til menneskene om å holde dagen hellig. Det ble gitt Israel første gang ved Sinai, etter at det var forberedt ved at mannaen ikke falt på den sjuende dagen i uken (16,22 ff.). Her blir det altså for første gang fastsatt hvordan dagen skal helligholdes.

Den sjuende dagen skulle være sabbat, en hviledag som hørte Herren til (jf. 16,23). Den skulle vies til ham ved at ikke noe arbeid ble gjort. Forbudet gjaldt både mennesker og dyr uten unntak. De som skulle hvile, er delt i to grupper: først de frie israelittene («du») og barna deres, så trellene, feet (trekk- og lastedyrene) og den fremmede, det vil si utlendinger som hadde slått seg ned blant israelittene og arbeidet for dem.

«Innenfor dine porter» betyr i byene og landsbyene i landet, ikke i husene, for ordet port brukes bare om innganger til byer eller store gårdsrom og palasser, aldri om døren til vanlige hus, hytter og telt.

Ordet for «arbeid»[10] er det alminnelige ordet for enhver oppgave, lett eller tung. På sabbaten (og på den store soningsdagen, 3 Mos 23,28.31) skulle alt slikt arbeid hvile. På de andre høytidsdagene var bare tungt arbeid, yrkesarbeid og handel forbudt (3 Mos 23,7 ff.).

På sabbaten var det derfor ikke bare forbudt å pløye og høste (2 Mos 34,21), å trå vinpressen og frakte varer (Neh 13,15), å bære byrder (Jer 17,21), å drive handel (Am 8,5) og holde marked (Neh 13,15 ff.), men også å sanke manna (2 Mos 16,26 ff.), sanke ved (4 Mos 15,32 ff.) og tenne ild for å koke eller bake (2 Mos 35,3).

Hvorfor sabbaten skulle holdes. Hensikten med å hvile fra alt arbeid på sabbaten ser vi av begrunnelsen i v. 11: Da Herren skapte himmelen og jorden, hvilte han den sjuende dagen, og derfor velsignet han sabbatsdagen og helliget den. Det betyr likevel ikke at Israel skulle holde sabbat for å etterligne Herren, være virksom når han var virksom og hvile når han hvilte, slik Schultz mener.

Riktignok trekkes det en linje mellom Guds skapelse på seks dager og hans hvile på den sjuende, og menneskets arbeid i seks dager og hvile på den sjuende. Men grunnen til at sabbaten skal holdes, ligger ikke i denne parallellen. Den ligger i at Gud velsignet og helliget den sjuende dagen fordi han hvilte på den.

Sabbatens betydning ligger altså i at Gud velsignet og helliget den sjuende dagen ved skapelsen. Da skaperverket var fullført, velsignet og helliget Gud den skapte verden: Han fylte den med fredens og godhetens krefter fra sin egen salige hvile og løftet den opp til del i sitt hellige vesens rene lys (se 1 Mos 2,3).

Derfor skulle hans folk Israel nå holde sabbaten – ikke for å etterligne det Gud hadde gjort, men for at også de på denne dagen skulle hvile fra sitt arbeid. Det trengte de desto mer, fordi arbeidet deres ikke lenger var det arbeidet mennesket fikk i begynnelsen da det var skapt i Guds bilde, et arbeid som ikke avbrøt

[10] **«arbeid»** melakha, מְלָאכָה

dets salighet i Gud (1 Mos 2,15). Nå var det det harde arbeidet i ansiktets sved som mennesket var dømt til etter syndefallet.

For at hans folk skulle få hvile fra dette slitet, som tynger både kropp og sjel, og bli forfrisket, påla Gud dem å holde sabbat. Slik skulle de få en dag da ånden fikk ro og ble løftet opp, og en forsmak på den saligheten Guds folk til sist skal gå inn til, den evige hvilen der en hviler «fra sine gjerninger» (Hebr 4,10) og får «hvile fra sitt strev» (Åp 14,13).

Da Moses gjentok de ti ordene, nevnte han ikke denne objektive grunnen, som gir sabbatens egentlige mening. Han trakk bare fram hvilen og forfriskelsen (5 Mos 5,14–15).

Som i 2 Mos 23,12 minnet han folket om trellearbeidet i Egypt og utfrielsen med Herrens sterke arm, og føyde til: «Derfor har Herren din Gud befalt deg å holde sabbatsdagen.» Dette strider ikke mot begrunnelsen her. Det løfter bare fram en side som særlig kunne varme folkets hjerte for sabbaten og gjøre sabbatshvilen kjær for dem, fordi den stadig minnet israelittene om den hvilen Herren hadde gitt dem fra trellearbeidet i Egypt.

Sabbaten og Kristus. Å hvile fra alt arbeid er grunnlaget for sabbatsholdet. Men dette sabbatsholdet er en ordning som hører Det gamle testamente til, og vi finner det ikke hos noe annet folk, selv om mange folk deler tiden inn i uker. Ved å bli tatt inn blant de ti ordene ble sabbaten grunnvollen for alle Israels høytider, for de hadde alle sitt høydepunkt i sabbatshvilen.

Samtidig hørte sabbaten, som et bud i Sinai-loven, til «skyggen av det som skulle komme» (Kol 2,17; jf. Hebr 10,1), og den skulle opphøre når «legemet», Kristus, var kommet. Kristus er Herre over sabbaten (Matt 12,8), og da han hadde fullført sitt verk, hvilte også han på sabbaten. Men han sto opp på søndagen.

Ved sin oppstandelse, som er pantet for verden på fruktene av hans forsoningsverk, har han gjort denne dagen til «Herrens dag» for sin menighet. Den skal holde den til frelsens høvding kommer igjen, fullbyrder dommen over alle sine fiender til den siste og fører menigheten inn til den evige sabbatshvilen, som Gud gjorde i stand for hele skaperverket ved at han selv hvilte da himmelen og jorden var fullført.

V. 12. Far og mor

> «[12]Hedre din far og din mor, så dine dager må bli mange i det landet Herren din Gud gir deg.»

Budet om å hedre far og mor gjelder ikke våre medmennesker i alminnelighet, men dem som er «Guds stedfortredere. Derfor, som Gud skal tjenes med ære og frykt, så skal også hans stedfortredere det» (Luther). Det setter 3 Mos 19,3 utenfor all tvil. Der blir ærefrykten for foreldrene stilt ved siden av sabbatsholdet, og «ha ærefrykt for» står i stedet for «hedre».

Det følger også av selve ordet «hedre»[11], som etter Calvin ikke betyr noe annet enn å vise Gud og mennesker som står i en verdig stilling, den ære som tilkommer dem.

Våre medmennesker og vår neste skal vi elske (3 Mos 19,18). Foreldrene skal vi derimot hedre og ha ærefrykt for, med hjerte, munn og hånd – i tanker,

[11] **«hedre»** kabbed, כַּבֵּד

ord og gjerninger. Med far og mor menes ikke bare dem som har gitt oss livet og holder oss i live, men også dem som grunnlegger, verner og fremmer vårt åndelige liv, som profeter og lærere. De blir noen ganger kalt fedre (2 Kong 2,12; 13,14), og andre ganger blir elevene deres kalt sønner og døtre (Sal 34,12; 45,11; Ordsp 1,8.10.15).

Også de som vokter vårt legemlige og åndelige liv, øvrighetene som Gud har innsatt, kan med rette kalles far og mor (1 Mos 45,8; Dom 5,7). All øvrighet har nemlig vokst fram av forholdet mellom far og barn. Fra barnas ærefrykt for foreldrene får den sin moralske tyngde og fasthet, og på den beror et folks fremgang og velferd.[12]

Det samme viser løftet: «så dine dager må bli mange i det landet Herren din Gud gir deg». Løftet er dobbelt. Så lenge folket gledet seg over lydige barn, var det lovet et langt liv i Kanaan.

Men løftet gjelder også den enkelte: et langt liv og en høy alder (jf. 5 Mos 6,2; 22,7), slik også 1 Kong 3,14 regner en god alderdom som en særlig velsignelse fra Gud. I 5 Mos 5,16 følger ordene «og det må gå deg vel» etter løftet om langt liv. De endrer ikke meningen, men forklarer den nærmere.

Slik Guds majestet skulle æres og fryktes i foreldrene, skulle Guds bilde holdes hellig i alle mennesker. Denne tanken danner overgangen til de andre budene.

V. 13–21. Budene om nesten

> «[13]Du skal ikke slå i hjel. [14]Du skal ikke bryte ekteskapet. [15]Du skal ikke stjele. [16]Du skal ikke si falskt vitnesbyrd mot din neste. [17]Du skal ikke begjære din nestes hus. Du skal ikke begjære din nestes hustru, hans tjener eller tjenestekvinne, hans okse eller esel eller noe annet som hører din neste til.»

Budene i v. 13–17, som fastsetter pliktene mot nesten, er samlet i 3 Mos 19,18 i ett eneste ord: «Du skal elske din neste som deg selv.» Rekkefølgen er denne: Først verner de livet, ekteskapet og eiendommen mot angrep i handling. Så går de fra gjerning til ord og tanke og forbyr falskt vitnesbyrd og begjær.[13]

De tre første av disse budene gjelder altså først og fremst gjerninger. At budene så går videre til å forby begjæret, viser at gjerningen ikke kan skilles fra sinnelaget, og at «loven først er fullt ut oppfylt når selve hjertet er helliget» (Oehler).

Livet. I budet «Du skal ikke slå i hjel» fordømmes derfor ikke bare selve drapet, enten det skjer med åpen vold eller med list (2 Mos 21,12.14.18), men enhver handling som setter menneskeliv i fare – av uforsiktighet (5 Mos 22,8), av ondskap (3 Mos 19,14) eller av hat, vrede og hevnlyst (3 Mos 19,17–18).

Livet står først blant disse budene, ikke fordi det er det høyeste jordiske gode, men fordi det er grunnlaget for menneskets tilværelse. Den som angriper livet,

[12]Oehler: «Ved å kreve ærefrykt for foreldrene legger dette budet grunnen til at hele samfunnslivet blir helliget, for det lærer oss å se en guddommelig myndighet i det.»

[13]Luther har vist denne «underfulle og treffende orden»: Forbudet begynner med det største og går ned til det minste. Den største skaden er å drepe et menneske, den neste å krenke hans hustru, den tredje å ta hans eiendom. Den som ikke kan skade nesten i noe av dette, skader ham i det minste med tungen; derfor kommer så krenkelsen av hans gode navn. Og får en ikke makt over noe av dette, skader en nesten i alle fall i hjertet ved å begjære det som er hans, og der har også misunnelsen sin egentlige plass.

angriper personen og dermed Guds bilde (1 Mos 9,6). Vi skal også merke oss at budet ikke nevner hvem som ikke skal drepes. Det forbyr derfor ikke bare å drepe et medmenneske, men også å ta sitt eget liv.

Ekteskapet. De to neste budene er like generelle. Ordet for å bryte ekteskapet (*naaf*, נָאַף), som 3 Mos 20,10 bruker om både mann og kvinne, betyr – til forskjell fra hor i alminnelighet – at en ektemann har omgang med en annens hustru, eller en hustru med en annens mann.

Forbudet retter seg ikke bare mot angrep på mannens kjæreste eie, for det verner budet om begjær mot. Det verner ekteskapets hellighet som Guds ordning for at menneskeslekten skal formere seg. Og selv om det, som alle bud som ble gitt til hele folket, først er rettet til mannen, gjelder det like mye kvinnen. Det ser vi av 3 Mos 20,10, der både mannen og kvinnen skulle straffes med døden for ekteskapsbrudd.

Eiendommen. Like ukrenkelig skulle eiendommen være. Budet «Du skal ikke stjele» forbød ikke bare å ta en annens eiendom i det skjulte eller åpenlyst, men også å skade den eller urettmessig holde den tilbake av skjødesløshet eller likegyldighet (2 Mos 21,33; 22,14; 23,4–5; 5 Mos 22,1–4).

Det falske vitnesbyrdet. Fariseerne forsto disse budene bare om den ytre handlingen, og mot dem viste Kristus hvordan budene virkelig oppfylles (Matt 5,21 ff.). For at budene ikke skulle forstås slik, føyde Gud til forbudet: «Du skal ikke si falskt vitnesbyrd mot din neste.» Ordrett: «Du skal ikke svare mot din neste som et løgnvitne.»

I 5. Mosebok står det i stedet et «tomt vitne»[14], en som sier noe tomt, verdiløst og grunnløst (jf. 2 Mos 23,1). Av dette ser vi at budet ikke bare forbyr løgn, men alt falskt og grunnløst vitnesbyrd. Og det gjelder ikke bare vitnemål for en dommer, men all slags falsk tale som kan sette nestens liv, ekteskap eller eiendom i fare (jf. 2 Mos 23,1; 4 Mos 35,30; 5 Mos 17,6; 19,15; 22,13 ff.).

Begjæret. Det siste budet er rettet mot begjæret, roten som enhver synd mot nesten vokser fram av, i ord eller gjerning. Begjæret (*chamad*, חָמַד) kommer fra hjertet (Ordsp 6,25). Det føder synden, som så blir «fullbyrdet» i gjerningen (Jak 1,14–15).

At ordene «Du skal ikke begjære» gjentas, viser ikke at det er to ulike bud. Like lite gjør det at 5 Mos 5,21 bruker et annet ord (*hitavva*, הִתְאַוָּה) andre gangen. De to ordene betyr omtrent det samme. Forskjellen er bare at det første betegner et begjær som vekkes utenfra ved synet av det som er vakkert, og det andre et begjær som springer ut av mennesket selv, av hans egen trang eller tilbøyelighet (Schultz).

Gjentakelsen tjener bare til å styrke og gi ettertrykk til det som er selve kjernen i budet. Den passer like godt til lovens enkle språk som det skiftende ordet passer til den formanende stilen i 5. Mosebok.

Heller ikke det som begjæret retter seg mot, peker på to ulike bud. Det ser vi straks av at hus og hustru har byttet plass i 5. Mosebok. «Huset» er ikke bare boligen, men hele husstanden (som i 1 Mos 15,2; Job 8,15), enten hustruen regnes med eller ikke. I vår tekst er hun regnet med.

[14] **«tomt vitne»** ed sjav, עֵד שָׁוְא

I 5. Mosebok er hun det ikke, men står først som mannens krone og et eie som er langt mer verdt enn perler (Ordsp 12,4; 31,10). Der er «huset» innskrenket til den andre eiendommen i husholdningen: jord, tjenere, fe og alt annet en mann eier. I 2. Mosebok er «huset» derimot delt opp i hustru, tjenere, fe og den andre eiendommen.

V. 18–19. Folket ber om en mellommann

> «[18]Hele folket så røstene og ildtungene og tonen fra horn og fjellet i røk. Og da folket så og hørte dette, skalv de og holdt seg langt borte. [19]Og de sa til Moses: Tal du til oss, så vil vi høre. Men la ikke Gud tale til oss, for at vi ikke skal dø!»

(Jf. 5 Mos 5,22–33.) De fryktelige tegnene som Herren åpenbarte sin majestet under, gjorde det inntrykket de skulle gjøre på folket som sto nede ved fjellet. Folket ville ikke at Gud skulle tale til dem mer. Gjennom de eldste ba de Moses om å være mellommann mellom dem og Gud, og lovte at de ville høre på ham (jf. 19,9.16–19).

«Så» betyr her å merke, for det er gjennom synet vi tar imot de fleste inntrykkene fra verden omkring oss. «Ildtungene» er de skarpe lynglimtene (19,16). Folket skalv og holdt seg langt borte – de våget ikke å gå nærmere fjellet eller stige opp på det.

Det var stammeoverhodene og de eldste som talte, og i 5 Mos 5,23–27 er ordene deres gjengitt fullere. Der ser vi også at de hadde erfart at Gud kan tale med et menneske og mennesket likevel bli i live (5 Mos 5,24). Men de følte så sterkt at de var kjød – maktesløse, skrøpelige og skilt fra den hellige Gud ved synden – at de fryktet å bli fortært av den store ilden om de hørte Guds røst lenger.

V. 20–21. Moses går inn i mørket

> «[20]Da sa Moses til folket: Frykt ikke! Gud er kommet for å prøve dere, og for at frykt for ham skal være over dere, så dere ikke synder. [21]Så ble folket stående langt borte, men Moses gikk nær til mørket hvor Gud var.»

I folkets ord kom synderens hellige skjelving for den hellige Gud til uttrykk. Moses ville lede denne skjelvingen inn i en sunn og varig bot. Derfor tok han først bort den falske dødsangsten med det oppmuntrende ordet: «Frykt ikke!» Og så la han straks til: «Gud er kommet for å prøve dere.»

Prøven gjaldt hvordan hjertet sto overfor Gud, slik det forklares i neste ledd: «for at frykt for ham skal være over dere, så dere ikke synder». Ved denne fryktelige åpenbaringen av sin herlighet ville Gud gi dem den sanne frykt for seg, så de ikke skulle synde ved mistillit, ulydighet eller motstand mot hans ledelse og bud.

«Så ble folket stående langt borte» (som i v. 18) – de gikk ikke langt bort. Etter 5 Mos 5,30 fikk riktignok Moses befaling om å si til folket at de skulle vende tilbake til teltene. Men det går teksten her forbi. Den nevner bare at folket ble stående langt borte, mens Moses (og Aron, jf. 19,24) gikk nær til mørket der Gud var, for å ta imot Herrens videre bud. Slik avsluttes første akt i lovgivningen, og veien gjøres klar for den andre.

Grunnlinjene i paktsordningen

Fra 20,22 til 24,2 følger grunnlinjene i paktsordningen. De gjelder først den alminnelige formen for gudsdyrkelsen i Israel (20,22–26). Så kommer Israels rettsordninger, både i det borgerlige og sosiale livet, der folket står i forhold til hverandre (21,1–23,13), og i forholdet til Herren (23,14–19). Til sist sier Herren hvordan han selv vil stille seg til Israel (23,20–33).

V. 22–26. Alteret

> «[22]Og Herren sa til Moses: Så skal du si til Israels barn: Dere har sett hvordan jeg talte til dere fra himmelen. [23]Dere skal ikke gjøre dere noen gud ved siden av meg. Guder av sølv eller guder av gull skal dere ikke lage dere. [24]Et alter av jord skal du gjøre meg. På det skal du ofre dine brennoffer og dine fredsoffer, ditt småfe og ditt storfe. På hvert sted hvor jeg lar mitt navn minnes, skal jeg komme til deg og velsigne deg. [25]Men vil du gjøre et alter av stein for meg, da skal du ikke bygge det av hoggen stein. For bruker du din meisel på steinene, så vanhelliger du dem. [26]Du skal ikke gå opp til mitt alter på trapper, for at ikke din nakenhet skal blottes over det.»

Den grunnleggende formen for gudsdyrkelsen i Israel. Herren hadde talt til israelittene fra himmelen. Derfor skulle de ikke lage seg guder av jordisk stoff, som sølv og gull, ved siden av ham. De skulle bare bygge et alter av jord eller uhogd stein, uten trapper, der de kunne bære fram offer for ham på det stedet han ville åpenbare seg.

«Fra himmelen» kom Herren ned på Sinai, innhyllet i skymørket. Slik viste han folket at hans vesen er himmelsk og ikke kan etterlignes i noe jordisk stoff. «Dere skal ikke gjøre dere noen gud ved siden av meg» – det vil si: stille ved siden av meg eller på linje med meg. Det gjelder gudsbilder som først og fremst skulle framstille Guds vesen og altså være bilder av Herren. Men nettopp fordi de skulle framstille den Gud som er ren ånd, ble de til avguder.

For å dyrke Herren, himmelens Gud, trengte Israel bare et alter der offeret kunne stige opp til Gud. Alteret, en forhøyning av jord eller ru steiner, var et bilde på at mennesket løftes opp til Gud, som troner i det høye i himmelen. Og fordi mennesket skulle løfte seg opp til Gud i sine offer, skulle også Israel lage et alter, men bare av jord, eller av stein som ikke var hogd: «For bruker du din meisel på steinene, så vanhelliger du dem» (v. 25).

«Av jord» betyr ikke, som Schultz mener, av enkelt stoff som passet til å framstille skapningen. Alteret skulle ikke framstille skapningen, men være stedet der Gud kom for å ta mennesket inn i fellesskap med seg. Derfor skulle det lages av det samme stoffet som var den jordiske grunnen for Guds rike – av jord eller av stein slik den lå i sin naturlige tilstand.

Grunnen var ikke at uhogd stein har en medfødt renhet, for den tanken stemmer ikke med 1 Mos 3,17. Grunnen var at alteret skulle vise den enkle jordiske grunnens natur, uforandret av menneskehånd. Jorden, som er dratt inn under syndens forbannelse, skal fornyes og forklares til Guds rike – ikke av syndige mennesker, men bare av Guds nådige hånd.

Israel skulle heller ikke bygge alteret for sine offer på et hvilket som helst sted de selv valgte, men bare på hvert sted der Herren lot sitt navn minnes. Det betyr ikke å få mennesker til å minnes navnet, men å reise et minne om sitt navn, det vil si å åpenbare sitt guddommelige vesen i herlighet og dermed vie stedet til hellig grunn (jf. 3,5), der Herren ville komme til Israel og velsigne det.

Til slutt følger forbudet mot å gå opp til alteret på trapper, «for at ikke din nakenhet skal blottes over det». Det var i skammen at bevisstheten om synden først viste seg, og i skammen ble synden tydeligst (1 Mos 3,7). Nakenheten var derfor en avsløring av synden, og ved den ville Guds alter bli vanhelliget. Derfor var det forbudt å gå opp til alteret på trapper.

Ett alter eller flere? Disse forskriftene gjelder ikke bare alteret som ble bygd da pakten ble sluttet, og de strider heller ikke mot de senere bestemmelsene om det ene alteret ved tabernaklet, der alle offer skulle bæres fram (3 Mos 17,8–9; 5 Mos 12,5 ff.).

De er heller ikke bare midlertidige. De legger grunnen for de senere lovene om stedene for gudstjenesten, uten verken å binde den til ett bestemt sted eller å tillate et ubegrenset antall altere. «Her er det tale om flere steder og altere, fordi det ikke kunne være noe fast sted for tabernaklet så lenge folket vandret i ørkenen» (Riehm).

Men å bygge altere er utvilsomt begrenset til hvert sted Herren utpekte ved en åpenbaring. Ordene gjelder ikke bare stedene der tabernaklet med alteret ble reist, og der templet senere skulle stå (Sinai, Sjilo og Jerusalem). De gjelder også alle steder der det ble bygd altere og båret fram offer ved særlige anledninger fordi Gud hadde vist seg der, for eksempel på Ebal-fjellet (Jos 8,30, jf. 5 Mos 27,5), på klippen i Ofra (Dom 6,25–26) og mange andre steder.

Kapittel 21. Treller, drap og legemsskade

Israels rettsordninger i samfunnslivet

Kap. 21,1–23,13 inneholder de grunnleggende rettsordningene for Israels borgerlige og sosiale liv, det vil si for forholdet mellom folkets medlemmer innbyrdes.

V. 1–19. Rettsordningene

«[1]Dette er de lover du skal legge fram for dem:»

Ordet som her står for «lover», *misjpatim* (מִשְׁפָּטִים), betyr ikke regler for handlemåten i alminnelighet. Det betyr de rettsordningene som skulle forme folkelivet til et ordnet samfunn og sikre rettsordenen. Først og fremst gjelder de forholdet mellom den enkelte og hans neste. Øverst står retten til dem som var avhengige av andre, og aller først trellenes rett (v. 2–6). Den blir forklart nærmere i 5 Mos 15,12–18, der folket blir formant til å holde den av hjertet.

V. 2–6. Den hebraiske trellen

«[2]Når du kjøper en hebraisk trell, skal han tjene i seks år. Men i det sjuende året skal han gis fri uten vederlag. [3]Er han enslig når han kommer, skal han dra enslig bort. Dersom han er en gift mann, da skal hans hustru gå bort med ham. [4]Dersom hans herre gir ham en hustru, og hun føder ham sønner eller døtre, da skal hustruen og barna høre hennes herre til, og han skal gå enslig bort. [5]Men dersom trellen sier: Jeg holder av min herre, min hustru og mine barn, jeg vil ikke være fri og gå bort, [6]da skal hans herre føre ham fram for Gud og stille ham ved døren eller ved dørstolpen, og hans herre skal stikke en syl gjennom øret hans, og han skal tjene ham for alltid.»

Etter seks års tjeneste skulle den hebraiske trellen bli fri uten å betale noe for det. Etter 5 Mos 15,12 gjaldt det samme den hebraiske trellkvinnen. Ordet «hebraisk» begrenser loven til israelittiske treller; for treller av fremmed ætt gjaldt den ikke (jf. «noen av ditt folk», 5 Mos 15,12).

En israelitt kunne kjøpe en landsmann når han ble solgt av retten fordi han hadde stjålet (2 Mos 22,3), eller når han var fattig og solgte seg selv (3 Mos 25,39). Frigivelsen i det sjuende tjenesteåret hang nøye sammen med sabbatsåret, men den skulle ikke skje nettopp i sabbatsåret.

«Han skal gis fri», det vil si gå ut av sin herres hus som en fri mann, og det «uten vederlag». I 5. Mosebok får herren også befaling om ikke å la ham gå tomhendt, men gi ham rikelig av småfeet, treskeplassen og vinpressa, altså så mye han kunne bære med seg. Grunnen er at Israel selv var blitt utfridd av Herren fra trelldommen i Egypt.

I 5 Mos 15,18 kommer en grunn til som skal gjøre herren villig: I seks år har trellen tjent ham «dobbelt så mye som du måtte ha gitt en dagarbeider i lønn». Han hadde altså arbeidet så mye at det ville ha kostet det dobbelte å leie en arbeider i hans sted. Og «Herren din Gud skal velsigne deg i alt det du gjør», nemlig gjennom trellens tjeneste.

Tre tilfeller. Frigivelsen kunne skje under tre ulike forhold. Var trellen ugift og forble det, var det naturligvis ingen andre som skulle settes fri. Hadde han hatt med seg en hustru, skulle hun også bli fri. Men hadde herren gitt ham en hustru mens han var trell, og hun hadde født ham barn, skulle hustruen og barna fortsatt tilhøre herren. Det kan virke hardt, men det var en rimelig følge av at en kunne eie treller.

For å mildne en slik atskillelse mellom mann og hustru fikk trellen likevel valget mellom å bli hos sin herre, om han ville gi avkall på friheten for alltid (v. 5–6). Det ville nok som regel skje. Andre steder i loven nevnes nemlig flere ordninger som gjorde de hebraiske trellenes kår langt lettere og satte dem nesten på linje med leiearbeidere (2 Mos 23,12; 3 Mos 25,6.39.43.53; 5 Mos 12,18; 16,11).

Øret mot døren. I så fall skulle herren føre trellen «fram for Gud», det vil si, som Septuaginta riktig gjengir det, for domstolen, til stedet der det ble dømt i Guds navn (5 Mos 1,17; jf. 2 Mos 22,8–9 og 5 Mos 19,17). Der skulle han erklære at han ga opp sin frihet.

Så skulle øret hans gjennombores med en syl mot døren eller dørstolpen. Ved dette tegnet, som var vanlig hos mange folk i oldtiden, ble han liksom festet til huset for alltid. At det var meningen, ser vi av det uvanlige uttrykket i 5 Mos 15,17, der øret og døren står side om side: «stikke den gjennom hans øre inn i døren».

«For alltid» betyr så lenge han lever. At tjenesten bare skulle vare til jubelåret, slik Josefus og rabbinerne mener, har ingen god grunn; i 3 Mos 25,46 brukes det samme uttrykket om tjeneste som ikke tok slutt i jubelåret.

V. 7–11. Datteren som selges som trellkvinne

> «[7]Når en mann selger sin datter som trellkvinne, da skal hun ikke gis fri som trellene. [8]Dersom hun mishager sin herre, som hadde pekt henne ut for seg selv, da skal han la henne kjøpes fri. Han skal ikke ha rett til å selge henne til et fremmed folk, for han har vært troløs mot henne. [9]Dersom han peker ut henne for sønnen sin, da skal han la henne ha døtres vanlige rett. [10]Dersom han lar sønnen få en annen hustru ved siden av henne, skal det ikke avkortes noe når det gjelder mat, klær eller ekteskapelig omgang. [11]Dersom han ikke lar henne få disse tre ting, da skal hun gis fri for intet, uten betaling.»

En israelittisk datter som faren hadde solgt som trellkvinne – som det følgende viser, til husfrue og medhustru – sto i et annet forhold til herrens hus. Hun

skulle ikke gis fri «som trellene», det vil si ikke sendes bort som fri etter seks års tjeneste. For henne gjaldt tre andre bestemmelser.

Første tilfelle (v. 8). «Dersom hun mishager sin herre, som hadde pekt henne ut for seg selv, da skal han la henne kjøpes fri.» I den hebraiske teksten står det egentlig «ikke»[1], men de jødiske tekstlærde har merket av at det skal leses «for seg»[2], og «ikke» kan umulig være meningen på dette stedet.

Å «la henne kjøpes fri» betyr å la en annen israelitt kjøpe henne som medhustru. At faren selv skulle løse henne ut, kan knapt ha vært tenkt, for det var nok bare fattigdom som fikk ham til å selge datteren (3 Mos 25,39). Men til et fremmed folk, det vil si til noen som ikke var hebreer, hadde han ingen rett til å selge henne når han var troløs mot henne og ikke ga henne det ekteskapet han hadde lovet.

Andre tilfelle (v. 9–10). Peker han henne ut for sønnen sin, skal han behandle henne som en datter. Og lar han sønnen få en annen hustru ved siden av henne – enten fordi sønnen ikke lenger var fornøyd med henne, eller fordi faren ga ham enda en hustru – skal hun ikke få mindre av mat, klær eller ekteskapelig omgang. Det hun hadde krav på som datter i huset og som sønnens hustru, skulle ikke forsømmes. Faren skulle altså ikke tillate at sønnen sendte henne bort eller behandlet henne dårlig. Ordet for «mat» betyr egentlig «kjøtt», hovedretten, for lovgiveren tenker på velstående folk som hadde råd til medhustruer.

Tredje tilfelle (v. 11). Gir han henne ikke «disse tre ting», skal hun gå fri for intet, uten betaling. De tre tingene er mat, klær og ekteskapelig omgang, som er nevnt like før.

V. 12–14. Drap

> «[12]Den som slår en mann så han dør, skal visselig lide døden. [13]Men hvis han ikke har stått mannen etter livet, men det er Gud som har styrt hans hånd, da vil jeg fastsette et tilfluktssted for ham. [14]Men om noen med overlegg dreper sin neste med svik, da skal du ta ham, om det så er fra mitt alter: Han skal dø.»

Enda høyere enn den personlige friheten står selve livet, retten til å leve og være et menneske. Å krenke det var ikke bare forbudt, men skulle straffes med en straff som svarte til forbrytelsen. Under disse truslene ligger gjengjeldelsens prinsipp, «liv for liv», som er det eneste som gir uttrykk for rettferdighetens tanke.

Et dødelig slag skulle straffes med døden (jf. 1 Mos 9,6; 3 Mos 24,17), enten den slåtte døde med en gang eller like etter. Denne alminnelige regelen blir så nærmere bestemt ved at loven skiller mellom drap ved et uhell og drap med vilje.

Den som ikke har stått sin neste etter livet, men der Gud har latt det komme ham i hånden, hadde ikke bare vært uten tanke om å drepe. Han hadde ikke engang tenkt å slå eller skade den andre av hat og fiendskap (4 Mos 35,16–23; 5 Mos 19,4–5). Det skjedde altså helt uforvarende, etter en Guds styrelse som vi vanligvis kaller et uhell fordi den går over vår forstand. For en slik mann ville

[1] **«ikke»** lo, לֹא
[2] **«for seg»** lô, לוֹ

Gud fastsette tilfluktssteder, der han skulle være vernet mot blodhevneren (se 4 Mos 35,9 ff.).

V. 14 betyr ikke at bare forsettlig og svikefullt drap skulle straffes med døden. Den alminnelige regelen i v. 12 står fast. Verset skal forstås som en motsetning til v. 13: Selv Herrens alter skulle ikke verne den som hadde drept med forsett og gjennomført det med svik.

Både hebreerne og mange andre folk mente at alteret, Guds bolig, ga vern til ethvert liv som var i fare fra mennesker. Ved denne bestemmelsen ble den tanken ført tilbake til sin rette rekkevidde. Stedet der en fikk soning for synder av skrøpelighet (jf. 3 Mos 4,2; 5,15.18; 4 Mos 15,27–31), skulle ikke misbrukes som tilfluktssted for forbrytere som hadde fortjent døden.

V. 15–17. Forbrytelser likestilt med drap

> «[15]Den som slår sin far eller sin mor, skal dø. [16]Den som stjeler et menneske og selger ham eller holder ham fanget, skal dø. [17]Den som forbanner sin far eller sin mor, skal dø.»

Å mishandle far eller mor med slag, å stjele et menneske og å forbanne foreldrene (jf. 3 Mos 20,9) skulle settes på linje med drap og straffes på samme måte. At en «slår» foreldrene, betyr ikke at en slår dem i hjel – da ville det ha stått «så han dør», som i v. 12 – men enhver mishandling.

Mord på foreldre nevnes slett ikke, fordi det knapt var tenkelig. Å forbanne foreldrene settes på linje med å slå dem, for det kommer av det samme sinnelaget. Begge deler skulle straffes med døden, fordi Guds majestet ble krenket i foreldrenes person (jf. 2 Mos 20,12).

Å stjele et menneske var ikke en mindre forbrytelse. Det er en synd mot menneskets verdighet og en krenkelse av Guds bilde. I stedet for «en mann» har 5 Mos 24,7 «en sjel», som omfatter både mann og kvinne, og loven gjelder der uttrykkelig «en av sine brødre blant Israels barn». Forbrytelsen var den samme enten tyven hadde solgt den han stjal, eller han ennå ble funnet hos ham.

V. 18–19. Legemsskade

> «[18]Når menn kommer i trette, og den ene slår den andre med en stein eller med neven, og han ikke dør, men blir sengeliggende – [19]dersom han da kommer opp igjen og går ute med stokk, da skal den som slo, være fri for straff. Men han skal gi ham vederlag for den tid han har tapt, og sørge for at han blir fullt frisk.»

Etter de dødelige slagene og forbrytelsene som er likestilt med dem, følger lovene om legemsskade. Slo en mann en annen i en trette med en stein eller med neven, så den andre ikke døde, men ble sengeliggende, skulle den som slo, være fri for straff dersom den slåtte kom på bena igjen og kunne gå ute med stokk. Han skulle bare erstatte tapt arbeidstid og utgiftene til legebehandlingen. Dette forutsetter at slaget skulle straffes med døden etter v. 12 hvis mannen døde på sykeleiet. Men døde han etter at han var kommet opp og hadde gått ute, skulle det ikke gis noen videre straff for slaget.

V. 20–36. Når herren slår trellen

> «[20]Når en mann slår sin trell eller trellkvinne med en stokk så de dør under hans hånd, da skal han straffes for det. [21]Men dersom trellen blir i live en eller to dager, skal han ikke straffes, siden han er hans eiendom.»

Med trellen var det annerledes. Husbonden hadde alltid rett til å tukte ham med stokken (Ordsp 10,13; 13,24), for den retten lå i hans farsmyndighet over tjenerne i huset. Loven gjelder derfor bare misbruk av denne myndigheten i et anfall av sinne. Døde trellen eller trellkvinnen «under hans hånd», altså under slagene, skulle han straffes; ordrett: «det skal visselig tas hevn».

Hva straffen skulle være, sies ikke. Den skulle i hvert fall ikke være døden ved sverd, slik de jødiske utleggerne mener, for da ville lovgiveren ha sagt «han skal visselig lide døden». Det ble nok overlatt til øvrigheten å fastsette straffen etter forholdene.

Loven i v. 12 kunne knapt brukes på et slikt tilfelle, enda den senere ble utvidet til å gjelde både fremmede og innfødte (3 Mos 24,21–22). Det er nemlig nesten utenkelig at en herre med vilje ville drepe sin trell, som var hans eiendom og hans penger.

Hvor lite lovgiveren forutsetter en slik hensikt, viser v. 21: Blir trellen i live en eller to dager, skal herren ikke straffes, «siden han er hans eiendom». Når trellen levde videre, om så bare en dag eller to, var det helt tydelig at herren ikke hadde villet drepe ham. Døde han likevel etterpå, var tapet av trellen straff nok. Det er ingen grunn til å begrense denne bestemmelsen til treller som ikke var av hebraisk ætt, slik rabbinerne gjør.

V. 22–25. Den svangre kvinnen

> «[22]Når menn kommer i slagsmål med hverandre og støter til en svanger kvinne, så hennes barn blir født, men ingen ulykke skjer, da skal den som gjorde det, gi den bot som kvinnens mann pålegger ham. Han skal gi etter dommeres skjønn. [23]Men dersom det skjer en ulykke, da skal du gi liv for liv, [24]øye for øye, tann for tann, hånd for hånd, fot for fot, [25]brent for brent, sår for sår, skramme for skramme.»

Menn er i slagsmål og støter til en svanger kvinne som er kommet nær eller har gått imellom for å stifte fred, så barnet kommer til verden. Skjer det da ingen skade, verken på kvinnen eller på barnet som blir født, skal det gis en bot i penger. Kvinnens mann fastsetter den, og den skal gis etter dommeres skjønn. Boten blir pålagt fordi et slikt slag kunne ha satt liv i fare, selv om verken kvinnen eller fosteret tok skade.

Teksten sier «hennes barn» i flertall for å tale ubestemt, siden det kunne være mer enn ett barn i morslivet. «Men dersom det skjer en ulykke», på mor eller barn, skal det gis «liv for liv, øye for øye … skramme for skramme». Gjengjeldelsen skulle altså være full.

Septuaginta har forstått stedet slik at fosteret, dersom det ennå ikke hadde fått menneskeskikkelse, ikke skulle regnes som et menneske, så den som slo, bare skulle betale en bot. Men den forklaringen er vilkårlig, for ordet for barn (*jeled*, יֶלֶד) betyr alltid et fullt utviklet menneskebarn, aldri fosteret før det har fått menneskeskikkelse.

Like vilkårlig er det når jødiske utleggere tar «ulykke» bare om at moren dør. Straffebestemmelsen i v. 23–24 krever ikke bare liv for liv, men også øye for øye og så videre, og forutsetter altså også skade på enkelte lemmer.

V. 26–27. Trellens øye og tann

> «[26]Når en mann slår sin trell eller trellkvinne i øyet så det blir ødelagt, da skal han til vederlag for øyet gi dem fri. [27]Slår han ut en tann hos en trell eller trellkvinne, da skal han til vederlag for tannen gi dem fri.»

Gjengjeldelsesloven gjaldt bare den frie israelitten, ikke trellen. Slo herren ut et øye på trellen, så det ble ødelagt, eller slo han ut en tann, skulle han gi trellen fri som vederlag for lemmet han hadde mistet. Øye og tann er eksempler som står for alle lemmer, fra det viktigste og mest uunnværlige ned til det aller minste.

V. 28–32. Oksen som stanger

> «[28]Om en okse stanger en mann eller kvinne så de dør, da skal oksen steines. Kjøttet må ikke etes. Men oksens eier skal være fri for straff. [29]Men dersom det er en okse som har pleid å stange, og dens eier er advart, men ikke passer på den, og den dreper en mann eller kvinne, da skal oksen steines, og dens eier skal også dø. [30]Men blir han ilagt bøter, skal han betale så mye i løsepenger for sitt liv som det blir pålagt ham. [31]Er det en gutt eller pike oksen stanger, skal en også gå fram etter denne lov. [32]Dersom oksen stanger en trell eller en trellkvinne, da skal eieren gi tretti sekel sølv til deres herre. Og oksen skal steines.»

Menneskelivet blir også vernet mot skade fra dyr (jf. 1 Mos 9,5). Oksen som stanget et menneske i hjel, skulle steines, og kjøttet skulle ikke etes. Som steiningen alt viser, hvilte blodskylden på den, og derfor var den blitt uren (jf. 4 Mos 35,33).

Eieren var uskyldig, så sant oksen ikke var kjent for å stange fra før. Men var han blitt advart og hadde likevel ikke passet på den, skulle han dø. Ved sin uaktsomhet hadde han forårsaket dødsfallet og hadde derfor del i skylden. Men siden skylden ikke kom av en forsettlig forbrytelse, bare av uaktsomhet, kunne han løse sitt forspilte liv med løsepenger, *kofer* (כֹּפֶר, egentlig «dekning», «soning», jf. 2 Mos 30,12), så mye som dommeren påla ham.

Ble en sønn eller datter stanget i hjel, skulle det samme gjelde. Men for en trell eller trellkvinne skulle oksens eier betale tretti sekel sølv. Det var trolig den vanlige løsesummen for en trell, for løsesummen for en fri israelitt var femti sekel (3 Mos 27,3). Også i dette tilfellet skulle oksen drepes.

Andre folk i oldtiden hadde lover om straff for dyr som drepte eller skadet et menneske. Men ingen av dem gjorde også dyrets eier ansvarlig, for ingen av dem så menneskelivet i lys av at mennesket er skapt i Guds bilde.

V. 33–36. Skade på dyr

> «[33]Når en mann lar en brønn stå åpen eller graver en brønn og ikke dekker den til, og det faller en okse eller et esel i den, [34]da skal brønnens eier godtgjøre det. Han skal gi dyrets eier penger i vederlag, men det døde dyret skal være hans. [35]Når en manns okse stanger en annen manns okse i hjel, da skal de selge den levende oksen og dele pengene for den. Det døde dyret skal de også dele. [36]Men er det bevislig at det er en okse som før har pleid å stange, og dens eier ikke passer på den, da skal han gi en annen okse isteden, men det døde dyret skal være hans.»

Så går loven over fra livet til eiendommen. I sammenheng med det foregående blir først dyrenes liv, den viktigste eiendommen israelittene hadde, vernet mot å gå tapt ved uaktsomhet. Åpnet eller gravde noen en brønn eller sisterne og ikke dekket den til igjen, og en annen manns okse eller esel falt i og døde, skulle eieren av brønnen betale dyrets fulle verdi, og det døde dyret skulle være hans. Okse og esel er nevnt som eksempler, fordi de var de viktigste av israelittenes husdyr.

Stanget en okse som ikke var kjent for å stange, en annen manns okse i hjel, skulle den levende oksen selges og pengene deles. Det døde dyret skulle også deles, så begge bar like mye av tapet. Var oksen derimot kjent for å stange fra før, og eieren ikke hadde holdt den forsvarlig innestengt, skulle han gi eieren av den drepte oksen full erstatning, men selv få det døde dyret.

Kapittel 22. Eiendom, nestekjærlighet og hellighet

V. 1–17. Tyveri av fe

> «[1]Når noen stjeler en okse eller en sau og slakter eller selger den, da skal han gi fem okser istedenfor oksen og fire sauer istedenfor sauen. [2]Dersom tyven blir grepet mens han bryter seg inn, og blir slått så han dør, da kommer det ingen blodskyld av det. [3]Men skjer det etter at solen er gått opp, da blir det blodskyld av det. Tyven skal gi full bot. Har han ingen ting, skal han selges til vederlag for det han har stjålet. [4]Dersom det han har stjålet, finnes levende hos ham, enten det er en okse eller et esel eller en sau, da skal han gi dobbelt igjen.»

Når det gjelder tyveri av fe, skiller loven mellom dyr som var slaktet eller solgt, og dyr som ennå levde og var i tyvens hånd. I det siste tilfellet skulle tyven gi dobbelt igjen (v. 4). I det første skulle han gi fem okser for en okse og fire av småfeet, sau eller geit, for et dyr (v. 1). Forskjellen mellom okse og småfe forklares av hvor mye dyrene var verdt for eieren; det avgjorde hvor stort tyveriet var, og hvor stor erstatningen skulle være.

Men forskjellen mellom å gi dobbelt, firedobbelt og femdobbelt igjen kan ikke forklares med at det slaktede eller solgte dyret var tapt for eieren og kunne ha hatt særlig verdi for ham. Slike hensyn til personlige følelser er loven helt fremmede, og et solgt dyr kunne dessuten kjøpes tilbake. Det kan heller ikke forklares med at tyven da hadde drevet forbrytelsen lenger, for hovedsaken var fremdeles tyveriet, ikke at dyret ble spist eller solgt.

Grunnen kan bare ligge i lovens oppdragende hensikt: Den ville føre tyven til å angre forbrytelsen, erkjenne sin skyld og gi tilbake det han hadde stjålet. Så lenge han ennå hadde dyret hos seg og verken hadde spist det eller solgt det, kunne han alltid gjøre det. Men den muligheten var borte så snart dyret var spist eller solgt.[1]

Innbruddstyven (v. 2–3). Midt i lovene om tyveri står en bestemmelse om hvordan tyven selv skulle behandles. Blir tyven grepet mens han bryter seg inn, altså om natten, som v. 3 viser, og blir slått i hjel, kommer det ingen blodskyld på den som slo. Men har solen gått opp over ham, blir det blodskyld. Da pådro den som drepte ham, seg skyld for blod; om natten gjorde han det ikke.

[1]Slik forklarer også Calvin det: Den som rett etter tyveriet skjelver, kan vende om, men den som våger å slakte eller selge dyret, er helt forherdet i ondskapen.

Calovius forklarer forskjellen slik: Om natten vet en ikke hva tyven er i stand til eller har i sinne, om han ikke er kommet for å myrde. Tyver som møter motstand om natten, går ofte over til mord i raseri, og om natten kan de verken kjennes igjen eller trygt holdes tilbake og pågripes.

Om dagen derimot pådro drapsmannen seg blodskyld fordi også tyvens liv skulle spares; han kunne jo straffes for forbrytelsen, og det stjålne kunne erstattes etter reglene i v. 1 og 4. Hadde han ikke nok til å betale erstatningen, skulle han selges «til vederlag for det han har stjålet», så han kunne arbeide inn det han skyldte.

V. 5–6. Skade på åker og avling

> «[5]Når noen lar sitt fe beite på sin åker eller i sin vingård, og han slipper det løs så det kommer til å beite på en annens åker, da skal han gi i vederlag det beste på sin åker og det beste i sin vingård. [6]Når ild bryter løs og fatter i tornehekker, og kornbånd eller det stående kornet eller hele åkeren brenner opp, da skal den som tente ilden, gi fullt vederlag.»

Skade på en annens åker eller avling skulle også erstattes. Lot noen dyret sitt gå løs så det beitet på en annen manns åker, skulle han gi det beste på sin egen åker og i sin egen vingård i vederlag.

Det gjelder ikke skade som var gjort med vilje, for verbet betyr ikke å drive dyret inn, bare å slippe det løs. Det gjelder skade av uaktsomhet, når noen ikke passet ordentlig på et dyr som beitet på hans egen åker, så det kom på avveier og begynte å beite på naboens. Derfor ble det bare krevd enkel erstatning, men den skulle tas «av det beste», som Hieronymus sier: det beste han har på åkeren eller i vingården.

Også v. 6 gjelder skade som ikke var gjort med vilje, men kom av manglende forsiktighet. Fatter ilden i tornehekkene rundt en kornåker (jf. Jes 5,5) og brenner opp kornbånd, kornet som står på rot, eller hele åkeren, skal den som tente ilden, erstatte skaden.

V. 7–9. Betrodd gods

> «[7]Når noen gir sin neste penger eller gods for at han skal gjemme det, og det blir stjålet fra mannens hus, da skal tyven, om han blir funnet, gi dobbelt igjen. [8]Men blir tyven ikke funnet, da skal husets eier føres fram for Gud, for at det kan bli avgjort om han har forgrepet seg på sin nestes eiendom, eller om han ikke har gjort det. [9]Dersom noen på urett vis har tilrevet seg andres eiendom, enten det er en okse eller et esel eller en sau eller klær eller i det hele tatt noe som er kommet bort, og så en sier: Her er det! – da skal saken mellom de to komme fram for Gud. Den som Gud dømmer skyldig, han skal gi sin neste dobbelt igjen.»

Ble betrodd eiendom underslått eller kom den bort, gjaldt denne retten: Ble penger eller gods – ikke bare redskaper og innbo, men også klær og smykker (jf. 5 Mos 22,5; Jes 61,10) – som var gitt en neste til oppbevaring, stjålet fra huset hans, skulle tyven gi dobbelt igjen om han ble funnet. Ble han ikke funnet, skulle husets eier føres «fram for Gud», det vil si for domstolen (se 21,6), for at det kunne avgjøres om han ikke selv hadde forgrepet seg på sin nestes eiendom.

For domstolen skulle han rense seg for mistanken om at han hadde tatt det betrodde godset. I de fleste tilfeller kunne det trolig bare skje ved en renselsesed. Men teksten foreskriver ikke ed her, slik den gjør i v. 11. Kunne mannen rense seg for mistanken om uærlighet, skulle han naturligvis ikke erstatte det som var tapt; da måtte eieren bære tapet.

Tvist om eiendom (v. 9). Denne rettsgangen blir utvidet i v. 9. «Urett» betyr her etter sammenhengen at noen var utro med eller urettmessig tilegnet seg en annens eiendom, ikke bare når den var betrodd ham, men også når han hadde funnet den. Gjaldt saken en okse, et esel, en sau, klær eller noe annet som var kommet bort, og en sa «Her er det!», skulle saken mellom de to som strides om eiendomsretten, komme fram for domstolen.

Den som Gud dømte skyldig, skulle gi sin neste dobbelt igjen. Det skulle bare være det dobbelte, som i v. 4 og 7, ikke fire- eller femdobbelt som i v. 1, fordi det omstridte ikke var oppbrukt.

V. 10–13. Dyr som er gitt i forvaring

> «[10]Når noen gir sin neste et esel eller en okse eller en sau, eller i det hele tatt noe husdyr å ta vare på, og det dør eller kommer til skade eller røves uten at noen ser det, [11]da skal ed ved Herren skille mellom dem og avgjøre om han ikke har forgrepet seg på sin nestes eiendom. Eieren skal ta eden for god, og den andre skal ikke gi noe vederlag. [12]Men blir det stjålet fra ham, da skal han gi dets eier vederlag. [13]Blir det revet i hjel, da skal han føre det fram til bevis. Han skal ikke gi vederlag for det som er revet i hjel.»

Et dyr som var gitt en neste å ta vare på, kunne dø, skade seg – ordrett «bli brutt», brekke et lem – eller bli drevet bort av røvere mens det gikk på beite (1 Krøn 5,21; 2 Krøn 14,15; jf. Job 1,15.17).

Så ingen andre det, skulle det sverges en ed ved Herren mellom de to, eieren og den som hadde dyret i forvaring, om han ikke hadde forgrepet seg på sin nestes eiendom, altså drept, skamfert eller solgt dyret. Dette tilfellet skiller seg fra det forrige både ved at dyret var blitt unyttig for eieren eller helt tapt, og ved at den som hadde det i forvaring, slett ikke var å laste, om det han sa, var sant.

Var det ikke noe annet øyenvitne enn han selv da det skjedde, kunne saken bare avgjøres ved at han avla ed for Herren, det vil si for domstolen. Avla han eden, skulle eieren ta den for god, og den anklagede skulle ikke gi noe vederlag. Men ble dyret stjålet fra ham, det vil si fra huset eller stallen hans, skulle han erstatte det, for det kunne han ha forhindret om han hadde vært påpasselig (jf. 1 Mos 31,39).

Ble det derimot revet i hjel av et villdyr ute på beitet, skulle han ikke erstatte det. Han skulle bare bevise at han ikke hadde forsømt sin plikt. Han skulle føre dyret fram «til bevis», det revne dyret eller en del av det, så det kunne ses at han hadde jaget villdyret for å ta byttet fra det (jf. 1 Sam 17,34–35; Am 3,12).

V. 14–15. Lånte og leide dyr

> «[14]Når noen låner et dyr av sin neste, og det kommer til skade eller dør, og dyrets eier ikke er til stede, da skal låntakeren gi full bot. [15]Men dersom eieren er til stede, da skal han ikke gi vederlag. Dersom det er leid, da skal leiesummen være vederlag.»

Lånte noen et dyr av sin neste for å bruke det til arbeid, og det kom til skade eller døde mens eieren ikke var til stede, skulle han erstatte det. Var eieren der, skulle han ikke erstatte det. Calovius forklarer hvorfor: Enten ville eieren se at det ikke kunne ha vært avverget med noen menneskelig omsorg. Eller kunne det ha vært avverget, var det bare rett at eieren selv, som var til stede og ikke avverget det, bar følgene av at han ikke hjalp til.

De siste ordene kan ikke bety noe annet enn dette: Var dyret leid, så faller tapet på leien. Eieren må bære skaden eller tapet mot de pengene han fikk for å leie ut dyret.

V. 16–17. Forføring

> «[16]Om noen forfører en jomfru som ikke er forlovet, og ligger hos henne, da skal han gi festegave for henne og ta henne til hustru. [17]Dersom faren ikke vil la ham få henne, da skal han gi så meget i pengebøter som en pleier å gi i festegave for en jomfru.»

Også å forføre en pike skulle regnes som et angrep på familiens eiendom, for så lenge hun ikke var forlovet, hørte hun faren til (jf. 21,7). Den som overtalte en pike til å ligge med seg, skulle ta henne til hustru og betale festegave for henne (jf. 1 Mos 34,12).

Ville faren ikke gi ham henne, skulle han veie opp, det vil si betale, så mye som festegaven for en jomfru. Han skulle altså gi faren like mye for den skammen han hadde påført ham ved å forføre datteren, som jomfruer fikk i festegave når de ble gift. Å forføre en pike som var forlovet, ble straffet langt hardere (se 5 Mos 22,23–24).

V. 18–31. Trolldom, omgang med dyr og avgudsoffer

> «[18]En trollkvinne skal du ikke la leve. [19]Hver den som blander seg med fe, skal visselig lide døden. [20]Den som ofrer til avgudene og ikke til Herren alene, skal være forbannet.»

Lovene fra v. 18 og utover skiller seg fra rettsbestemmelsene vi har sett på så langt, både i form og innhold. I formen mangler de det innledende «når» eller «dersom» som de andre nesten alltid begynte med. I innholdet stiller de krav til Israel på grunnlag av at det var utvalgt til å være Herrens hellige folk. Disse kravene går ut over den naturlige rettens område. De forbyr ikke bare alt som snur den naturlige orden på hodet, men krever også at Israel viser kjærlighet til de svake og trengende for Herrens skyld.

Overgangen fra den ene rekken til den andre er budet i v. 18: «En trollkvinne skal du ikke la leve.» På den ene siden er trolldom, som Ranke sier, «den skjendigste måten å skade sin neste på i hans eiendom, ja, også på legeme og liv». På den andre siden var det å bruke mørkets makter for å skade sin neste en fornektelse i praksis av Israels kall fra Gud og av Herren, Israels Hellige.

Trollkvinnen er nevnt og ikke trollmannen, «ikke fordi trolldom ikke skulle straffes hos menn, men fordi kvinnekjønnet var mer hengitt til denne synden» (Calovius).

Det står «skal du ikke la leve» og ikke det vanlige «skal visselig lide døden», som i 3 Mos 20,27 brukes også om trollmenn. Grunnen er ikke at en hebraisk

trollkvinne skulle dø i alle tilfeller, mens en fremmed bare skulle dø om hun ikke dro bort da hun ble forvist. Grunnen er at ikke hver eneste hebraiske trollkvinne skulle drepes. Det skulle tas hensyn til at trolldom ofte ikke er annet enn blendverk, og bare de trollkvinnene som ikke ville slutte med trolldommen da den ble forbudt, skulle straffes med døden.

Etter trolldommen kommer i v. 19 den unaturlige synden å ligge med et dyr, og også den trues med døden (se 3 Mos 18,23; 20,15–16).

Den som ofret til fremmede guder i stedet for til Herren alene, var skyldig til døden. Ordet for «forbannet» betyr egentlig at han skulle bannlyses, legges under bann, *cherem* (חֵרֶם, «bann»). Det vil si at han skulle drepes og ved døden vies til Herren, han som ikke ville vie seg til Herren i livet (jf. 3 Mos 27,29).

V. 21–24. Den fremmede, enken og den farløse

> «[21]En fremmed skal du ikke plage og ikke undertrykke, for dere har selv vært fremmede i landet Egypt. [22]Dere skal ikke plage noen enke eller farløs. [23]Dersom du plager dem, og de roper til meg, skal jeg sannelig høre deres rop, [24]og min vrede skal bli opptent, og jeg skal slå dere i hjel med sverdet. Deres hustruer skal bli enker og deres barn farløse.»

Israelittene skulle ikke ofre til fremmede guder. Men den fremmede selv skulle de ikke bare tåle; de skulle heller ikke plage eller undertrykke ham, men huske at de selv hadde vært fremmede i Egypt (jf. 2 Mos 23,9; 3 Mos 19,33–34).

Enkene og de farløse, de av folket selv som mest trengte vern, får Herrens forsikring om hans særlige omsorg og årvåkenhet, og slik blir de vernet mot å bli ydmyket. Herren ville selv ta seg av deres nød og straffe dem som undertrykte dem, med rettferdig gjengjeldelse.

Ordet for «plage» betyr egentlig «ydmyke». Det omfatter ikke bare urettferdig undertrykkelse, men enhver kald og foraktelig behandling. Det innledende ordet i v. 23 uttrykker en sterk forsikring: «Ja, roper han til meg, skal jeg sannelig høre ham.» At Herren skal slå dem i hjel med sverdet, peker på krig, der menn og husfedre faller, og hustruene og barna deres blir enker og farløse.

V. 25–27. Lån og pant

> «[25]Dersom du låner penger til noen av mitt folk, til den fattige som bor hos deg, da skal du ikke gå fram som en ågerkar mot ham. Dere skal ikke kreve renter av ham. [26]Dersom du tar din nestes kappe i pant, skal du gi ham den igjen før solen går ned, [27]for den er det eneste han har, det er den han skal kle kroppen med, hva skal han ellers ligge i? Og når han roper til meg, vil jeg høre, for jeg er barmhjertig.»

Lånte noen penger til en fattig av sitt eget folk, skulle han ikke undertrykke ham ved å kreve renter. Og ga den fattige kappen sin i pant, skulle han få den igjen før solnedgang, for den var det eneste han hadde å dekke seg med. De fattige i Østen bruker nemlig kappen, et stort, firkantet tøystykke, til å sove i. «Det er den han skal kle kroppen med», det vil si at den dekker kroppen hans. «Hva skal han ellers ligge i?» betyr: Hva skal han svøpe seg i når han sover? (jf. 5 Mos 24,6.10–13).

V. 28–31. Gud og høvdingen, førstegrøden og de førstefødte

> «[28]Gud skal du ikke spotte, og en høvding blant ditt folk skal du ikke forbanne.
> [29]Vent ikke med å gi meg av alt det som fyller din låve og som flyter fra din vinpresse. Den førstefødte av dine sønner skal du gi meg. [30]Det samme skal du gjøre med ditt storfe og ditt småfe. Sju dager skal det være hos moren. Den åttende dagen skal du gi meg det. [31]Dere skal være hellige mennesker for meg. Dere skal ikke ete kjøtt av ihjelrevne dyr som dere finner på marken, det skal dere kaste for hundene.»

Med v. 28 vender Gud seg rett til israelittenes hjerte. Han angriper selve roten til egenkjærligheten og griskheten – de syndene budene i v. 21–27 var rettet mot – for å bryte all indre motstand mot å holde budene hans.

«Gud skal du ikke spotte, og en høvding blant ditt folk skal du ikke forbanne.» *Elohim* betyr her verken de andre folkenes guder, som Josefus, Filon og andre har gjengitt ordet ut fra sin døde og gjerningshellige gudstro, eller øvrighetspersonene, som Onkelos og andre mener. Det betyr ganske enkelt Gud, guddommen, hvis majestet ble foraktet hver gang et av Herrens bud ble brutt, og som skulle æres i øvrighetens personer (jf. Ordsp 24,21; 1 Pet 2,17).

Å forakte Gud er ikke bare å spotte Herren åpenlyst, noe som skulle straffes med døden (3 Mos 24,11 ff.). Det er også å ringeakte hans trusler mot dem som undertrykker de fattige i hans folk (v. 22–27), og å holde tilbake det han skulle ha (v. 29–31). Forstått slik henger budet nøye sammen både med det som går foran, og det som følger.

Høvdingen – ordet betyr egentlig «den opphøyde» – er nevnt ved siden av Gud fordi han i sin høye stilling skal håndheve Guds lov blant hans folk og sette en stopper for det som er galt.

Førstegrøden (v. 29). Ordrett lyder budet: «Din fylde og ditt flytende skal du ikke holde tilbake.» «Fylde» betyr avlingen av korn (jf. 5 Mos 22,9), og ordet for «det som flyter», egentlig «tåre»[2], som bare står her, er et poetisk uttrykk for det som kommer fra pressa, både vin og olje. Budet om ikke å vente med eller holde tilbake avlingen gjelder altså offeret av førstegrøden av åker og vingård, som det blir bestemt nærmere i 2 Mos 23,19 og 5 Mos 26,2–11.

Det ser vi av det som følger. Loven som ble gitt ved utgangen av Egypt om å hellige det førstefødte av mennesker og dyr (2 Mos 13,2.12), blir her gjentatt og tatt inn i Israels rettsordninger. At Herren tok de førstefødte til seg, var nemlig for hele folket et varig pant på at det hadde rett til paktssamfunnet med ham. (*Om regelen i v.* 30, *se* 3 Mos 22,27.)

Hellige mennesker (v. 31). Slik hele folket helliget seg til Herren ved at de førstefødte ble helliget, skulle israelittene vise seg som hellige mennesker for Herren ved ikke å ete kjøtt av dyr som var revet i hjel av villdyr ute på marken. Slikt kjøtt skulle de kaste for hundene, for å ete det ville gjøre dem urene (jf. 3 Mos 17,15).

[2] **«tåre»** dema, דְּמַע

Kapittel 23. Rett, høytider og løfter

V. 1–13. Falskt rykte

«[1]Du skal ikke utbre falskt rykte. Du skal ikke gjøre felles sak med den ugudelige, så du blir et urettferdig vitne.»

Til sist kommer budene om at ingen skal krenke nestens rett. Et «falskt rykte»[1] er et rykte uten grunnlag. Som sammenhengen viser, skader det en annen, beskylder ham for urett og drar ham inn i en rettssak.

«Gjøre felles sak med den ugudelige» betyr egentlig å legge hånden sin sammen med ham, det vil si gi ham hånden og hjelpe ham. Dette leddet henger utvilsomt sammen med det første: Den som setter ut et falskt rykte, gir den ugudelige et påskudd til å dra den mistenkte for retten. Slik blir den som fant på eller spredte ryktet, et vitne for urett og vold.

V. 2–3. Verken mengden eller den fattige

«[2]Du skal ikke følge mengden i det som er ondt. Og du skal ikke vitne slik i en rettssak at du bøyer deg etter mengden og gjør rett til urett. [3]Heller ikke fattig manns sak skal du pynte på.»

Like lite skulle noen følge mengden for å bøye retten. Ingen skulle avgi et vitnemål i en tvist der han bare holdt med det store flertallet, så retten ble forvrengt. Men på den andre siden skulle han heller ikke «pynte på» den fattiges sak, det vil si ta parti for den fattige eller svake i en urettferdig sak fordi han ynket seg over ham. 3 Mos 19,15 forbyr på samme måte å holde med den ringe like mye som med den mektige.

V. 4–5. Fiendens dyr

«[4]Når du treffer din fiendes okse eller hans esel som har gått seg vill, da skal du føre dem tilbake til ham. [5]Når du ser din fiendes esel ligge under sin byrde, da vokt deg for å gå fra ham. Du skal hjelpe ham med å lesse av.»

Israelittene skulle ikke la seg styre av folkemeningen, av mengden eller av svak medlidenhet med en fattig. Men heller ikke uvilje, fiendskap og hat skulle få dem til å gjøre urett eller være lite hjelpsomme. Om israelitten så at fiendens dyr hadde gått seg vill, skulle han føre det tilbake. Og så han det ligge under byrden, skulle han hjelpe det opp igjen (se 5 Mos 22,1–4).

[1] **«falskt rykte»** sjema sjav, שְׁמַע שָׁוְא, «tomt rykte»

Ordene i v. 5 er blitt forklart på mange måter, men de kan ikke bety noe annet enn dette: Vokt deg for å la et esel som har segnet under byrden, ligge hjelpeløst, selv når det tilhører din fiende, for å se om han greier å få det opp alene. Hjelp ham heller å løse byrden av, så dyret kan reise seg. Det viser 5 Mos 22,4, som sier det samme med andre ord.

Samme hebraiske verb (*azav*, עָזַב, «forlate») brukes her først om å la noe ligge hjelpeløst og straks etter om å løse noe opp. Den særegne vendingen «vokt deg for å gå fra ham» er valgt fordi det naturlige mennesket gjerne lar fienden klare seg selv og ikke bryr seg om ham eller vanskene hans. Den holdningen skulle israelitten legge av når han så at fienden trengte hjelp.

V. 6–8. Rett for den fattige

> «[6]Du skal ikke i noen sak bøye retten for den fattige som bor hos deg. [7]Du skal holde deg langt borte fra en falsk sak og ikke hjelpe til at den uskyldige og rettferdige mister livet. For jeg dømmer ikke en skyldig å være uskyldig. [8]Du skal ikke ta imot gave, for bestikkelse gjør den seende blind og ødelegger saken for dem som har rett.»

Etter advarselen mot hardhet overfor fienden kommer flere forbud mot urett i rettssaker. V. 6 forbyr å bøye den fattiges rett. V. 7 gir det allmenne budet om å holde seg langt borte fra en falsk sak og ikke drepe den uskyldige og rettferdige – det vil si ikke gjøre seg skyldig i justismord – og føyer til trusselen om at Gud ikke vil frikjenne synderen. V. 8 forbyr å ta imot gaver, det vil si la seg bestikke. For gaven gjør de seende blinde og forvrenger saken for de rettferdige.

Gjengivelsen «de rettferdiges ord» er ikke riktig. Selv om «de seende» er dommerne, kan «de rettferdige» bare være dem som står for retten og har retten på sin side – og den retten kan en dommer som tar imot bestikkelser, gjøre til urett.

V. 9. Den fremmede

> «[9]En fremmed skal du ikke undertrykke. Dere vet jo hvordan den fremmede er til mote, dere var selv fremmede i landet Egypt.»

Advarselen mot å undertrykke den fremmede gjentas fra 22,21, men den er ikke en tom gjentakelse. Her gjelder den undertrykkelse av den fremmede i rettssaker, når han nektes sin rett eller behandles hardt og urettferdig for retten (5 Mos 24,17; 27,19). «Dere vet hvordan den fremmede er til mote» betyr: Dere vet av egen erfaring i Egypt hvordan en fremmed føler det.

V. 10–13. Hvileåret og hviledagen

> «[10]Seks år skal du tilså ditt land og høste grøden, [11]men i det sjuende året skal du la det hvile og ligge, så de fattige blant ditt folk kan ete av det. Og det de lar ligge, kan markens dyr ete. Det samme skal du gjøre med din vingård og dine oljetrær. [12]Seks dager skal du gjøre din gjerning, men på den sjuende dagen skal du hvile, slik at din okse og ditt esel kan ha ro, og din trellkvinnes sønn og den fremmede får hvile seg ut. [13]I alt det jeg har sagt dere, skal dere ta dere i vare. Andre guders navn skal dere ikke nevne, slikt skal ikke høres av din munn.»

Så følger bestemmelser om hvileåret og hviledagen. Den første legger grunnen for sabbatsåret og jubelåret, som blir innstiftet senere (3 Mos 25). Den andre

legger vekt på den hvilen og vederkvegingen som ligger i sabbaten. Sabbaten var alt innstiftet (20,9–11), og her blir hvilen krevd også for trekkdyrene, trellene og de fremmede.

Ingen av disse to bestemmelsene er høytidslover. De hører derfor ikke til Israels rettigheter overfor Herren, som begynner i v. 14. De er skilt fra dem ved v. 13 og hører med til lovene om hvordan israelittene skulle handle mot hverandre. Det ser vi av at omsorgen for de fattige står i forgrunnen i begge.

Dette felles kjennetegnet og formålet forklarer også hvorfor det ikke står noe om å holde sabbat for Herren, slik det gjør i 20,10 og 3 Mos 25,2. Det står bare at de skulle så og høste i seks år og arbeide i seks dager, og så la jorden ligge brakk det sjuende året og hvile fra arbeidet den sjuende dagen. Det de fattige spiste, var det som vokste av seg selv. «Hvile seg ut» betyr egentlig å trekke pusten, det vil si få nye krefter (31,17; 2 Sam 16,14).

Med v. 13 slutter lovene om folkets rettigheter seg imellom. De avsluttes med formanende ord: «I alt det jeg har sagt dere, skal dere ta dere i vare» – det vil si, ta vare på alle de rettighetene jeg har gitt dere. Så kommer en advarsel som danner overgangen til Israels forhold til Herren: «Andre guders navn skal dere ikke nevne.» Den står som et godt skille mellom de to rekkene av lover (*misjpatim*), for både den ene og den andre kunne bare holdes og bevares hvis Israel sto rett overfor Herren.

Israels rettigheter overfor Herren

Heller ikke sabbaten og sabbatsåret blir innstiftet i v. 10–12. På samme måte inneholder ikke v. 14–19 den første innstiftelsen av høytidene eller en fullstendig lov om årets høytider. Versene befaler bare at folket skulle holde tre høytider i året og tre ganger i året møte fram for Herren. Det vil si at de skulle samles tre ganger til fest for Herren, eller valfarte tre ganger i året til Herrens helligdom.

Hovedsaken står i v. 14 og 17, og de andre versene er underordnet dem. Disse hovedpunktene er rettigheter (*misjpatim*, מִשְׁפָּטִים) som Israel fikk i forholdet til Herren. Både å holde høytid for Herren og å møte fram for ham var nemlig gaver Herren ga sitt paktsfolk.

Allerede festgleden i seg selv var en velsignelse midt i et liv med strev, slit og nød. Men når den fulgte med retten til å tre fram for Herren, deres Gud og Forløser, som de skyldte alt de hadde og var, var den noe intet annet folk eide. Også hedningene hadde sine gledesfester, men de forholdt seg til Israels høytider som hedningenes døde og verdiløse guder til Israels levende og allmektige Gud.

V. 14–19. De tre høytidene

«[14]Tre ganger om året skal du holde høytid for meg. [15]De usyrede brøds høytid skal du holde: Sju dager skal du ete usyret brød, slik som jeg har befalt deg, til fastsatt tid i måneden abib, for i den dro du ut av Egypt. Og ingen skal vise seg tomhendt for mitt åsyn. [16]Likeså kornhøstens høytid, når førstegrøden faller av ditt arbeid, av det som du sår på marken. Og frukthøstens høytid ved årets utgang, når du samler inn frukten av ditt arbeid på marken. [17]Tre ganger om året skal alle menn blant dere møte fram for Herren Herrens åsyn.»

Av de tre høytidene er de usyrede brøds høytid omtalt som noe som alt er innstiftet. Ordene «slik som jeg har befalt deg» og «til fastsatt tid i måneden abib» viser tilbake til kap. 12 og 13. Det eneste som blir føyd til her, er: «Ingen skal vise seg tomhendt for mitt åsyn.» Det betyr at de ikke skulle komme med tomme hender, men med offergaver etter den velsignelsen Herren hadde gitt (5 Mos 16,16–17). Gavene gikk dels til høytidens felles offer, dels til brennoffer og fredsoffer som den enkelte bar fram og brukte til offermåltider (4 Mos 28–29).

Dette budet gjaldt alle høytidene og blir derfor nevnt med en gang, sammen med de usyrede brøds høytid. Det la riktignok en plikt på Israel, men en plikt som ble til velsignelse for alle som oppfylte den.

Gavene Gud krevde, var riktignok den skatten israelittene ga sin Gud og Konge, slik alle folk i Østen måtte komme med gaver når de trådte fram for kongen. Men de var bare gaver av Guds egen velsignelse, en del av det han rikelig hadde gitt. Og de ble båret fram for Gud slik at giveren ble stadig fastere grunnfestet i paktsfellesskapets rettigheter.

De to andre høytidene nevnes her for første gang, og de blir nærmere fastsatt senere (3 Mos 23,15 ff.; 4 Mos 28,26). Den ene er kornhøstens høytid, «når førstegrøden faller av ditt arbeid, av det som du sår på marken». Etter de senere forskriftene skulle det første av markens grøde bæres fram for Gud, ikke de første kornene av det modne kornet, men de første brødene bakt av fint hvetemel av den nye avlingen (3 Mos 23,17).

I 34,22 kalles den «ukenes høytid», fordi den skulle holdes sju uker etter de usyrede brøds høytid (3 Mos 23,15–16; 5 Mos 16,9), og høytiden for «førstegrøden av hvetehøsten», fordi førstegrødebrødene skulle bakes av hvetemel.

Den tredje høytiden i året kalles «frukthøstens høytid ved årets utgang, når du samler inn frukten av ditt arbeid på marken». Denne allmenne og ubestemte tidsangivelsen var nok så lenge høytiden bare ble innstiftet foreløpig. I de nærmere forskriftene (3 Mos 23,34; 4 Mos 29,12) blir den lagt til den femtende dagen i den sjuende måneden og satt likt med de usyrede brøds høytid som en høytid på sju dager.

«Ved årets utgang» betyr ikke etter at året var slutt. Året det her er tale om, er det såkalte borgerlige året, som begynte når jorden ble gjort klar for såingen, og sluttet når all grøde fra mark og hage var samlet inn. Det hadde ingen fast første dag og ingen nyttårsfest. Også etter at måneden abib var gjort til årets første måned (12,2), gjaldt denne regningen for alt som hadde med såing og høst å gjøre. Men det er ikke noe som tyder på at de regnet med to slags år side om side, et borgerlig og et kirkelig.

«Når du samler inn» er heller ikke det samme som «når du har samlet inn». Uttrykket er holdt ubestemt, både her, i 3 Mos 23,39, der måneden og dagene for høytiden blir fastsatt, og i 5 Mos 16,13. Høytiden skulle ikke være helt avhengig av at innhøstingen var ferdig, selv om den som regel var nesten over.

Innsamlingen av «frukten av ditt arbeid på marken» må ikke begrenses til vinhøsten og frukthøsten. Det viser både ordene «på marken», som peker på markens grøde, og 5 Mos 16,13, «når du har samlet inn fra din låve og fra din vinpresse». Det gjelder altså hele årets avling av korn, frukt, olje og vin.

«Tre ganger om året», det vil si ved de tre høytidene som nettopp er nevnt (v. 14; 5 Mos 16,16), skulle alle menn møte fram for Herren. Budet om å møte fram, det vil si å valfarte til helligdommen, gjaldt bare mennene, trolig dem over tjue år som ble regnet med i mønstringen (4 Mos 1,3). Men det var ikke forbudt å ta med kvinner og gutter (se 1 Sam 1,3 ff.; Luk 2,41 ff.).

V. 18. Påskeofferet

> «[18]Du skal ikke ofre blodet av mitt slaktoffer sammen med syret brød, og det fete av mitt høytidsoffer skal ikke bli liggende natten over til om morgenen.»

Velsignelsen ved å møte fram for Herren var avhengig av at høytidene ble holdt på rett måte, og det sikret de tre reglene i v. 18 og 19. «Du skal ikke ofre blodet av mitt slaktoffer sammen med syret brød» betyr, slik de gamle utleggerne riktig har forklart det: så lenge det fantes syret brød i husene, eller før surdeigen var helt fjernet fra husene.

Både surdeigen og uttrykket «blodet av mitt slaktoffer» peker på påskelammet. Det var Herrens offer framfor noe annet, fordi det hadde så stor betydning. Targum Onkelos skriver da også «min påske» for «mitt slaktoffer».

«Det fete av mitt høytidsoffer»[2] betyr ikke fettet av offeret ved høytiden, for ordet for høytid brukes ikke om offeret som ble båret fram ved den. Det betyr det beste av min høytid, altså påskeofferet. Det ser vi av 34,25, der «påskehøytidens slaktoffer» står som forklaring på «det fete av min høytid». Som påskeofferet var Herrens offer framfor noe annet, var påsken Herrens høytid framfor noen annen.

Uttrykket gjelder slett ikke fettet av lammet, det som ble brent på alteret ved soningsofrene og brennofrene. Det trengtes ikke noe bud om at det ikke skulle bli liggende til morgenen, for de delene av hvert offer som hørte alteret til, ble brent straks etter at blodet var stenket. Det som menes, er kjøttet av påskelammet. Det skulle etes om natten før det lysnet, og det som ble til overs, skulle brennes.

V. 19. Førstegrøden og kjeet

> «[19]Det første av din jords førstegrøde skal du bære til Herren din Guds hus. Du skal ikke koke et kje i dets mors melk.»

Det neste budet gjelder kornhøstens høytid, eller ukenes høytid. «Din jords førstegrøde» viser tydelig tilbake til «førstegrøden av ditt arbeid» i v. 16.

Riktignok er ordene så allmenne at vi knapt kan begrense dem til førstegrødebrødene ved ukenes høytid. De må gjelde all førstegrøde, som de alt hadde fått befaling om ikke å vente med å gi (22,29), og som blir nøye foreskrevet i 4 Mos 18,12–13 og 5 Mos 26,2–11. Dermed gjelder de også kornbåndet av bygg som skulle bæres fram den andre dagen av de usyrede brøds høytid (3 Mos 23,10 ff.).

Likevel må vi holde fast på at budet peker på ukenes høytid, for den høytiden var en uttrykkelig formaning til Israel om å gi Herren det første av grøden.

«Det første av din jords førstegrøde»[3] betyr trolig en første del tatt ut av den grøden som var vokst, modnet og høstet først – ikke bare av hele høsten, men

[2] **«Det fete av mitt høytidsoffer»** Keil: «det fete av min høytid», chelev chaggi, חֵלֶב חַגִּי

[3] **«Det første av din jords førstegrøde»** resjit bikkure, רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי

av hver enkelt slags avling. Slik forstår også Septuaginta det. Det kan også bety det beste av førstegrøden; det er vanskelig å avgjøre.

Men 5 Mos 26,2 viser tydelig at det bare var en del av det første av jordens frukt som skulle gis Herren. Og ordet for «førstegrøde» brukes om den frukten som modnet først, mens «det første» (*resjit*) betyr den første delen som ble tatt ut av det hele (5 Mos 26,2.10; 3 Mos 23,10).

Når budet ikke bare eller særlig gjelder ukenes høytid, mister den gamle oppfatningen at det neste budet, om ikke å koke kjeet i morens melk, gjelder frukthøstens høytid, sin viktigste støtte. Den blir også svært tvilsom fordi budet i 5 Mos 14,21 står rett etter forbudet mot å ete selvdøde dyr.

Budet er forklart svært ulikt. Targum og Misjna tar det som et allment forbud mot å ete kjøtt laget til med melk. Luther og andre mener det gjelder å koke kjeet før det er avvent fra morens melk. Men det gjelder å koke et kje i melken fra sin egen mor. Det ville være å forakte det forholdet Gud har skapt og helliget mellom mor og unge, og slik bryte ned Guds ordninger.

Kje var en yndet rett (1 Mos 27,9.14; Dom 6,19; 13,15; 1 Sam 16,20), og trolig ble de iblant kokt i melk for å få bedre smak. Ennå i dag koker araberne lam i sur melk. Budet setter en grense for denne skikken. Men det er ikke ment å hindre en overtroisk skikk fra andre folks offermåltider, slik noen har hevdet uten historiske bevis og mest ut fra langsøkte likheter.

Herrens løfter til Israel

Kunngjøringen av de rettighetene Herren ga sitt folk, slutter med løfter. Ved dem sikret Gud på den ene siden folket de gavene og godene som lå i rettighetene. På den andre siden ville han vekke den villigheten og kjærligheten som trengtes for at hver enkelt skulle oppfylle de pliktene som fulgte med rettighetene. Løftene ga folket ikke bare Guds vern og hjelp på vandringen gjennom ørkenen og ved erobringen av Kanaan, men også trygghet og framgang når de hadde tatt landet i eie.

V. 20–33. Herrens engel går foran

> «[20]Se, jeg sender en engel foran deg, for å vokte deg på veien og for å føre deg til det stedet jeg har gjort i stand. [21]Ta deg i vare for ham og hør på hans røst. Vær ikke gjenstridig mot ham! Han skal ikke bære over med deres overtredelser, for mitt navn er i ham. [22]Men dersom du lyder hans røst og gjør alt det jeg sier, da vil jeg være en fiende av dine fiender og en motstander av dine motstandere. [23]For min engel skal gå foran deg og føre deg fram til det landet hvor amorittene og hetittene og ferisittene og kana'aneerne og hevittene og jebusittene bor, og jeg vil tilintetgjøre dem. [24]Du skal ikke tilbe deres guder eller tjene dem. Du skal ikke gjøre det som de gjør. Men du skal rive ned deres avgudsbilder og slå deres steinstøtter i stykker. [25]Dere skal tjene Herren deres Gud, og han skal velsigne ditt brød og ditt vann. Og jeg vil holde sykdom borte fra deg. [26]Det skal ikke være noen kvinne i ditt land som føder i utide eller er ufruktbar. Dine dagers tall vil jeg gjøre fullt.»

Herren ville sende en engel foran dem. Han skulle vokte dem mot skade og undergang på veien og føre dem til det stedet som var gjort i stand for dem,

det vil si Kanaan. Herrens navn var i denne engelen (v. 21). Det betyr at Herren åpenbarte seg i ham, og derfor kalles han i 33,14–15 Herrens åsyn, for i ham ble Herrens vesen åpenbart. Engelen var altså ikke en skapt ånd, men Herren selv slik han åpenbarte seg, han som gikk foran dem i skystøtten og ildstøtten for å lede og verne dem (13,21).

Men fordi det var Herren selv som ledet folket sitt i engelens skikkelse, krevde han ubetinget lydighet (v. 21). Var de gjenstridige mot ham, ville han ikke bære over med overtredelsen. Men fulgte de ham og hørte på hans røst, ville han være en fiende av fiendene deres og en motstander av motstanderne deres (v. 22).

Og når Herrens engel hadde ført dem fram til kanaaneerne og utryddet dem, skulle Israel fortsatt være like lydig. De skulle ikke tjene kanaaneernes guder eller gjøre som de gjorde, det vil si ikke lage avgudsbilder, men rive dem ned og slå steinstøttene i stykker. Disse støttene var ikke avgudsstatuer, men minnesteiner eller søyler som var viet til avgudene. Og de skulle tjene Herren alene.

Da ville han velsigne dem i landet med rikelig føde, helse, fruktbarhet og et langt liv (v. 23–26). «Brød og vann» nevnes som det livet ikke kan være foruten (Jes 3,1; 30,20; 33,16). At Gud tok bort sykdom (se 15,26), betydde at han fjernet alt som kunne true livet. At ingen skulle føde i utide eller være ufruktbar, sikret at folket ble bestående og vokste. Og løftet om at dagenes tall skulle bli fullt, det vil si at de ikke skulle dø før tiden (se Jes 65,20), var et pant på at det skulle gå dem vel.

V. 27. Redsel for Herren

> «[27]Redsel for meg vil jeg sende foran deg og forvirre alle de folkene du kommer til. Og jeg vil la alle dine fiender flykte for deg.»

Det viktigste av alt for Israel var likevel at landet de hadde fått løfte om, først ble erobret. Også til dette ga Gud dem et særlig løfte om sin allmektige hjelp: «Redsel for meg vil jeg sende foran deg.»

Redselen skulle komme av de forferdelige gjerningene Gud gjorde for Israel. Ryktet om dem skulle gå foran dem og fylle fiendene med frykt og beven (se 15,14 ff.; 5 Mos 2,25; Jos 2,11, der det fortelles hvordan oppfyllelsen begynte). Den skulle forvirre og jage på flukt hvert folk Israel kom til. Der NB har «la … flykte», står det egentlig «gi fienden nakken», det vil si få ham til å vende ryggen til og flykte (se Sal 18,41; 21,13; Jos 7,8.12).

V. 28–30. Vepsene

> «[28]Jeg vil sende vepser foran deg. De skal jage hevittene, kana'aneerne og hetittene bort fra deg. [29]Jeg vil ikke jage dem bort fra deg på ett år, for at ikke landet skal bli øde og de ville dyr bli for mange for deg. [30]Litt etter litt vil jeg jage dem bort fra deg, inntil du blir så stort et folk at du kan ta landet i eie.»

I tillegg til redselen for Gud skulle vepser (*tsir'a*, צִרְעָה) komme og jage kanaaneerne bort fra Israel. Det var en svært stor art av veps, som både mennesker og dyr fryktet på grunn av det skarpe stikket. Tre av de kanaaneiske folkene nevnes som eksempel på alle.

Gamle forfattere forteller riktignok om folk som ble jaget fra landet sitt av vepser, frosker, mus og andre plager. Likevel skal vi neppe ta det bokstavelig at vepser ble sendt foran Israel.

For det første står det ikke et ord i Josvaboken om at kanaaneerne ble overvunnet og utryddet på den måten. For det andre, og det er hovedgrunnen, sier Josva i Jos 24,12 at Gud sendte vepsene foran dem og drev ut de to amorittkongene. Der tenker han på at Israel slo og utryddet dem fordi Gud grep underfullt inn, og dermed er det hevet over tvil at ordet «vepser» er brukt i overført betydning.

Visdommens bok kaller dem treffende, med dette stedet som grunnlag, forløpere for Herrens hær (Visd 12,8). Vepsene betyr ikke bare plager av mange slag. De er, som Augustin sier, fryktens skarpeste brodder: Ryktene fløy liksom omkring og stakk dem så de flyktet. Gjorde frykten for Gud kanaaneerne så forvirret og hjelpeløst fortvilet at de ikke kunne holde stand mot Israel, men vendte dem ryggen, skulle angstens brodder som fulgte etter, drive dem helt bort.

Men Gud ville ikke drive dem bort på én gang, «på ett år». Da ville landet bli øde fordi det manglet folk til å dyrke det, og de ville dyrene ville bli for mange. Rovdyrene ville ta overhånd og true både mennesker og fe (3 Mos 26,22; Esek 14,15.21), slik det virkelig skjedde etter at de ti stammene var ført bort (2 Kong 17,25–26). Han ville drive dem ut «litt etter litt» (5 Mos 7,22), til Israel var blitt så tallrikt at det kunne ta landet i eie og fylle det.

Etter Josvaboken og Dommerboken ble dette løftet oppfylt så langt at kanaaneerne ble underlagt i sør og nord. Alle kongene som kjempet mot Israel, ble slått og drept og byene deres inntatt, og hele landet ble delt ut mellom Israels stammer. Stammene skulle så utrydde resten av kanaaneerne og ta de delene av landet som ennå ikke var erobret (Jos 13,1–7).

Men de gikk snart trett av arbeidet med å utrydde kanaaneerne. De begynte å slutte forbund med dem og ble forført til avgudsdyrkelse. Da straffet Gud dem ved å ta sin hjelp fra dem, og kanaaneerne undertrykte og ydmyket dem fordi de hadde falt fra Herren (Dom 1–2).

V. 31–33. Landets grenser

> «[31]Jeg vil la ditt lands grenser gå fra Rødehavet til filistrenes hav, og fra ørkenen til elven. For landets innbyggere vil jeg gi i deres hånd, du skal jage dem bort fra deg. [32]Du skal ikke gjøre noen pakt med dem eller med deres guder. [33]De skal ikke bo i ditt land, for at de ikke skal forføre deg til å synde mot meg. For da ville du tjene deres guder, og det ville bli en snare for deg.»

Guds løfte slutter med at grensene for landet angis i store trekk – landet der Herren ville gi innbyggerne i Israels hånd så de kunne drive dem ut – og med en advarsel mot å slutte forbund med innbyggerne og gudene deres, så de ikke skulle forføre Israel til synd og bli en snare for folket.

På grunnlag av løftet i 1 Mos 15,18 nevnes noen store, framtredende punkter som grenser både mot øst og vest. I vest gikk grensen fra Rødehavet (se 13,18) til filistrenes hav, Middelhavet, der filistrene bodde langs den sørøstlige kysten. I

øst gikk den fra ørkenen, det vil si den arabiske ørkenen (5 Mos 11,24), til elven, Eufrat.

Å slutte pakt med folkene og gudene deres ville være å godkjenne og tåle dem. Med Israels tilbøyelighet til synd ville det uten tvil føre til avgudsdyrkelse. I v. 33 leser Keil: «Hvis du tjener deres guder, da blir det sannelig en snare for deg.» En «snare» (se 10,7) betyr her en snare til undergang, for frafall fra Gud blir alltid fulgt av straff (Dom 2,3).

Kapittel 24. Pakten sluttes ved Sinai

V. 1–8. Moses kalles opp til Herren

> «[1]Til Moses sa han: Stig opp til Herren, du og Aron, Nadab og Abihu og sytti av Israels eldste. Og dere skal tilbe på avstand. [2]Bare Moses skal komme nær til Herren. De andre skal ikke gå nær til, og folket skal ikke stige opp med ham.»

Disse to versene hører med til Guds tale i 20,22–23,33. «Til Moses sa han» kan ikke være begynnelsen på en ny tale, for da måtte det ha stått «og han sa til Moses» (se v. 12; 19,21; 20,22).

Vendingen forutsetter at Gud alt hadde talt til andre, eller at det han hadde sagt før, ikke gjaldt Moses selv, men andre. Det kan ikke sies om de ti bud, for de gjaldt Moses like mye som hele folket. Det gjelder bare talen om rettighetene (*misjpatim*), som begynner i 20,22. Den var etter 20,22 og 21,1 ment for folket og rettet til det, selv om den gikk gjennom Moses.

Det Gud sa til folket for å fastsette rettighetene deres, blir altså fulgt av det han sa til Moses selv: Han skulle stige opp til Herren sammen med Aron, Nadab, Abihu og sytti eldste.

Det ligger i dette at Moses, som hadde gått opp på fjellet med Aron alene (20,21), først skulle gå ned igjen og gjenta for folket de rettighetene Gud hadde kunngjort for ham. Først når det var gjort, skulle han gå opp igjen med de mennene som er nevnt. Etter v. 3 og 9 var det også det Moses gjorde. Men bare Moses skulle komme nær til Herren. De andre skulle tilbe på avstand, og folket skulle slett ikke stige opp.

V. 3–4. Folket sier ja, og Moses skriver ordene

> «[3]Så kom Moses og forkynte folket alle Herrens ord og alle lovene. Og hele folket svarte med én røst: Alle de ordene Herren har talt, vil vi holde oss etter. [4]Så skrev Moses opp alle Herrens ord. Han sto tidlig opp om morgenen og bygde et alter nedenfor fjellet og reiste tolv støtter for de tolv Israels stammer.»

Handlingen som beskrives i v. 3–11, kalles «den pakten som Herren oppretter med dere» (v. 8). Moses innledet den med å forkynne folket «alle Herrens ord» og «alle lovene». «Herrens ord» er ikke de ti bud, for dem hadde folket hørt direkte fra Guds egen munn, men ordene i 20,22–26. «Lovene» er rettighetene i kap. 21–23. Da svarte hele folket med én røst: «Alle de ordene Herren har talt, vil vi holde oss etter.»

Dette var forberedelsen til paktsslutningen. Folket måtte ikke bare vite hva Herren la på dem i den pakten han skulle slutte med dem, og hva han lovet dem. De måtte også si seg villige til å gjøre det som ble lagt på dem.

Selve paktsslutningen begynte med at Moses skrev alle Herrens ord i «paktens bok» (v. 4 og 7), så de kunne bevares i et offisielt dokument. Neste morgen tidlig bygde han et alter ved foten av fjellet og reiste tolv grensesteiner eller støtter for de tolv stammene, trolig rundt alteret og et stykke fra det. Slik gjorde han i stand den grunnen der Herren skulle gå i forbund med de tolv stammene.

Alteret viste at Herren var til stede, for det var stedet der Herren ville komme til folket sitt og velsigne det (20,24). På samme måte var de tolv støttene ikke bare minnesmerker over paktsslutningen. De skulle markere de tolv stammenes plass og stå for at de var til stede.

V. 5. De unge mennene og ofrene

> «[5]Siden sendte han noen unge menn av Israel dit. De bar fram brennoffer og ofret slaktoffer av okser til fredsoffer for Herren.»

Da grunnen på offerstedet var lagt for det fellesskapet Herren skulle opprette med folket sitt, sendte Moses unge menn av Israels barn for å gjøre i stand ofrene. De skulle bære fram brennoffer og slaktoffer, det vil si fredsoffer (se 3 Mos 3,1), for Herren, og til det brukte de unge okser.

De unge mennene var ikke førstefødte sønner som hadde gjort prestetjeneste før det levittiske presteskapet ble innstiftet, slik Targum Onkelos mener. De var heller ikke Arons sønner, slik Augustin hevder. De var bare Moses' tjenere, og den prestelige oppgaven å stenke blodet utførte Moses selv som paktens mellommann. De er altså nevnt her bare som unge menn, det vil si som sterke og spreke, og ikke som folkets representanter.

Som Oehler sier: «Dette var ikke et offer folket bar fram for egen regning. Det første målet var å opprette det fellesskapet som gjorde at folket kunne nærme seg Herren med offer. Dessuten hadde folket sine egentlige representanter i de sytti eldste» (v. 1 og 9).

Selv om ofrene ikke ble båret fram av folkets representanter – og nettopp derfor valgte Moses unge menn av folket som tjenere ved denne handlingen – sto de unge mennene likevel så langt i folkets sted at folket i dem ble tatt opp i fellesskap med Gud. Det skjedde ved at blodet ble stenket, og det ble gjort på en særegen måte som svarte til det helt spesielle formålet med denne offerhandlingen.

V. 6–8. Paktens blod

> «[6]Og Moses tok halvdelen av blodet og helte det ut i skåler, og halvdelen av blodet stenket han på alteret. [7]Så tok han paktens bok og leste den opp for folket. Og de sa: Alt det Herren har sagt, vil vi gjøre og lyde. [8]Da tok Moses blodet og stenket det på folket, og han sa: Se, dette er paktens blod, den pakten som Herren oppretter med dere på alle disse ord.»

Blodet ble delt i to. Den ene halvdelen stenket Moses på alteret. Ordet (*zarak*, זָרַק) betyr å slynge eller helle ut av karet, til forskjell fra å stenke med fingeren. Den andre halvdelen helte han i skåler. Da han hadde lest paktens bok for folket, og de hadde lovt å gjøre og lyde alle Herrens ord, stenket han den på folket med

disse ordene: «Se, dette er paktens blod, den pakten som Herren oppretter med dere på alle disse ord.»

Siden flere dyr ble slaktet, og alle var unge okser, må det ha vært mye blod. Den ene halvdelen kunne fylle flere skåler, og mange kunne bli stenket med blodet når det ble slynget ut.

At blodet ble delt, hadde å gjøre med de to partene i pakten, som ved pakten skulle bindes sammen til en levende enhet. Men det hadde ingenting å gjøre med hedenske skikker der partene i en avtale blandet sitt eget blod. For her ble ikke ulike slags blod blandet. Det ene blodet ble delt, og det var offerblod.

I offerblodet ble dyrets liv gitt i stedet for menneskets liv. Som et rent liv gjorde det soning for det syndige mennesket, og i kraft av denne soningen gjenopprettet det fellesskapet mellom Gud og mennesket som synden hadde brutt.

Men offerblodet fikk først denne betydningen ved at det ble stenket på alteret. Ved det ble menneskets sjel tatt opp i fellesskapet med den guddommelige nåden som ble åpenbart ved alteret; det skjedde i sjelen til dyret som ble ofret for mennesket. Slik skulle den, ved kraften i denne nåden som tilgir og tar bort synden, bli helliget til et nytt og hellig liv. Dermed fikk offerblodet betydning som en livskraft fylt av Guds nåde, og denne kraften ble gitt videre til folket da blodet ble stenket på dem.

Blodet ble bare delt fordi blodet på alteret ikke kunne tas av igjen og stenkes på folket. De to halvdelene må derfor ses som ett blod, som først ble stenket på alteret og så på folket. I blodet på alteret ble folkets naturlige liv gitt til Gud som et liv som var gått gjennom døden, for at hans nåde skulle gjennomtrenge det. Og ved at blodet ble stenket på folket, ble livet gitt dem tilbake som et liv fornyet ved Guds nåde.

Slik ble blodet ikke bare et bånd mellom Herren og folket hans. Som paktens blod ble det en hellig, guddommelig livskraft som forente Israel og dets Gud. Og at folket ble stenket med dette blodet, var en virkelig fornyelse av livet. Israel ble satt inn i Guds rike, fylt av kreftene fra Guds nådes Ånd og helliget til et kongerike av prester, et hellig folk for Herren (19,6).

Pakten ble sluttet «på alle disse ord» som Herren hadde talt og folket hadde lovt å holde. Den hadde altså Guds lov og rett som grunnlag, som rettesnor for Israels liv.

V. 9–18. Måltidet for Guds åsyn

> «[9]Så steg Moses og Aron, Nadab og Abihu og sytti av Israels eldste dit opp. [10]Og de så Israels Gud. Under hans føtter var det likesom et gulv av gjennomsiktig safirstein, klart som selve himmelen. [11]Han løftet ikke sin hånd mot de fremste av Israels barn, men de skuet Gud og åt og drakk.»

Da israelittene var innviet med paktens blod, var de skikket til å stige opp på fjellet, se Israels Gud der og holde paktsmåltidet. Det gjaldt naturligvis ikke hele folket, for det var praktisk umulig, men folket i dets representanter: de sytti eldste sammen med Aron og hans to eldste sønner.

At de to sønnene ble kalt sammen med de eldste, hadde å gjøre med at de senere skulle velges til presteskapet. Prestene skulle stå som mellommenn

mellom Herren og folket, og dette var en forberedelse til den tjenesten. At det ble valgt ut sytti av alle de eldste, har sin grunn i den historiske og symbolske betydningen dette tallet hadde.

«De så Israels Gud.» Herren får her med god grunn dette navnet, for han som var fedrenes Gud, var ved den pakten som nettopp var sluttet, i sannhet blitt Israels Gud. Når vi tenker over hva det betydde at de så Gud, må vi ikke gå utover de grensene som er trukket i 33,20–23. Men vi må likevel forstå det som et syn av Gud i en skikkelse som gjorde hans vesen synlig for menneskeøyet.

Hvilken skikkelse Gud viste seg i, sies det ikke noe om. Men ordene vil tydeligvis si mer enn at de så den ildskikkelsen Gud viste seg for folket i, bare uten skyen omkring. For når Moses så Herrens skikkelse (4 Mos 12,8), kan vi trygt slutte at også de så en skikkelse av Gud. Det strider ikke mot v. 2, der folkets representanter ikke skulle komme nær til Herren, og heller ikke mot 5 Mos 4,12.15.

Skikkelsen blir bare ikke beskrevet, for at folkets tilbøyelighet til å lage bilder av Herren ikke skulle få næring. Slik beskriver heller ikke Jesaja skikkelsen han så Herren i, sittende på en høy og opphøyet trone (Jes 6,1). Esekiel er den første som beskriver Herrens skikkelse han så i synet, «som et menneske å se til» (Esek 1,26; se Dan 7,9.13).

«Under hans føtter var det likesom et gulv av gjennomsiktig safirstein» – egentlig et verk av klar safir. Ordet (*livnat*, לִבְנַת) kommer av et ord for hvithet og klarhet, ikke av ordet for murstein. Det var «klart som selve himmelen», egentlig: som himmelens egen substans i glans. Dette viser at Israels Gud tronet over himmelen i en herlighet som er høyere enn alt jordisk, og i uforstyrret salighet.

Og Gud ville at folket hans skulle få del i denne saligheten. For «han løftet ikke sin hånd mot de fremste av Israels barn», det vil si han rammet dem ikke. «De skuet Gud og åt og drakk.» Så nær ham holdt de offermåltidet av fredsofrene som var båret fram da pakten ble sluttet. I dette paktsmåltidet fikk de en forsmak på de dyrebare og herlige gavene Gud ville gi og vederkvege sitt forløste folk med i sitt rike.

Løftet i 19,5–6, som Gud åpnet veien for pakten ved Sinai med, stilte klart det endelige målet for Guds kall fram for folket han hadde fridd ut av Egypt. På samme måte skulle denne avslutningen av handlingen gi folket, i dets representanter, et håndfast pant på hvor herlig dette målet var.

Synet av Israels Gud var en forsmak på saligheten ved å se Gud i evigheten. Og paktsmåltidet på fjellet for Guds åsyn var et forbilde på Lammets bryllupsmåltid. Til det vil Herren kalle sin fullendte menighet og stille den fram for seg på den dagen hans herlighet blir fullt åpenbart (Åp 19,7–9).

V. 12. Steintavlene

> «[12]Og Herren sa til Moses: Stig opp til meg på fjellet og bli der! Så vil jeg gi deg steintavler og loven og budet, som jeg har skrevet opp for å veilede dem.»

V. 12–18 forbereder den neste åpenbaringen, som står i kap. 25–31, der Moses fikk forskriftene om hvordan helligdommen skulle reises.

Da paktsmåltidet var over, forlot folkets representanter fjellet sammen med Moses. Det står riktignok ikke uttrykkelig, men det sier seg selv at de vendte

tilbake til leiren når festen Gud hadde kalt dem opp til, var slutt. Så fikk Moses på ny befaling om å stige opp på fjellet og bli der. For Gud ville gi ham steintavlene med loven og budet, som han hadde skrevet for å veilede dem (se 31,18).

V. 13–14. Aron og Hur blir igjen

> «[13]Da gikk Moses av sted med sin tjener Josva. Og Moses gikk opp på Guds berg. [14]Og han sa til de eldste: Bli her til vi kommer tilbake til dere. Aron og Hur er jo hos dere. Den som har en rettssak, kan gå til dem!»

Da Moses gjorde seg klar til å gå opp på fjellet med sin tjener Josva (se 17,9), ba han de eldste bli i leiren, der de var, til de kom tilbake. Han satte Aron og Hur (se 17,10) til å skifte rett hvis det oppsto tvister i folket. «Den som har en rettssak» er egentlig den som har saker, det vil si stridssaker.

V. 15–17. Herrens herlighet på fjellet

> «[15]Så steg Moses opp på fjellet, og skyen skjulte fjellet. [16]Og Herrens herlighet hvilte på Sinai berg. Skyen skjulte det i seks dager. Den sjuende dagen kalte han på Moses midt ut av skyen. [17]Synet av Herrens herlighet var for Israels barns øyne som en fortærende ild på toppen av fjellet.»

Da Moses steg opp på fjellet der Herrens herlighet hvilte, var det skjult av skyen i seks dager. Selve herligheten viste seg for israelittene i leiren nedenfor som en fortærende ild (se 19,16). Den sjuende dagen kalte Herren Moses inn i skyen. Om Josva fulgte med ham, får vi ikke vite. Men av 32,17 er det klart at han var med ham på fjellet, selv om han, ut fra v. 2 og 33,11 å dømme, ikke gikk inn for Guds nærmeste åsyn.

V. 18. Førti dager og førti netter

> «[18]Og Moses gikk midt inn i skyen og steg opp på fjellet. Og Moses var på fjellet i førti dager og førti netter.»

Moses var på fjellet i førti dager og førti netter, de seks dagene han ventet medregnet, og hele tiden uten å ete og drikke (5 Mos 9,9).

Tallet førti hadde sikkert en betydning. Det gjentok seg da han for andre gang ble lenge på Sinai (34,28; 5 Mos 9,18). Det kom igjen i de førti dagene Elia gikk til Guds berg Horeb i kraft av maten han hadde fått av engelen (1 Kong 19,8), og da Jesus fastet under fristelsen (Matt 4,2; Luk 4,2). Og det ser ut til å ha hatt betydning også i de førti årene Israel vandret i ørkenen (5 Mos 8,2).

I alle disse tilfellene står tallet for en tid med fristelse og prøving av troen, men også for en tid da troen ble styrket ved den underfulle hjelpen Gud ga.

Kapittel 25. Arken, bordet og lysestaken

Helligdommen og prestedømmet

Pakten med folket skulle få en bestemt ytre form. Det skulle finnes et synlig fellesskap der Herren kunne åpenbare seg for folket, og der folket kunne komme nær til ham som sin Gud. Derfor sa Herren til Moses at israelittene skulle reise ham en helligdom, så han kunne bo midt iblant dem (25,8).

Hvordan helligdommen skulle bygges og innredes, bestemte Gud selv i alle ting. På fjellet viste han Moses et bilde av boligen og alt som hørte til den, og han ga svært nøyaktige forskrifter om form og materialer for hver del og for alt som trengtes til gudstjenesten.

Skulle helligdommen tjene sin hensikt, kunne den ikke overlates til noe menneskes oppfinnsomhet. Den måtte komme fra ham som der skulle åpenbare seg for folket som Den Hellige, i rettferdighet og nåde. Folket kunne bare utføre det Gud fastsatte, og de kunne bare oppfylle sin paktsplikt ved å gi villig av det som trengtes, og ved å gjøre arbeidet med egne hender.

Guds forskrifter gikk ned i hver enkelthet, for alt hadde betydning for det Gud ville med helligdommen. Derfor er beretningen så utførlig: den gir både Guds forskrifter for helheten og hver enkelt del (kap. 25–31) og en beskrivelse av hvordan alt ble utført (kap. 35–40).

Avsnittet er ordnet slik: Først kommer Guds befaling til folket om å gi gaver til helligdommen (25,1–9). Så begynner forskriftene med vitnesbyrdets ark, som Herren hadde valgt til sin trone – så å si helligdommen i helligdommen (25,10–22). Deretter følger skuebrødsbordet og lysestaken (25,23–40), de to tingene som skulle holde Israels stadige samfunn med Herren ved like. Så kommer selve boligen og plassen for de tre tingene som alt er nevnt (kap. 26), og så brennofferalteret og forgården rundt den hellige boligen (27,1–19).

Rett etter kommer budet om stell av lysestaken (27,20–21). Det baner vei for innstiftelsen av prestedømmet og for prestenes drakt og innvielse (kap. 28–29). Så følger forskriftene om røkofferalteret og tjenesten ved det (30,1–10), og til slutt noen mindre forskrifter som fullstendiggjør det hele (30,11–31,17).

«Beskrivelsen av hele helligdommen begynner altså med lovens ark, stedet der Herren åpenbarer seg, og slutter med røkofferalteret, som sto rett foran den», sier Ranke treffende. Boligen ble reist omkring Herrens sete, og forgården

omkring boligen. Prestene bar først fram offer på brennofferalteret, og så gikk de inn i Det hellige og kom nær til Herren. Det høyeste i prestenes daglige tjeneste var nettopp dette å stå for Herrens åsyn ved røkofferalteret, som bare forhenget skilte fra Det aller helligste.

V. 1–16. Gavene til helligdommen

> «[1]Herren talte til Moses og sa: [2]Si til Israels barn at de skal komme med en gave til meg. Fra hver mann som har hjertelag til det, skal dere ta imot gaven til meg. [3]Og dette er den gaven dere skal ta imot av dem: gull og sølv og kobber [4]og blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint lin og geitehår [5]og rødfargede værskinn og takasskinn og akasietre, [6]olje til lysestaken, krydder til salvingsoljen og til den velluktende røkelsen, [7]onyks-steiner og andre edelsteiner til å sette på efoden og brystduken.»

Israelittene skulle bære fram en gave for Herren (jf. 35,1–9). Ordet (*teruma*, תְּרוּמָה, «det som løftes») betegner en gave som en tar ut av sin egen eiendom og løfter fram for Herren. Gaven skulle komme fra hver den som hjertet drev, det vil si som gav villig (35,5.22).

Fargene og stoffene. Den blå ullen var purpur i en mørkeblå tone, nærmere svart enn lyseblått. Den purpurrøde var ekte purpur, mørkerød. Den karmosinrøde var den skarlagenrøde fargen som ble laget av et lite skjoldlus-insekt. Det fine linet (*sjesj*, שֵׁשׁ, av et ord som betyr «være hvit») var et fint, hvitt stoff av bomull og ikke av lin. Geitehår betyr her stoff vevd av geitehår.

Skinnene og treet. Værskinnene var farget røde. Takasskinnet (*tachasj*, תַּחַשׁ) var enten selskinn eller, siden selen ikke er kjent i Rødehavsbukten, snarere skinnet av sjøkua (dugongen), som finnes i Rødehavet. Beduinene bruker fortsatt huden av den til sandaler, og den egnet seg både til et tykt teltdekke og til fine sandaler (Esek 16,10).

Akasietreet (*sjittim*, שִׁטִּים) er den ekte akasien, som i Egypt og på Den arabiske halvøy vokser seg like stor som et valnøttre eller større. Det var det eneste treet i den arabiske ørkenen som det gikk an å skjære planker av, og veden er svært lett og likevel svært holdbar.[1]

Oljen var til lysestaken (se 27,20), og krydderne til salvingsoljen (30,22 ff.) og til røkelsen (30,34 ff.). Onyks-steinene, trolig beryller (se 1 Mos 2,12), skulle til efoden (28,9), og de andre edelsteinene, egentlig «innfatningssteiner», til brystduken (28,15 ff.). Edelsteinene ble gitt av høvdingene i menigheten (35,27).

V. 8–9. Helligdommen og bildet som ble vist Moses

> «[8]La dem bygge en helligdom for meg, og jeg vil bo midt iblant dem. [9]Tabernaklet og alt som hører til det, skal dere i alle måter lage etter det bildet jeg vil vise deg.»

Av disse frivillige gavene skulle de bygge Herren en helligdom, så han kunne bo midt iblant dem (se v. 22). Moses skulle lage tabernaklet og alt utstyret etter «det bildet» Gud viste ham.

[1]Seetzen fant ingen akasie stor nok til planker på halvannen alen og mente at israelittene måtte ha hentet materialene fra Egypt. Men teksten sier ikke at hver planke var skåret av ett stykke, og trærne i Sinai-dalene er siden blitt hogd ned til trekull, så dagens trær sier lite om hvordan det var i oldtiden.

Ordet (*tavnit*, תַּבְנִית, av «bygge») betyr en avbildning eller modell av noe, en tegning (5 Mos 4,17; 2 Kong 16,10). Det betyr aldri selve originalen, heller ikke når det kan gjengis med «plan» (1 Krøn 28,11–12.19). Vi kan derfor ikke følge rabbinerne, som leser stedet slik at Moses i et syn på fjellet fikk se himmelske originaler til tabernaklet og redskapene. Det han fikk se, var et bilde eller en modell av det jordiske tabernaklet og redskapene som han selv skulle lage.[2]

Apg 7,44 og Hebr 8,5. Både Stefanus' tale og Hebreerbrevet stemmer med denne forklaringen. Stefanus sier bare at Moses skulle lage teltet «etter det forbildet han hadde sett», og det må forklares ut fra 2. Mosebok. Hebreerbrevet siterer v. 40 for å vise at levittprestene tjente ved en helligdom som var «et avbilde og en skygge av den himmelske».

Det kan se ut som om forfatteren mente at det jordiske tabernaklet var en kopi av et himmelsk tempel. Men han forklarer selv «det himmelske» og «den sanne helligdommen» som himmelen, der Kristus er gått inn (Hebr 9,24), ikke som et tempel i himmelen.

Er det himmelske selve himmelen, kan ikke det som ble vist Moses, ha vært et tempel i himmelen. Det var enten himmelen selv eller – og det er mer sannsynlig, for himmelen selv trengte ikke å vises ham i et bilde – et bilde av de himmelske tingene, de guddommelige virkelighetene, som ble vist Moses for at han skulle gi dem jordisk form i tabernaklet.[3]

Tabernaklets betydning. Slik forstått sier verset bare det som alt ligger i saken selv. Når Gud viste Moses et bilde av tabernaklet og bød ham lage alt nøyaktig etter det, må vi gå ut fra at himmelske virkeligheter skulle uttrykkes i jordiske former i tabernaklet og utstyret. Eller sagt tydeligere: Guds tanker om frelsen og om hans rike, som byggverket skulle gi form og vise fram, sto synlig i bildet Moses fikk se.

Av dette følger at hele bygningen har en sinnbildlig og forbilledlig betydning, uten at vi derfor må gjøre som rabbinerne og lete etter et himmelsk tempel som tabernaklet skulle være en kopi av.

Hvilke guddommelige tanker tabernaklet ga form til, kan vi bare lese ut av ordningen og hensikten med bygningen og de enkelte delene. Og her opplyser beskrivelsen så mye at den, lest i lyset av hele paktsåpenbaringen, gir oss all den klarhet vi trenger i hovedsakene.

V. 10–16. Arken

> «[10]De skal lage en ark av akasietre, to og en halv alen lang og halvannen alen bred og halvannen alen høy. [11]Den skal du kle med rent gull, både innvendig og utvendig skal du kle den med gull. Og du skal lage en gullkrans på den rundt omkring. [12]Du skal støpe fire gullringer og feste dem i de fire føttene på arken, to ringer på den ene siden og to på den andre. [13]Så skal du lage stenger av akasietre og kle dem med gull. [14]Og du skal stikke stengene inn i ringene på sidene av arken, så arken kan bæres på dem. [15]Stengene skal bli i ringene på

[2]Uttrykket «som ble vist deg på fjellet», v. 40, betyr ikke at Moses alt hadde forlatt fjellet. Han fikk se modellen før de enkelte delene ble beskrevet, men først etter at han hadde fått vite at folkets gaver skulle gå til en helligdom.

[3]Delitzsch mener at det Moses så, bare kan ha vært det himmelske selv. Men han innrømmer at intet menneske har sett det himmelske direkte, og at Moses derfor fikk det framstilt i en synlig form som kunne tjene som modell. Da sier han i grunnen det samme: Moses så ikke den himmelske verden selv, men et bilde av den som Gud viste ham.

arken, de må aldri tas ut av dem. [16]Og i arken skal du legge vitnesbyrdet som jeg vil gi deg.»

Arken (jf. 37,1–9) var en kiste av akasietre, kledd med rent gull innvendig og utvendig. Gullkransen rundt den var trolig en gullkant som omga den som en prydkrans. Ringene satt på de fire føttene (ordet betyr egentlig føtter bøyd som til å gå). Stengene skulle bli sittende i ringene og aldri trekkes ut, så de som bar arken, ikke skulle røre ved selve arken (4 Mos 4,15).

I arken skulle Moses legge «vitnesbyrdet» (jf. 40,20). Det er navnet på de to steintavlene som de ti ordene var skrevet på, de ordene Gud hadde talt til hele folket, og som Moses skulle få av Gud (24,12). De ti ordene var Guds egen erklæring, og på den var pakten sluttet (34,27–28; 5 Mos 4,13; 10,1–2). Derfor kalles tavlene «vitnesbyrdets tavler» (31,18; 34,29) eller «paktens tavler» (5 Mos 9,9.11.15).

V. 17–36. Nådestolen og kjerubene

«[17]Så skal du lage en nådestol av rent gull. Den skal være to og en halv alen lang og halvannen alen bred. [18]Du skal lage to kjeruber av gull. I hamret arbeid skal du lage dem og sette dem ved begge endene av nådestolen. [19]Sett den ene kjeruben ved den ene enden og den andre kjeruben ved den andre enden. Dere skal lage kjerubene i ett med nådestolen, en på hver ende av den. [20]Kjerubene skal holde vingene utbredt og oppløftet, så de dekker over nådestolen med vingene. Og ansiktene skal vende mot hverandre, mot nådestolen skal kjerubene vende ansiktet. [21]Så skal du sette nådestolen oppå arken. Og i arken skal du legge vitnesbyrdet som jeg vil gi deg. [22]Og jeg vil komme sammen med deg der. Fra nådestolen mellom begge kjerubene som er på vitnesbyrdets ark, der vil jeg tale med deg om alt det jeg vil pålegge deg å si til Israels barn.»

Navnet. Det hebraiske navnet på nådestolen er *kapporet* (כַּפֹּרֶת), et dekke som soner. Den greske oversettelsen har *hilastērion*, «soningsmiddel», og den latinske *propitiatorium*. Betydningen «lokk» kan ikke forsvares, selv om nådestolen lå oppå arken og dekket tavlene i den. For verbet (*kipper*) brukes aldri i den bokstavelige betydningen «dekke». Det betyr bare å dekke over synd og skyld, altså å sone.

Avgjørende er 1 Krøn 28,11, der Det aller helligste kalles «nådestolens hus», og det kan ikke bety «lokkets hus», men «soningens hus». Hadde lokket på arken fra først av en høyere oppgave enn å dekke, kunne det også få navnet sitt etter den, selv om israelittene først fikk den forklart senere i lovgivningen (3 Mos 16,15–16). Alle kunne se at dette var mer enn et lokk, for det skulle ikke lages av gullkledd tre som arken, men av rent gull, og det skulle ha to gullkjeruber på seg.

Kjerubene skulle være hamret arbeid, slått ut og formet med hammer, så figurene var hule og ikke massive. De skulle lages «i ett med nådestolen», så de dannet én helhet med den og ikke kunne skilles fra den. De skulle bre ut vingene i høyden som et skjermtak over nådestolen, med ansiktene vendt mot hverandre, men bøyd ned mot nådestolen.

Herrens trone. Grunnen står i v. 22. Der, over nådestolen på arken med vitnesbyrdet, ville Herren møte Moses og tale med ham, «mellom begge kjerubene» (jf. 29,42). Ved dette løftet og ved at det ble oppfylt (40,35; 3 Mos 1,1;

4 Mos 1,1; 16,19), ble arken med nådestolen Herrens trone midt i hans utvalgte folk, Israels Guds fotskammel (1 Krøn 28,2; Sal 132,7; 99,5; Klag 2,1).

Arken med paktens tavler, Guds vitnesbyrd om seg selv, var tronens grunnvoll. Den viste at nåderiket som var opprettet i Israel ved pakten, var grunnlagt på rett og rettferdighet (Sal 89,15; 97,2).

Gullplaten på arken var fotskammelen for ham som lot sitt navn, det vil si sitt eget nærvær, bo i en sky mellom de to kjerubene over de utbredte vingene. Der kunngjorde han ikke bare sin vilje for folket i lov og bud. Der åpenbarte han seg også som den nidkjære Gud som straffer synd og viser miskunn (20,5–6; 34,6–7).

Miskunnen viste han særlig på den store forsoningsdagen. Da ble blodet av syndofferet stenket på nådestolen og foran den, og ved det ga han folket soning for alle deres overtredelser, hvilke synder det enn var (3 Mos 16,14 ff.). Slik ble Guds fotskammel en nådens trone (Hebr 4,16; 9,5).

Den fikk navnet *kapporet* eller *hilastērion* fordi den høyeste og mest fullkomne soningshandlingen i Den gamle pakt ble utført på den. På den tronet Herren over de to kjerubenes vinger, han som hadde forlovet seg med folket i nåde og miskunn i en evig pakt (Hos 2,19–20). Derfor heter han «han som troner over kjerubene» (1 Sam 4,4; 2 Sam 6,2; Sal 80,2).

Kjerubene. Kjerubene var ikke sammensatt av dyreskikkelser – menneske, løve, okse og ørn – slik mange har sluttet av Esek 1 og 10. Selv de sammensatte vesenene Esekiel så med fire ansikter, hadde menneskeskikkelse (Esek 1,5). Kjerubene må tenkes som figurer i menneskeskikkelse, og de knelte ikke, men sto oppreist, som i Salomos tempel (2 Krøn 3,13).

De fire ansiktene på én kjerub hører bare Esekiel til, og kjerubene på arken hadde, som de i Salomos tempel, bare ett ansikt hver. De var altså i alle ting skapt i menneskelignelse, bortsett fra vingene. Bare den formen passet til det de skulle framstille: kjerubene, de himmelske åndene som ble satt til å hindre det første mennesket i å vende tilbake til Edens hage etter at han var drevet ut, og som skulle vokte veien til livets tre.

De sto på nådestolen, tronens forbilledlige grunnvoll, den som Esekiel i synet så som «noe som lignet en hvelving» (Esek 1,22.25). Med utbredte vinger og bøyde ansikter framstilte de himmelens ånder som omgir Herren, den himmelske kongen, når han sitter på sin trone. De er hans høyeste tjenere og vitner om hans herlighet som konge og frelser.

Slik ble Herren, som troner over kjerubenes vinger, framstilt som hærskarenes Gud, opphøyet over alle englene og omgitt av de helliges forsamling og råd (Sal 89,6–9). De bøyer ansiktet mot nådestolen og ser inn i hemmelighetene i Guds kjærlighets råd (1 Pet 1,12), og de tilber ham som lever i all evighet (Åp 4,10).

V. 23–28. Skuebrødsbordet

> «[23]Så skal du lage et bord av akasietre, to alen langt og en alen bredt og halvannen alen høyt. [24]Du skal kle det med rent gull og lage en gullkrans på det rundt hele kanten. [25]Og du skal lage en list rundt bordet, så bred som en hånd, og lage en gullkrans på listen. [26]Så skal du lage fire gullringer til det og sette ringene i de fire hjørnene på de fire føttene. [27]Like ved listen skal ringene sitte,

de skal være til å stikke stengene i, så en kan bære bordet. [28]Stengene skal du lage av akasietre og kle dem med gull. Og bordet skal bæres på dem.»

Bordet for skuebrødene (jf. 37,10–16) skulle være kledd med rent gull og ha en gullkrans rundt. Listen «så bred som en hånd» var en ramme, en håndsbredd høy, som gikk rundt alle fire sider. Bordplaten lå på den, og bordbeina var felt inn i de fire hjørnene på den. Rundt listen skulle det også være en gullkrans.

Siden ordet for gullkrans i v. 25 står uten bestemt form og ikke viser tilbake til kransen i v. 24, må det ha vært to slike prydkranser, den ene rundt bordplaten og den andre rundt listen under den. På de fire hjørnene av beina, nær listen, skulle det sitte fire ringer til stengene, så bordet kunne bæres som arken.

V. 29–30. Karene og skuebrødene

«[29]Så skal du lage fatene og skålene som hører til bordet, og kannene og begrene som det skal ofres drikkoffer med. Av rent gull skal du lage dem. [30]Og på bordet skal du alltid legge skuebrød for mitt åsyn.»

Karene skulle stå på bordet (jf. 37,16). Fatene var store, dype fat som skuebrødene både ble båret inn på og lå på. De kan ikke ha vært små, for sølvfatet som stammehøvdingen Nahsjon gav, veide 130 sekel (4 Mos 7,13). Skålene var små kar som bare veide ti sekel (4 Mos 7,14). I dem lå røkelsen som hørte til skuebrødene (3 Mos 24,7). Kannene og begrene var til drikkofferet av vin: med kannene ble vinen helt ut, og i begrene sto den på bordet (jf. 4 Mos 4,7).

Skuebrødene. Hvordan skuebrødene skulle lages og legges fram, står i 3 Mos 24,5 ff. På hebraisk heter de «ansiktets brød»[4], fordi de skulle ligge for Herrens åsyn som et matoffer fra Israels barn (3 Mos 24,8).

De var ikke mat for Herren. De var et sinnbilde på den åndelige maten Israel skulle tilberede (Joh 6,27; jf. 4,32.34), et bilde av det kallet folket hadde fått av Gud. Brødet og vinen som sto på bordet ved siden av brødene, var frukten av det arbeidet Israel la ned i jorden i sin arvelodd. Slik var de et sinnbilde på folkets åndelige arbeid i Guds rike, i Herrens åndelige vingård.

V. 31–36. Lysestaken

«[31]Så skal du lage en lysestake av rent gull. I hamret arbeid skal lysestaken lages. Både foten på den og stangen, begrene, knoppene og blomstene skal være i ett med den. [32]Seks armer skal gå ut fra lysestaken, tre armer fra den ene siden og tre fra den andre. [33]Det skal være tre mandelformede beger på den første armen, med knopp og blomst, og tre mandelformede beger på den andre armen, med knopp og blomst, slik skal det være på alle de seks armene som går ut fra lysestaken. [34]På selve lysestaken skal det være fire mandelformede beger med knopper og blomster. [35]Det skal være en knopp under de to første armene på lysestaken, og en knopp under de to neste, og en knopp under de to følgende - en knopp under hvert par av de seks armene på lysestaken. [36]Både knoppene og armene skal være i ett med den. Alt sammen skal være ett hamret arbeid av rent gull.»

Lysestaken (jf. 37,17–24) skulle være av rent gull i hamret arbeid. Alt skulle gå ut fra den i ett stykke: foten (egentlig «lenden», sokkelen den sto på), stangen (egentlig «røret», den hule stammen som reiste seg fra foten), begrene, som

[4] **«ansiktets brød»** lechem panim, לֶחֶם פָּנִים

lignet blomsterbegre, de kuleformede knoppene og blomstene, utformet som knopper som akkurat springer ut. Fra sidene av stammen gikk det seks armer, tre på hver side.

På hver arm skulle det være tre beger formet som mandelblomster, med knopp og blomst, og på selve stammen fire slike beger. Beger, knopper og blomster er tre forskjellige ting, slik v. 31 viser. Ordene «med knopp og blomst» er altså ikke en forklaring på begrene, slik Knobel og Thenius mener, men noe som hører til dem. Og gjengivelsen «mandelformede» er godt grunnet, for de gamle oversettelsene er samstemte om den.

Under hvert armpar skulle det sitte en knopp, så armene gikk ut fra knoppen eller rett over den (v. 35), og alt skulle være ett hamret arbeid av rent gull.

Hvordan lysestaken så ut. Av dette får vi dette bildet: Fra foten reiste det seg en rett midtstamme. Fra den bøyde tre armer seg ut på hver side, den ene over den andre, og de gikk i en kvartsirkel oppover til samme høyde som stammen.

På stammen satt det fire ganger et beger med knopp og blomst. Der armene gikk ut, satt en knopp rett under dem, og den fjerde knoppen satt trolig høyere oppe, mellom de øverste armene og toppen av stammen. På hver arm satt det på samme måte tre beger med knopp og blomst, sikkert med like stor avstand. Trolig satt den kuleformede knoppen under begeret, og blomsten sprang ut fra kanten av begeret, som om den brøt fram av det.

V. 37–40. Lampene og redskapene

> «[37]Så skal du lage sju lamper til lysestaken. Lampene skal settes opp slik at lyset faller rett fram for den. [38]Lysesaksene og brettene som hører til, skal være av rent gull. [39]En talent rent gull skal dere bruke til lysestaken og alle disse redskapene. [40]Se nå til at du gjør alt etter det bilde som ble vist deg på fjellet!»

Lysestaken hadde sju armer, og på dem skulle det settes sju lamper. Lyset skulle falle «over mot den andre siden av forsiden». Forsiden av lysestaken (jf. 4 Mos 8,2) er den siden de sju armene viser når de står i en rett linje med sine sju topper.

Siden lysestaken sto ved sørsiden av boligen, betyr den motsatte siden nord. Lampene sto altså på en linje fra øst mot vest, og slik ble Det hellige bedre opplyst enn om alle sju lampene hadde vendt mot den som kom inn. Lampene var små kar til veke og olje som satt øverst på armene og kunne tas av for å gjøres rene. Hullet til veken satt ikke midt på, men ved kanten, så lyset falt til den ene siden.

Til lysestaken hørte også lysesakser, det vil si tenger (Jes 6,6) til å stelle vekene med, og brett til å ta imot det som ble klippet av vekene. Andre steder betyr det siste ordet askepanne eller ildkar (27,3; 3 Mos 16,12).

Lysestaken og alle redskapene skulle lages av en talent rent gull, rundt 43 kilo. Av så mye gull kunne en lage en ganske stor lysestake. Størrelsen er ikke oppgitt noe sted i Det gamle testamente, men Bähr antar at den svarte til høyden på skuebrødsbordet: halvannen alen høy og halvannen alen mellom de to ytterste lampene. Om v. 40, se v. 9.

Lysestakens betydning. Hva den sjuarmede lysestaken betydde, ser vi av hva den var til. Den skulle bære sju lamper som ble stelt og fylt med olje hver morgen, tent hver kveld og skulle brenne hele natten (27,20–21; 30,7–8; 3 Mos 24,3–4).

I skuebrødene skulle Israel tilberede åndelig mat for Herrens åsyn og alltid bære fram frukten av sitt arbeid på Guds rikes åker som et åndelig offer for Herren. På samme måte skulle folket i de brennende lampene alltid stille seg fram for Herren som bærere av lyset, et folk som lar sitt lys skinne i denne verdens mørke (Matt 5,14.16; Luk 12,35; Fil 2,15).

Oljen som fikk lampene til å brenne og skinne, styrker kroppen og gir ny livskraft. Derfor var den et bilde på den gudlignende ånden i mennesket, kilden til all menneskets livskraft. Og den oljen som Israels menighet bar fram og helliget etter Guds bud, er gjennom hele Skriften et sinnbilde på Guds Ånd, som fyller Guds menighet med høyere lys og liv. Ved kraften av denne Ånden skulle Israel, som sto i pakt med Herren, la sitt lys skinne for alle folk på jorden, lyset av sin gudskunnskap og sin åndelige opplysning.

I de sju armene var paktens segl preget på lysestaken. Og mandelblomstene den var prydet med, framstilte at Åndens blomster og frukter skulle bæres fram i rette tid. Mandeltreet (*sjaked*, שָׁקֵד, «den våkne») har navnet sitt fordi det blomstrer og bærer frukt først av alle trær (Jer 1,11–12).

Skriften viser selv tydelig at lysestaken er et sinnbilde. Profeten Sakarja ser en lysestake av gull med sju lamper og to oliventrær, ett på hver side, som forsyner den med olje (Sak 4,1–14). Engelen sier at oliventrærne er de to «oljesønnene», det vil si kongedømmet og prestedømmet, de redskapene Gud hadde satt til å formidle Guds Ånd til paktsfolket. Og i Åp 1,20 får seeren se de sju menighetene, som står for Guds nye folk, den kristne kirke, i skikkelse av sju lysestaker for Guds trone.

Kapittel 26. Tabernaklet

V. 1–14. Det innerste teppet

«[1]Tabernaklet skal du lage av ti tepper av fint, tvunnet lingarn og blå og purpurrød og karmosinrød ull. Du skal lage dem med kjeruber på i kunstvevning. [2]Hvert teppe skal være tjueåtte alen langt og fire alen bredt. Alle teppene skal holde samme mål. [3]Fem av teppene skal festes sammen, det ene til det andre. Likeså de andre fem teppene. [4]Og du skal lage hemper av blå ull i kanten på det ene teppet, ytterst der hvor de skal festes sammen. Likeså i kanten på det ytterste teppet, der den andre sammenføyningen skal være. [5]Femti hemper skal du lage på det ene teppet, og femti hemper skal du lage på det andre teppet, der hvor den andre sammenføyningen skal være. Hempene skal være like mot hverandre, den ene mot den andre. [6]Og du skal lage femti gullkroker og feste teppene til hverandre med krokene, så tabernaklet blir et sammenhengende telt.»

Boligen (jf. 36,8–38) skulle bestå av et reisverk av tre og av tepper og dekker. Beskrivelsen begynner med teppene (v. 1–14), for det var de som gjorde reisverket (v. 15–30) til en bolig. Det innerste teppet nevnes først, for det var det som gjorde boligen til et telt, et tabernakel. Det skulle bestå av ti tepper, eller som Luther treffende sier, *Teppiche*, vevde tepper.

Stoffet var vevd av fint lingarn sammen med blå, purpurrød og karmosinrød ull. «Tvunnet» betyr garn av flere tråder tvunnet sammen, slik egypterne laget sine fineste stoffer av. Grunnen var klart hvit, og inn i den ble det vevd mørkeblått og mørkt og flammende rødt. Det skulle ikke være enkle striper eller ruter. Det fargede garnet skulle veves inn i det hvite, så det dannet kunstferdige kjerubfigurer.

«Kunstvevning» (egentlig «tenkerens arbeid») er kunstferdig vevning der figurer eller gulltråder veves inn i stoffet (28,6.8.15). Den må skilles fra den fargevevningen som brukes til teppet for inngangen (v. 36).

Hvert teppe var 28 alen langt og 4 alen bredt. Fem og fem ble sydd sammen, så det ble to store stykker på 28 alen ganger 20. I kanten av hvert stykke skulle det være femti hemper av blå ull, og hempene på de to stykkene skulle møtes nøyaktig. Med femti gullkroker skulle de to halvdelene festes sammen, «så tabernaklet blir et sammenhengende telt», egentlig «så det blir én bolig».

Hvordan teppet hang. Av dette må vi slutte, som Bähr, at teppet med sine to halvdeler, som svarte til boligens to rom (v. 33), omsluttet selve rommet. Det

dekket ikke bare åpningen øverst på reisverket, men også sideveggene, og hang altså ned på innsiden av veggene. Det ble ikke bare bredt ut som et tak over reisverket og hengt ned utenpå plankene, slik at de forgylte plankene sto udekket innenfra.

Hadde dette prektige teppet bare vært ment som tak, ville ikke stort mer enn en tredjedel av det ha vært synlig og brukt til å kle boligen innvendig, og da ville det ikke stadig ha blitt kalt «boligen» (36,8; 40,18). Heller ikke ville geitehårsdekket over det like stadig ha blitt kalt «teltet over boligen» (v. 7; 36,14; 40,19).[1]

Teppet ble festet til de øvre endene av plankene på en måte teksten ikke forklarer, og det dannet taket over det hele. Sammenføyningen kom rett over forhenget som delte boligen i to rom. Den fremre halvdelen dekket Det hellige: hele bredden på 20 alen fulgte rommets lengde, 10 av de 28 alenene dannet taket, og de 18 som var igjen, hang ned over de to sideveggene, 9 alen på hver side. Plankene var altså udekket en alen opp fra bakken.

På samme måte dekket den andre halvdelen Det aller helligste: 10 alen dannet taket, og de 10 som var igjen av bredden, dekket bakveggen. Foldene i hjørnene der de 9 alenene hang ned på hver side, ble nok lagt slik at veggene så helt glatte ut.

V. 7–13. Teltdekket av geitehår

> «[7]Så skal du lage tepper av geitehår til å dekke over tabernaklet, elleve slike tepper skal du lage. [8]Hvert teppe skal være tretti alen langt og fire alen bredt. Alle de elleve teppene skal holde samme mål. [9]Og du skal feste fem av teppene sammen for seg, og seks for seg, og du skal legge det sjette teppet dobbelt på fremsiden av dekket. [10]Du skal lage femti hemper i kanten av det ene teppet, ytterst der hvor de skal festes sammen. Likeså skal du lage femti hemper i kanten på det andre teppet, der hvor de skal festes sammen. [11]Og du skal lage femti kobberkroker og hekte krokene inn i hempene. Og du skal feste teppene sammen, så de blir ett dekke. [12]Men det overskytende av dekketeppene - det halve teppet som er til overs - skal henge ned på baksiden av tabernaklet. [13]Dekketeppene på hver av sidene er en alen for lange. De skal henge ned på begge sider av tabernaklet for å dekke det.»

Det ytre dekket, «teltet over boligen», skulle bestå av elleve tepper av geitehår, det vil si stoff vevd av geitehår, hvert 30 alen langt og 4 bredt. (*Beduinene lager fortsatt teltdukene sine av stoff vevd av svart geitehår, som kvinnene spinner og vever.*)

Fem tepper skulle sys sammen for seg og seks for seg. Det sjette skulle legges dobbelt foran på teltet, så det dannet en slags gavl, slik også Josefus forklarer det. Femti hemper og kroker skulle feste de to halvdelene sammen, som ved det innerste teppet, men krokene skulle være av kobber.

Dette dekket var to alen lengre enn det innerste, for hvert teppe var 30 alen i stedet for 28. Det var også to alen bredere, for det hadde elleve tepper, og det ellevte regnet bare for to alen fordi det lå dobbelt. Det var altså to alen til overs begge veier, og v. 12–13 sier hvordan det skulle fordeles. Det halve teppet som

[1] Dette faste skillet mellom «boligen» og «teltet over boligen» avgjør saken, selv om alt Josefus og Filon mente at det kostbare teppet hang ned utenpå bjelkene.

var til overs, skulle henge ned på baksiden av tabernaklet, og alenen som var til overs i lengden på hver side, skulle henge ned over sidene og dekke dem.

Når halvparten av de to alenene i det sjette, doble teppet skulle henge ned bak, ble det bare én alen igjen til gavlen foran. Derfor kom sammenføyningen med hemper og kroker en alen lenger bak enn forhenget foran Det aller helligste. Men siden dette dekket var en alen lengre i alle retninger, nådde det nesten ned til bakken på alle tre sider. Det var bare tykkelsen på reisverket som hindret det i å nå helt ned.

V. 14. Varetakene

> «[14]Over dekket skal du lage et varetak av rødfarget værskinn og over det et varetak av takasskinn.»

Oppå dette teltet ble de andre dekkene lagt: først et av rødfargede værskinn og over det et av skinn av sjøku (se 25,5).

V. 15–37. Plankene

> «[15]Plankene til tabernaklet skal du lage av akasietre. De skal reises på ende. [16]Hver planke skal være ti alen lang og halvannen alen bred. [17]På hver planke skal det være to tapper, med en tverrlist imellom. Slik skal du gjøre med alle plankene til tabernaklet. [18]Og av plankene som du skal lage til tabernaklet, skal du reise tjue planker på den siden som vender mot sør. [19]Og førti fotstykker av sølv skal du lage til å sette under de tjue plankene, to fotstykker under hver planke til å feste begge tappene i. [20]Likeså skal du til den andre siden av tabernaklet, som vender mot nord, lage tjue planker, [21]og til dem førti fotstykker av sølv, to fotstykker under hver planke. [22]Til baksiden av tabernaklet, mot vest, skal du lage seks planker. [23]Og to planker skal du lage til tabernaklets hjørner på baksiden. [24]De skal være doble nedenfra og likeledes begge være doble helt opp til den første ringen. Slik skal det være med dem begge. De skal stå i hver sitt hjørne. [25]Slik blir det åtte planker med sine fotstykker av sølv - seksten fotstykker, to under hver planke.»

(Keil, v. 24: «De skal være doble nedenfra og hele øverst med tanke på den ene ringen.»)

Plankene til boligen skulle stå oppreist, hver ti alen lang og halvannen alen bred. Tykkelsen er ikke oppgitt. Vi skal ikke tenke oss dem for tynne, slik Josefus gjør, som sier at de bare var fire fingrer tykke.

Men enda mindre grunn har vi til å følge Rasji, Bähr og andre, som gjør dem en alen tykke. Da blir enkle planker til kjempebjelker som verken kunne skjæres av akasietrær eller fraktes på ørkenveier. (*Selv om det hadde fantes så store trær på Sinaihalvøya på Moses' tid, ville en slik bjelke ha veid over 600 kilo, og så tunge bjelker kunne israelittene aldri ha båret med seg gjennom ørkenen, for vogner som kunne bære dem, kan ikke brukes der det ikke finnes veier.*)

For å få planker så brede ble det nok satt sammen to eller tre bord, alt etter hvor store trærne var.

Hver planke skulle ha to tapper (egentlig «hender», holdere) som holdt den oppreist. De skulle være «bundet til hverandre», ikke tappet inn i hverandre, men sammenføyd med en tverrlist som var felt inn i tappene. Slik satt de enda

fastere i planken og holdt bedre enn om hver tapp bare var felt inn i kanten av planken.

Tjue planker skulle stå på sørsiden, og førti fotstykker av sølv skulle settes under dem, så tappene kunne stå i fotstykkene og plankene stå oppreist. Det samme skulle gjøres på nordsiden. I v. 18 står ordet *negev* («sør», egentlig «det tørre») sammen med ordet t*eman* («mot sør») for å gjøre det tydeligere. Det viser at *negev* ennå ikke var et fast ord for himmelretningen sør. Stedet er altså ikke skrevet av en som bodde i Kanaan, som Knobel mener, men av Moses i ørkenen.

Hvordan fotstykkene så ut, sies ikke. Selv i 38,27, der gavene til arbeidet regnes sammen, står det bare at det gikk en talent sølv, rundt 42 kilo, til hvert fotstykke.

Hjørneplankene. Til baksiden mot vest skulle det lages seks planker og to planker til de to bakre hjørnene. Hjørneplankene skulle være «doble nedenfra og hele øverst med tanke på den ene ringen». Ordene er dunkle på noen punkter, men de kan bare bety at hver hjørnebjelke skulle bestå av to stykker som var satt sammen i rett vinkel. Slik skulle den være dobbel og likevel én helhet fra bunnen til toppen.

«Med tanke på den ene ringen» må bety at hjørnebjelken var én helhet fordi den bare fikk én ring, trolig i selve hjørnet, og ikke to, én på hver side. Denne ringen satt halvveis oppe på bjelken, så den midterste tverrstangen, som gikk langs hele veggen (v. 28), kunne festes i den både fra siden og bakfra. De åtte plankene på baksiden skulle ha seksten fotstykker, to under hver.

V. 26–30. Tverrstengene og oppsettingen

> «[26]Så skal du lage tverrstenger av akasietre, fem til plankene på den ene siden av tabernaklet, [27]og fem til plankene på den andre siden, og fem til plankene på baksiden av tabernaklet, mot vest. [28]Og den mellomste tverrstangen, den som er midt på plankeveggen, skal gå tvers over fra den ene enden til den andre. [29]Plankene skal du kle med gull. Og ringene på dem, som tverrstengene skal stikkes inn i, skal du lage av gull. Tverrstengene skal du også kle med gull. [30]Du skal reise tabernaklet på den rette måten, slik som det ble vist deg på fjellet.»

Tverrstengene skulle holde plankene sammen, fem på hver av boligens tre sider. Teksten sier ikke uttrykkelig at de ble stukket gjennom gullringer på plankene, men når v. 29 omtaler ringene som holdere for stengene, viser det dette tydelig nok.

Om den mellomste stangen, midt på veggen og like langt fra toppen og bunnen, sies det uttrykkelig at den skulle gå fra den ene enden til den andre. Derfor må vi slutte, med Rasji og andre, at de fire andre stengene på hver side ikke gikk langs hele veggen. Trolig var de bare halvt så lange som den midterste, så det var tre rader med stenger på hver vegg, og den øverste og nederste raden besto av to stenger hver.

Boligens mål. «Du skal reise tabernaklet på den rette måten» (jf. 25,9). Heller ikke hvordan boligen skulle reises og plasseres, var overlatt til menneskers skjønn. Det skulle skje etter en ordning som svarte til boligens betydning og hensikt.

Av beskrivelsen ser vi at den skulle stå etter de fire himmelretningene, med baksiden mot vest og inngangen mot øst. Hele boligen dannet et avlangt rom, 30 alen langt, 10 bredt og 10 høyt.

Lengden får vi av de tjue plankene på halvannen alen. Bredden får vi når vi legger en halv alen for hver av hjørnebjelkene, så tykke var de på innsiden, til de ni alenene som de seks plankene bak dekker. Slik blir det indre rommet bak en fullkommen terning på 10 alen, og det fremre rommet et avlangt rom på 20 alen i lengde, 10 i bredde og 10 i høyde.[2]

V. 31–35. Forhenget

> «[31]Så skal du lage et forheng av blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint, tvunnet lingarn. Det skal lages i kunstvevning med kjeruber på. [32]Og du skal henge det på fire gullkledde stolper av akasietre som det er gullhaker på, og som står på fire fotstykker av sølv. [33]Du skal henge forhenget under krokene og føre vitnesbyrdets ark dit og sette den innenfor forhenget. Og forhenget skal være for dere en skillevegg mellom Det hellige og Det aller helligste. [34]Du skal sette nådestolen oppå vitnesbyrdets ark i Det aller helligste. [35]Du skal sette bordet utenfor forhenget, og lysestaken midt imot bordet ved den søndre siden av tabernaklet. Bordet skal du sette ved den nordre siden.»

For å dele boligen i to rom skulle det lages et forheng av samme stoff og i samme kunstvevning som det innerste teppet (v. 1). Ordet for forheng (*parochet*, פָּרֹכֶת) betyr egentlig «skille». Det skulle henge på fire gullkledde stolper av akasietre med gullhaker, som sto på fire fotstykker av sølv, under krokene som holdt de to halvdelene av det innerste teppet sammen (v. 6). Slik delte forhenget boligen i to rom, det ene 10 og det andre 20 alen langt.

Innenfor forhenget skulle Moses føre vitnesbyrdets ark (25,16–22). Det indre rommet ble Det aller helligste ved arken med nådestolen, nådens trone, på seg. De to andre tingene som alt var beskrevet, skulle stå utenfor forhenget, i Det hellige: bordet på nordsiden og lysestaken midt imot på sørsiden.

V. 36–37. Teppet for inngangen

> «[36]Til teltdøren skal du lage et teppe av blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint, tvunnet lingarn med brodert arbeid. [37]Og du skal lage fem stolper av akasietre til teppet og kle dem med gull. Hakene på dem skal være av gull, og du skal støpe fem fotstykker av kobber til dem.»

(Keil, v. 36: «… i fargevevning».)

Til inngangen skulle det lages et teppe (*masach*, «dekke») av samme stoff som forhenget, men i fargevevning. Det skulle altså ikke veves med figurer, men bare med striper eller ruter. Uttrykket betyr ikke brodert arbeid, med figurer eller blomster sydd med nål på det vevde stoffet, slik rabbinerne og mange andre har forstått det. For det eneste andre stedet verbet står, Sal 139,15, betyr det ikke å brodere, men å veve («formet så kunstferdig»), og på arabisk betyr det å lage prikker, striper eller linjer, å arbeide i flere farger.

[2] Tykkelsen på hjørnebjelkene er ikke oppgitt. Antar vi at de var en halv alen tykke mot siden, og at sideplankene var en kvart alen tykke, blir det indre rommet 10 alen bredt og 30¼ langt, men den overskytende kvarten går med til stolpene som forhenget hang på.

Teppet skulle henge på fem stolper av akasietre med gullhaker, og fotstykkene skulle støpes av kobber. Beretningen om hvordan dette ble utført (36,38), sier i tillegg at kunstneren kledde stolpehodene og forbindelsesstengene med gull. Stolpene var altså ikke forgylt helt, bare hodene, og de var bundet sammen med forgylte stenger. Disse stengene lå enten på hakene øverst på stolpene, eller, noe som er mer sannsynlig, de dannet en slags bjelke over stolpene. Da hang teppet, som forhenget, bare på hakene.

Var stolpene ikke forgylt helt, må teppet ha hengt på den siden av stolpene som vendte mot Det hellige, så ikke noe av det hvite treverket kunne ses inne i Det hellige. Forgyllingen av stolpehodene og bjelken skulle prege tabernaklets forside med den herligheten som hører et gudshus til.

Boligens betydning

Telt for et vandrende folk. Spør vi hvorfor boligen ble bygd slik, er det ingen tvil om at treveggene bare skulle gi tabernaklet fasthet. Akasietre ble valgt fordi akasien var det eneste treet i den arabiske ørkenen som det gikk an å skjære planker og bjelker av, og fordi veden er lett og holdbar og derfor særlig egnet til et tempel som skulle bæres.

Reisverket ble kledd med tepper og dekker innenfra og utenfra for å gi det preg av et telt. Det er da også det ordet som brukes om det i 27,21 og som regel senere. Herrens helligdom midt i folket skulle være et telt, for så lenge folket vandret omkring og bodde i telt, måtte også deres Guds bolig midt iblant dem være et telt.

De to rommene. At boligen var delt i to rom, svarte til hensikten med tabernaklet. Der ville ikke Herren bo for seg selv, men komme og møte sitt folk (25,22).

Det aller helligste var Herrens egentlige bolig. Der tronet han i skyen, det synlige tegnet på hans nærvær, over kjerubene på nådestolen på vitnesbyrdets ark. Det hellige var derimot stedet der folket skulle komme fram for ham og nærme seg ham med sine gaver, frukten av sitt jordiske kall, og med sine bønner, og glede seg for hans åsyn over velsignelsene i hans paktsnåde.

Guds rike i jordisk form. Ved den pakten Herren opprettet med Israel, skulle det skillet mellom mennesket og Gud som stamforeldrenes fall hadde ført til, opphøre. Det skulle reises en ordning som pekte fram mot at mennesket og Gud ble forent igjen, til et sant og fullt livsfellesskap med ham. Ved den skulle Guds rike grunnlegges på jorden i en form som var bundet til sted og tid. Dette Guds rike, grunnlagt i Israel, skulle få form i tabernaklet og avbildes i dets jordiske og synlige skikkelse, innenfor grensene av tid og rom.

Denne betydningen kom til syne i at boligen skulle reises etter de fire himmelretningene, med inngangen mot soloppgangen og Det aller helligste mot vest. Den kom også til syne i den firkantede formen: hele boligen et avlangt rom på 30 alen i lengde og 10 i bredde og høyde, og Det aller helligste en terning på 10 alen hver vei.

I oldtidens billedspråk var firkanten et sinnbilde på universet. Slik er den også i Skriftens billedspråk et bilde på verden som det stedet der Gud åpenbarer

seg og hans rike skal være. Til det hadde Gud bestemt verden fra først av, og til det skulle den igjen fornyes og herliggjøres, enda mennesket, som var skapt til herre over jorden, hadde falt.

Derfor ble Guds rikes segl preget på Guds helligdom i Israel ved den firkantede formen på rommene. At den ble reist etter de fire himmelretningene, viste at Guds rike, som var plantet i Israel, skulle omfatte hele verden. Den avlange formen på hele bygningen uttrykte at riket ennå ikke var fullendt, og terningformen på Det aller helligste uttrykte rikets fullendelse slik Gud har tenkt det og skal føre det fram til.

Men selv i sin jordiske form var boligen fullkommen i sitt slag. Derfor var delene i den firkantede bygningen bestemt av tallet ti, fullkommenhetens tegn.[3]

Gull, sølv og farger. Byggets prakt, som en jordisk avglans av herligheten i Guds rike, svarte også til denne betydningen. I selve boligen var alt kledd med gull eller laget av rent gull, bortsett fra fotstykkene under plankene og stolpene inne, som var av sølv. I gullet, med sin herlige, ja, guddommelige glans (Job 37,22), speilet herligheten ved Guds bolig seg. Sølvet var et sinnbilde på moralsk renhet og framstilte helligheten i grunnvollen for Guds hus eller rike.

De fire fargene og figurene på teppene og forhenget hadde også betydning. Tallet fire, som de fire dekkene, viste at de hørte til byggingen av Guds rike. Blant fargene trer det strålende hvite fram som grunnen i det vevde stoffet, og det nevnes alltid først.

Det hvite framstilte at bygningen var hellig. Det blå, en mørk farge nærmere svart enn lyseblått, men himmelens egentlige farge i sørlige land, framstilte at den hadde himmelsk opphav og art. Purpuret, et mørkt og fyldig rødt, framstilte dens kongelige herlighet. Og karmosinrødt, et lyst og strålende rødt, blodets og det kraftige livets farge, framstilte det uforgjengelige livets kraft i boligen og riket til den hellige og herlige Gud og Konge.

Til sist ble boligen ved kjerubfigurene som var vevd inn i stoffene, et sinnbilde på herlighetens rike, der de himmelske åndene omgir Guds trone. Den ble et bilde på det himmelske Jerusalem med englenes myriader, den levende Guds by, som Guds folk skal komme til når deres himmelske kall er fullført (Hebr 12,22–23).

[3] At formene har en slik betydning, blir klart når vi sammenligner tabernaklet og Salomos tempel med Esekiels syn av templet og den hellige byen (Esek 40–48) og med det himmelske Jerusalem i Åp 21–22. Det aller helligste var en fullkommen terning både i tabernaklet og i Salomos tempel, og på samme måte så Johannes Guds by, som kom ned fra himmelen, som en fullkommen terning: «lengden og bredden og høyden av den er like» (Åp 21,16). Det betyr at Det aller helligste skal ses i sin fullendte form i det himmelske Jerusalem, der Gud skal bo for evig sammen med de fullendte rettferdige. Byen har ikke lenger noe tempel, for Gud Herren, Den Allmektige, og Lammet er dens tempel (Åp 21,22), og de som bor der, skal se hans åsyn (Åp 22,4). I Esekiels syn er helligdommen, den indre forgården, byen og forstedene kvadrater (Esek 42,15–20; 48,16–17). Det viser at templet, byen og hele det hellige området alt nærmer seg formen til Det aller helligste. Men skillet mellom by og tempel, mellom Det hellige og Det aller helligste og mellom tempelhuset og forgårdene står fortsatt. Esekiels helligdom er derfor et sinnbilde på Guds fornyede og herliggjorte rike, ikke på det fullendte riket. Det fikk seeren på Patmos først se i synet av det himmelske Jerusalem som en fullkommen terning.

Kapittel 27. Brennofferalteret og forgården

Kapitlet gir forskriftene om brennofferalteret (jf. 38,1–7) og forgården rundt tabernaklet (jf. 38,9–20). Til slutt kommer påbudet om oljen til lysestaken, som danner overgangen fra innredningen av helligdommen til innsettelsen av dem som skal tjene i den.

V. 1–16. Brennofferalteret

> «[1]Du skal lage et alter av akasietre. Det skal være fem alen langt og fem alen bredt, firkantet skal alteret være og tre alen høyt. [2]Og du skal lage et horn på hvert av de fire hjørnene, og hornene skal være i ett med alteret. Og du skal kle alteret med kobber. [3]Så skal du lage bøttene som asken skal bæres bort i, og ildskuffene og skålene til å stenke blod med, og kjøttgaflene og fyrfatene. Alle disse redskapene skal du lage av kobber.»

Alteret, som 38,1 kaller brennofferalteret, skulle lages av akasietre, fem alen langt og fem alen bredt, altså firkantet, og tre alen høyt. Hornene på de fire hjørnene skulle være «i ett med alteret», det vil si at de ikke kunne tas av, men liksom vokste ut av det.

Det var fremspring på hjørnene, etter all sannsynlighet formet som oksehorn, og i dem var hele alterets kraft samlet. Derfor ble blodet av syndofferet strøket på hornene (3 Mos 4,7), og den som flyktet til alteret for å berge livet, grep fatt i dem (21,14; 1 Kong 1,50).

Alteret skulle kles med kobber, og alle redskapene som hørte til det, skulle også være av kobber. Det var bøttene som asken ble ført bort i – asken etter fettet og kjøttet som ble brent på alteret – ildskuffene, skålene som blodet ble stenket med, kjøttgaflene og fyrfatene (jf. 25,38).

V. 4–5. Gitteret og listen

> «[4]Til alteret skal du lage et gitter, et nettverk av kobber, og på nettet skal du lage fire kobberringer, en på hvert hjørne. [5]Gitteret skal settes nederst under listen på alteret, så det rekker til midten på alteret.»

Alteret skulle ha et gitter, et kobberdekke formet som et nett. Det var større enn alterets sider, for det skulle sitte under alterets «list» og rekke halvveis opp. På de fire hjørnene skulle det festes fire kobberringer som stengene til å bære alteret skulle stikkes inn i.

Ordet for listen (*karkov*, כַּרְכֹּב) finnes bare her og i 38,4. Det betyr en kant: en framspringende ramme eller benk, en halv alen eller en alen bred, som gikk rundt alle fire sidene av alteret. Den var naglet til alterveggene utenfra og festet enda bedre ved kobberkledningen som dekket begge.

Kobbergitteret satt utenfor og under denne benken. Benken hvilte på gitteret, eller rettere: Gitteret hang ned fra benkens ytterkant og sto på bakken, likesom alterkassen inni, som det omga på alle fire sider, og som ikke hadde åpninger. Sammen med benken dannet det en framspringende fot, så den nedre halvdelen av alteret så bredere ut enn den øvre på alle sider.

Presten sto på denne benken når han ofret, la ved på alteret eller gjorde annen tjeneste der. Slik forstår vi at Aron «steg ned» fra alteret (3 Mos 9,22), og det er ingen grunn til å tenke seg trapper opp til det, noe 20,26 forbyr. Selv om halvannen alen var for høyt til å stige rett opp på benken, kunne jorden heves litt på den ene siden, så det ble lett å komme opp. Og sto presten på benken, kunne han uten vanskelighet gjøre alt som trengtes oppe på alteret.

V. 6–8. Stengene. Alteret er hult

> «[6]Så skal du lage stenger til alteret, stenger av akasietre, og du skal kle dem med kobber. [7]Stengene skal stikkes inn i ringene, så de er på begge sider av alteret når det blir båret. [8]Alteret skal du lage av bord. Det skal være hult. Som det ble vist deg på fjellet, slik skal det gjøres.»

Stengene skulle være av akasietre kledd med kobber og stikkes inn i ringene på begge sider, så alteret kunne bæres.

Når det i v. 8 står at alteret skal lages hult, av bord, viser det etter alt å dømme bare til treverket i alteret. Det var kledd med kobber, og ut fra 20,24–25 skjønner vi at det ble fylt med jord eller med grus og stein når alteret skulle brukes, og jevnet ut så det dannet et ildsted. Slik passet brennofferalteret i formen til de andre tingene i helligdommen. Det var lett å bære og sette opp hvor som helst, og offeret kunne brennes på det uten at ilden skadet treveggene.

V. 9–11. Forgårdens langsider

> «[9]Så skal du lage en forgård til tabernaklet. På den siden som vender mot sør, skal det være et omheng om forgården av fint, tvunnet lingarn, hundre alen langt på den ene siden. [10]Til omhenget skal det være tjue stolper med fotstykker av kobber. Hakene på stolpene og stengene til dem skal være av sølv. [11]Likeså skal det på den nordre langsiden være et omheng, hundre alen langt. Og det skal være tjue stolper til det og til stolpene tjue fotstykker av kobber. Hakene på stolpene og stengene til dem skal være av sølv.»

Forgården rundt tabernaklet skulle bestå av omheng av tvunnet lingarn og stolper med fotstykker av kobber og haker og stenger av sølv. Stolpene var naturligvis av akasietre. De var fem alen høye, med stolpehoder kledd med sølv (38,17.19), og de bar omhenget, som ble festet til dem med hakene og stengene. På sør- og nordsiden sto det tjue stolper, og omhenget var hundre alen langt på hver av dem, så forgården ble hundre alen lang (27,18).

V. 12–16. Tverrsidene og porten

> «[12]På den ene tverrsiden av forgården, mot vest, skal det være et omheng på femti alen. Det skal være ti stolper til det, og til stolpene ti fotstykker. [13]På den

andre tverrsiden, som vender mot øst, skal forgården også holde femti alen i bredden. [14]Så skal det være femten alen omheng til den ene kanten med tre stolper og tre fotstykker til dem, [15]og på den andre kanten femten alen omheng med tre stolper og tre fotstykker til dem. [16]I porten til forgården skal det være et forheng, tjue alen langt, av blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint tvunnet lingarn med kunstsøm, med fire stolper og fire fotstykker til dem.»

Vestsiden og østsiden var femti alen brede. Østsiden, fremsiden, ble delt i to sidestykker – på hebraisk «skuldrer» – med femten alen omheng og tre stolper hver, og en port, naturligvis i midten. Porten ble dekket av et forheng på tjue alen, av samme stoff som forhenget ved inngangen til tabernaklet, med fire stolper. Stolpene sto altså med fem alens mellomrom.

Det var seksti stolper i alt (ikke 56), og det er nettopp det tallet som trengs for å omgi en firkant på hundre ganger femti alen med fem alens mellomrom.[1]

V. 17–21. Sølvstengene, målene og redskapene

«[17]Alle stolpene omkring forgården skal være bundet sammen med stenger av sølv. Hakene på dem skal være av sølv og fotstykkene under dem av kobber. [18]Lengden på forgården skal være hundre alen, og bredden overalt femti alen. Omhenget skal være fem alen høyt, og det skal være av fint, tvunnet lingarn. Fotstykkene til det skal være av kobber. [19]Alle arbeidsredskapene i tabernaklet og alle pluggene, både til tabernaklet og til forgården, skal være av kobber.»

Stengene som bandt stolpene i forgården sammen, var av sølv, mens stengene mellom stolpene ved inngangen til tabernaklet var av tre kledd med gull. De må derfor ha hatt et annet formål: Her var de bare stenger som omhenget ble festet til, mens de ved døren til tabernaklet dannet en bjelke over stolpene.

Omhenget og forhenget i porten var fem alen høye (38,18), like høye som stolpene (27,18). Det merkelige uttrykket i 38,18, «høyden i bredden», forstås trolig som «høyden i portåpningen». At bredden er «femti overalt», gjelder utstrekningen mot nord og sør.

«Alle redskapene i tabernaklet» er ikke tingene som ble brukt i gudstjenesten, men verktøyet som trengtes for å sette opp tabernaklet og ta det ned igjen. Det skulle være av kobber, likeså pluggene til tabernaklet og forgården.

Hvorfor det skulle være en forgård. Spør vi videre etter hensikten og meningen med forgården, er grunnen den samme som til at selve tabernaklet ble delt i to rom: Fordi folket var uhellig, kunne det ikke komme direkte fram for Herrens ansikt før synden som skiller det uhellige mennesket fra den hellige Gud, var sonet.

Ved utvelgelsen var israelittene riktignok Herrens barn, adoptert som Guds folk, og det var meningen at Herren skulle ta dem inn i sitt hus, så de kunne bo der som en sønn i sin fars hus. Men under lovens ordning, som bare ga erkjennelse av synd, urenhet og uhellighet, kunne fellesskapet med Herren, den Hellige, bare holdes ved like gjennom mellommenn som Gud selv hadde

[1]Det stemmer når det står tre stolper til hver sidefløy og fire til porten, selv om en tegning viser at det faktisk sto fire stolper under omhenget på hver fløy og fem under forhenget. Hjørnestolpene og stolpene mellom omhenget og forhenget hørte til to sider og ble bare regnet med én gang. Begynner en å telle fra hjørnestolpen, som ikke telles fordi den er den siste på sideveggen, får en 1, 2, 3 – så 1, 2, 3, 4 – og så igjen 1, 2, 3.

innsatt og helliget: ved paktsslutningen gjennom hans tjener Moses, og så lenge pakten varte, gjennom de utvalgte prestene av Arons ætt.

Gjennom dem skulle folket nærme seg Herren og bli ført fram til ham. Derfor gikk de hver dag inn i Det hellige for å bære fram for Herren bønnens offer og frukten av folkets jordiske arbeid.

Men heller ikke de fikk komme helt fram for den hellige Guds ansikt. Det aller helligste, der Gud tronte, var skjult for dem bak forhenget. Bare én gang i året fikk ypperstepresten, som overhode for hele menigheten som var kalt til å være Guds hellige folk, løfte dette forhenget og tre fram for Gud med sonofferets blod og røkelsesskyen (3 Mos 16).

Folkets adgang til sin Gud var begrenset til forgården. Der kunne det ta imot soning for syndene, Herrens nåde og velsignelse og kraft til et nytt liv, gjennom offrene det bar fram på brennofferalteret.

Forgården er et bilde på Guds rike. Selve tabernaklet var Guds hus, Herrens bolig midt i hans folk (23,19; Jos 6,24; 1 Sam 1,7.24), Gud-Kongens palass, der prestefolket nærmet seg ham (1 Sam 1,9; 3,3; Sal 5,8; 27,4.6).

Forgården rundt det var et bilde på Gud-Kongens rike, paktslandet der Israel bodde i sin Guds rike. Derfor hadde forgården form som et rektangel, for å vise at den var en del av Guds rike. Men stolpene og omhenget var bare fem alen høye, halvparten av tabernaklets høyde. Det viste at den var ufullført, bare en terskel til Guds helligdom.

Alle redskapene i forgården var av kobber. Kobberet ligner jorden både i farge og stoff og var et bilde på den jordiske siden av Guds rike. Sølvet på stolpehodene, hakene og stengene som bar omhenget, og den hvite fargen på linomhengene, kan vise til at stedet var helliget for Guds rike. Ved inngangen til tabernaklet var stolpehodene derimot kledd med gull og fotstykkene av kobber. Der ser vi gull og kobber forent, og det viser at forgården er knyttet til helligdommen: Israels bolig og Guds bolig blir forent i Guds rike.

Brennofferalteret og hornene. Forgårdens mening nådde sitt høydepunkt i brennofferalteret, det viktigste i forgården. På det ble brennofrene og slaktofrene brent, der paktsfolket viet seg til sin Gud som hans eiendom.

Kjernen i alteret var jord eller uhoggen stein, altså noe av jordens art. Det var ikke bare fordi alteret skulle være offersted og ildsted, men fordi jorden selv var det virkelige området for Guds rike på det gammeltestamentlige trinnet. Ved kobberkledningen ble denne jordkjernen løftet opp til et redskap i helligdommen, et sted der Herren ville la sitt navn minnes, komme til Israel og velsigne folket (20,24; jf. 29,42–44). Og den ble viet til offersted, der Israel kunne løfte seg opp til Herren og stige opp til ham i offeret.

Denne betydningen av alteret nådde sitt høydepunkt i hornene, som syndofferets blod ble strøket på. Hos de dyrene som har horn, er styrken og prakten samlet i hornene, og derfor er hornet blitt et bilde på kraft og fullt liv. Slik var alterets betydning som stedet for Guds frelsende og livgivende kraft, som Herren gir sitt folk i sitt rike, samlet i alterhornene.

V. 20–21. Oljen til lysestaken

> «[20]Og du skal befale Israels barn at de skal la deg få ren olje av knuste oliven til lysestaken, så lampene alltid kan holdes brennende. [21]I sammenkomstens telt, utenfor forhenget som henger foran vitnesbyrdet, skal Aron og hans sønner holde lampene i stand fra kveld til morgen for Herrens åsyn. Det skal være en evig gyldig lov for Israels barn, fra slekt til slekt.»

Forskriftene om oljen til lysestaken og prestenes daglige stell av lampene danner overgangen fra innredningen av helligdommen til innsettelsen av dem som skulle tjene i den. Israelittene skulle bringe Moses ren olivenolje, laget av oliven som var renset for blader, kvister og støv før de ble knust. Oljen var «knust», det vil si at den ikke ble presset ut i oljepresser, men slått ut. Da renner oljen ut av seg selv, og den blir av fineste kvalitet og hvit i fargen. Den skulle brukes til lysestaken, så det alltid kunne brenne lys.

Aron og hans sønner skulle stelle dette lyset i sammenkomstens telt, utenfor forhenget som skjulte vitnesbyrdet, fra kveld til morgen for Herrens åsyn. Uttrykket «sammenkomstens telt» brukes om helligdommen for første gang her, men blir siden den vanlige betegnelsen. Det passer både med byggemåten og med hensikten, for helligdommen var bygd som et telt, og den var stedet der Herren ville komme sammen med israelittene og tale med dem (25,22).

Å holde lampene i stand fra kveld til morgen var etter 30,7–8 og 3 Mos 24,3–4 å sette lampene opp på lysestaken og tenne dem om kvelden, så de lyste hele natten, og om morgenen å rense dem og fylle dem med ny olje.

At dette skal være «en evig gyldig lov for Israels barn, fra slekt til slekt» (se 12,14), gjelder ikke bare oljen som israelittene skulle gi for alle tider, men også selve stellet av lyset, som skulle ha varig gyldighet og verdi. «Evig» står i samme betydning som i 1 Mos 17,7.13.

Kapittel 28. Prestenes klær

Kapitlet handler om hvordan prestene skulle kalles ut og kles (jf. 39,1–31). Først kommer yppersteprestens særskilte drakt: efoden med skulderstenene, brystduken med urim og tummim, ytterkappen med granateplene og bjellene og gullplaten på luen. Så følger kappen, luen og beltet som alle prestene bar, og til sist benklærne.

V. 1–21. Aron og sønnene hans skal kles i hellige klær

> «[1]Så skal du kalle din bror Aron og hans sønner fram til deg, ut fra Israels sønners flokk. Og du skal innsette dem til prester for meg - Aron og Nadab og Abihu og Eleasar og Itamar, Arons sønner. [2]Du skal lage hellige klær for Aron, din bror, til ære og til pryd. [3]Du skal si til alle dem som forstår seg på kunst, alle som jeg har fylt med kunstnerånd, at de skal lage de klærne som Aron skal bære, for at han kan helliges til å tjene meg som prest. [4]Dette er de klærne som de skal lage: en brystduk og en efod og en ytterkappe og en rutet kappe, en lue og et belte - hellige klær skal de lage til Aron, din bror, og til hans sønner, så han kan tjene meg som prest. [5]De skal ta gullet og den blå og den purpurrøde og den karmosinrøde ullen og det fine lingarnet,»

Moses var skilt ut fra folket som paktens mellommann. Derfor skulle han kalle Aron og sønnene hans fram til seg, det vil si skille dem ut fra folket og innsette dem som prester, som faste mellommenn mellom Herren og hans folk.

Grunnbetydningen av ordet for prest (k*o*h*e*n, כֹּהֵן) er bevart i arabisk: en som tar seg av en annens saker, en mellommann eller fullmektig. Derfra kom ordet til å brukes særlig om prestelige handlinger. Hos de hedenske araberne ble det mest brukt om spåmenn og seere, hos hebreerne for det meste om Herrens prester. Bare noen få steder står det om høye embetsmenn som sto nærmest kongen og liksom var mellommenn mellom kongen og folket (2 Sam 8,18; 20,26; 1 Kong 4,5).

Til tjenesten skulle prestene få «hellige klær til ære og til pryd». Før de kunne nærme seg Herren, den Hellige (3 Mos 11,45), måtte deres uhellighet dekkes med hellige klær. Disse klærne skulle lages av menn som Herren hadde fylt med visdommens ånd. I Det gamle testamente står visdom stadig om praktisk forstand i livets gjerninger. Her er det kunstnerisk dyktighet som går ut over menneskets naturlige evner, og derfor sies den å komme av at de er fylt med Guds visdoms ånd.

Klærne skulle tjene til «å hellige ham, så han kan tjene meg som prest». Helliggjørelsen var den uunnværlige betingelsen for prestetjenesten. Den var ikke bare at urenheten som kommer av synden, ble tatt bort, men liksom at det naturlige ble forvandlet til herligheten i Guds bilde. I denne forstand var de hellige klærne til ære og pryd for presten.

De forskjellige delene av drakten, som v. 4 nevner, blir beskrevet nærmere etterpå. Til dem skulle kunstnerne ta «gullet» og ullen og linet – i bestemt form, fordi det gjelder de stoffene folket skulle bære fram.

V. 6–8. Efoden

> «[6]og de skal lage efoden av gull, av blå og purpurrød og karmosinrød ull og av fint, tvunnet lingarn. - Kunsthåndverk skal det være. [7]Den skal ha to skulderstykker som kan festes til hverandre, ett i hver ende, slik at den kan hektes sammen. [8]Og beltet som hører til og holder den sammen, skal være av samme slags vevning og i ett med den, av gull og av blå og purpurrød og karmosinrød ull og av fint, tvunnet lingarn.»

Den første delen av Arons hellige drakt, yppersteprestens embetsdrakt, var efoden. Hvor ordet kommer fra, er uvisst. Septuaginta oversetter det med «skulderplagg», Luther med «livkjortel». Efoden skulle veves kunstferdig av det samme stoffet som det innerste teppet og forhenget i tabernaklet. Men i stedet for kjeruber skulle den være gjennomvirket med gulltråd.

Etter 39,3 ble gullet hamret ut til plater og klippet opp til tråder som ble vevd inn i den blå, purpurrøde og karmosinrøde ullen og linet. Det ble altså tatt gulltråd til hver av disse fire slags garn. (*Kunsten å veve stoffer med gulltråd var kjent i det gamle Egypt.*)

Efoden skulle ha to skulderstykker som bandt den sammen i begge ender. Sammenligner vi med 39,4, kan det knapt være tvil om at efoden besto av to stykker som var bundet sammen oppe over skuldrene. Det var ikke ett stykke med et hull for armene på hver side, som Knobel mener. Hadde den vært et sammenhengende plagg som måtte trekkes over hodet slik som ytterkappen, ville åpningen for hodet sikkert vært nevnt, slik den er for ytterkappen (v. 32).

Teksten taler klart for den rabbinske forståelsen: Efoden besto av to stykker som rakk omtrent til hoftene, det ene foran over brystet og det andre bak på ryggen, og skulderstykkene bandt dem sammen. Skulderstykkene ble ikke laget for seg og sydd på, men vevd i ett med forstykket. De dekket ikke bare skuldrene, men rakk etter v. 27 ned på begge sider fra skuldrene til beltet.

Beltet skulle være av samme stoff og samme kunstferdige arbeid som efoden og i ett med den, ikke løst fra den (jf. 29,5 med 3 Mos 8,7: «bandt efodens belte om ham»). Med dette beltet ble de to delene av efoden bundet tett inn til kroppen, så de ikke hang løst. Det var festet nederst på efoden, så det ble bundet rundt kroppen nedenfor brystduken (v. 27–28; 39,20–21).

V. 9–12. Skulderstenene

> «[9]Og du skal ta to onyks-steiner, og på dem skal du gravere inn navnene på Israels barn. [10]Det skal være seks navn på den ene steinen og de andre seks navnene på den andre, etter alderen. [11]La navnene på Israels barn bli inngravert på de to steinene, slik som en håndverker graverer i stein og skjærer ut et

> signet. Og du skal sette dem inn i et flettverk av gull. [12]Du skal feste begge steinene på efodens skulderstykker, for at de skal minne om Israels barn. Og når Aron står for Herrens åsyn, skal han bære deres navn på begge sine skuldrer for å minne om dem.»

På efodens skulderstykker skulle det settes to edelsteiner, én på hver skulder: to beryller (*sjoham*, שֹׁהַם, se 1 Mos 2,12), der NB har «onyks». På steinene skulle navnene på Israels sønner graveres inn, seks på hver, «etter alderen». Josefus forklarer det riktig: navnene på de seks eldste sønnene på steinen på høyre skulder, og navnene på de seks yngste på steinen på venstre.

Slik som en steinskjærer sliper edelsteiner og skjærer ut signeter i dem, skulle navnene skjæres inn i disse to steinene. «Flettverk av gull» er ikke bare en enkel innfatning, men etter v. 13 gullfletter, prydverk som lignet flettinger rundt gullinnfatningen som steinene satt i. De festet steinene til stoffet og var samtidig spenner som holdt de to delene av efoden sammen. Josefus sier da også at de to steinene på skuldrene tjente som spenner.

Steinene skulle være «minnesteiner» for Israels sønner. Aron skulle bære navnene deres for Herrens åsyn på sine to skuldrer, så Herren skulle komme Israels sønner i hu når Aron sto for ham kledd i efoden (jf. v. 29).

Som skulderplagg var efoden yppersteprestens embetsdrakt fremfor noe. Embetets byrde hviler på skulderen, og embetets tegn bæres også der (Jes 22,22). Yppersteprestens oppgave var å gå inn for Guds ansikt og gjøre soning for folket som dets mellommann. For å vise at han som mellommann førte folket fram for Gud, var navnene på de tolv stammene inngravert i edelsteiner på efodens skuldrer. Med sin rikdom og glans var edelsteinene det beste jordiske bildet på den herligheten Israel skulle forvandles til som Herrens eiendom (19,5).

Fargene og stoffet i efoden svarte til teppene i helligdommen og viste til den tjenesten bæreren skulle gjøre der. Gullet som var vevd inn i det fargede stoffet, viste til tjenestens herlighet.

V. 13–14. Flettverk og kjeder

> «[13]Så skal du lage flettverk av gull, [14]og to kjeder av rent gull. De skal være tvunnet, slik som en tvinner snorer. Disse kjedene skal du feste til flettverkene.»

Til efoden skulle det også lages to gullfletter, trolig små fletter formet som rosetter, og to små kjeder av rent gull. De skulle være «tvunnet som snorer», det vil si ikke laget av ledd, men av gulltråd tvunnet til snorer, og festes til gullflettene. Disse kjedene holdt brystduken fast til efoden, og derfor danner beskrivelsen av dem en naturlig innledning til omtalen av brystduken, det viktigste prydstykket på yppersteprestens embetsdrakt.

V. 15–16. Domsbrystduken

> «[15]Så skal du lage en domsbrystduk, - kunsthåndverk skal det være - i samme slags vevning som efoden. Den skal du lage av gull og av blå og purpurrød og karmosinrød ull og av fint, tvunnet lingarn. [16]Den skal være firkantet og lagt dobbelt, ett spann lang og ett spann bred.»

Det andre prydstykket var brystduken (*chosjen*, חֹשֶׁן), som trolig betyr «smykke». Det tilføyde ordet *misjpat* (מִשְׁפָּט, «rett, dom») viser hva den var til (se v. 30).

Brystduken skulle veves av samme stoff og i samme arbeid som efoden. Den skulle være firkantet og lagt dobbelt, et spann – en halv alen – langt og bredt. Stoffet ble altså brettet dobbelt som en slags lomme, en halv alen på hver led.

V. 17–21. De tolv steinene

> «[17]Og på den skal du sette fire rader med innfattede steiner. I én rad skal det være en karneol, en topas og en smaragd, det er den første raden. [18]I den andre raden skal det være en karfunkel, en safir og en diamant. [19]I den tredje raden skal det være en hyasint, en agat og en ametyst. [20]I den fjerde raden skal det være en krysolitt og en onyks og en jaspis. De skal settes inn i et flettverk av gull. [21]Steinene skal være tolv i tallet, etter navnene på Israels sønner, én for hvert navn. På hver stein skal navnet på en av de tolv stammene være inngravert, som på et signet.»

På brystduken skulle det festes fire rader med innfattede edelsteiner. Så langt navnene lar seg bestemme ved hjelp av de gamle oversettelsene og senere forskning, var de disse:

I den første og øverste raden: *odem*, karneolen, blodrød; *pitda*, den gylne topasen; og *bareket*, egentlig «den lynende», smaragden, strålende grønn. I den andre raden: *nofek*, rubinen eller karfunkelen, en ildfarget stein; *sappir*, safiren, himmelblå; og *jahalom*, som noen mener er diamanten, andre onyksen, en slags kalsedon med samme farge som neglen på en menneskefinger, der kjøttet skinner igjennom.

I den tredje raden: *lesjem*, etter Braun og andre en slags hyasint, en gjennomsiktig stein som for det meste er oransje, men kan gå over i rødbrunt, blekrødt eller nesten pistasjgrønt; *sjevo*, agaten, en sammensatt stein av kvarts, kalsedon, karneol, flint, jaspis og annet, og derfor glitrende i mange farger; og *achlama*, ametysten, for det meste fiolett.

I den fjerde raden: *tarsjisj*, krysolitten, en strålende gullfarget stein, ikke det vi nå kaller krysolitt, som er blekgrønn; *sjoham*, beryllen (se 1 Mos 2,12); og *jasjfe*, uten tvil jaspisen, en ugjennomsiktig stein, for det meste mattrød med skyaktige og flammende tegninger, men av og til gul, rød, brun eller annen farge.

Gullinnfatningene som steinene satt i, skulle omgis av prydverk av gull (se v. 11 og 13). Det smykket steinene og hjalp etter all sannsynlighet også til å feste dem bedre og lettere til stoffet. Steinene skulle være tolv, etter navnene på Israels sønner, og hver skulle ha navnet på en av de tolv stammene inngravert som på et signet.

V. 22–32. Hvordan brystduken ble festet

> «[22]Til brystduken skal du også lage kjeder av rent gull, tvunnet som snorer. [23]Likeså skal du lage to gullringer til brystduken. Dem skal du sette på hver sitt hjørne. [24]Du skal feste de to gullkjedene i de to ringene på hjørnene av brystduken. [25]De to andre endene av de to kjedene skal du feste i de to flettverkene, og så feste dem til efodens skulderstykker på fremsiden. [26]Så skal du lage to andre gullringer og sette dem på de to andre hjørnene av brystduken på innersiden, den som vender inn mot efoden. [27]Og du skal lage to gullringer til, og sette dem på efodens to skulderstykker nederst på fremsiden, der hvor

> den festes sammen, ovenfor beltet på efoden. [28]Så skal ringene på brystduken bindes til ringene på efoden med en snor av blå ull, så brystduken kommer til å sitte ovenfor efodens belte, slik at den ikke kan skilles fra efoden.»

For å binde brystduken til efoden skulle det lages to tvunne kjeder av rent gull. De beskrives her med nøyaktig samme ord som i v. 14, og v. 22 må regnes som en ren gjentakelse av v. 14. Det ser vi ikke bare av at kjedene nevnes bare én gang i beretningen om hvordan arbeidet ble utført (39,15), men også av at de etter v. 25 skulle festes i de gullflettene som er nevnt i v. 13–14.

Kjedene skulle festes i to gullringer på de to øvre hjørnene av brystduken, og de andre endene skulle bindes fast til gullflettene på efodens skulderstykker, på fremsiden.

To andre gullringer skulle settes på de to nedre hjørnene av brystduken, på innersiden som vendte mot efoden. Og to gullringer skulle settes på efodens skulderstykker nederst på fremsiden, der den ble bundet sammen, ovenfor beltet. Ringene på brystduken og ringene på efoden skulle bindes sammen med en blå snor, så brystduken satt ovenfor beltet og inntil efoden uten å forskyve seg.

V. 29–30. Navnene på Arons hjerte. Urim og tummim

> «[29]Og når Aron går inn i helligdommen, skal han bære navnene på Israels barn i domsbrystduken på sitt hjerte, slik skal han alltid minne om dem for Herrens åsyn. [30]I domsbrystduken skal du legge urim og tummim. De skal ligge ved Arons hjerte når han går inn for Herrens åsyn, så Aron alltid skal bære Israels barns dom på sitt hjerte for Herrens åsyn.»

Slik skulle Aron bære navnene på Israels sønner, inngravert på brystduken, på sitt bryst til minne for Herren hver gang han gikk inn i helligdommen. I brystduken skulle Moses legge urim og tummim, så de lå ved Arons hjerte når han kom fram for Herren, og han alltid bar Israels barns rett (*misjpat*) på sitt hjerte for Herrens åsyn.

Av dette går det straks fram at urim og tummim skulle bære Israels barns rett fram for Herren, og at brystduken het «domsbrystduken» fordi urim og tummim lå i den.

Uttrykket «legge i» her og i 3 Mos 8,8 viser dessuten at urim og tummim var noe annet enn brystduken og ble lagt inn i den, ikke bare hengt utenpå, som Knobel mener. Uttrykket betyr alltid å legge noe inn i noe annet. For å sette noe på en ting brukes et annet uttrykk i denne beretningen (v. 14 og 23).

Hva var urim og tummim? Hva urim og tummim egentlig var, kan ikke avgjøres sikkert, verken ut fra navnene eller ut fra noe annet. Septuaginta oversetter dem med «åpenbaring og sannhet». Det gjengir *urim* (אוּרִים, «lys, opplysning») ganske godt, men *tummim* (תֻּמִּים) betyr hellhet, ukrenkelighet, fullkommenhet, ikke sannhet. Symmakus og Theodotion har det langt bedre: «opplysninger og fullkommengjørelser».

Den egyptiske øverste dommeren bar et bilde av edelsteiner i en gullkjede om halsen, og det ble kalt «sannhet». Det forklarer nok hvorfor Septuaginta satte «sannhet» for *tummim*, men det gir ingen rett til å slutte, som Knobel gjør, at hebreerne tok over både tingen og navnene fra egypterne. Urim og tummim har

en viss likhet med dette, men de er slett ikke det samme, og de kan ikke forstås som to figurer som var bilder på åpenbaring og sannhet.

Skulle Aron bære Israels rett fram for Herren i brystduken med urim og tummim, kunne de i så fall bare være et bilde på Israels rett. Men ordene gir ikke grunnlag for en slik slutning. Hadde urim og tummim skullet framstille noe som virkelig fantes, ville det sikkert vært beskrevet hva de var og hvordan de skulle lages.

I 4 Mos 27,21 får Josva som folkets fører befaling om å gå til ypperstepresten Eleasar, så han kan søke urims dom for Herrens åsyn om hvordan hele menigheten skal gå fram.

Av det kan vi bare slutte at urim og tummim var et bestemt middel som Herren ga sitt folk. Gjennom det var folket sikret guddommelig opplysning hver gang menigheten trengte den for å vite hvordan den skulle handle, og ved det skulle Israels rett gjenopprettes når den ble trukket i tvil eller truet. Dette middelet var knyttet til yppersteprestens embetsdrakt, men hva det nærmere var, kan vi ikke lenger avgjøre.

Urim og tummim framstilte altså ikke Israels opplysning og rett, men var et løfte om dem, et pant på at Herren ville holde oppe sitt folks rett og gjennom ypperstepresten gi det den opplysningen det trengte for å bli bevart.

Å bære folket på hjertet. Aron skulle bære Israels barn på sitt hjerte i edelsteinene med navnene på de tolv stammene. Etter Bibelens syn er hjertet sentrum i det åndelige livet, ikke bare for vilje, ønsker og tanker, men også for følelsene.

Å bære noe på hjertet er derfor mer enn å huske på det. Det betyr, skriver Oehler, «at en er personlig flettet sammen med en annens liv, slik at ypperstepresten, som Filon sier, var hele folkets felles slektning og nærmeste frende, og sto i den dypeste medfølelse med dem han gikk i forbønn for».

Når ypperstepresten gikk inn i helligdommen med dette sinnelaget, som brystduken var bildet på, førte han Israel fram i minne for Herren, så Herren kunne ta imot sitt folk. Og når han bar urim og tummim, sto han for Herren som talsmann for folkets rett, for å ta imot den opplysningen menigheten trengte for å bevare og holde oppe denne retten.

V. 31–32. Ytterkappen

> «[31]Ytterkappen som hører til efoden, skal du lage helt igjennom av blå ull.
> [32]Midt på den skal det være en åpning for hodet, og rundt omkring åpningen skal det være en vevd bord - likesom åpningen på en brynje - for at den ikke skal bli revet i stykker.»

Den tredje delen av Arons embetsdrakt var ytterkappen (*me'il*, מְעִיל, av et ord for «dekke, hylle inn»). Den hørte til efoden og var helt av mørkeblå purpur. Vi skal ikke tenke oss en kappe eller mantel, men en lang, tettsittende kjortel. Den nådde likevel ikke ned til føttene, slik Septuaginta kan få en til å tro, men bare til knærne, så kappen under (v. 39) kunne ses.

Midt på ytterkappen skulle det være en åpning til å stikke hodet gjennom. Rundt den skulle det være en vevd bord, «likesom åpningen på en brynje», så

den ikke ble revet i stykker. Brynjen er her en panser av lin, slik som grekerne kjente den, og i Egypt ble slike linpansere laget svært kunstferdig.

For at ytterkappen ikke skulle revne når den ble tatt på, skulle hodeåpningen ha en sterk, vevd kant. Av dette følger at ytterkappen ble vevd i ett stykke og ikke sydd sammen av flere, og det sier 39,22 uttrykkelig. Slik forklarer også Josefus og rabbinerne det, og de legger til at ytterkappen ikke hadde ermer, bare armhull.

V. 33–43. Granateplene og bjellene

> «[33]På kanten nederst skal du sette granatepler av blå, purpurrød og karmosinrød ull, og blant dem skal det være gullbjeller rundt omkring. [34]Først skal det være en gullbjelle og et granateple og så igjen en gullbjelle og et granateple. Slik skal det være rundt hele den nederste kanten på ytterkappen. [35]Aron skal ha den på seg hver gang han gjør tjeneste, så lyden av den kan høres når han går inn i helligdommen for Herrens åsyn, og når han går ut - for at han ikke skal dø.»

På den nederste kanten skulle det være granatepler av tvunnet garn i de tre fargene (39,24) og små gullbjeller mellom dem, en bjelle og et granateple om hverandre hele veien rundt. Ordet for bjelle (*pa'amon*, פַּעֲמֹן) kommer av et verb som betyr «slå», og betyr en liten bjelle, ikke en kule.

Aron skulle ha ytterkappen på seg når han gjorde tjeneste, «så lyden av den kan høres når han går inn i helligdommen for Herrens åsyn, og når han går ut – for at han ikke skal dø». Sirak forklarer det slik: Han omga ham med granatepler og mange gullbjeller rundt omkring, så de skulle klinge når han gikk, og lyden høres i templet til minne for hans folks barn (Sir 45,9).

Ut fra dette har noen ment at lyden skulle varsle folket i forgården om at ypperstepresten gikk inn og hva han gjorde, så de kunne følge ham med tanker og bønner.

Men det er neppe riktig. Uttrykket «til minne for Israels barn» har Sirak tatt fra v. 12 og 29, og dermed har han flyttet over på bjellene det som gjelder edelsteinene med navnene på Israels sønner. Han har dessuten misforstått ordene, for Aron skulle bære navnene for Herrens åsyn for å minne Herren om sitt folk. Og ordene «for at han ikke skal dø» passer ikke med denne forklaringen.

Bähr, Oehler og andre lar ordene gjelde hele yppersteprestens drakt: Han ville være truet av døden om han kom fram for Herren uten sine embetsklær, for uten den hellige drakten var han bare en privatmann og kunne ikke representere folket. Det har noe for seg, siden bjellene hørte uløselig til ytterkappen, og ytterkappen var nødvendig for efoden med brystduken.

Men selv om vi godtar denne forklaringen, kan vi ikke tenke oss at Arons liv hang av menighetens bønner når han gikk inn og ut for Herren. Da ville yppersteprestens forbønn ha mistet hele sin objektive betydning, og livet hans ville på en måte ha vært prisgitt folkets lune.

Vi må derfor ta ordene som de står: Aron skulle ikke komme fram for Herren uten at lyden av bjellene på kappen ble hørt, for at han ikke skulle dø. For å

forstå hvorfor, må vi spørre hva bjelleklangen betydde, eller rettere hva Arons ytterkappe med granateplene og bjellene betydde.[1]

Kappen med Guds ord. Ytterkappens særlige betydning kan ikke ligge i formen eller fargen. Det eneste særegne ved formen var at den var vevd i ett stykke, og det uttrykker tanken om helhet, åndelig ubrutthet. Den mørkeblå fargen viste bare at embetet som kappen hørte til, hadde sin opprinnelse og sitt preg fra himmelen.

Betydningen må derfor søkes i det som hang på kanten. Det forstår vi ut fra 4 Mos 15,38–39. Der får hver israelitt befaling om å sette dusker med blå snor på kantene av klærne sine, så han skal komme Guds bud i hu og holde dem når han ser på dem. Slik skal vi også i granateplene og bjellene på kanten av yppersteprestens kappe se en henvisning til Guds ord og vitnesbyrd.

Ordsp 25,11 sammenligner ordet med epler. Det tyder på at granateplene, med sin gode duft, sin søte og friske saft og sin rike, deilige kjerne, var bilder på Guds ord og vitnesbyrd som søt og god åndelig føde som gir sjelen liv og hjertet ny kraft (jf. Sal 19,8; 119,25.43.50 med 5 Mos 8,3; Ordsp 9,5; Sir 15,3).

Bjellene var bilder på at dette ordet lød, det vil si at det ble åpenbart og forkynt. Ved kappen med dette hengende prydverket ble Aron framstilt som den som tok imot og bar fram ordet og vitnesbyrdet som kom ned fra himmelen. Derfor skulle han ikke komme fram for Herren uten denne lyden, for da ville han miste livet.

Det var ikke fordi han ellers ville stå der bare som privatmann, for han hadde jo alltid prestens hellige klær på seg, også når han ikke bar ypperstepresten embetsprydelser. Grunnen var at ingen vanlig prest fikk komme fram for Herrens ansikt. Den retten hadde bare den som representerte hele menigheten, ypperstepresten, og selv han bare når han bar Guds ords kappe, som bærer av det guddommelige vitnesbyrdet som paktsfellesskapet med Herren var grunnlagt på.

V. 36–38. Gullplaten: «Helliget Herren»

> «[36]Så skal du lage en plate av rent gull og gravere inn på den slik som en graverer inn et signet: Helliget Herren. [37]Du skal feste den til en snor av blå ull, og den skal sitte på luen, på fremsiden av luen skal den sitte. [38]Over Arons panne skal den sitte, så Aron kan bære den synd som henger ved de hellige ting som Israels barn vier til Herren, alle de hellige gavene de bærer fram. Den skal alltid sitte over hans panne, for at gavene kan finne velbehag for Herrens åsyn.»

Den fjerde delen av yppersteprestens drakt var hodesmykket på luen: en plate (*tsits*, צִיץ, av et verb som betyr «skinne») av rent gull med innskriften «Helliget Herren»[2], og derfor kalt «det hellige hodesmykket» i 39,30. Gullplaten skulle festes med en blå snor til luen, på fremsiden, så den satt over den nedre viklingen av luen og over Arons panne.

---

[1] Abraham ben David mente at klangen skulle erstatte banking på døren til Herrens palass, siden den som brått trådte inn for en stor konge, ble straffet med døden. Knobel tenkte seg en ærbødig hilsen og en svært musikalsk lovsang. Ingen av forklaringene fortjener en grundig gjendrivelse.

[2] **«Helliget Herren»** kodesj la-Jehova, קֹדֶשׁ לַיהוָה

Ordet for luen (*mitsnefet*, מִצְנֶפֶת, av et verb som betyr «vikle», Jes 22,18) brukes bare om yppersteprestens hodeplagg. Den var laget av fint lin (v. 39) og var etter ordet å dømme formet som en turban. Mer kan ikke sies om formen. Bare gullplaten hadde en særlig betydning.

Den skulle sitte over Arons panne, så han kunne «bære den synd som henger ved de hellige ting» Israels barn viet til Herren, så gavene kunne finne velbehag hos Herren. Å «bære synd» betyr å ta synden på seg og bære den bort, altså å utslette den ved å ta den på seg selv. Ypperstepresten var opphøyd til sonende mellommann for hele folket, og til embetet hans hørte en sonende forbønn som utsletter synden.

Det han trengte til dette, fikk han ved hodesmykket på pannen med innskriften «Helliget Herren». Innskriften var festet på det strålende hvite hodeplagget, hellighetens jordiske gjenskinn, og ved den ble han kronet som Herrens hellige (Sal 106,16). Han fikk fullmakt til å utslette den synden som hang ved folkets hellige gaver fordi naturen deres var uhellig. Slik ble folkets gaver til velbehag for Herren, og Guds velbehag ble åpenbart for folket.[3]

V. 39. Kappen, luen og beltet

> «[39]Så skal du veve en rutet kappe av fint lin og lage en lue av fint lin, og et belte i ekte kunsthåndverk.»

Foruten yppersteprestens særlige drakt skulle Aron også bære prestenes embetsdrakt: en kappe (*kuttonet*, כֻּתֹּנֶת) av fint lin, vevd i ruter, luen til hodesmykket, også den av fint lin, og et belte (*avnet*, אַבְנֵט, et ord som bare brukes om prestebeltet) i kunstsøm. Beltet var altså vevd av garn i de samme fire fargene som de hellige tingene skulle lages av (jf. 39,29).

V. 40–41. Klærne til Arons sønner. Innvielsen

> «[40]Og til Arons sønner skal du lage kapper. Du skal lage belter til dem, og du skal lage høye luer til dem, som skal være til ære og til pryd. [41]Med dette skal du kle Aron, din bror, og likeså hans sønner. Og du skal salve dem og fylle deres hender og hellige dem, så de kan tjene meg som prester.»

Embetsdrakten til Arons sønner, de vanlige prestene, skulle bestå av de samme delene som Arons prestedrakt (v. 39). Men kappen deres kalles vevd arbeid i 39,27 og var derfor et helt enkelt stoff av hvitt lin. Den var likevel vevd i ett stykke, uten søm, slik som Kristi kjortel (Joh 19,23). Den satt tett inntil kroppen og nådde etter jødisk tradisjon ned til anklene.

Hodeplagget til en vanlig prest (*migba'a*, מִגְבָּעָה) er i slekt med ordet for skål eller beger. Det var derfor trolig formet som et beger satt opp ned, en enkel hvit lue. Beltet var etter 39,29 av samme stoff og arbeid for Aron og sønnene hans.

Denne drakten skulle være til ære og pryd for prestene, slik Arons drakt var for ham (v. 2). Æren lå i den strålende hvite fargen, hellighetens bilde. Beltet, som en mann i Østen tar på seg når han gjør seg klar til å utføre en tjeneste, bar

[3] Calvin skriver treffende: Synden ved de hellige gavene måtte tas bort og renses ved presten. Det er en kraftløs forklaring at bare feil i seremoniene ble tilgitt ved prestens bønn. Vi må se lenger: Synden ved gavene utslettes av presten fordi ingen gave, så langt den kommer fra et menneske, er uten feil. Det er hardt å si, nesten et paradoks, at selve de hellige ting er urene og trenger tilgivelse. Men vi må holde fast ved at det ikke finnes noe rent som ikke får en flekk fra oss. Ingenting er høyere enn gudstjenesten, og likevel kunne folket ikke bære fram noe, selv det loven foreskrev, uten tilgivelse, og den fikk det bare ved presten.

helligdommens fire farger, og det viste at de var Herrens tjenere i hans jordiske rike.

Men siden klærne var en embetsdrakt, skulle Moses kle Aron og sønnene hans i dem, salve dem og «fylle deres hender», det vil si gi dem de offergavene som hørte til (se 3 Mos 7,37), og slik hellige dem til å være Herrens prester. For selv om embetets hellighet speilet seg i drakten, måtte de på grunn av sin syndige natur helliges ved en særskilt innvielse før de kunne utføre embetet. Denne innvielsen blir foreskrevet i kap. 29 og utført i 3 Mos 8.

V. 42–43. Benklærne

> «[42]Så skal du lage benklær av lerret for dem, så de kan skjule sin nakenhet. De skal dekke kroppen deres fra hoftene ned på lårene. [43]Dem skal Aron og hans sønner ha på seg når de går inn i sammenkomstens telt, eller når de trer fram til alteret for å gjøre tjeneste i helligdommen, så de ikke skal føre skyld over seg og dø. Dette skal være en evig lov for ham og hans ætt etter ham.»

Det var en uomgjengelig forutsetning at nakenheten var dekket. Derfor skulle Aron og sønnene hans få korte benklær (*miknasajim*, מִכְנָסַיִם, egentlig «det som skjuler») fra hoftene ned på lårene. De skulle dekke nakenheten, og derfor er forskriften om dem skilt fra forskriftene om de delene av drakten som var til ære og pryd. Stoffet (*bad*, בַּד) var etter 39,28 tvunnet lingarn, et slags hvitt stoff. Ordet kommer trolig av et verb som betyr «være hvit, ren», egentlig «skille».

Prestene skulle ha benklærne på hver gang de gikk inn i helligdommen, så de ikke skulle «føre skyld over seg og dø», det vil si pådra seg en skyld som fortjente døden. Det kunne skje ved at de var ulydige mot forskriften, eller, enda alvorligere, ved at de krenket den ærefrykten de skyldte Guds hellige bolig, om de gikk inn i helligdommen med nakenheten udekket.

For bevisstheten om synd og skyld viste seg først av alt i følelsen av å være naken. Det er særlig de delene av kroppen som tjener til å skille ut det naturen støter fra seg, som vekker skam. Den dødeligheten og forgjengeligheten som synden har ført inn i menneskenaturen, viser seg nettopp i det som her skilles ut.

Det er ikke forplantningen i seg selv som avslører menneskets svakhet og nakenhet, slik Bähr mener; den viser snarere at mennesket er skapt med anlegg for et uforgjengelig liv. Det er urenheten som naturen kaster ut gjennom disse organene, som bærer forgjengelighetens preg.

Skulle presten stå hellig for Herren, måtte derfor de delene av kroppen dekkes der urenheten i naturen og kjødets nakenhet viste seg tydeligst. Av samme grunn blir de også i det daglige livet holdt mest omhyggelig skjult. «En evig lov» står som i 27,21.

Kapittel 29. Presteinnvielsen og det daglige offeret

> «[1]Dette skal du gjøre med dem for å hellige dem til å tjene meg som prester:
> Ta en ung okse og to værer som er uten lyte …
> [35]Slik skal du gjøre med Aron og hans sønner, i ett og alt slik som jeg har befalt deg. Sju dager skal deres innvielse vare. [36]Du skal hver dag ofre en okse som syndoffer til soning. Og du skal rense alteret fra synd idet du gjør soning for det. Og du skal salve det for å hellige det. [37]I sju dager skal du gjøre soning for alteret og hellige det, og da skal alteret være høyhellig. Hver den som rører ved alteret, blir hellig.»

V. 1–35 gir forskriftene for hvordan Aron og hans sønner skulle vies til prester: De skulle salves, og det skulle bæres fram offer for dem. Dette kan bare forstås fullt ut i lys av offerloven i 3 Mos 1–7. Derfor er det best å vente med å forklare innvielsen til 3 Mos 8, der det fortelles hvordan den ble utført. Det samme gjelder soningen for alteret og salvingen av det, som blir befalt i v. 36–37 og utført i 3 Mos 8,11.

V. 38–41. Det daglige brennofferet

> «[38]Dette er det du alltid skal ofre på alteret: Hver dag to årsgamle lam. [39]Det ene lammet skal du ofre om morgenen, og det andre lammet skal du ofre mellom de to aftenstundene. [40]Sammen med det første lammet skal du ofre tiendedelen av en efa fint mel, blandet med fjerdedelen av en hin olje av knuste oliven, og til drikkofferet fjerdedelen av en hin vin. [41]Det andre lammet skal du ofre mellom de to aftenstundene. Med det samme matofferet som om morgenen, og med det samme drikkofferet skal du ofre det. Det skal være til en velbehagelig duft, et ildoffer for Herren.»

Forskriftene om det daglige brennofferet, matofferet og drikkofferet er knyttet til innvielsen av prestene fordi disse ofrene skulle begynne straks tabernaklet var ferdig. Som skuebrødene (25,30), det daglige stellet av lampene (27,20–21) og det daglige røkofferet (30,7 f.) hørte de nøye sammen med at helligdommen ble reist.

Hver dag skulle det ofres to årsgamle lam, det ene om morgenen og det andre «mellom de to aftenstundene» (se 12,6). Til hvert lam hørte et matoffer av en tiendedel fint hvetemel, blandet med en fjerdedels hin olje av knuste oliven (se 27,20), og et drikkoffer av en fjerdedels hin vin. Tiendedelen er tiendedelen av

en efa (4 Mos 28,5), etter ulike beregninger mellom to og fire liter. En hin – ordet er av egyptisk opprinnelse – var mellom tre og seks og en halv liter.

Morgen- og kveldsofferet skulle være «til en velbehagelig duft, et ildoffer for Herren» (se 3 Mos 1,9). Gjennom disse ofrene skulle Israel hver dag vie sitt liv til Herren (se 3 Mos 1–2). Hele det daglige livet skulle være med, og derfor skulle offeret bæres fram stadig, hver morgen og hver kveld, slekt etter slekt (som i 12,14).

V. 42–46. Herren vil bo midt iblant Israel

> «[42]Dette skal være et stadig brennoffer hos deres etterkommere. Det skal bæres fram for Herrens åsyn ved inngangen til sammenkomstens telt, der hvor jeg vil komme sammen med dere for å tale til dere. [43]Der vil jeg komme sammen med Israels barn, og teltet skal helliges ved min herlighet. [44]Jeg vil hellige sammenkomstens telt og alteret, og Aron og hans sønner vil jeg hellige til å tjene meg som prester. [45]Jeg vil bo midt iblant Israels barn, og jeg vil være deres Gud. [46]Og de skal kjenne at jeg er Herren deres Gud, som førte dem ut av landet Egypt for å bo midt iblant dem. Jeg er Herren deres Gud.»

(Keil, v. 43: «Der vil jeg komme sammen med Israels barn, og det [Israel] skal helliges ved min herlighet.»)

Offeret skulle bæres fram ved inngangen til sammenkomstens telt, altså på alteret som sto der, for Herrens åsyn. Der ville Herren komme sammen med folket og tale med det (se 25,22). Dette løftet blir utvidet i v. 43–46. Først blir ordene «der hvor jeg vil komme sammen med dere» forklart og stadfestet.

Ved arken hadde Gud lovt å være nær og tale med Moses (25,22). Nå blir det samme lovt hele folket: «Der vil jeg komme sammen med Israels barn, og det skal helliges ved min herlighet.» Folket fikk ikke komme fram til arken, bare til brennofferalteret i forgården. Derfor var det viktig å si at Herren ville åpenbare seg for dem også der og hellige dem ved sin herlighet.

De fleste utleggerne har gjort alteret til subjekt for «skal helliges». Men det er sikkert feil, for alteret er ikke nevnt i setningen før, og helligelsen av alteret blir nevnt for seg i v. 44. Subjektet er Israel som folk, ut fra «Israels barn» i setningen foran.

I v. 44 lover Gud at han selv vil hellige teltet og alteret og sine tjenere. Og i v. 45–46 lover han til sist å bo midt iblant Israels barn. Her ligger også alle de velsignelser som skulle følge av at Herren bodde midt iblant dem som deres Gud (1 Mos 17,7).

Kapittel 30. Røkofferalteret og de hellige tingene

Forskriftene om røkofferalteret og røkofferet avslutter ordningen av helligdommen. Det som følger fra 30,11 til 31,17, er bare tillegg til den store helheten. Det ser vi av at hvert enkelt bud innledes med «Og Herren talte til Moses» (30,11.17.22.34; 31,1.12).

V. 1–10. Røkofferalteret

«[1]Så skal du lage et alter til å brenne røkelse på. Av akasietre skal du lage det. [2]Det skal være en alen langt og en alen bredt, firkantet, og to alen høyt. Hornene på det skal være i ett med alteret. [3]Du skal kle det med rent gull både ovenpå og på sidene rundt omkring og på hornene. Og du skal lage en gullkrans på det rundt omkring. [4]Du skal lage to gullringer til det og sette dem nedenfor kransen. På begge sider av alteret skal du sette dem, to på hver side. De skal være til å stikke stenger i, så alteret kan bæres med dem. [5]Stengene skal du lage av akasietre og kle dem med gull. [6]Du skal sette alteret foran forhenget som henger foran vitnesbyrdets ark, foran nådestolen som er over vitnesbyrdet, der hvor jeg vil komme sammen med deg.»

Se også 37,25–28. Moses skulle lage et alter av akasietre til å brenne røkelse på. Det skulle være en alen langt, en alen bredt og to alen høyt, og det skulle ha horn som brennofferalteret (27,1–2).

Alteret skulle kles med rent gull: taket, det vil si flaten ovenpå, som også var av tre, sidene rundt omkring og hornene. Slik var det dekket med gull helt ned til gulvet det sto på, og derfor kalles det ofte «det gullkledde alteret» (39,38; 40,5.26; 4 Mos 4,11). Det skulle også ha en gullkrans og gullringer ved hjørnene til bærestengene, som arken og skuebrødbordet (25,11 ff.; 25,25 ff.).

Plassen var foran forhenget som skjulte arken (26,31), «foran nådestolen» (40,5). Alteret sto altså i Det hellige, mellom lysestaken på sørsiden og bordet på nordsiden (26,35; 40,22.24). Likevel var det knyttet så nær som mulig til nådestolen. Derfor blir det knyttet til Det aller helligste i 1 Kong 6,22, og i Hebr 9,4 blir det regnet med blant det som hørte til Det aller helligste.

V. 7–9. Røkofferet

«[7]Og Aron skal brenne velluktende røkelse på alteret. Hver morgen når han steller lampene, skal han brenne den. [8]Og når han setter lampene opp mellom

> de to aftenstundene, skal han også brenne røkelse. Det skal være et stadig røkoffer for Herrens åsyn hos deres etterkommere. [9]Dere skal ikke ofre fremmed røkelse på alteret. Dere skal heller ikke ofre brennoffer eller matoffer der, og dere skal ikke helle ut drikkoffer på det.»

På dette alteret skulle Aron brenne velluktende røkelse for Herrens åsyn hver morgen og hver kveld, når han stelte lampene. Hvordan røkelsen skulle lages, står i v. 34 ff. Ingen «fremmed røkelse» skulle ofres på det, det vil si røkelse som Herren ikke hadde foreskrevet og som ikke var laget etter hans forskrift (jf. 3 Mos 10,1). Heller ikke brennoffer eller matoffer skulle ofres der, og drikkoffer skulle ikke helles ut på det.

Det var viktig å si nøye hvilke offer som hørte hjemme på dette alteret. Navnet *mizbeach* (מִזְבֵּחַ, «slaktested») gjorde det til et offersted, og med sin firkantede form og sine horn var det likestilt med brennofferalteret.

At røkelsen var et offer, ser vi alt av at den ble brent på et alter. Det samme verbet, «la stige opp som røyk», brukes både om å tenne røkelse og om å brenne de blodige og de ublodige ofrene på brennofferalteret. Til sist viser forskriften om at røkofferet og brennofferet skulle bæres fram til samme tid, at de hørte sammen.

Begge ofrene var bilder på at Israel overga seg til sin Gud. At de ble båret fram hver dag, viste at denne overgivelsen skulle være stadig og uavbrutt. Men forskjellen var denne: I brennofferet viet og helliget Israel hele sitt liv og virke, med legeme og sjel, til Herren. I røkofferet fikk folkets bønn en synlig skikkelse, som det åndelige mennesket som løfter seg opp til Gud (jf. Sal 141,2; Åp 5,8; 8,3–4).

Dertil kom en annen forskjell. I brennofferet ble overgivelsen fullført bare på grunnlag av blodet som ble stenket til soning. Røkofferet forutsatte derimot at forsoningen med Gud alt var skjedd. På den grunnen løftet sjelen seg til Gud i bønnen, som fikk sin skikkelse i røkofferet, og fordypet seg i hans Ånd. Slik var røkofferet ikke bare en åndeliggjøring og forklarelse av brennofferet, men også dets fullendelse.

V. 10. Soning for alteret

> «[10]Én gang om året skal Aron gjøre soning på alterhornene. Med blodet av soningssyndofferet skal han én gang om året gjøre soning på det, slekt etter slekt. Det er høyhellig for Herren.»

Én gang om året skulle Aron gjøre soning for røkofferalteret med blodet av soningssyndofferet, fordi det var høyhellig for Herren. Forskriften for denne soningshandlingen sier uttrykkelig hva den skulle tjene til: Alteret skulle renses fra Israels barns urenhet (3 Mos 16,18–19). «Soning» betyr egentlig å dekke over noe, og så å dekke over synden. I andre setning står «på det», alteret, i stedet for «på alterhornene», fordi alteret selv ble sonet i hornene. Bare en del av blodet ble strøket på hornene med fingeren.

«Høyhellig» kalles ikke bare dette alteret og det innerste rommet i tabernaklet (26,33). Det kalles også brennofferalteret (29,37; 40,10) og alle karene i helligdommen som ble salvet med den hellige oljen (30,29), dernest hele tabernaklet

i dets helligste del (4 Mos 18,10) og til sist alle offer som ble gitt helt til Herren (se 3 Mos 2,3).

Høyhellig var alt som sto i et så nært forhold til Herren at det var tatt helt bort fra menneskers bruk og nytelse. Uhelligede mennesker fikk heller ikke røre ved det. Den som rørte ved noe høyhellig, ble helliget ved det (sammenlign 30,29 med 29,37).

V. 11–33. Løsepengene ved manntallet

«[11]Og Herren talte til Moses og sa: [12]Når du holder manntall over Israels barn, da skal alle de som kommer med i manntallet, gi Herren løsepenger for sitt liv når de telles, så det ikke skal komme noen ulykke over dem fordi de telles. [13]Dette skal hver gi som kommer med i manntallet: en halv sekel etter helligdommens vekt – sekelen er tjue gera – denne halve sekel er en gave til Herren. [14]Hver den som kommer med i manntallet fra tjueårsalderen og oppover, skal gi denne gaven til Herren. [15]Den rike skal ikke gi mer og den fattige ikke mindre enn en halv sekel når dere gir gaven til Herren som løsepenger for deres liv. [16]Du skal ta imot løsepengene av Israels barn og bruke dem til arbeidet ved sammenkomstens telt, så det kan være til å minne om Israels barn for Herrens åsyn, til løsepenger for deres liv.»

Løsepengene som hver israelitt måtte betale når folket ble talt, står først blant tilleggene om hvordan helligdommen skulle reises og utstyres. De fullstendiggjør kravet om frivillige gaver til helligdommen (25,1–9).

(Keil, v. 12: «Når du tar opp summen av Israels barn etter de mønstrede, skal hver av dem gi Herren en soning for sin sjel ved mønstringen, så ingen plage skal ramme dem ved mønstringen.»)

Å holde manntall betyr her å mønstre et folk for å skrive mennene inn til krigstjeneste. Ordet for løsepenger, *kofer* (כֹּפֶר, «dekning, soningspenger»), kommer av verbet «sone» og bygger på tanken at det som det gjøres soning for, blir skjult for den som skal forsones.

Ordet brukes på to måter. Enten tenker en seg at ansiktet til den som skal vinnes, blir dekket av gaven (1 Mos 32,20; 1 Sam 12,3). Eller en tenker seg at selve skylden blir dekket over (Sal 32,1) eller utslettet (Jer 18,23) for Guds øyne, som om den ikke lenger fantes, så det syndige mennesket ble vernet mot dommerens straff. Slik fikk *kofer* betydningen løsepenger, en betaling som den skyldige blir løst ut med (2 Mos 21,30; 4 Mos 35,31).

Det er denne betydningen ordet har her. Sjelen blir vernet av løsepengene, så den uten fare kan komme fram for den hellige Gud (jf. 4 Mos 8,19). En slik framtreden for Gud skjedde når folket ble talt for å skrives inn i Herrens hær (4 Mos 1,3; jf. 7,4; 12,41). Derfor skulle hver den som kom med i manntallet – det vil si hver israelittisk mann fra tjue år og oppover (v. 14) – betale en halv sekel etter helligdommens vekt som løsepenger.

Den rike skulle ikke gi mer og den fattige ikke mindre (v. 15), for alle var like for Herren. Pengene skulle være en gave (*teruma*, תְּרוּמָה, se 25,2) til Herren til soning for deres liv.

Helligdommens sekel, som var tjue gera, var uten tvil den opprinnelige sekelen med full vekt, til forskjell fra den lettere sekelen som var vanlig i handelen. I

38,26 kalles den halve sekelen *beka* (בֶּקַע, «det kløyvde», det vil si en halvdel). Den nevnes alt på patriarkenes tid som en vanlig vekt for gull (1 Mos 24,22). Ut fra vekten av de makkabeiske seklene som ennå finnes, veide den hellige sekelen omkring 14,5 gram, og den halve sekelen dermed vel 7 gram.

Moses skulle bruke løsepengene til arbeidet ved helligdommen (se 38,25–28, som forteller hvor mye det ble, og hva det ble brukt til). Slik ble de «til å minne om Israels barn for Herrens åsyn, til løsepenger for deres liv». De skulle stadig minne om soningen for dem for Herrens åsyn, han som heretter ville behandle dem som forsonet. Dette var altså ingen vanlig skatt som Israel betalte til Herren som sin konge. Det var noe pakten krevde fordi den var hellig.

Som soning for sjelene pekte pengene på at Israels natur var uhellig. Hele tiden mintes folket om at det av natur var fremmed for Gud. Det kunne bare bli i pakten med Herren og leve i hans rike på grunn av hans nåde, som dekket dets synd. Først da denne syndige naturen var helliget ved en fullkommen soning, og trellstjenesten under loven var forklaret og forvandlet til det barnekåret som Israel var kalt til som Herrens førstefødte sønn, trengte ikke rikets barn lenger å betale løsepenger for sitt liv (Matt 17,25–26).

Når ble folket talt? Etter 4 Mos 1,1.18, sammenlignet med 2 Mos 40,17, ble folketellingen holdt først en måned etter at tabernaklet var ferdig. Likevel skulle løsepengene fra tellingen brukes til byggingen og må derfor være betalt før.

Den tilsynelatende motsigelsen løses enkelt slik: Straks Gud hadde gitt budet om tabernaklet og gavene til det, begynte de å telle mennene og samle inn løsepengene. Så ble tabernaklet bygd og hele gudstjenesten ordnet. Etter alt dette ble hele folket skrevet inn etter stammer, farshus og slekter, på grunnlag av denne foreløpige tellingen. Derfor ga folketellingen nøyaktig det samme tallet på menn som mønstringen (38,26; 4 Mos 1,46), enda det var gått ni måneder mellom dem.

V. 17–21. Kobberkaret

> «[17]Og Herren talte til Moses og sa: [18]Du skal lage et kar av kobber med fotstykke av kobber til å vaske seg i. Og du skal sette det mellom sammenkomstens telt og alteret og ha vann i det. [19]Og Aron og hans sønner skal vaske hendene og føttene i det. [20]Når de går inn i sammenkomstens telt, skal de vaske seg med vann for at de ikke skal dø. Likeså når de trer fram til alteret for å gjøre tjeneste og brenne ildoffer for Herren. [21]De skal vaske hender og føtter for at de ikke skal dø. Dette skal være en evig lov for dem – for ham og hans ætt, slekt etter slekt.»

Se også 38,8. Karet blir bare nevnt blant tilleggene og ikke beskrevet nærmere, fordi det hadde en underordnet plass: Det hørte ikke direkte til helligdommen, men ble bare brukt av prestene når de renset seg før tjenesten.

Karet (*kijjor*, כִּיּוֹר) var et rundt, gryteformet vaskefat. Med fotstykket (*ken*, כֵּן) skal vi ikke forstå sokkelen under karet. Det var noe som sto for seg, og som uten tvil ble brukt til å tappe så mye vann som prestene trengte for å vaske seg. Det hørte riktignok til karet, men det nevnes alltid for seg (31,9; 35,16; 39,39; 40,11; 3 Mos 8,11), og det viser at det hadde en viss selvstendighet.

Begge delene skulle lages av kobber, som de andre tingene i forgården. Etter 38,8 ble de laget av kobberspeilene til kvinnene som gjorde tjeneste ved inngangen til sammenkomstens telt. Det betyr ikke at karet var forsynt med speil eller prydet med bilder av kvinner. Speilene var stoffet det ble laget av, og verken speil eller kvinneskikkelser ville vært noen passende pryd på et vaskekar. Den riktige meningen har Septuaginta: «av speilene».

Kvinnene var ikke vaskekoner. Etter 1 Sam 2,22 var de kvinner som hadde viet livet sitt til tjeneste for Herren og levde det i gudsfrykt, i faste og bønn, slik som Anna, Fanuels datter (Luk 2,37). Ordet om tjenesten deres (*tsava*, צָבָא) betegner en åndelig strid, og Septuaginta gjengir det med «faste».[1]

Speilene hadde vært brukt til jordisk pynt. Nå ga de fromme israelittiske kvinnene avkall på denne pynten og bar den fram for Herren som en gave, så den ble til renselseskaret foran helligdommen. Slik ble, med Hengstenbergs ord, «det som før hadde tjent til å vinne bifall i verden, heretter et middel til å vinne Guds velbehag».

Karet skulle settes mellom tabernaklet og alteret i forgården (v. 18), trolig ikke i rett linje mellom døren og brennofferalteret, men noe til siden. Der var det lett for prestene å bruke det enten de skulle inn i tabernaklet, eller de skulle fram til alteret for å brenne ildoffer for Herren.

De skulle vaske hendene, som de rørte ved de hellige tingene med, og føttene, som de trådte på den hellige grunnen med (se 3,5). Det skulle de gjøre «for at de ikke skal dø», som det igjen blir sagt med ettertrykk i v. 20 og 21. Å røre ved hellige ting med urene hender og trå på helligdommens gulv med skitne føtter ville vært en synd mot Herren, Israels Hellige, som fortjente døden.

Disse forskriftene betyr ikke at prestene tross innvielsen fortsatt ble regnet som urene av natur. De viser heller at innvielsen ikke ga dem noe uutslettelig preg. Den vernet dem ikke mot urenheten i det syndige folket de levde midt iblant, eller i deres egen natur, som fortsatt var preget av dødelig fordervelse og synd.

V. 22–25. Den hellige salvingsoljen

> «[22]Og Herren talte til Moses og sa: [23]Ta krydder av fineste slag, av den edleste myrra fem hundre sekel og av krydderkanel halvparten så mye, to hundre og femti sekel, og av krydderkalmus to hundre og femti sekel, [24]og av kassia fem hundre sekel etter helligdommens vekt, og en hin olivenolje. [25]Av det skal du lage en hellig salvingsolje, en kryddersalve, slik som det gjøres av dem som lager salve. Det skal være en hellig salvingsolje.»

Salvingsoljen skulle lages av de beste krydderne, fire velluktende stoffer og olivenolje. Det første var flytende myrra, til forskjell fra den tørre harpiksen. Det andre var velluktende kanel. Navnet kom til de semittiske folkene sammen med varen, og senere til grekerne og romerne gjennom fønikerne. Om kanelen kom fra Ceylon, er svært usikkert. Det tredje var velluktende kalmus, den duftende kalmusen som grekerne og romerne kjente, og som ble hentet fra India. Det fjerde var *kidda* (קִדָּה), trolig kassia.

[1]Ordet sier ikke at de hadde gjort tjeneste der før helligdommen ble reist, bare at de gjorde det fra da av.

Myrraen veide fem hundre sekel, omtrent sju kilo, og de andre krydderne var avmålt i forhold til den. Så mye tørt krydder i bare én hin olje (omkring fem liter) utelukker at krydderne ble støtt til pulver og blandet med oljen som de var, for da ville det blitt en tykk grøt.

Mengdene taler heller for det rabbinerne forteller: De tørre krydderne ble bløtt opp i vann og kokt for å trekke ut kraften. Den ble så blandet med olje og myrra og kokt på ny til alt vannet var dampet bort. At oljen var laget med kunst på denne måten, viser også uttrykkene «en kryddersalve» og «slik som det gjøres av dem som lager salve».

V. 26–33. Hva oljen skulle brukes til

> «[26]Med den skal du salve sammenkomstens telt og vitnesbyrdets ark [27]og bordet med alt som hører til det, og lysestaken med alt det som hører til den, og røkofferalteret [28]og brennofferalteret med alt som hører til, og karet med sitt fotstykke. [29]Og du skal hellige dem, så de blir høyhellige. Hver den som rører ved dem, skal være hellig. [30]Du skal salve Aron og hans sønner, og du skal hellige dem til å tjene meg som prester. [31]Og du skal tale til Israels barn og si: Dette skal være min hellige salvingsolje for dere, slekt etter slekt. [32]Den må ikke komme på noe annet menneskes legeme. Og dere skal ikke lage noen annen olje som er blandet på denne måten. Hellig er den, hellig skal den være for dere. [33]Den som lager maken til denne kryddersalven, eller som bruker den på en uinnviet, han skal utryddes av sitt folk.»

Om selve salvingen, se 3 Mos 8,10 ff. Salvingsoljen var hellig, enten fordi den var laget av de fire velluktende stoffene etter de målene Herren hadde gitt, eller fordi Gud erklærte denne blandingen og tillagingen hellig (v. 32). For alle tider (v. 31) forbød han, under straff av utryddelse (v. 33), ikke bare å bruke en slik salve til vanlig salving, men også å lage noe som lignet.

«Den må ikke komme på noe annet menneskes legeme» betyr at den ikke skulle brukes til den vanlige salvingen av kroppen (v. 32). «Menneske» er her det vanlige mennesket til forskjell fra prestene. En «uinnviet» (v. 33) er ikke bare en som ikke er israelitt, men lekfolk generelt, alle som ikke er prester. Om uttrykket «utryddes av sitt folk», se 1 Mos 17,14.

V. 34–38. Den hellige røkelsen

> «[34]Og Herren sa til Moses: Ta røkelseskrydderier, – velluktende harpiks, balsam, harpiks med sterk lukt – disse tre slags krydder – og ren virak. Det skal være like mye av hvert. [35]Av det skal du lage røkelse, en krydderblanding slik som det gjøres av en salveblander. Den skal være saltet, ren, hellig. [36]Og du skal knuse noe av det smått og legge det foran vitnesbyrdet i sammenkomstens telt, der hvor jeg vil komme sammen med deg. Høyhellig skal det være for dere. [37]Dere må ikke lage røkelse med denne blanding til eget bruk. Hellig for Herren skal den være for deg. [38]Den som lager maken til den for å nyte lukten av den, han skal utryddes av sitt folk.»

Også den hellige røkelsen skulle lages av fire stoffer. Det første var *nataf* (נָטָף, «dråpe»). Det var ikke harpiks av myrra, men en slags storaksharpiks som lignet myrra. Den ble bakt og så brukt til røkelse. Det andre var *sjechelet* (שְׁחֵלֶת),

skallet av en sneglelignende skalldyrart, i slekt med purpursneglen, som hadde en behagelig lukt.

Det tredje var *chelbena* (חֶלְבְּנָה), galbanum, en harpiks med skarp og bitter lukt. Den ble tappet ved å skjære i barken på en busk som vokser i Syria, Arabia og Abessinia, og ble blandet med velluktende stoffer for å gjøre duften deres skarpere. Det fjerde var *levona* (לְבֹנָה), virak, en harpiks med behagelig lukt fra et tre i Sør-Arabia eller India. Hvilket tre det er, har ingen funnet ut. Viraken skulle være ren, det vil si uforfalsket.

«Det skal være like mye av hvert» er Septuagintas og Vulgatas forståelse: Alle stoffene skulle tas i like store deler. Men det er neppe riktig, for det hebraiske uttrykket betyr egentlig «del for del». Aben Esras forklaring er bedre: «Hver del skal være for seg.» Hvert stoff skulle altså først tillages for seg, og så skulle alle fire blandes.

Av dette skulle Moses lage røkelse, en krydderblanding som i v. 25. Den skulle være saltet, krydret med salt, som matofferet i 3 Mos 2,13. Ordet betyr ikke «blandet» eller «støtt til pulver», for knusingen blir nevnt for seg i neste vers.

Noe av røkelsen skulle legges «foran vitnesbyrdet i sammenkomstens telt». Det var ikke i Det aller helligste, men der røkofferalteret sto (jf. v. 6; 3 Mos 16,12). Resten ble naturligvis oppbevart et annet sted.

Det samme forbudet som gjaldt salvingsoljen (v. 32–33), gjaldt også røkelsen: Ingen skulle lage noe som lignet, eller bruke den til noe annet. «For å nyte lukten av den» betyr å glede seg over duften.

Kapittel 31. Byggmesterne og sabbaten

«[1]Herren talte til Moses og sa: [2]Se, jeg har kalt Besalel, sønn av Uri, Hurs sønn, av Juda stamme. [3]Og jeg har fylt ham med Guds Ånd, med visdom og med forstand og med kunnskap og med dyktighet til alle slags arbeid, [4]til å tenke ut kunstverker, til å arbeide i gull og i sølv og i kobber [5]og til å slipe steiner til innfatning og skjære ut i tre, til å utføre alle slags arbeid.»

Se også 35,30–36,1. Herren hadde gitt forskriftene for helligdommen og alt som trengtes til gudstjenesten. Nå pekte han ut byggmesterne som han hadde kalt til å utføre arbeidet, og som han hadde fylt med sin Ånd til det. Å «kalle ved navn» er å velge ut eller sette inn en bestemt person til et bestemt verk (jf. Jes 45,3–4).

Besalel var sønnesønn av den Hur av Juda stamme som nevnes i 17,10 og 24,14. Han ble kalt til byggmester, til å lede hele byggingen og utføre det kunstneriske arbeidet. Derfor nevnes han alltid først (35,30; 36,1–2), og i beretningen om hvordan de enkelte delene ble laget, nevnes han alene (37,1; 38,22).

At han ble fylt med Guds Ånd, betyr at han fikk en usedvanlig og overnaturlig utrustning: visdom, forstand, kunnskap og dyktighet til alle slags arbeid. Dette utelukket ikke naturlige anlegg og innøvd dyktighet, men forutsatte dem heller. For om medhjelperne hans sies det uttrykkelig i v. 6 at Gud hadde gitt visdom til alle som var vise i hjertet (se 28,3).

Med denne overnaturlige gaven var Besalel i stand til «å tenke ut kunstverker», det vil si utkast og kunstneriske planer. Herren hadde riktignok beskrevet alt nøye, men det trengtes likevel tegninger og planer når arbeidet skulle utføres, så resultatet kunne svare til Guds forskrifter.

V. 6–11. Oholiab og medhjelperne

«[6]Og se, jeg har gitt ham til medhjelper Oholiab, Akisamaks sønn, av Dans stamme, og alle de menn som forstår seg på kunst, har jeg gitt visdom i hjertet, så de kan gjøre alt det jeg har sagt deg: [7]sammenkomstens telt, vitnesbyrdets ark og nådestolen over den, og alt som hører teltet til, [8]og bordet med det som hører til, og lysestaken av rent gull med alt som hører til den, og røkofferalteret [9]og brennofferalteret med alt som hører til, og vaskekaret med sitt fotstykke, [10]og embetsdrakten og de hellige klærne til Aron, presten, og presteklærne til hans sønner, [11]og salvingsoljen og røkelsen av velluktende krydderier til helligdommen. De skal i ett og alt gjøre slik som jeg har sagt dem.»

Som medhjelpere fikk Besalel Oholiab, Akisamaks sønn, av Dans stamme, og andre kyndige menn som Gud hadde fylt med visdom til å utføre hans verk. Etter 38,23 var Oholiab både mester i arbeid med metall, stein og tre og kunstvever i farger.

I v. 7–11 blir de verkene som er beskrevet i detalj i kap. 25–30, nevnt hver for seg én gang til. I tillegg nevnes i v. 10 «embetsdrakten»[1] sammen med, eller rettere foran, Arons hellige klær. Slik er det også i 35,19 og 39,41, der det i tillegg står at de var «til tjenesten i helligdommen». Etter 39,1 var de laget av blå og rød purpur og karmosin. Hva ordet *serad* betyr, er helt uvisst, for det står bare på disse stedene.

Rabbinerne forstår det om dekkene som karene ble svøpt inn i når leiren brøt opp (4 Mos 4,6 ff.), og andre om de innerste teppene i tabernaklet. Men tilføyelsen «til tjenesten i helligdommen» viser at de ble brukt i selve gudstjenesten, og i 39,41 kommer de først etter at boligen og teltet og alt som hørte til dem, er nevnt, helt ned til teltpluggene. Da står det bare igjen å nevne prestenes klær.

Av ordene «til tjenesten i helligdommen» er det altså klart at det var klær som ble brukt i gudstjenesten, «tjenesteklær», som Septuaginta og de andre gamle oversettelsene gjengir det. Det var de kostbare klærne som utgjorde yppersteprestens embetsdrakt, mens «de hellige klærne til Aron» var de hellige klærne han bar sammen med prestene.

V. 12–17. Sabbaten

> «[12]Og Herren sa til Moses: [13]Tal til Israels barn og si: Mine sabbater skal dere holde, for det er et tegn mellom meg og dere fra slekt til slekt, for at dere skal vite at jeg er Herren som helliger dere. [14]Derfor skal dere holde sabbaten. Den skal være hellig for dere. Den som vanhelliger den, skal visselig lide døden. Hver den som gjør noe arbeid på den dagen, han skal utryddes av sitt folk. [15]Det er seks dager til å arbeide i, men på den sjuende dagen skal det være høyhellig sabbat, hellig for Herren. Hver den som gjør noe arbeid på sabbatsdagen, skal visselig lide døden. [16]Og Israels barn skal ta vare på sabbaten, så de holder den slekt etter slekt, en evig pakt. [17]Den skal være et evig tegn mellom meg og Israels barn. For i seks dager skapte Herren himmelen og jorden, og på den sjuende dagen hvilte han og holdt seg i ro.»

Se også 35,2–3. Til slutt innskjerper Gud på det høytideligste at hans sabbater skal holdes, og han gjentar trusselen om død og utryddelse for hver den som bryter dem. Budet sto alt blant de ti ordene, men her hører det godt hjemme å gjenta og utdype det. For når de hadde fått befaling om et så stort verk til Herrens ære, kunne en lett tenke at det var tillatt å la sabbaten fare.

Med «mine sabbater» skal vi forstå de ukentlige sabbatene, ikke de andre sabbatshøytidene, for det som følger, gjelder bare den ukentlige sabbaten. Den var «et tegn mellom meg og dere fra slekt til slekt, for at dere skal vite» – det vil si et tegn som Israel skulle lære av – «at jeg er Herren som helliger dere», nemlig ved sabbatshvilen (se 20,11). Derfor var sabbaten hellig for Israel (v. 14), og den som vanhelliget den, skulle straffes med døden fordi han hadde brutt pakten.

[1] **«embetsdrakten»** bigde hasserad, בִּגְדֵי הַשָּׂרָד

Kjernen i sabbatsbudet blir gjentatt i v. 15. Men den sjuende dagen i uka kalles ikke bare «sabbat». Den kalles *sjabbat sjabbaton* (שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן, «høyhellig sabbat»), der gjentakelsen av ordet uttrykker det høyeste, og «hellig for Herren» (se 16,23). Derfor skulle Israel holde den i alle kommende slekter som en evig pakt (v. 16), slik som omskjærelsen, for den skulle være et evig tegn mellom Herren og Israels barn (Esek 20,20). At dette tegnet skulle vare evig, lå i selve betydningen av sabbatshvilen, som 20,11 peker på, og som rekker fram til evigheten.

V. 18. Lovens tavler

> «[18]Og da Herren hadde talt ut med Moses på Sinai berg, ga han ham vitnesbyrdets to tavler, steintavler, skrevet med Guds finger.»

Da Moses hadde fått alle forskriftene om helligdommen som skulle reises, ga Herren ham vitnesbyrdets to tavler. Det var steintavler, og de ti ordene var skrevet på dem med Guds finger. Moses var blitt kalt opp på fjellet nettopp for å ta imot disse tavlene (24,12). Etter 32,16 var både tavlene og skriften Guds verk. Skriften var risset inn, og tavlene var skrevet på begge sider (32,15).

At tavlene var av stein, og at skriften var risset inn, skulle vise at disse Guds ord skulle stå uforgjengelig. At både tavlene og skriften kom fra Gud selv, svarte til at Gud med egen munn hadde kunngjort de ti ordene for folket fra fjelltoppen. Den kunngjøringen var bevis nok for at de var Guds egne ord, uforandret av menneskers munn og tale. Slik skulle Guds egen skrift sikre at de ble bevart i Israel som noe hellig og ukrenkelig.

Denne skriften var ikke noe større under enn andre under Gud har gjort. I dem har han vist seg som naturens Herre, som har hele sitt skaperverk til tjeneste når han grunnlegger og fullender sitt rike på jorden. Vi kan også godt forstå den uten å tenke oss at Gud har en legemlig finger.

Hvor store tavlene var, sies ikke. Men vi kan vanskelig tenke oss at de var like store som arken innvendig. Steinplater på to og en halv alen lengde og halvannen alen bredde måtte være noen tommer tykke for ikke å brekke i hånden. Da ville Moses trengt Samsons krefter for å bære dem ned fra fjellet «i hånden» (32,15) eller «i mine to hender» (5 Mos 9,15.17).

Men tenker vi oss dem mindre, høyst halvannen alen lange og en alen brede, ville det likevel vært god plass på de fire sidene til de 172 ordene i de ti budene med deres trusler og løfter (20,2–17), uten at skriften behøvde å være svært liten.

Kapittel 32. Gullkalven

Pakten blir brutt og opprettet på ny

V. 1–6. Folket vil ha en gud

> «[1]Men da folket så at Moses drøyde med å komme ned fra fjellet, samlet folket seg om Aron og sa til ham: Kom, lag en gud for oss, en som kan dra foran oss! For denne Moses, han som førte oss opp fra landet Egypt – vi vet ikke hva det er blitt av ham.»

Moses ble så lenge på fjellet at folket mistet tålmodigheten. De ville ha en annen fører og gikk til Aron, som Moses hadde sagt at de skulle vende seg til med alt som var vanskelig mens han var borte (24,14). Med Moses var også Guds nærvær, som vernet og hjalp dem, blitt borte for dem.

«Vi vet ikke hva det er blitt av ham», sa de, og trolig trodde de at han var omkommet i ilden som brant på fjellet. Derfor ba de ikke Aron om en fører, men om en gud som kunne dra foran dem. Den som kunne lage dem en gud, ville de sikkert stole på som fører.

De ville ikke lenger være uten en Gud som gikk foran dem. Men troen bak dette ønsket var svært forvrengt. Den klynget seg til det øyet kan se, og den var fordervet av utålmodigheten og vantroen i et naturlig hjerte som ikke er gjennomtrengt av den levende Guds kraft. Et slikt hjerte tror seg forlatt av Gud så snart hans hjelp ikke er synlig for hånden.

At Moses drøyde, var en prøve for Israel. Der skulle folket vise sin tro og sin tillit til Herren og hans tjener Moses (19,9), men de ga etter for kjøtt og blods fristelse.

V. 2–4. Aron lager kalven

> «[2]Da sa Aron til dem: Ta gullringene som konene, sønnene og døtrene deres har i ørene, og kom til meg med dem! [3]Da tok alt folket gullringene ut av ørene og kom til Aron med dem. [4]Han tok imot gullet og støpte det om og laget det med meiselen til en kalv. Så sa de: Dette er guden din, Israel, som førte deg opp fra landet Egypt!»

Også Aron falt for fristelsen sammen med folket. Han skulle ha gått modig og bestemt mot det de ville, og løftet det motløse folket opp til en levende tro ved å minne dem om de store gjerningene som hadde vist at Herren var den trofaste paktens Gud.

I stedet håpet han å få dem bort fra planen med menneskelig list. Han ba dem ta av seg gullsmykkene som kvinnene og barna bar i ørene. Det krevde mye av kvinnenes forfengelighet og lyst til å pynte seg, og han håpet at motstanden ville bli så stor at folket ga opp ønsket.

Men kløkten hans ble gjort til skamme. «Alt folket» tok av seg gullsmykkene og kom til ham med dem (v. 3). Det de ville, var ikke bare å sette sin egen vilje igjennom. De ville ha et synlig gudsbilde som pant på at Gud vernet dem. Da hadde den svake Aron ingen annen utvei enn å lage, det vil si få laget, et gudsbilde for folket.

«Han laget det med meiselen.» Noen har forstått ordene slik at Aron bandt gullet inn i en pose, men hvorfor skulle Aron først gjøre det, og hvorfor skulle teksten fortelle om det? Vi holder oss til den gamle forståelsen, som også de gamle oversettelsene har: Han formet gullet med meiselen.

At kalven uttrykkelig kalles støpt, taler ikke mot dette. Ordet for meisel (*cheret*, חֶרֶט) kan brukes om ethvert redskap som skjærer, risser og former hardt metall. Et støpt bilde (*massekah*, מַסֵּכָה) behøvde heller ikke å være av massivt gull. De fleste store avgudsbildene i oldtiden hadde en kjerne av tre og var bare kledd med gullplater, og Jes 40,19 og 30,22 viser at et slikt trebilde med gullplater ble kalt støpt.

Slik var det også med Arons kalv. Først ble den laget av tre, så ble den kledd med gull. Det ser vi av hvordan den ble ødelagt: Bildet ble først brent og deretter slått i stykker og malt til støv (5 Mos 9,21). Trekjernen ble altså brent til kull, og gullet utenpå ble slått og knust (v. 20).

Gullkalven (*egel*, עֵגֶל, «ung okse») var formet etter den egyptiske Apis-oksen. Likevel var den ikke et bilde av en egyptisk gud eller et tegn på naturens fruktbarhet. Den var et bilde av Herren. Da bildet var ferdig, sa nemlig de som hadde laget det og gitt det til folket: «Dette er guden din, Israel, som førte deg opp fra landet Egypt.» Slik forstår også Sal 106,19–20 det som skjedde.

V. 5–6. Høytid for kalven

> «[5]Da Aron så dette, bygde han et alter for den og lot utrope: I morgen er det høytid for Herren! [6]Dagen etter sto de tidlig opp og ofret brennoffer og bar fram fredsoffer. Folket satte seg ned for å ete og drikke og sto opp for å leke.»

Aron bygde et alter foran bildet og ropte ut: «I morgen er det høytid for Herren!» Folket feiret høytiden med brennoffer og fredsoffer, med offermåltider og lek, det vil si med jubel, rop, vekselsang og dans (se v. 17–19), slik egypterne feiret høytidene for Apis. Det beviser ikke at høytiden ikke var ment for Herren. Glade offermåltider, ja, lek og dans, hører også med i den rette gudstjenesten for Herren (15,20–21).

Likevel var det å lage kalven og holde offermåltider og andre skikker foran den et skammelig frafall fra Herren. I gjerning fornektet de den sanne Guds herlighet, som ikke kan avbildes. Det var et skyldig brudd på budet om ikke å lage seg gudebilder (20,4), og med det hadde Israel brutt pakten med Herren og falt tilbake til hedenske skikker fra Egypt.

Aron hadde del i skylden, selv om han bare av syndig svakhet hadde gått med på folkets forslag og gitt dem det de ville (5 Mos 9,20). Også han falt sammen med

folket. Uten å vite det fornektet han den Gud som hadde valgt ham til sin prest, til å bære folkets synder og gjøre soning for dem for Herrens åsyn.

Folkets frafall ble en fristelse for ham, og i den skulle det bli åpenbart at han av natur ikke var skikket til embetet. Det skulle han alltid huske, så han ikke skulle bli hovmodig av embetet. Til det hadde Herren ikke kalt ham fordi han selv var verdig, men bare av ufortjent nåde.

V. 7–24. Herren vil ødelegge folket

> «[7]Da sa Herren til Moses: Skynd deg og stig ned! Ditt folk, som du har ført opp fra landet Egypt, har gjort en skammelig ting. [8]De har allerede veket av fra den veien jeg bød dem å vandre! De har gjort seg en støpt kalv, den har de tilbedt og ofret til og sagt: Dette er guden din, Israel, som førte deg opp fra landet Egypt. [9]Og Herren sa til Moses: Jeg har holdt øye med dette folket og sett at det er et hardnakket folk. [10]La nå meg få råde, så min vrede kan bli opptent mot dem, og jeg kan ødelegge dem. Så vil jeg gjøre deg til et stort folk.»

Før Moses forlot fjellet, fortalte Gud ham om folkets frafall. Når han sier «ditt folk, som du har ført opp fra landet Egypt», er det ikke fordi Israel ikke lenger var Herrens folk etter at de hadde brutt pakten. Folkets overtredelse angikk Moses fordi han var paktens mellommann. At de så snart hadde veket av fra veien, gjorde skylden større og utakknemligheten mot Herren, deres forløser, desto mer skrikende.

«Det er et hardnakket folk», et folk med stiv nakke som ikke vil bøye seg for Guds bud (33,3.5; 34,9; 5 Mos 9,6). Herren er den uforanderlige og trofaste Gud. Han ville og kunne ikke ta tilbake løftene han hadde gitt patriarkene, eller la dem bli uoppfylt. Om han i sin vrede ødela folket, som hadde vist sin forherdede natur ved å falle så snart fra, ville han derfor likevel oppfylle løftet i Moses og gjøre ham til et stort folk, slik han hadde lovt Abraham (1 Mos 12,2).

Når Gud sier til Moses: «La nå meg få råde», er det, som Gregor den store sier, for å gi ham en åpning til å be. Gud legger folkets skjebne i Moses' hånd, så han skal huske sitt embete som mellommann og vise seg verdig til sitt kall.

Det var en stor prøve for Moses. Gud lot det være opp til ham om Israel skulle bevares eller ødelegges, og ga ham samtidig et løfte som lot ham stå helt fritt: Ble folket ødelagt, skulle han selv bli et stort folk. Ville han gi opp sitt eget folk, tynget som de var av skyld, for selv å bli opphøyet?

Moses besto prøven. Det var kjærere for ham at Israel ble bevart, enn å få æren av å bli stamfar og grunnlegger for et nytt Guds rike. Tro mot sitt kall som mellommann stilte han seg i gapet for Gud for å vende hans vrede bort, så han ikke skulle ødelegge det syndige folket (Sal 106,23).

Men hva om Moses ikke hadde bestått prøven og ikke hadde satt sitt eget liv inn for folket, slik han gjør i v. 32? Ville Gud da ha funnet ham skikket til å bli et stort folk? Uten tvil ville han da ikke ha vist seg skikket eller verdig til et slikt kall. Men Gud kaller ikke dem som av seg selv er skikket og verdige, når han vil fullføre sine frelsesplaner. Han velger heller de uverdige og gjør dem skikket (2 Kor 3,5–6). Derfor kunne han ha gjort også Moses til et stort folk.

Men dette er bare en tanke. Det tenkte tilfellet kunne slett ikke inntreffe, for Gud kjenner sine tjeneres hjerter og ser på forhånd hva de vil gjøre. Likevel gir han, tross sin allvitenhet, menneskets frihet nok rom til å bestemme seg selv, så han kan prøve sine tjeneres troskap. Hvordan Guds forsyn og menneskets frihet henger sammen, kan ingen menneskelig tenkning fullt ut forklare.

I 5 Mos 9,14 viser Moses til dette løftet med de ordene Gud brukte ved en lignende anledning senere (4 Mos 14,12): «Jeg vil gjøre deg til et sterkere og større folk enn dette.»

V. 11–14. Moses ber for folket

> «[11]Men Moses bønnfalt Herren sin Gud og sa: Herre! Hvorfor skal din vrede bli opptent mot ditt folk, som du har ført ut av landet Egypt med stor kraft og med veldig hånd? [12]Hvorfor skal egypterne si: Til ulykke har han ført dem ut. Han ville slå dem i hjel i fjellene og utrydde dem fra jorden! Vend om fra din brennende vrede og angre det onde du har tenkt å gjøre mot ditt folk! [13]Kom i hu dine tjenere Abraham, Isak og Israel. Til dem har du sagt og sverget ved deg selv: Jeg vil gjøre deres ætt tallrik som stjernene på himmelen. Og hele dette landet som jeg har talt om, vil jeg gi deres ætt, de skal eie det til evig tid. [14]Så angret Herren det onde han hadde talt om å gjøre mot sitt folk.»

«Moses bønnfalt Herren sin Gud», egentlig «strøk Herrens ansikt»[1] for å stille hans vrede. Uttrykket betyr å be om nåde, enten med offer (1 Sam 13,12) eller med forbønn. Moses viste til det Herren hadde gjort for Israel (v. 11), til hans ære blant egypterne (v. 12) og til løftene han hadde gitt patriarkene (v. 13). Så ba han Gud om å la nåde gå foran rett, for sin egen skyld og for sin æres skyld blant hedningene.

«Så angret Herren det onde …» Om Guds anger, se ved 1 Mos 6,6. Augustin har i saken rett når han kaller den en forandring, uventet for mennesker, i det Gud har i sin makt. Men han fatter ikke den dype tanken: Guds anger beskriver med menneskelige ord den smerten Guds kjærlighet føler når hans skapninger går til grunne.

V. 14 griper fram i fortellingen. Fortelleren nevner hva Moses' forbønn førte til, før Moses hadde fått løfte om tilgivelse, for å runde av beretningen om hans første samtale med Herren. Gud lot Moses gå uten et slikt løfte, så folket skulle få se den fulle strengheten i Guds vrede.

V. 15–19. Moses knuser tavlene

> «[15]Og Moses vendte seg og gikk ned fra fjellet med vitnesbyrdets to tavler i hånden. Det var skrevet på begge sider av tavlene, både på forsiden og baksiden var det skrevet. [16]Tavlene var Guds arbeid, og skriften var Guds skrift, som var risset inn på tavlene. [17]Da Josva hørte hvordan folket støyet og skrek, sa han til Moses: Det lyder krigsrop i leiren. [18]Men Moses svarte: Det lyder ikke som seiersrop og heller ikke som skrik over nederlag. Det er lyd av sang jeg hører. [19]Og da Moses kom ned til leiren, så han kalven og dansen. Da ble hans vrede opptent. Han kastet tavlene fra seg og slo dem i stykker ved foten av fjellet.»

Moses gikk fra Gud med lovens to tavler i hånden (se ved 31,18) og kom til Josva på fjellet (se ved 24,13). Josva hørte larmen fra folket og trodde det var krigsrop.

[1] **«strøk Herrens ansikt»** chillah et-pene, חִלָּה אֶת־פְּנֵי

Men Moses svarte at det ikke var slike lyder en hører i kampens hete fra de sterke som seirer, og de svake som taper. Det var vekselsang han hørte, slik som i 15,21.

Da han kom nærmere leiren og så kalven og dansen, ble han brennende vred. Han kastet paktens tavler fra seg og slo dem i stykker ved foten av fjellet, som et tegn på at Israel hadde brutt pakten.

V. 20. Kalven blir ødelagt

> «[20]Så tok han kalven som de hadde laget, han kastet den på ilden og knuste den så den ble støv. Støvet strødde han på vannet og ga Israels barn det å drikke.»

Så ødela Moses avgudsbildet. Han brente det, så trekjernen ble til kull og gullet utenpå helt eller delvis smeltet. Det ilden lot være igjen, knuste han og malte med og mellom steiner til det var fint som støv (5 Mos 9,21).[2]

Støvet av kull og gull strødde han på vannet, eller som det står i 5. Mosebok, kastet han det i bekken som rant ned fra fjellet, og lot Israels barn drikke det sammen med bekkevannet.

Meningen var sikkert ikke å skjemme dem ut ved å vise hvor verdiløs guden deres var, og ydmyke dem ved å la dem svelge sin egen gud. Moses ville heller vise synlig både synden og følgene av den. Det var som om synden ble øst inn i innvollene deres med vannet, som et tegn på at de måtte bære den og sone for den, slik en kvinne som var mistenkt for ekteskapsbrudd, måtte drikke forbannelsens vann (4 Mos 5,24).

V. 21–24. Aron stilles til ansvar

> «[21]Så sa Moses til Aron: Hva har dette folket gjort deg, siden du har ført så stor en synd over det? [22]Aron svarte: Bli ikke vred, herre! Du vet selv at dette folket ligger i det onde. [23]De sa til meg: Lag en gud som kan dra foran oss! For denne Moses, han som førte oss opp fra landet Egypt – vi vet ikke hva det er blitt av ham. [24]Da sa jeg til dem: Den som har gullsmykker på seg, ta dem av! Så ga de dem til meg, og jeg kastet dem i ilden. – Slik ble denne kalven til!»

Da kalven var ødelagt, stilte Moses Aron til ansvar. «Hva har dette folket gjort deg» – «gjort» i ond mening, som i 1 Mos 27,45 – «siden du har ført så stor en synd over det?» Selv om Aron bare hadde handlet av svakhet da han gjorde som folket ville, hadde han den største skylden. Han burde ha stått imot folkets påtrengende krav med fasthet og sterk tro, ja, selv om det kostet ham livet.

Han kom da heller ikke på noe bedre enn en ynkelig utflukt: «Bli ikke vred, herre!» Han kaller Moses slik på grunn av embetet hans og vreden hans (se 4 Mos 12,11). «Du vet selv at dette folket ligger i det onde» (se 1 Joh 5,19).

Så innrømmet han at han hadde gitt etter for folkets press og kastet gullet de ga ham, i ilden, «og slik ble denne kalven til» – som om bildet var kommet fram av seg selv, uten at han hadde villet det. Denne unnskyldningen var så ussel at Moses ikke svarte på den. Men som han senere fortalte folket (5 Mos 9,20), ba han for Aron, så Herrens store vrede ble vendt bort fra ham.

[2] Det er ingen grunn til å tenke på en kjemisk metode for å løse opp gull, verken her eller da Josjia ødela Asjera-bildet, 2 Kong 23,4.12.

V. 25–29. Levittene står på Herrens side

> «[25]Da Moses så at folket var ustyrlig, for Aron hadde sluppet det løs så det ble til spott for sine fiender, [26]da stilte Moses seg i porten til leiren og sa: Hver den som er på Herrens side, la ham komme hit til meg! Da samlet alle Levis barn seg om ham. [27]Og han sa til dem: Så sier Herren, Israels Gud: La hver av dere binde sverdet ved siden! Gå så fram og tilbake fra port til port i leiren og slå i hjel hver sin bror og hver sin venn og hver sin nabo! [28]Og Levis barn gjorde som Moses sa. Den dagen falt det omkring tre tusen mann av folket. [29]For Moses sa: Innvi dere i dag til prester for Herren. For ingen har spart sin sønn eller sin bror. Så skal han i dag gi dere sin velsignelse.»

Så vendte Moses seg til det tøylesløse folket. Aron hadde sluppet det løs, så det ble «til spott for sine fiender»: Den straffen Gud ville la komme over dem for det de hadde gjort, måtte gjøre dem til hån og spott blant hedningene (se v. 12 og 5 Mos 28,37).

Ved en fryktelig straff ville Moses stanse tøylesløsheten og avverge at hele folket ble ødelagt. Viste det seg da at det fortsatt fantes en rest av lydighet og troskap mot Gud i folket, kunne han håpe å få nåde hos Gud for hele folket for de rettferdiges skyld, slik Abraham ba i 1 Mos 18,23 ff.

Han stilte seg derfor i porten til leiren og ropte: «Hver den som er på Herrens side, la ham komme hit til meg!» Håpet hans slo ikke feil, for «alle Levis barn samlet seg om ham».

Hvorfor nettopp levittene? Sikkert ikke bare eller først og fremst fordi de fleste av dem ikke hadde vært med på synden. Det var dels fordi levittene var raskere til å bekjenne synden og vende om i anger, og dels fordi Moses var av deres stamme. Når noen fremtredende menn tok et standpunkt og gikk foran, ville resten av stammen sikkert følge. At ingen fra de andre stammene gikk over på Moses' side, må også delvis forklares med båndet mellom dem som hørte til samme stamme.

Levittenes lydighet mot Gud ble satt på en hard prøve. I Herrens navn bød Moses dem å binde på seg sverdet og gå fram og tilbake i leiren fra den ene enden til den andre og drepe brødre, venner og naboer, det vil si alle de møtte, uten å ta hensyn til slekt, vennskap eller kjennskap. De besto prøven. Omkring tre tusen mann falt for sverdet deres den dagen.

Noen har tvilt på at beretningen er historisk. Den minste vanskeligheten er at Moses skal ha vært så hard og hensynsløs. Straffen svarte til hvor stor forbrytelsen var. Å dyrke et bilde var en åpenbar overtredelse av en av paktens grunnlover. Det var et brudd på pakten og dermed en forbrytelse som førte dødsstraff eller utryddelse med seg.

Hele folket hadde gjort seg skyldig, men som i ethvert opprør var ikke alle like skyldige. Mange fulgte bare andres eksempel. I stedet for å straffe alle likt var det derfor nødvendig å skille, om ikke mellom uskyldige og skyldige, så mellom dem som angret, og de hardnakkede overtrederne.

For å få fram dette skillet ropte Moses ut i leiren: «Over til meg, den som er for Herren!» Alle levittene svarte, men ikke de andre stammene, og de gjenstridige

måtte straffes. Men heller ikke de hadde syndet like mye. Noen hadde forført, andre var blitt forført, og alle var blandet sammen.

Da sto bare én straff igjen, den som er brukt til alle tider i slike tilfeller. «Har det brutt ut mytteri i en hær,» sier Calvin, «og det har ført til vold og blodsutgytelse, så lar hærføreren etter allmenn lov hver tiende av de skyldige henrette.» Og han legger til: «Hvor mye mildere var ikke straffen her, når bare tre tusen av seks hundre tusen ble drept!»

Denne straffen overlot Moses til levittene. Som ved enhver slik straff måtte utvalget bestemmes ved lodd eller tilfeldighet. Moses lot det være opp til tilfeldigheten hvem levittenes sverd skulle ramme, men han visste godt at også den såkalte tilfeldigheten står under Guds styring.

Tilsynelatende er det vanskeligere å forstå at folket lot levittene gå gjennom leiren og drepe hver den de nådde med sverdet, uten å gjøre den minste motstand. Vi trenger verken anta at levittene bare drepte dem som hadde gått i spissen for kalvedyrkelsen, eller legge inn i teksten en kamp mellom to partier. Teksten sier bare at levittene drepte tre tusen mann av folket i lydighet mot Herrens ord. Levittenes lydighet var en troens gjerning, og troen kjenner verken menneskefrykt eller persons anseelse.

At folket ikke gjorde motstand, kan dels forklares med ærefrykten for Moses, som Gud så mektig og underfullt hadde stadfestet som sin tjener for hele folket. Dels kan det forklares med den motløsheten og frykten som er så naturlig for en skyldig samvittighet, og som tok fra dem all evne til å stå imot de lederne Gud hadde satt, når de og deres tjenere gikk dristig og besluttsomt fram etter Guds bud. Vi må også huske at folkets synd denne gangen ikke var et opprør mot Moses.

Ordene Moses sa til levittene (v. 29), lyder egentlig: «Fyll deres hånd i dag for Herren, for hver mot sin sønn og mot sin bror, og for å bringe velsignelse over dere i dag.» «Å fylle hånden for Herren» betyr ikke å bære fram et offer for Herren, men å skaffe seg noe å gi til Gud (1 Krøn 29,5; 2 Krøn 29,31). Moses ba altså ikke levittene ofre til soning for blodet de hadde utøst. Lydighet mot Guds åpenbarte vilje kunne heller ikke regnes som blodskyld som måtte sones.

Det neste leddet forstås best som et mål: «så hver er mot sin sønn og mot sin bror», det vil si så ingen i Herrens sak sparer sin nærmeste slektning, men fornekter både sønn og bror for Herrens skyld (5 Mos 33,9). «Og for å bringe», det vil si så dere bringer, «velsignelse over dere i dag.»

Tanken er altså: Skaff dere i dag en gave til Herren, innvi dere i dag til Herrens tjeneste ved å holde fast ved den lydigheten dere nettopp har vist ham, ved ikke å kjenne verken sønn eller bror i hans tjeneste. Slik vinner dere velsignelse.

At de fullførte Guds bud og fornektet sitt eget kjøtt og blod, så Moses som et sinnelag og en gjerning som gjorde dem skikket til Herrens tjeneste. Derfor viser han til velsignelsen den skulle gi dem, og formaner dem til å holde fast ved denne troskapen mot Herren, med tanke på at de fra nå av skulle være Herrens utvalgte eiendom (4 Mos 3–4).

«Stamfarens nidkjærhet brant fortsatt i levittene, men denne gangen for Guds ære og ikke for deres egen. Stamfaren hadde krenket både sannhet og

rett ved sin hevn over sikemittene, av falsk hensyn til slekten. Men nå hadde etterkommerne hans reddet sannheten, retten og pakten ved å hevne Herren på sine egne slektninger» (Kurtz). Slik kunne forbannelsen som hvilte over dem (1 Mos 49,7), nå bli vendt til velsignelse (5 Mos 33,9).

V. 30–35. Stryk meg ut av din bok

> «[30]Dagen etter sa Moses til folket: Dere har gjort en stor synd. Nå vil jeg stige opp til Herren. Kanskje jeg kunne gjøre soning for deres synd. [31]Så vendte Moses tilbake til Herren og sa: Å, dette folket har gjort en stor synd, de har gjort seg en gud av gull. [32]Å, om du ville forlate dem deres synd! Men hvis ikke, da stryk meg ut av din bok som du har skrevet! [33]Da sa Herren til Moses: Hver den som har syndet mot meg, ham vil jeg stryke ut av min bok. [34]Så gå nå og før folket dit jeg har sagt deg! Se, min engel skal gå foran deg. Men på min hjemsøkelses dag vil jeg hjemsøke dem for deres synd.»

Da Moses slik hadde hevnet Herrens ære på det syndige folket, gikk han dagen etter tilbake til Herren som mellommann, og en mellommann er ikke for én (Gal 3,20). Ved kraften i forbønnen sin ville han vende Guds vrede, som truet med ødeleggelse, til skånsom nåde og barmhjertighet og gjøre soning for folkets synd.

På sin første bønn (v. 11–13) hadde han ikke fått noe løfte om nåde. Derfor sa han til folket: «Kanskje jeg kunne gjøre soning for deres synd.» Men til Herren sa han: «Dette folket har gjort en stor synd, de har gjort seg en gud av gull», stikk imot det klare budet i 20,23. «Å, om du ville forlate dem deres synd! Men hvis ikke, da stryk meg ut av din bok som du har skrevet!»

Boken Herren har skrevet, er livets bok eller de levendes bok (Sal 69,29; Dan 12,1). Uttrykket bygger på skikken med å skrive borgerne i en by eller et land inn i en borgerliste. Der ble de godkjent som landets eller byens egne og sikret alle borgernes rettigheter.

Livets bok inneholder listen over de rettferdige (Sal 69,29) og sikrer dem som står skrevet der, liv for Guds åsyn, først i Guds rike på jorden og så også det evige liv. Det svarer til at kunnskapen om frelsen vokser fram med Guds åpenbaring. I Det nye testamente står arvingene til det evige liv skrevet i livets bok (Fil 4,3; Åp 3,5; 13,8), og veien til det var alt beredt i Jes 4,3 og Dan 12,1.

Å bli strøket ut av Herrens bok er derfor å bli skilt fra samfunnet med den levende Gud, fra riket til dem som lever for hans åsyn, og overgitt til døden.

Som en sann mellommann for folket sitt var Moses villig til å sette sitt eget liv inn for at folket skulle bli fridd, og ikke selv leve for Guds åsyn hvis Herren ikke tilga folket synden. Disse ordene var det sterkeste uttrykk for hengiven, selvoppofrende kjærlighet. De var like dype og sanne som apostelen Paulus' ønske i Rom 9,3 om selv å være forbannet bort fra Kristus for sine brødres skyld, hans slektninger etter kjødet.

Bengel sammenligner apostelens ønske med Moses' bønn og sier om denne grenseløse kjærligheten: «Det er ikke lett å måle kjærligheten hos en Moses og en Paulus. Våre trange tankegrenser fatter den ikke, like lite som et lite barn fatter heltenes mot i krigen.»

Guds uendelige kjærlighet kan ikke stå imot en slik kjærlighets inntrengende bønn. Gud, som er hellig kjærlighet, kan ikke ofre den rettferdige og gode for de urettferdige og skyldige. Men han kan heller ikke avvise sin trofaste tjeners forbønn så lenge det syndige folket ikke har fylt målet av sin skyld. Har det først fylt målet, kan ikke engang en Moses og en Samuel avverge dommen (Jer 15,1; se også Esek 14,14–16).

Herren avviser riktignok Moses' ønske og bønn med ordene: «Hver den som har syndet mot meg, ham vil jeg stryke ut av min bok.» Men han gir etter for bønnen så langt at han lover Moses at folket skal bestå under hans ledelse og under vern av hans engel, som skal gå foran det (se ved 33,2–3). Straffen for synden utsetter han til hjemsøkelsens dag.

V. 35. Herren slår folket

> «[35]Slik slo Herren folket fordi de hadde laget kalven – den som Aron hadde laget.»

Med disse ordene avslutter fortelleren den første delen av Moses' samtaler med Herren om denne synden. Den viser hvordan Gud hadde angret det onde han hadde truet folket med (v. 14). Ved sin forbønn hadde Moses fått folket bevart, så det skulle komme inn i det lovede landet under Guds vern, og han hadde avverget at pakten ble opphevet. Men paktsforholdet som hadde vært, var ikke gjenopprettet helt og fullt. Nåden kan mildne og dempe vreden, men den kan ikke krenke den hellige Guds rettferdighet.

Riktignok hadde rettferdigheten fått en soning ved straffen levittene hadde fullbyrdet over folket, men bare en forbigående og ufullkommen soning. Bare en liten del av det skyldige folket var blitt straffet, og det uten at de andre ennå hadde vendt om i anger og bot. Straffen ble derfor ikke ettergitt, bare utsatt i Guds langmodighet, «til hjemsøkelsens dag». Den dagen kom da det hardnakkede folket hadde fylt målet av sin synd ved gjentatte opprør mot Herren og hans tjener Moses, og ble dømt i Kadesj til å dø i ørkenen (4 Mos 14,26 ff.).

Den sorgen folket viste da de fikk høre Guds svar (33,4), var et bevis på at målet ennå ikke var fullt.

Kapittel 33. Moses' forbønn og Herrens herlighet

V. 1–11. Herren vil ikke selv dra med

> «[1]Herren sa til Moses: Dra nå bort herfra, både du og det folket som du har ført opp fra landet Egypt, til det landet som jeg med ed har lovt Abraham, Isak og Jakob, da jeg sa: Din ætt vil jeg gi det. [2]Jeg vil sende en engel foran deg og drive ut kana'aneerne, amorittene og hetittene og ferisittene og hevittene og jebusittene. [3]Dra opp til et land som flyter med melk og honning. Jeg vil ikke selv dra opp med deg, for du er et hardnakket folk. Jeg ville da komme til å ødelegge deg på veien.»

For å føre folket til sorg og anger begynte Moses med å kunngjøre hva Herren hadde sagt. Ordene i v. 1–3 utdyper bare løftet i 32,34. De begynner nesten som paktsløftet i 23,20.23, men med en stor forskjell. Der skulle Herrens navn, det vil si Herren selv i sitt nærvær, gå foran Israel i engelen som ble lovt folket som fører.

Nå ville Herren riktignok fortsatt sende en engel foran Moses og Israel, men selv ville han ikke dra opp til Kanaan midt iblant dem (om «et land som flyter med melk og honning», se ved 3,8). Ellers kom han til å ødelegge folket på veien, fordi det var hardnakket.

V. 4–6. Folket legger av seg smykkene

> «[4]Da folket hørte denne harde talen, sørget de, og ingen tok smykkene sine på seg. [5]For Herren sa til Moses: Si til Israels barn: Dere er et hardnakket folk. Om jeg så bare for et øyeblikk vandret med deg, så måtte jeg ødelegge deg. Men legg nå dine smykker av deg, så jeg kan vite hva jeg skal gjøre med deg. [6]Da tok Israels barn smykkene sine av og bar dem ikke mer etter at de var dratt fra fjellet Horeb.»

Den harde talen fylte folket med slik sorg at alle la av seg smykkene sine, og med dette ytre tegnet viste de hjertets nød.

Denne gode begynnelsen på omvendelse skulle føre til en sann og varig forandring i hjertet. Derfor gjentok Herren trusselen sin med stort ettertrykk: «Om jeg så bare for et øyeblikk vandret med deg, så måtte jeg ødelegge deg.» Gikk han opp midt iblant dem om så bare et øyeblikk, ville han være nødt til å ødelegge dem for deres forherdelses skyld. Så ga han dem dette budet: «Legg nå dine smykker av deg, så jeg kan vite hva jeg skal gjøre med deg.»

Folket adlød og ga avkall på alt som gledet øyet. Israels barn tok smykkene av seg (se ved 12,36) «fra fjellet Horeb og videre». Slik gikk de formelt inn i en botstilstand. Ordene betyr trolig at de fra da av, etter det som hadde skjedd ved Horeb, la bort smykkene de hittil hadde båret, og tok på seg et ytre preg av vedvarende bot.

V. 7–11. Sammenkomstens telt utenfor leiren

> «[7]Men Moses tok et telt og slo det opp utenfor leiren, et godt stykke fra. Han kalte det sammenkomstens telt. Og enhver som søkte Herren, gikk ut til sammenkomstens telt utenfor leiren. [8]Hver gang Moses gikk ut til teltet, reiste hele folket seg. De sto hver i døren til sitt telt og så etter Moses, til han var kommet inn i teltet. [9]Og når Moses var kommet inn i teltet, da senket skystøtten seg og sto i døren til teltet, og han talte med Moses. [10]Og hele folket så skystøtten stå i døren til teltet, og hele folket reiste seg og bøyde seg hver i døren til sitt telt. [11]Og Herren talte til Moses ansikt til ansikt, som når en mann taler med sin neste. Så vendte han tilbake til leiren, men hans tjener Josva, Nuns sønn, en ung mann, var alltid i teltet.»

Så tok Moses et telt og slo det opp utenfor leiren, et stykke unna, og kalte det «sammenkomstens telt». Det var verken tabernaklet i kap. 25, som ikke ble laget før pakten var helt gjenopprettet (kap. 35), eller en eldre helligdom fra fedrenes tid, slik noen har ment. Det var Moses' eget telt. Det ble en midlertidig helligdom fordi skystøtten senket seg over det og Herren talte med Moses der. Det fikk samme navn som tabernaklet (se ved 27,21), fordi Herren åpenbarte seg der, og alle som søkte ham, måtte gå ut til dette teltet utenfor leiren.

Moses gjorde dette av to grunner. Han ville få folket til å se klarere at de var skilt fra sin Gud, så angeren deres kunne bli dypere. Og han ville sørge for en måte å ha samkvem med Herren på som ikke bare kunne vekke lengsel i folket etter en fornyet pakt, men også gjøre det mulig å gjenopprette den.

Det lyktes. Ikke bare gikk alle som søkte Herren, ut til teltet. Hele folket så også med dyp ærefrykt etter Moses når han gikk ut dit. Når de så skystøtten senke seg over teltet og stå i døren, bøyde de seg og tilba Herren, hver i døren til sitt telt.

Ut fra skyen talte Herren med Moses (v. 7–10) «ansikt til ansikt, som når en mann taler med sin neste» (v. 11). Det vil si: ikke på avstand fra himmelen gjennom et mellomledd, men «munn til munn», som det heter i 4 Mos 12,8, så nært og direkte som venner taler med hverandre.

Calvin sier: «Disse ordene betegner altså en fortrolig samtale, som om det var sagt at Gud viste seg for Moses i en særlig skikkelse. Innvender noen at dette strider mot det som snart følger: 'Du kan ikke se mitt åsyn', er svaret enkelt. Selv om Herren viste seg for Moses i en særlig skikkelse, viste han seg aldri i sin egen herlighet slik den er i seg selv, bare på en måte som menneskelig svakhet kunne bære. Her ligger også en stilltiende sammenligning: Ingen har vært Moses lik eller nådd den samme verdighet som han.»

Når Moses vendte tilbake til leiren, ble hans tjener Josva igjen i teltet som vakt. At Herren nedlot seg slik til Moses, måtte styrke folkets tillit til føreren

sin som Herrens fortrolige. Og Moses selv ble oppmuntret til å arbeide for at paktsbåndet, som var revet over, skulle bli fullt gjenopprettet.

V. 12–17. Mitt åsyn skal gå med

> «[12]Og Moses sa til Herren: Se, du sier til meg: Før dette folket opp! Men du har ikke latt meg vite hvem du vil sende med meg, enda du selv har sagt: Jeg kjenner deg ved navn, og du har funnet nåde for mine øyne. [13]Dersom jeg nå har funnet nåde for dine øyne, så lær meg din vei, så jeg kan kjenne deg og finne nåde for dine øyne. Og se, dette folket er ditt folk! [14]Da sa han: Mitt åsyn skal gå med, og jeg vil føre deg til hvile. [15]Men han sa til ham: Dersom ditt åsyn ikke går med, da la oss ikke dra opp herfra! [16]Hvordan kan jeg da vite at jeg har funnet nåde for dine øyne, jeg og ditt folk, hvis ikke du går med oss, slik at jeg og ditt folk blir æret fremfor alle folkeslag på jorden? [17]Da sa Herren til Moses: Også det du nå ber om, vil jeg gjøre. For du har funnet nåde for mine øyne, og jeg kjenner deg ved navn.»

Herren hadde befalt Moses å føre folket til Kanaan og lovt ham en engel som fører, men han hadde uttrykkelig skilt denne engelen fra sitt eget personlige nærvær (v. 1–3).

Herren hadde også sagt til Moses, selv om det ikke er nevnt før: «Jeg kjenner deg ved navn.» Det betyr: Jeg har kjent deg som min og utvalgt og kalt deg til å fullføre min vilje (se Jes 43,1; 49,1), eller satt deg i et særlig personlig forhold til Gud som var Moses' eget og derfor knyttet til navnet hans (Oehler). «Og du har funnet nåde for mine øyne», for Gud hadde hørt hans første forbønn.

Nå minnet Moses Herren om dette løftet, med det mot som bare troen kan gi, den troen som kjemper med Gud og ikke slipper ham uten at han velsigner (1 Mos 32,26). På grunnlag av det ba han (v. 13): «Lær meg din vei», den veien du vil gå med meg og med dette folket, «så jeg kan kjenne deg og finne nåde for dine øyne. Og se, dette folket er ditt folk!»

Meningen er: Har jeg funnet nåde for dine øyne, og har du kjent meg som din tjener og kalt meg til å føre dette folket, så la meg ikke være i uvisshet om hva du vil med folket, eller om engelen du vil gi meg og folket som fører. La meg kjenne deg, så det blir virkelighet at jeg har funnet nåde for dine øyne. Og vil du føre folket opp til Kanaan, så tenk på at det er ditt eget folk, og at du må kjennes ved det som dets Gud. (*Calvin: «Herre, la det som skjer, svare til dine ord.»*)

En slik frimodig tro, som ikke tviler, trenger inn til Guds hjerte og bærer velsignelsen med seg derfra. Herren svarte (v. 14): «Mitt åsyn skal gå med, og jeg vil føre deg til hvile», det vil si: Jeg vil føre deg og hele dette folket inn i landet, der dere skal finne hvile (5 Mos 3,20). Herrens «åsyn» er Herren selv i sitt personlige nærvær. Han er den samme som «engelen» som Herrens navn var i (23,20–21), og som derfor i Jes 63,9 kalles «hans åsyns engel».

Med dette løftet fra Gud var paktsbåndet helt gjenopprettet. Men for å bli enda vissere svarte Moses (v. 15–16): «Dersom ditt åsyn ikke går med, da la oss ikke dra opp herfra! Hvordan kan jeg da vite at jeg har funnet nåde for dine øyne, jeg og ditt folk, hvis ikke du går med oss, slik at jeg og ditt folk blir æret fremfor alle folkeslag på jorden?» Ordet for å bli skilt ut og æret er det samme som i 8,22, der Herren skiller ut Gosen.

Ordene uttrykker ikke tvil om at Guds løfte var sant, men en viss følelse av at løftet ikke var nok. Selv om det som hadde vært før, var gjenopprettet, var det fortsatt fare for at den onde roten til folkets opprør, som en gang hadde vist seg, når som helst kunne bryte fram igjen (Baumgarten). Derfor forsikret Herren ham om at også denne bønnen skulle bli hørt (v. 17).

«At Moses ønsket at han og folket skulle bli skilt ut fremfor alle folkeslag på jorden, var slett ikke noe særlig. Det var bare troens faste grep om Guds kall og utvelgelse» (19,5–6; Baumgarten).

V. 18–23. La meg se din herlighet

> «[18]Men han sa: La meg da få se din herlighet! [19]Og han sa: Jeg vil la all min godhet gå forbi ditt åsyn, og jeg vil rope ut Herrens navn for ditt åsyn. For jeg vil være nådig mot den som jeg er nådig mot, og miskunne meg over den som jeg miskunner meg over. [20]Og han sa: Du kan ikke se mitt åsyn, for intet menneske kan se meg og leve. [21]Deretter sa Herren: Se, her tett ved meg er et sted, still deg der på klippen. [22]Og når min herlighet går forbi, vil jeg la deg stå i fjellkløften, og jeg vil dekke med min hånd over deg til jeg er gått forbi. [23]Så vil jeg ta min hånd bort. Da kan du se meg bakfra, men mitt åsyn kan ingen se.»

Dette ga Moses frimodighet, og nå ba han Herren: «La meg da få se din herlighet!» Det Moses ønsket å se, må ha gått ut over alle tidligere åpenbaringer av Herrens herlighet (16,7.10; 24,16–17), og enda lenger enn at Herren talte med ham ansikt til ansikt (v. 11). Det viser Guds svar tydelig.

Når Gud talte med ham ansikt til ansikt eller munn til munn, så han bare «Herrens skikkelse» (4 Mos 12,8). Det var en skikkelse som gjorde Guds usynlige vesen synlig for menneskeøyne, en åpenbaring av Guds herlighet i en bestemt form, og ikke Herrens herlighet slik den er i seg selv.

Folket så herligheten under sløret av en mørk sky som ble lyst opp av ild – de så bare glansen som skinte gjennom skyen. Selv de eldste så Israels Gud bare i en skikkelse som skjulte Guds vesen for øynene deres, da pakten ble sluttet (24,10–11). Det Moses ønsket, var altså å se Guds herlighet, hans eget vesen, uten bilde og uten slør.

Det var ikke tom nysgjerrighet som drev Moses til denne bønnen, sier Calvin med rette. «Moses ønsker denne særlige nåden for å komme over den kløften som folkets frafall hadde åpnet, så han fra nå av kunne stå på fastere grunn enn han hittil hadde hatt. Så mye hadde vært lagt på hans egen person som mellommann mellom den vrede Herren og det frafalne folket, at han kjente at avstanden mellom ham selv og Herren forstyrret embetet hans. For var ikke hans eget samfunn med Herren helt grunnfestet og hevet over enhver forstyrrelse, hadde hans mellommannsgjerning intet evig grunnlag å stå på» (Baumgarten).

Som et menneske kalt av Gud til å være hans tjener var Moses ennå ikke den fullkomne mellommann. Han var tro i hele Guds hus, men bare som tjener, «for å vitne om det som skulle forkynnes» (Hebr 3,5). Han var en budbærer om Guds frelsende åpenbaringer og beredte veien for den fullkomne Mellommann som skulle komme.

Herren oppfylte derfor bønnen hans, men bare så langt grensen mellom den uendelige og hellige Gud og det endelige og syndige mennesket tillot. «Jeg vil la all min godhet gå forbi ditt åsyn, og jeg vil rope ut Herrens navn for ditt åsyn» (se ved 1 Mos 4,26).

Ordene «jeg vil være nådig mot den som jeg er nådig mot» gir grunnen til at Moses' bønn ble hørt: Det var en ubetinget nåde og barmhjertighet fra Gud, som ingen, ikke engang Moses, hadde noe rettmessig krav på. I samme mening bruker apostelen Paulus ordene i Rom 9,15 for å slå ned de selvrettferdige jødenes krav på å få del i Messias-frelsen.

Intet dødelig menneske kan se Guds åsyn og leve. Den hellige Gud er ikke bare en fortærende ild for det uhellige mennesket. Det er også satt en grense i og med menneskets jordiske og sjelelige legeme, mellom den uendelige Gud, den absolutte Ånd, og menneskets ånd, som er kledd i et jordisk legeme. Den grensen blir først tatt bort ved «vårt legemes forløsning» (Rom 8,23), når vi blir kledd i et «åndelig legeme» (1 Kor 15,44), og så lenge den står, er det umulig å se Guds herlighet direkte.

Ser vi rett inn i solen, blir øyet blendet og synet ødelagt. Slik ville hele vårt vesen gå til grunne om vi så Guds strålende herlighet uten slør.

Fra først av var dette legemet bestemt til å bli forvandlet til åndens herliggjorte udødelighet, men ved syndefallet er det blitt et bytte for dødens fordervelse. Så lenge vi er kledd i det, kan vi bare vandre i tro og se Gud med troens øye, så langt han har åpenbart sin herlighet for oss i sine gjerninger og sitt ord.

Først når vi er blitt lik Gud og forvandlet til å få del i «guddommelig natur» (2 Pet 1,4), skal vi se ham som han er. Da skal vi se hans herlighet uten slør og leve for hans åsyn i evighet.

Derfor måtte Moses nøye seg med at Guds herlighet gikk forbi hans åsyn, og at Herrens navn ble åpenbart ved ordet. I det åpner Gud sitt innerste vesen, så å si hele sitt hjerte, for troen. I v. 22 står «min herlighet» for «all min godhet», og i 34,6 fortelles det at Herren gikk forbi Moses' ansikt.

Ordet for godhet (*tuv*, טוּב) betyr ikke skjønnhet eller en glans som slår sansene, men godhet, det åndelige og etiske i Guds vesen. Åpenbaringen av Herren som gikk forbi Moses, skulle uten tvil ikke vise noe annet enn det Herren uttrykte da han ropte ut sitt navn.

Den åpenbarte herligheten ville så sikkert føre til at et menneske gikk til grunne, at selv Moses måtte vernes mot den (v. 21–22). Herren lot ham komme til et sted på klippen tett ved seg, det vil si på toppen av Sinai (34,2). Mens Herren gikk forbi, ville han sette ham i en kløft i klippen og dekke over ham med hånden til han var gått forbi, så han skulle se ham bakfra, for hans åsyn kunne ikke ses.

Å se ham bakfra, i motsetning til åsynet, betyr å se gjenskinnet av Guds herlighet som nettopp var gått forbi. Ordene er overført fra mennesket til Gud, for menneskelig språk og tanke kan bare fatte den absolutte Ånds vesen i bilde av menneskets skikkelse.

Et menneskes indre vesen viser seg i ansiktet, og ser vi det bakfra, får vi bare et ufullkomment og ytre bilde av det. Slik så Moses bare Herren bakfra og ikke

hans åsyn. Mer enn dette kan ikke sies med menneskelige ord om dette synet uten sidestykke, som langt overgår all menneskelig tanke og forstand.

Etter 34,2 sto Moses hos Herren på toppen av Sinai, og mer kan ikke sies sikkert om stedet. Noen har ment at kløften i klippen (v. 22) er den samme som hulen der Elia overnattet ved Horeb (1 Kong 19,9 ff.).

På selve toppen av Jebel Musa, en liten flate av svære klipper, viser muslimsk tradisjon, som de greske munkene også godtar, til en liten grotte under en forfallen moské som stedet der Moses tok imot loven. Andre munker viser til et hull lenger nede på fjellryggen, ved Elia-kapellet, som Elias hule.

Kapittel 34. De nye steintavlene

V. 1–26. Herren roper ut sitt navn

«[1]Og Herren sa til Moses: Hogg deg ut to steintavler lik de første! Så vil jeg skrive på tavlene de ordene som sto på de første tavlene, dem du slo i stykker. [2]Hold deg så ferdig til i morgen tidlig! Da skal du stige opp på Sinai berg og vente på meg der på toppen av fjellet. [3]Ingen må gå med deg opp, og ingen må vise seg på hele fjellet. Heller ikke må sauer eller okser beite under dette fjellet. [4]Så hogg Moses ut to steintavler lik de første. Han sto tidlig opp om morgenen og steg opp på Sinai berg, som Herren hadde befalt ham. Og han hadde de to steintavlene i sin hånd. [5]Og Herren steg ned i skyen og stilte seg der hos ham og ropte ut Herrens navn. [6]Herren gikk forbi hans ansikt og ropte: Herren Herren er en barmhjertig og nådig Gud, langmodig og rik på nåde og sannhet. [7]Han lar miskunn vare gjennom tusen ledd. Han forlater misgjerning og overtredelser og synd. Men han lar ikke den skyldige være ustraffet. Han hjemsøker fedres misgjerning på barn og på barnebarn inntil tredje og fjerde ledd. [8]Og Moses bøyde seg straks til jorden og tilba …»

Ved sin forbønn hadde Moses gjenopprettet paktsbåndet (33,14). Nå fikk han befaling om å hogge ut to steintavler lik de første, som han hadde slått i stykker, og komme opp på fjellet med dem neste morgen. Herren ville skrive de samme ordene på dem som på de første, og slik gjenopprette paktens dokument.

Som første gang (19,12–13) skulle ingen gå opp med ham eller vise seg på fjellet, og heller ikke buskapen fikk beite like ved det.[1]

Langt viktigere er en annen forskjell fra første gang: De andre tavlene skaffet Moses til veie, og Gud skrev bare på dem, mens både skriften og tavlene første gang kom fra Gud. Det var ikke ment som en straff for folket. Grunnen er heller, som Rasji sier, at Moses hadde knust de første tavlene. Men vi skal ikke se det som et tegn på at Gud misbilliget Moses' vrede. Det var tvert imot en anerkjennelse av hans nidkjære strev for å gjenopprette pakten som folkets synd hadde brutt.

Moses hadde gjenopprettet pakten ved sin kraftige forbønn. Derfor skulle han også skaffe materialet til det nye paktsdokumentet og bære det fram for Gud, så Gud kunne fullføre og stadfeste det ved å skrive paktens ord på tavlene.

[1]Det er de ti ord i 20,2–17 som skal skrives, ikke lovene i 34,12–26, slik Goethe og andre har ment.

Neste morgen, da Moses steg opp på fjellet, ga Herren ham den åpenbaringen av sin herlighet som han hadde lovet. Hva Moses så, blir ikke sagt. Vi får bare høre de ordene Herren brukte da han ropte ut hele herligheten i sitt vesen, og at Moses bøyde hodet mot jorden og tilba.

Denne «preken om Herrens navn», som Luther kaller den, åpenbarte for Moses Herrens innerste vesen. Den forkynte at Gud er kjærlighet, men en kjærlighet der barmhjertighet, nåde, langmodighet, godhet og sannhet er forent med hellighet og rettferdighet. Som den barmhjertige, rik på nåde og sannhet, viser Herren miskunn i tusen ledd og forlater synd og misgjerning i langmodighet og nåde. Men han lar ikke synden være helt ustraffet, og i sin rettferdighet hjemsøker han fedrenes synd på barn og barnebarn inntil fjerde ledd.

Herren hadde alt åpenbart seg for hele folket fra Sinai som den som både hjemsøker synd og viser miskunn (20,5–6). Men der sto Herrens brennende nidkjærhet, som hjemsøker synden, i forgrunnen, og miskunnen kom etterpå. Her settes nåde, barmhjertighet og godhet først. Alle de ordene språket hadde for nåden i dens mange skikkelser mot synderen, er samlet her for å åpenbare at Gud i sitt innerste vesen er kjærlighet.

Men for at synderne ikke skal gjøre nåden til et påskudd for frekkhet, mangler ikke rettferdigheten med sine alvorlige trusler her heller. Den kommer likevel etter miskunnen, for å vise at miskunnen er mektigere enn vreden, og at den hellige kjærligheten ikke straffer før synderne forakter rikdommen av Guds godhet, tålmodighet og langmodighet.

Slik Herren her ropte ut sitt navn, slik fortsatte han å vitne om det for Israel – fra de brøt opp fra Sinai til de kom inn i Kanaan, og derfra helt til de ble spredt blant hedningene. Ennå i dag, i landflyktigheten, viser han dem miskunn i tusen ledd når de vender om til Befrieren som er kommet fra Sion.

V. 9–10. Moses ber igjen for folket

> «[9]og han sa: Herre, dersom jeg har funnet nåde for dine øyne, så gå med oss, Herre. For vel er det et hardnakket folk. Men du vil jo tilgi oss vår misgjerning og vår synd og gjøre oss til din eiendom. [10]Han svarte: Se, jeg vil gjøre en pakt: For hele ditt folks øyne vil jeg gjøre underfulle ting, slikt som det ikke har vært maken til på hele jorden eller hos noe folkeslag. Og hele det folket som du lever iblant, skal se Herrens gjerning, hvor forferdelig den er, den som jeg vil gjøre for deg.»

(Keil: «For det er et hardnakket folk; tilgi derfor vår misgjerning og vår synd og gjør oss til din arv.»)

Etter denne åpenbaringen av miskunn ba Moses igjen om at Herren måtte gå midt iblant Israel. Riktignok hadde Herren alt lovet at hans åsyn skulle gå med dem (33,14). Men Moses hadde bedt om å få se Herrens herlighet som et segl på løftet. Da bønnen ble hørt, var det derfor helt naturlig at han grep den nåden som nå var åpenbart for ham som aldri før, og prøvde å gjøre pakten enda fastere. Derfor gjentok han forbønnen for folket og bekjente: «For det er et hardnakket folk.» Han regnet seg selv med til folket for Guds ansikt.

Grunnen han ga, pekte på den dype roten til fordervelsen som hadde brutt ut i dyrkingen av gullkalven. Med rette kunne han nevne den når han ba om tilgi-

velse, for Gud hadde selv nevnt menneskeslektens medfødte fordervelse som grunnen til at han ikke igjen ville ødelegge den ved en vannflom (1 Mos 8,21). Vreden ble mildnet av hensyn til menneskets naturlige tilstand.

Det hebraiske verbet *nachal* (נָחַל) betyr her ikke å føre noen inn i arven, men å gjøre noen til sin arv: Israel skulle bli Herrens eiendom (5 Mos 4,20; 9,26; se Sak 2,16).

Herren svarte straks at han ville slutte en pakt – det vil si gjenopprette den brutte pakten – og gjøre under for hele folket som det ikke hadde vært maken til på jorden eller hos noe folk. Ved disse gjerningene ville han skille Israel ut fra alle folk som sin egen eiendom (33,16). Folket skulle se det, for det skulle bli forferdelig – forferdelig fordi de maktene som sto Guds rike imot, skulle bli slått ned og ødelagt av Den Allmektiges majestet.

V. 11–16. Ingen pakt med kanaaneerne

> «[11]Merk deg nøye det jeg befaler deg i dag! Se, jeg vil jage amorittene og kana'aneerne og hetittene og ferisittene og hevittene og jebusittene bort for deg. [12]Vokt deg så du ikke gjør noen pakt med innbyggerne i det landet du kommer til, for at de ikke skal bli til en snare blant dere. [13]Dere skal rive ned deres altere, og dere skal slå i stykker deres billedstøtter, og dere skal hogge ned deres Astarte-bilder. [14]Du skal ikke tilbe noen fremmed gud, for Herren heter Nidkjær, en nidkjær Gud er han. [15]Vokt deg så du ikke slutter noen pakt med innbyggerne i landet! For de vil drive hor og ofre til sine guder, og når de da innbyr deg, vil du ete av deres offer. [16]Og du vil ta koner blant deres døtre til dine sønner, og deres døtre vil drive hor med sine guder og få dine sønner til å gjøre det samme.»

For å minne folket om paktens plikter gjentar Herren to av hovedpunktene fra de rettene pakten var sluttet på (kap. 21–23). De bestemte hvordan folket skulle stille seg til ham, og var som bærende søyler under den pakten som nå skulle gjenopprettes. Det første er advarselen mot all slags forbund med kanaaneerne, som skulle drives bort for Israel (v. 11–16). Det andre er forskriftene om den rette gudsdyrkelsen (v. 17–26).

Advarselen mot vennskap med de avguderiske kanaaneerne er her utført bredere og skarpere enn i 23,23. Israel, som var tatt inn i pakten med Herren, skulle ikke bare vokte seg for å slutte pakt med Kanaans innbyggere (23,32–33), men også ødelegge alle tegn på avgudsdyrkelsen deres: alterne, billedstøttene (se 23,24) og Astarte-bildene (*asjerim*, אֲשֵׁרִים), bildene av den kanaaneiske naturgudinnen Astarte, som for det meste var trestolper.

Og de skulle ikke tilbe noen annen gud, for Herren heter Nidkjær – han har åpenbart seg som nidkjær (se 20,5) – og er en nidkjær Gud.

Hensikten var at et slikt forbund ikke skulle lokke Israel til å drive hor med kanaaneernes guder og ofre til dem, være med på offermåltidene deres eller gifte sønnene sine med kanaaneiske døtre, som ville få dem med seg i avgudsdyrkelsen.

At avgudsdyrkelse kalles å «drive hor», kommer av at Israels fellesskap med Herren var en pakt som lignet ekteskapet. Uttrykket møter vi her for første gang, like etter at pakten mellom Israel og Herren var sluttet. Det er så mye mer

talende som virkelig utukt ofte hørte med til dyrkingen av Ba'al og Astarte (se 3 Mos 17,7; 20,5–6; 4 Mos 14,33). Hvordan Israel ble forført av denne fristelsen i ørkenen, ser vi i 4 Mos 25,1 ff.

V. 17–26. Den rette gudsdyrkelsen

> «[17]Støpte gudebilder skal du ikke lage deg. [18]De usyrede brøds høytid skal du holde, i sju dager skal du ete usyret brød, som jeg har befalt deg, til fastsatt tid i måneden abib. For i måneden abib dro du ut av Egypt. [19]Alt det som åpner morsliv hører meg til, alt det av din buskap som er av hannkjønn og som blir født først, enten det er storfe eller småfe. [20]Det som åpner morsliv av esler, skal du løse med et stykke småfe. Men dersom du ikke løser det, da skal du bryte nakken på det. Hver førstefødt blant dine sønner skal du løse, og ingen skal vise seg tomhendt for mitt åsyn. [21]Seks dager skal du arbeide, og på den sjuende dagen skal du hvile. Om det så er i våronna eller høstonna, så skal du holde hviledagen. [22]Ukenes høytid skal du holde når du får førstegrøden av hvetehøsten, og innsamlingens høytid når året er omme. [23]Tre ganger om året skal alle menn blant dere vise seg for Herren Herrens, Israels Guds åsyn. [24]For jeg vil jage hedningene bort for deg og utvide ditt land. Og ingen skal ønske å ta ditt land mens du går opp for å vise deg for Herren din Guds åsyn tre ganger om året. [25]Du skal ikke ofre blodet av mitt slaktoffer sammen med syret brød. Og påskehøytidens slaktoffer skal ikke bli liggende natten over til om morgenen. [26]Det første av din jords førstegrøde skal du bære til Herren din Guds hus. Du skal ikke koke et kje i dets mors melk.»

Den rette gudsdyrkelsen blir først vist negativt, ved forbudet mot støpte gudebilder. Det sikter til gullkalven, for her står «støpte guder»[2], som ellers bare finnes i 3 Mos 19,4, og ikke «guder av sølv og gull» som i 20,23.

Så kommer det positive: de usyrede brøds høytid og helliggjørelsen av de førstefødte, som hørte sammen med påsken (se 13,2.11–12), sabbaten (v. 21), ukenes høytid og innsamlingens høytid og at alle menn skulle vise seg for Herren tre ganger i året (v. 22–23; se 23,14–17), med forskriftene som hørte til (v. 25–26).

Før de siste forskriftene kommer et løfte: Når kanaaneerne var drevet bort, ville Herren utvide Israels grenser (se 23,31) og gjøre landet så trygt at ingen skulle ønske å ta det mens mennene var dratt opp til Herren tre ganger i året – for alle skulle frykte deres Guds makt (23,27).

V. 27–35. Ordene skal skrives ned

> «[27]Og Herren sa til Moses: Skriv nå du opp alle disse ordene! For etter disse ordene har jeg gjort en pakt med deg og med Israel.»

Moses skulle skrive opp disse ordene, slik han hadde skrevet ned paktens retter og lover før (24,4.7). Da Herren tok folket til seg igjen, var pakten fra kap. 24 i seg selv gjenopprettet. Det trengtes ingen ny paktsslutning, og grunnvilkårene ble skrevet ned bare som bevis på at pakten var gjenopprettet.

V. 28. Førti dager på fjellet

> «[28]Og han var der hos Herren i førti dager og førti netter uten å ete brød og uten å drikke vann. Og han skrev på tavlene paktens ord, de ti ord.»

[2] **«støpte guder»** elohe massekha, אֱלֹהֵי מַסֵּכָה

Moses ble på fjellet i førti dager, som første gang (24,18). Den som skrev de ti paktsordene på tavlene, var Herren selv (se v. 1).

V. 29–35. Moses' ansikt skinner

> «[29]Så gikk Moses ned fra Sinai berg, og da han gikk ned fra fjellet, hadde han vitnesbyrdets to tavler i hånden. Men Moses visste ikke at hans ansiktshud skinte fordi han hadde talt med ham. [30]Og Aron og alle Israels barn så at huden på Moses' ansikt skinte, og de fryktet for å komme nær til ham. [31]Men Moses kalte på dem, og da vendte Aron og alle menighetens høvdinger tilbake til ham. Og Moses talte til dem. [32]Deretter kom alle Israels barn borttil. Og han la fram for dem alle de budene som Herren hadde gitt ham på Sinai berg. [33]Og da Moses var ferdig med å tale til dem, la han et dekke over ansiktet. [34]Men når Moses gikk inn for Herrens åsyn for å tale med ham, tok han dekket bort, til han gikk ut igjen. Og når han kom ut, talte han til Israels barn om det som var blitt sagt ham. [35]Da så Israels barn at huden på Moses' ansikt skinte. Og Moses la igjen dekket over ansiktet, til han gikk inn igjen for å tale med ham.»

Synet av Herrens herlighet – enda det bare var baksiden eller gjenskinnet av den – virket slik på Moses' ansikt at huden strålte, uten at han selv merket det. Aron og folket ble redde, men Moses kalte dem til seg, først Aron og høvdingene, så hele folket for å gi dem Herrens bud.

Da han var ferdig med dette (v. 33), la han et dekke over ansiktet. Han tok det bare bort når han gikk inn for Herren for å tale med ham, og når han kom ut igjen – fra Herren i tabernaklet, naturligvis etter at det var reist – forkynte han folket Herrens bud. Men etterpå la han dekket over ansiktet igjen, og han bar det alltid ellers når han omgikkes folket (v. 34–35).

Dette gjenskinnet av Guds herlighet skulle fra nå av være det tydeligste beviset på det fortrolige forholdet Moses sto i til Herren, og vise hvor herlig det embetet var som han hadde.

Apostelen Paulus tar opp dette i 2 Kor 3,7 ff. og legger vekt på at glansen skulle svinne. Det hadde han full rett til, for selv om Det gamle testamente ikke sier noe om at glansen var forgjengelig, forsvant den jo da Moses døde. Apostelen viser til den for å sette lovens forgjengelige herlighet opp mot evangeliets langt høyere og uforgjengelige herlighet. Dekket på Moses' ansikt ser han samtidig som et bilde på at sannheten som var åpenbart i Den gamle pakt, var tildekket.

Men dette uttømmer ikke betydningen av glansen. Embetet kunne bare gi den som hadde det, en slik herlighet fordi velsignelsene det rommet og ga videre til dem det var innstiftet for, selv var herlige. Lyset på Moses' ansikt viste derfor også herligheten i Den gamle pakt. Både for Moses og for folket skulle det være et forvarsel og et pant på den herligheten Herren hadde kalt sitt eiendomsfolk til, og som han en gang ville føre det opp til.

Kapittel 35. Folkets frivillige gaver

Tabernaklet bygges

Da pakten var gjenopprettet, kunngjorde Moses folket Guds befalinger om helligdommen, tabernaklet, som skulle bygges. Kap. 35,1–29 forteller om forberedelsene til arbeidet.

V. 1–35. Sabbaten

> «[1]Moses kalte sammen hele Israels barns menighet, og han sa til dem: Dette er det som Herren har befalt at dere skal gjøre: [2]Det er seks dager til å arbeide i, men den sjuende dagen skal dere holde hellig hvile. Det er en høyhellig sabbat for Herren. Hver den som gjør noe arbeid på den dagen, skal lide døden. [3]Dere skal ikke tenne opp ild i noen av deres hus på sabbatsdagen.»

Først gjentok Moses sabbatsloven fra 31,13–17 og skjerpet den med at det ikke måtte tennes ild i husene på sabbaten. Denne regelen skulle holdes også når det gjaldt arbeidet med tabernaklet. (*Se mer ved* 20,9.)

V. 4–19. Gavene og arbeidet

> «[4]Og Moses sa til hele Israels barns menighet: Dette er det som Herren har befalt: [5]Ta ut en gave til Herren av det dere eier! Hver den som har hjertelag til det, skal komme med gaven til Herren, gull og sølv og kobber … [10]Hver den av dere som forstår seg på kunst, skal komme og lage alt det Herren har befalt:»

Etter Herrens befaling kalte Moses så hele folket til å bære fram frivillige gaver til de hellige tingene som skulle lages, og han nevnte ett for ett alle materialene som trengtes (v. 5–9, som i 25,3–7).

Deretter kalte han dem som hadde forstand på det, til å lage de forskjellige tingene etter kap. 25–30, og nevnte også dem ett for ett (v. 11–19), helt ned til pluggene til tabernaklet og forgården (27,19) og «snorene». Det var snorene som festet teltet og omhengene rundt forgården til pluggene i bakken. De var ikke nevnt før, fordi de var så underordnede. (*Om «embetsdraktene» i v. 19, se ved* 31,10.)

V. 20–24. Folket kommer med gavene

> «[20]Nå gikk hele Israels barns menighet bort fra Moses. [21]Men enhver som kjente at hans hjerte drev ham, og at hans ånd tilskyndet ham til det, kom med gaver til Herren til arbeidet på sammenkomstens telt og til all tjenesten der og til de hellige klærne. [22]Både menn og kvinner kom. Alle som hadde hjertelag

til det, kom med spenner og øreringer og fingerringer og halskjeder, alle slags saker av gull, og likeså kom hver den som ville vie en gave av gull til Herren.
[23]Og enhver som eide blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint lingarn og geitehår og rødfarget værskinn og takasskinn, kom med det. [24]Enhver som ville gi en gave av sølv eller kobber, kom med sin gave til Herren. Og enhver som eide akasietre til noe av det som skulle lages, kom med det.»

Folket gikk bort fra stedet der de var samlet rundt Moses, til teltene sine, og ga villig det som trengtes, som en gave til Herren. Det gjorde hver den som hjertet «løftet», det vil si som kjente seg drevet i hjertet til det.

Mennene kom sammen med kvinnene og ga med villig hjerte alle slags smykker av gull: spenner, nese- og øreringer (1 Mos 24,47; 35,4), fingerringer og *kumaz* (כּוּמָז). Det var trolig små gullkuler tredd på snor som perler. Både israelittene og midjanittene bar dem som smykke om håndleddet og halsen (4 Mos 31,50), slik også araberne gjorde.

Dessuten kom hver den som hadde viet gull til Herren som et svingoffer, og ga det til arbeidet med tabernaklet. Meningen er at i tillegg til de mange slags gullsmykkene ga hver enkelt det gullet han hadde satt til side som en offergave til Herren.

Å «svinge»[1] var en særskilt handling i offertjenesten. Ved den ble de delene av et offer som ikke skulle brennes på alteret, men gå til prestenes underhold (4 Mos 18,11), viet til Herren eller gitt ham på en billedlig måte (se 3 Mos 7,30). *Tenufa* (תְּנוּפָה), svingofferet, var derfor først de delene av offerdyret som tilfalt prestene. Siden ble ordet brukt videre om hver gave som ble viet til Herren for å reise og holde ved like helligdommen og gudstjenesten.

I denne videre betydningen kalles gullet og kobberet menigheten ga til tabernaklet, *tenufa* både her og i 38,24.29. Slik skiller ordet seg egentlig ikke fra *teruma* (תְּרוּמָה), «løftoffer», som var navnet på hver gave til å reise og holde ved like helligdommen. Den som ga, «løftet» den jo ut av sin egen eiendom for å vie den til Herren og hans tjeneste. Derfor kalles folkets gaver av sølv og kobber *teruma* i v. 24, og i 36,6 kalles alle gavene – metall, tre, skinn og vevde stoffer – en hellig *teruma*. (*Om løftofferet, se ved* 25,2 *og* 3 Mos 2,9.)

V. 25–26. Kvinnene spinner

«[25]Enhver kvinne som forsto seg på kunst, spant med sine hender, og de kom med det de hadde spunnet, blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint lingarn. [26]Og alle kvinner, når deres hu og evner drev dem til det, spant geitehårene.»

Alle kvinnene som forsto seg på det (som i 28,3), spant med hendene sine og ga det de hadde spunnet, garnet til det blå og purpurrøde stoffet, det karmosinrøde og det fine lingarnet. Av dette ser vi at stoffene ble farget i garnet eller i ulla, slik gamle egyptiske tøyprøver viser at det ble gjort i Egypt. Andre kvinner spant geitehår til det øvre dekket over teltet (26,7 ff.).

Spinning var kvinnenes arbeid fra svært gammel tid, særlig i Egypt, der monumentene viser kvinner travelt opptatt med teinen, og senere også hos hebreerne (Ordsp 31,19). Ennå i dag spinner kvinnene på Sinaihalvøya materialet

[1]**«svinge»** henif, הֲנִיף

til teltene av kamel- og geitehår. Også veving var, og er for en stor del ennå, kvinnenes arbeid (se 2 Kong 23,7).

Men de vevde stoffene til tabernaklet ble laget av menn. Det kan delvis komme av at det for det meste var mennene som vevde i Egypt. Men først og fremst var omhengene og teppene kunstverk som kvinnene ikke kunne lage, mens mennene hadde lært den kunstferdige vevingen i Egypt, der den var høyt utviklet.

V. 27–29. Høvdingenes gaver

> «[27]Høvdingene bar fram onyks-steinene og de andre edelsteiner til å sette på efoden og på brystduken. [28]De kom også med krydderiene og oljen til lysestaken og til salvingsoljen og til den velluktende røkelsen. [29]Hver mann og kvinne av Israels barn som kjente at deres hjerte drev dem til å gi noe til det store verket som Herren ved Moses hadde befalt å gjøre, kom med det som en frivillig gave til Herren.»

Edelsteinene til yppersteprestens drakt og krydderiene til røkelsen og salvingsoljen kom fra menighetens høvdinger, som eide slike kostbare ting.

V. 30–35. Besalel og Oholiab

> «[30]Og Moses sa til Israels barn: Se, Herren har kalt Besalel, sønn av Uri, Hurs sønn, av Juda stamme. [31]Han har fylt ham med Guds Ånd, med visdom, med forstand og med kunnskap og med dyktighet til all slags arbeid [32]og til å tenke ut kunstverker, til å arbeide i gull og i sølv og i kobber [33]og til å slipe steiner til innfatning og skjære ut i tre, til å utføre alle slags kunstverker. [34]Herren har også gitt ham evne til å lære andre, og det har han også gitt til Oholiab, Akisamaks sønn, av Dans stamme. [35]Han har fylt dem med kunstnergaver, så de kan utføre all slags treskjæring og kunstvevning og brodert arbeid med blå og purpurrød og karmosinrød ull og fint lingarn og alminnelig vevning - utføre all slags arbeid og tenke ut kunstverker.»

Så fortalte Moses folket at Gud hadde kalt Besalel og Oholiab til byggmestere, så de skulle fullføre byggverket og alt arbeidet som hørte til. Gud hadde ikke bare fylt dem med sin Ånd, så de kunne tegne de forskjellige arbeidene og utføre dem. Han hadde også gitt dem – både Besalel og Oholiab – evne til å lære andre (v. 34): De kunne lære opp arbeidsfolk, så de forskjellige tingene ble laget under deres tilsyn og ledelse. Gud hadde fylt dem med visdom, så de kunne utføre alle slags arbeid og tenke ut nye kunstverk (v. 35).

Tanken i 36,1 er denne: Besalel, Oholiab og de andre kyndige mennene som Herren har gitt visdom og forstand så de vet hva de skal gjøre, skal utføre alt arbeidet til den hellige tjenesten i samsvar med alt Herren har befalt.

Kapittel 36. Arbeidet tar til

V. 1–7. Gavene overgis til kunstnerne

> «[1]Og Besalel og Oholiab og alle kunstforstandige menn, som Herren har gitt forstand og kunnskap, så de forstår seg på alt det arbeidet som skulle til for å få helligdommen ferdig, skal i ett og alt gjøre som Herren har sagt. [2]Og Moses kalte Besalel og Oholiab og alle kunstforstandige menn, som Herren hadde gitt kunstnergaver, alle som kjente at deres hjerte drev dem - dem kalte Moses til verket for å fullføre det. [3]Og de fikk hos Moses hele den gaven som Israels barn hadde båret fram til det arbeidet som skulle utføres for å få helligdommen ferdig. Men hele folket bar fremdeles frivillige gaver fram til ham hver morgen.»

(*Om v.* 1, *se ved* 35,30–35.)

Så kalte Moses til seg de to byggmestrene og alle som var kunstkyndige, «hver den som hjertet løftet til å gå til arbeidet og gjøre det» – det vil si som kjente seg drevet i hjertet til å ta del i arbeidet. Han overga dem de gavene folket hadde båret fram til dette, mens Israels barn fortsatt kom med frivillige gaver hver morgen.

V. 4–6. Folket må holde opp med å gi

> «[4]Da kom alle de mennene som forsto seg på kunst og som utførte alt arbeidet ved helligdommen, hver fra det arbeidet han var i ferd med, [5]og de sa til Moses: Folket bærer fram mye mer enn det trengs til det arbeidet som Herren har befalt å fullføre. [6]Da lot Moses rope ut i hele leiren: Ingen, verken mann eller kvinne, skal lenger bære noe fram som gave til helligdommen! Så holdt folket opp med å bære fram gaver.»

Da kom de kyndige arbeiderne, hver fra det arbeidet han holdt på med, og sa til Moses at folket kom med mer enn det som trengtes for å fullføre verket. Moses lot da rope ut i leiren at ingen skulle lage noe mer av sin eiendom til en hellig gave, det vil si gjøre i stand noe mer av det de eide, for å gi det til byggingen av helligdommen. Med det satte han en stopper for flere gaver.

V. 7. Mer enn nok

> «[7]Men det som var gitt, var nok til hele det arbeidet som skulle fullføres, ja, mer enn nok.»

Det de hadde gitt, var nok til alt arbeidet, og det ble til og med noe til overs. Ved å gi så rikelig av frie gaver til det verket Herren hadde befalt, viste folket at de villig ville holde fast ved paktsforholdet til Herren sin Gud.

Arbeidet utføres

Fra 36,8 til 38,20 forteller boka hvordan arbeidet ble utført. Først ble selve boligen laget: omhengene og dekkene (36,8–19, som i 26,1–14), plankene og tverrstengene (36,20–34, som i 26,15–30) og de to forhengene med stolpene, hakene og stengene som holdt dem (36,35–38, som i 26,31–37).

V. 8–38. Tabernaklets tepper, planker og forheng

> «[8]Og de kunstforstandige blant dem som var med i arbeidet, laget så tabernaklet av ti tepper. Av fint, tvunnet lingarn og blå og purpurrød og karmosinrød ull ble teppene laget, med kjeruber på i kunstvevning.»

V. 9–38 beskriver teppene, dekkene, plankene, tverrstengene, forhenget og teppet foran døren, slik de ble laget etter forskriftene i kap. 26. Alt dette er forklart der.

Kapittel 37. Arken og de hellige karene

«[1]Besalel laget arken av akasietre, to og en halv alen lang og halvannen alen
bred og halvannen alen høy. … [6]Så laget han en nådestol av rent gull, to og
en halv alen lang og halvannen alen bred. [7]Og han laget to kjeruber av gull.
I hamret arbeid laget han dem og satte dem ved begge endene av nådestolen,
[8]en kjerub ved den ene enden og en kjerub ved den andre enden. Han laget
kjerubene i ett med nådestolen, en på hver ende av den. [9]Kjerubene holdt
vingene utspent og oppløftet, så de dekket over nådestolen med vingene. De
vendte ansiktet mot hverandre, mot nådestolen vendte kjerubene sitt ansikt.»

Deretter ble karene og redskapene til boligen laget: vitnesbyrdets ark (v. 1–9, som i 25,10–22), skuebrødbordet med karene som hørte til (v. 10–16, som i 25,23–30), lysestaken (v. 17–24, som i 25,31–40), røkofferalteret (v. 25–28, som i 30,1–10) og salvingsoljen og røkelsen (v. 29), som det er gitt forskrifter for i 30,22–38. Så følger brennofferalteret (38,1–7, som i 27,1–8), karet (38,8, som i 30,17–21) og forgården (38,9–20, som i 27,9–19).

Rekkefølgen svarer i hovedsak til listen over de enkelte tingene i 35,11–19 og til hvordan hele helligdommen var bygd opp. Men den hellige kisten, arken, som var det helligste av alt, er satt høyere enn alt det andre, for det blir uttrykkelig sagt at den var laget av Besalel, byggmesteren som ledet hele verket.

Kapittel 38. Forgården og metallet

V. 1–28. Brennofferalteret, karet og forgården

«[1]Så laget han brennofferalteret av akasietre. Det var fem alen langt og fem alen bredt, firkantet, og tre alen høyt. … [8]Siden laget han karet og dets fotstykke av kobber. Til dette brukte han speil av kobber, som tilhørte de kvinner som gjorde tjeneste ved inngangen til sammenkomstens telt. [9]Så laget han forgården: På den ene siden, som vendte mot sør, laget han omhengene til forgården av fint, tvunnet lingarn, hundre alen lange. …»

V. 1–7 forteller hvordan brennofferalteret ble laget, slik det var foreskrevet i 27,1–8. V. 8 handler om karet (som i 30,17–21), og v. 9–20 om forgården med omheng, stolper og port (som i 27,9–19). Disse versene er omtalt sammen med kap. 37.

V. 21–23. Regnskapet over tabernaklet

«[21]Her følger regnskapet over det som gikk med til tabernaklet, vitnesbyrdets telt. Moses befalte levittene å sette det opp, og Itamar, sønn av Aron, presten, foresto utregningen. [22]Besalel, sønn av Uri, Hurs sønn, av Juda stamme, var den som gjorde alt det Herren hadde befalt Moses, [23]og sammen med ham Oholiab, Akisamaks sønn, av Dans stamme, som var kyndig i utskjæring og i kunstvevning og utsying med blå og purpurrød og karmosinrød ull og med fint lingarn – :»

(Keil: «Dette er det som ble talt opp av boligen, vitnesbyrdets bolig, det som ble talt opp etter Moses' befaling ved levittenes tjeneste, under ledelse av Itamar, sønn av Aron, presten.»)

Ordet som står over avsnittet (*pekudim*, פְּקוּדִים), betyr ikke selve opptellingen, men «det som ble talt opp». Vanligvis brukes det om mennesker, her om ting. Og regnskapet besto ikke bare i å telle og føre opp de enkelte tingene, men i å finne vekten og verdien av dem. Det var nok unødvendig å regne opp alle gjenstandene igjen, for det var gjort flere ganger før. Derfor oppgis bare vekten av de ulike metallene.

Boligen kalles her «vitnesbyrdets bolig» fordi vitnesbyrdet – de ti ordene som Guds finger hadde skrevet på steintavlene – ble oppbevart der. Dette vitnesbyrdet var grunnlaget for Herrens trone. Det var det synlige pantet på at Herren ville la sitt navn, sitt åpenbarte nærvær, bo der, og slik vise seg for sitt folk

i nåde og rettferdighet. Regnskapet ble ført ved levittenes tjeneste, og Itamar ledet utregningen som levittene gjorde.

Siden levittenes arbeid under Itamar er nevnt, nevner forfatteren enda en gang byggmestrene som sto for hele verket og alle arbeidene som hørte til (se 31,2 ff.).

V. 24. Gullet

> «[24]Alt det gull som ble brukt til arbeidet med å gjøre hele helligdommen ferdig, det innviede gull, var tjueni talenter og sju hundre og tretti sekel etter helligdommens vekt.»

«Det innviede gull» er gullet som ble båret fram som svingoffer (se 35,22). Det utgjorde 29 talenter og 730 sekel, det vil si 87 730 sekel.

V. 25–28. Sølvet

> «[25]Og sølvet, som ble gitt av dem i menigheten som ble ført i manntall, var hundre talenter og ett tusen sju hundre og syttifem sekel etter helligdommens vekt. [26]En beka eller en halv sekel etter helligdommens vekt for hver enkelt, var det som ble tatt inn blant dem som var ført i manntall, fra tjueårsalderen og oppover. Det var seks hundre og tre tusen, fem hundre og femti mann. [27]De hundre talenter sølv ble brukt til å støpe fotstykkene til helligdommen og fotstykkene til forhenget – hundre fotstykker av de hundre talentene, en talent til hvert fotstykke. [28]Og de ett tusen sju hundre og syttifem sekel brukte de til hakene på stolpene, til å kle stolpehodene og til å binde dem sammen med stengene.»

Av sølvet nevnes bare de løsepengene som kom inn fra dem som ble ført i manntall (se 30,12 ff.), en halv sekel for hver mann. De frivillige gavene av sølv (35,24; jf. 25,3) er ikke regnet med. Enten var de for små, eller så ble de ikke brukt til arbeidet, men lagt til det som ble til overs (36,7).

Manntallet ga 603 550 mann, og hver av dem betalte en halv sekel. Det blir 301 775 sekel, eller 100 talenter og 1775 sekel. Dette viser for øvrig at en talent var 3000 sekel.

De hundre talentene ble brukt til å støpe 96 fotstykker til de 48 plankene og 4 fotstykker til de fire stolpene som bar forhenget – altså en talent til hvert fotstykke. De 1775 sekel gikk til hakene på stolpene som bar omhengene, til å kle stolpehodene med sølv og til sølvstengene som bandt sammen stolpene i forgården (27,10–11; 38,10 ff.).

V. 29–31. Kobberet

> «[29]Kobberet var en offergave, og utgjorde sytti talenter og to tusen fire hundre sekel. [30]Det ble brukt til fotstykkene ved inngangen til sammenkomstens telt og kobberalteret og kobbergitteret som hørte til, og alle alterets redskaper [31]og fotstykkene til forgården rundt omkring og fotstykkene ved porten til forgården og alle pluggene til tabernaklet og alle pluggene til forgården omkring den.»

Kobberet som ble båret fram som svingoffer, utgjorde 70 talenter og 2400 sekel. Av det ble fotstykkene til stolpene ved inngangen til tabernaklet laget (26,37), brennofferalteret med gitteret og redskapene, fotstykkene til stolpene i forgår-

den og alle pluggene til boligen og forgården. Dessuten ble karet med fotstykket laget av kobber (30,18), selv om det ikke er nevnt her.

Hvor kom metallet fra? Noen lesere vil kanskje synes at dette er svært store mengder edle metaller, og det har tidligere vært brukt som grunn til å tvile på at beretningen om byggingen av tabernaklet er historisk. Men mange har pekt på at mengdene tvert imot er små sammenlignet med alt det gull og sølv som er funnet samlet i Østen, både i gammel og ny tid.

Etter beretningen her kom sølvet inn ved en ganske liten avgift, en halv sekel for hver israelittisk mann fra tjue år og oppover. Mot en slik avgift kan ingen holdbar innvending reises. Vi har ingen grunn til å tro at israelittene var fattigfolk, enda de ble undertrykt den siste tiden i Egypt. De bodde i den mest fruktbare delen av landet, og sølv i gangbar mynt var i bruk i Vest-Asia alt på patriarkenes tid (1 Mos 23,16).

Når det gjelder gullet og kobberet, trenger vi ikke vise til de veldige skattene av gull og andre metaller som ble oppbevart i hovedstedene til de asiatiske stormaktene i oldtiden. (*Gudebildene i Bel-templet i Babylon var laget av flere tusen talenter gull, og Aleksander den store fant over 40 000 talenter gull og sølv i kongens skattkammer i Susa.*)

Det er nok å minne om at Egypts konger eide mange store gullgruver ved landets grenser og i nabolandene Arabia og Etiopia, der forbrytere og krigsfanger måtte arbeide under det hardeste trykk. Alt i den eldste tiden ble det også funnet kobbergruver på Sinaihalvøya, og en koloni av arbeidere drev dem.

Monumentene viser dessuten hvor glad egypterne var i kostbare og vakre smykker, gullringer, halskjeder og lignende. Er det ikke rimelig at israelittene fikk sansen for slike smykker og hadde eller fant midler til å skaffe seg alle slags pyntegjenstander av gull og sølv? Og da er ikke sølv- og gullsakene de fikk av egypterne da de dro ut, regnet med.

Hvor glad selv nomadefolk er i slikt, er godt kjent. Da israelittene hadde slått midjanittene, tok de så mye gull, sølv, kobber og andre metaller som bytte at høvedsmennene alene kunne bære fram 16 750 sekel gull i smykker som gave til Herren (4 Mos 31,50–52).

Greske forfattere vitner om den store rikdommen hos nabateerne og andre arabiske stammer ved Akababukta. De forteller om en elv som førte gullstøv med seg, og om gull som ble gravd fram i klumper, de minste så store som en nøtt og de største som en valnøtt. Folket der solgte gullet billig til naboene og ga tre ganger så mye gull for kobber og dobbelt så mye for jern. Sabeerne og gerreerne nevnes som de rikeste av alle de arabiske stammene, fordi de handlet med røkelse, kanel og andre krydder.

Av araberne, som alt på den tiden drev en svært stor karavanehandel gjennom ørkenen, kunne israelittene kjøpe de krydderne og materialene til tabernaklet som de ikke hadde tatt med seg fra Egypt. Og i Egypt, der alle slags kunst og håndverk var drevet fra den eldste tiden, kunne de ha lært så mye at dyktige håndverkere var i stand til å utføre alt som var foreskrevet, under ledelse av de to byggmestrene som Gud hadde utrustet med sin Ånd til dette arbeidet.

Kapittel 39. Prestedrakten blir laget

> «[1]Av den blå og purpurrøde og karmosinrøde ull laget de embetsklær til tjenesten i helligdommen. Og de laget de hellige klærne som Aron skulle ha, slik som Herren hadde befalt Moses.»

Før selve drakten beskrives, nevner v. 1 hvilke stoffer som ble brukt, og hva de skulle brukes til («embetsklær», se 31,10). Deretter følger beskrivelsen i samme orden som i kap. 28: efoden (v. 2–7, som i 28,6–12), brystduken (v. 8–21, som i 28,15–29), ytterkappen (v. 22–26, som i 28,31–34) og kappene, luene, benklærne og beltene til Aron og hans sønner (v. 27–29, som i 28,39–40.42). Urim og tummim nevnes ikke her (jf. 28,30).

I v. 29 står «beltet» i entall og med bestemt form, og det kunne se ut som det bare gjelder Arons belte, yppersteprestens. Men i 28,40 er beltene til Arons sønner, de vanlige prestene, nevnt med samme navn som Arons belte, uten at de er beskrevet for seg. Vi kan derfor bare slutte at de var av samme stoff og hadde samme form og utførelse. Entallet står her helt generelt eller i samlende betydning.

Til sist nevnes det gylne hodesmykket på Arons lue (v. 30–31, som i 28,36–38). Rekkefølgen svarer dermed til den plassen arken og gullalteret har i forskriftene om de hellige tingene i kap. 25–30. «For likesom alt annet der står mellom den hellige arken og gullalteret som to poler, slik står resten av presteklærne her mellom efoden, hoveddelen av yppersteprestens embetsdrakt, og gullplaten på pannen, som med innskriften sin var det tydeligste tegnet på embetets verdighet» (Baumgarten).

V. 32–41. Arbeidet overgis til Moses

> «[32]Slik ble hele arbeidet med tabernaklet, sammenkomstens telt, fullendt. Israels barn gjorde det i ett og alt slik som Herren hadde befalt Moses. [33]Og de overga tabernaklet til Moses: teltet med alt som hørte til det, krokene, plankene, tverrstengene og stolpene og fotstykkene …»

V. 34–41 regner opp resten av det som ble overgitt: varetakene og forhenget, arken med nådestolen, bordet med skuebrødene, lysestaken, gullalteret, salvingsoljen og røkelsen, kobberalteret, vaskekaret, forgården og klærne til prestene.

Tingene nevnes igjen hver for seg. Med «teltet» i v. 33 menes de to teltdekkene, det fargerike teppet og teppet av geitehår, som gjorde boligen til et telt. Av

dette ser vi tydelig at det fargerike teppet dannet de indre veggene i boligen og dekket plankene på innsiden, mens geitehårsteppet var dekket utenpå.

At «teltet» skal forstås slik, går også fram av at det første som regnes opp av det som hørte til teltet, er krokene av gull og kobber (26,6.11) som holdt sammen de to halvdelene av teltdekkene. Først etter dem kommer plankene, tverrstengene, stolpene og fotstykkene, som om de var underordnet teltdekkene og bare skulle spenne dem ut til et telt å bo i.

«Lampene som skulle settes i rad» (v. 37) er lampene som var satt opp på lysestaken. Sammen med alle redskapene til helligdommen ble også skuebrødene (v. 36), den hellige oljen til lysestaken og til salvingen og den velluktende røkelsen (v. 38) laget og gitt til Moses. Alt som trengtes for å begynne den daglige gudstjenesten så snart tabernaklet var reist, var dermed på plass.

V. 42–43. Moses velsigner folket

> «[42]Som Herren hadde befalt Moses, slik gjorde Israels barn i ett og alt hele arbeidet. [43]Og Moses så på alt det som var gjort, og se, nå var det ferdig. I alle deler hadde de gjort det slik som Herren hadde befalt. Og Moses velsignet dem.»

Da Moses hadde tatt imot og sett over alle tingene og funnet at alt var gjort etter Herrens forskrifter, velsignet han Israels barn. Folket hadde gitt det som trengtes, villig og rundhåndet, og de hadde utført hele arbeidet med stor iver på litt under et halvt år (se ved 40,17). Dette var svært gledelige tegn på at israelittene villig ville tjene Herren, og Guds velsignelse skulle da heller ikke utebli.

Kapittel 40. Tabernaklet reises

V. 1–33. Befalingen om å reise tabernaklet

> «[1]Og Herren talte til Moses og sa: [2]I den første måneden, på den første dag i måneden, skal du reise tabernaklet, sammenkomstens telt. … [9]Deretter skal du ta salvingsoljen og salve tabernaklet og alt som er i det. Og du skal hellige tabernaklet og alt som hører det til, så det blir hellig. [10]Du skal salve brennofferalteret og alt som hører det til. Du skal hellige alteret, og alteret skal være høyhellig. …»

Da alt arbeidet var ferdig, befalte Gud Moses å reise boligen, tabernaklet, på den første dagen i den første måneden (se ved 19,1), det vil si i det andre året etter utgangen (v. 17). Han skulle sette alle redskapene, både i boligen og i forgården, på de stedene Gud hadde bestemt. Han skulle legge brødene på skuebrødsbordet slik det var foreskrevet (v. 4; jf. 3 Mos 24,6–7) og ha vann i karet i forgården (v. 7).

Deretter skulle han salve boligen og alt som var i den, og likeså brennofferalteret og karet, med salvingsoljen og hellige dem (v. 9–11). Og han skulle føre Aron og hans sønner fram til inngangen til sammenkomstens telt, kle dem, salve dem og hellige dem til prester (v. 12–15).

Her heter det at boligen og redskapene i den skulle bli «hellige» ved salvingen, men brennofferalteret «høyhellig». Det betyr ikke at alteret i seg selv fikk en høyere grad av hellighet enn boligen og det som var i den. Alteret kalles høyhellig bare i den betydningen som er forklart ved 30,10: at hver den som rører ved det, blir hellig (29,37).

Forskjellen henger altså sammen med at alteret sto i forgården og derfor lettere kom i berøring med folket enn redskapene inne i boligen, der ingen lekmann fikk gå inn. I den samme relative betydningen sier 30,29 om hele tabernaklet og alle redskapene, både i boligen og i forgården, at de skulle bli høyhellige ved salvingen.

V. 16 sier på forhånd at Moses utførte denne befalingen. Men av den videre historien ser vi at prestene ikke ble innviet samtidig med at tabernaklet ble reist. Det skjedde noe senere, først etter at lovene om ofrene var kunngjort (jf. 3 Mos 1,1 ff. og 3 Mos 8).

V. 17–19. Boligen reises

> «[17]I den første måneden i det andre året, på den første dagen i måneden, da ble tabernaklet reist. [18]Da reiste Moses tabernaklet: Han satte ned fotstykkene

> og stilte opp plankene, la tverrstengene inn og reiste stolpene. [19]Så bredte han ut dekket over tabernaklet og la varetaket oppå, slik som Herren hadde befalt Moses.»

Boligen og forgården ble reist på den dagen som er nevnt i v. 2. Israelittene kom til Sinai i den tredje måneden etter utgangen (19,1), og arbeidet ble fullført og overgitt til Moses før den første dagen i det andre året. Det gikk altså ikke fullt ni måneder imellom. Fra dem må vi trekke ikke bare de åtti dagene Moses var på Sinai (24,18; 34,28), men også dagene da folket ble gjort klart for lovgivningen og paktsslutningen (19,1–24,11), og tiden mellom Moses' første og andre opphold på fjellet (kap. 32–33). Byggingen og alt arbeidet med den tok dermed ikke fullt et halvt år.

Boligen ble reist ved at fotstykkene ble satt ned, plankene stilt inn i dem og festet med tverrstengene, og stolpene til forhengene satt opp (v. 18). Så bredte Moses teltet ut over boligen og la teltets varetak oppå. Med «varetaket» menes de to dekkene av rødfargede værskinn og av takasskinn (26,14). Tilsvarende betyr «han bredte ut dekket» ikke bare at taket av geitehår ble lagt over, men også at det fargerike innerteppet ble spent ut over treverket.

V. 20–21. Arken settes på plass

> «[20]Deretter tok han og la vitnesbyrdet i arken og satte stengene i og satte nådestolen oppå arken. [21]Og han satte arken inn i tabernaklet og hengte opp det dekkende forhenget foran vitnesbyrdets ark, slik som Herren hadde befalt Moses.»

«Vitnesbyrdet» er ikke, som noen har ment, den åpenbaringen som alt var gitt om helligdommen og prestedømmet (kap. 25–31). Det er de ti ordene skrevet på de to steintavlene, paktens tavler. «Vitnesbyrdet» er altså en forkortelse for «vitnesbyrdets tavler» (31,18; se ved 25,16).

Da arken var båret inn i boligen, hengte Moses opp forhenget (se ved 26,31; egentlig: han satte det på hakene på stolpene) og dekket på den måten for vitnesbyrdets ark. Arken sto i den bakerste delen av boligen og var skjult for den som gikk inn i boligen, i Det hellige.

V. 22–28. Det hellige innredes

> «[22]Så satte han bordet i sammenkomstens telt ved nordveggen i tabernaklet, utenfor forhenget [23]og la brødene i rad på det for Herrens åsyn, slik som Herren hadde befalt Moses. [24]Lysestaken satte han i sammenkomstens telt midt imot bordet ved sørveggen i tabernaklet [25]og satte opp lampene for Herrens åsyn, slik som Herren hadde befalt Moses. [26]Så satte han det gullkledde alteret i sammenkomstens telt, foran forhenget [27]og brente velluktende røkelse på det, slik som Herren hadde befalt Moses. [28]Deretter hengte han opp teppet for inngangen til tabernaklet.»

Bordet ble satt på høyre side, mot nord, og brødene ble lagt på det. Uttrykket i v. 23 (*erek lechem*, עֶרֶךְ לֶחֶם) betyr ikke «en rad brød», men at brødene ble lagt fram i orden. For etter 3 Mos 24,6–7 lå de tolv skuebrødene i to rader på bordet, slik bordets størrelse tillot (to alen langt og en alen bredt).

Lysestaken ble satt på venstre side, midt imot bordet, og gullalteret foran forhenget, det vil si midt mellom de to sidene, men nær forhenget foran Det

aller helligste (se ved 30,6). Da dette var satt på plass, ble teppet hengt opp ved inngangen til boligen.

V. 29–33. Brennofferalteret, karet og forgården

> «[29]Brennofferalteret satte han ved inngangen til tabernaklet, sammenkomstens telt, og ofret brennoffer og matoffer på det, slik som Herren hadde befalt Moses. [30]Vaskekaret satte han mellom sammenkomstens telt og alteret og hadde vann i det til å vaske seg med. [31]Og Moses og Aron og hans sønner vasket sine hender og sine føtter i det. [32]Når de gikk inn i sammenkomstens telt, og når de trådte nær til alteret, vasket de seg, slik som Herren hadde befalt Moses. [33]Så satte han opp forgården omkring tabernaklet og alteret og hengte opp teppet for porten til forgården. Slik fullendte Moses verket.»

Brennofferalteret ble satt «ved inngangen til tabernaklet», og karet «mellom sammenkomstens telt og alteret». Av dette ser vi at alteret ikke sto like ved inngangen til boligen, men et stykke unna, i rett linje med døren. Karet, som sto mellom alteret og inngangen, var trolig plassert noe til siden. Når prestene skulle vaske hender og føtter før de gikk inn i boligen eller trådte fram til alteret, trengte de da ikke gå rundt alteret eller tett forbi det for å komme til karet.

Til sist ble forgården satt opp rundt boligen og alteret. Stolpene ble reist, og omhengene på dem stengte av plassen omkring, og teppet ble hengt opp ved inngangen til forgården.

Ofrene før salvingen. Beretningen om hvordan tabernaklet ble reist, nevner ikke at de hellige stedene og tingene ble salvet, slik det var befalt i v. 9–11. Det skjedde først senere, da Aron og hans sønner ble innviet til prester (3 Mos 8,10–11). Derimot sier teksten at Moses, etter hvert som redskapene ble satt på plass, la skuebrødene på bordet (v. 23), brente velluktende røkelse på gullalteret (v. 27) og ofret «brennoffer og matoffer» på brennofferalteret, det vil si det daglige morgen- og kveldsofferet (29,38–42). Offertjenesten ble altså utført før alteret og redskapene var salvet.

Selv om dette kan virke overraskende, er det ingen grunn til å avvise en slutning som følger så naturlig av ordene i teksten. Tabernaklet og det som hørte til, ble ikke først hellige ved salvingen. Salvingen helliget dem bare til bruk for folket, det vil si til den tjenesten prestene skulle gjøre ved dem på menighetens vegne (se ved 3 Mos 8,10–11). Hellige ble de ved at de var bygd, laget og satt opp etter Herrens forskrift, og enda mer ved at Herrens herlighet fylte boligen da den var reist (v. 34).

Men Herrens herlighet tok bolig i tabernaklet før prestene ble innviet og tabernaklet og redskapene salvet. For etter 3 Mos 1,1 ff. var det fra tabernaklet Herren talte til Moses da han ga ham lovene om ofrene, og de ble kunngjort før presteinnvielsen og alt brukt ved den. Og da Herrens herlighet hadde tatt bolig i tabernaklet, kunne ikke Moses la være å bære fram det offeret som var foreskrevet for hver morgen og kveld. Ved dette offeret skulle han føre menigheten inn i åndelig livsfellesskap med sin Gud, helt til Aron og hans sønner var innviet til denne tjenesten.

V. 34–38. Herrens herlighet fyller tabernaklet

> «[34]Da dekket skyen sammenkomstens telt, og Herrens herlighet fylte tabernaklet. [35]Moses kunne ikke gå inn i sammenkomstens telt fordi skyen hvilte over det, og Herrens herlighet fylte tabernaklet. [36]Når skyen løftet seg fra tabernaklet, brøt Israels barn opp. Slik gjorde de på alle sine reiser. [37]Men når skyen ikke løftet seg, brøt de ikke opp, men ventet til den dagen når den løftet seg igjen. [38]For Herrens sky lå over tabernaklet om dagen, og om natten lyste den som ild, for alle Israels barns øyne på alle deres reiser.»

Da helligdommen som var bygd til bolig for Herren i Israel, sto ferdig med alt som hørte til, dekket skyen tabernaklet, og Herrens herlighet fylte boligen, så Moses ikke kunne gå inn. Skyen der Herren til nå hadde vært til stede hos sitt folk, og som han hadde ledet og vernet dem med på vandringen (se ved 13,21–22), kom nå ned over tabernaklet og fylte boligen med Herrens nådige nærvær.

Så lenge skyen hvilte over tabernaklet, ble Israels barn liggende i leiren. Men når den løftet seg, brøt de opp og dro videre. Dette tegnet var Herrens befaling om å slå leir eller dra videre «på alle deres reiser» (v. 36–38). Det samme fortelles enda mer utførlig i 4 Mos 9,15–23.

Teksten beskriver ikke hvordan Herrens herlighet fylte boligen, eller hvordan han åpenbarte sitt nærvær der inne. Men den skiller tydelig mellom at Herrens herlighet fylte boligen, og at skyen kom ned over tabernaklet. Av 3 Mos 16,2 og 1 Kong 8,10–11 går det likevel klart fram at Guds herlighet også inne i boligen åpenbarte seg i en sky. Da templet ble innviet, sies det om hverandre at «skyen fylte Herrens hus» og at «Herrens herlighet fylte Herrens hus» (1 Kong 8,10–11).

For å innvie helligdommen som var fullført og reist som hans bolig, og for å gi folket et synlig bevis på at han hadde valgt den til bolig, fylte Herren begge rommene i boligen med skyen som var bildet på hans nærvær. Derfor kunne ikke Moses gå inn.

Senere trakk skyen seg tilbake til Det aller helligste for å bo der over kjerubenes utbredte vinger på paktens ark. Slik kunne Moses, og senere prestene, gå inn i Det hellige og gjøre tjenesten der uten å se tegnet på Guds nådige nærvær, for det var skjult bak forhenget foran Det aller helligste. Så lenge israelittene var på vei til Kanaan, viste Herrens nærvær seg utvendig og synlig i skyen, som senket seg over arken og løftet seg fra den når de skulle dra videre.

Tabernaklet og veien til nådestolen. Da denne bygningen var fullført og innviet av Gud selv, hadde Israel fått et virkelig pant på at den nådepakten Herren hadde sluttet med folket, skulle stå fast. Det hadde fått en helligdom som svarte helt til det trinnet folkets åndelige utvikling sto på, og som stadig holdt fram for folket det målet Gud hadde kalt det til.

For selv om Gud bodde i tabernaklet midt i sitt folk, og israelittene kunne tre fram for ham for å be om og ta imot de paktsvelsignelsene som var lovet dem, fikk de ennå ikke gå direkte fram til Guds nådetrone. Skilleveggen som synden hadde reist mellom den hellige Gud og det uhellige folket, var ennå ikke tatt bort. Derfor ble loven gitt, og den kunne bare gjøre dem enda mer bevisst sin synd og sin uverdighet for Gud.

Men denne skilleveggen var alt brutt igjennom ved Herrens løfte om at han ville møte folket i sin herlighet ved inngangen til tabernaklet, ved brennofferalteret (29,42–43). Slik fikk også det utvalgte folket adgang til Guds bolig ved en mellommann, gjennom tjenesten de helligede prestene gjorde i Det hellige. Og denne tjenesten var et forbilde på at folket en gang skulle tas inn i Herrens hus.

Selv forhenget, som ennå skjulte Guds herlighet for de kalte prestene og folkets helligede mellommenn, skulle løftes minst én gang i året av den salvede presten, som Gud hadde kalt til å stå for hele menigheten.

På den store forsoningsdagen skulle ypperstepresten stenke soningsblodet foran nådetronen for å gjøre soning for Israels barn for alle deres synder (3 Mos 16). Dette var et forbilde på den fullkomne soningen ved den evige Mellommannens blod. Ved den er veien til nådetronen åpnet for alle troende, så de kan gå inn i Guds hus og bli der for alltid og se Gud i evighet.

Om Carl Friedrich Keil

1807–1888

Carl Friedrich Keil (1807–1888) ble født i Oelsnitz i Sachsen. Han studerte teologi i Dorpat (Tartu) og i Berlin, der han ble elev av Ernst Wilhelm Hengstenberg. Fra 1833 var han i 25 år professor ved det lutherske teologiske fakultetet i Dorpat. I 1858 flyttet han tilbake til Tyskland, og resten av livet brukte han til å skrive.

Keil var en av de mest grundige bibelforklarerne i den lutherske kirke på 1800-tallet. Han holdt fast ved at Det gamle testamente er Guds ord og forteller virkelig historie, og han forsvarte det mot tidens bibelkritikk. Caspari regnet ham blant dem som førte arbeidet videre etter Hengstenberg.

Hovedverket er den store kommentaren til Det gamle testamente som han skrev sammen med Franz Delitzsch (fra 1861). Keil skrev selv om Mosebøkene, de historiske bøkene, Jeremia, Esekiel, Daniel og de tolv små profetene. Kommentaren ble oversatt til engelsk og brukes fortsatt.

Oversettelsene på Gamle stier bygger på den engelske utgaven (Edinburgh 1864–1878) og er forkortet: Keils forklaring av teksten står, men grammatiske drøftinger, ordlister og det meste av oppgjøret med bibelkritikerne er kortet inn.

Ordforklaringer

Jehova – Jehova er en gjengivelse av Guds eget navn i Det gamle testamente, som på hebraisk skrives med de fire konsonantene JHVH (יהוה). Navnet betyr «Han som er», slik Gud selv forklarte det for Moses: «Jeg er den jeg er» (2 Mos 3,14). Navnet sier ikke bare at Gud er til, men også hvem han er for sitt folk: den uforanderlige, som er trofast mot sine løfter. Det vanlige ordet for Gud, Elohim (אֱלֹהִים), peker på ham som Skaperen og den Allmektige, og patriarkene kjente ham som El Sjaddai, den Allmektige. Men under paktsnavnet Jehova ble han kjent da han oppfylte løftene og førte Israel ut av Egypt (2 Mos 6,2–3). Dette navnet klinger også med i ordene om «han som er og som var og som kommer» (Åp 1,4; 1,8). Av ærefrykt sluttet jødene å uttale gudsnavnet og leste i stedet Adonai, «Herre». Derfor gjengir norske bibler JHVH med «Herren». Formen «Jehova» er en blanding av konsonantene i JHVH og vokaltegnene fra Adonai. Vokalene i Adonai er a–o–a (i-en til slutt er konsonanten j, ikke en vokal). Vokaltegnene ble satt under bokstavene JHVH for å minne leseren om å si Adonai. Den første vokalen i Adonai er en svært kort a, fordi den står under en strupelyd (alef). Under J, som ikke er en strupelyd, blir den samme halvvokalen til en enda kortere e: J-e-H-o-V-a-H. Senere ble dette lest rett fram som ett ord, og siden den siste H-en er stum, ble det «Jehovah», på norsk «Jehova».

Josefus – Flavius Josefus (ca. 37–100 e.Kr.) var en jødisk historieskriver av prestelig slekt i Jerusalem. Under opprøret mot Roma (66–70 e.Kr.) ledet han de jødiske styrkene i Galilea, men ble tatt til fange. Han kom senere i tjeneste hos keiser Vespasian og skrev resten av livet i Roma. To av verkene hans er særlig viktige: «Den jødiske krig», om opprøret og Jerusalems ødeleggelse i år 70, og «Jødiske oldtidshistorier», om jødenes historie fra skapelsen til hans egen tid. Fortolkerne viser til dem med de latinske forkortelsene «Bell.» (Bellum Judaicum) og «Ant.» (Antiquitates). Josefus er den viktigste kilden utenom Bibelen til jødisk historie på Jesu og apostlenes tid. Han nevner blant andre Herodes-slekten, Pilatus, Johannes døperen og Jakob, «bror av Jesus, som ble kalt Kristus». Han skrev som jøde for et romersk publikum, og det han forteller, må derfor leses med et visst forbehold.